

מסכת

ברכות

מן

תלמוד בבלי

עם כל המפרשים כאשר נדפס מקדם ועם הוספות
חדשות כמבואר בשער השני.

זוילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ר' א'ם
שנת זאת הברכה לפ"ק

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ח

משנה. ממתן קוראים את שמע בערבית. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומה! [פי' כהנים שנטמאו וטבלו, ושקע השמש, ואז הגיע עתם

י עי' שר"ע (א"ח סי' רלה ס"א): זמן קריאת שמע בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים, ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו. ואם קראה קודם לכן, חוזר וקורא אותה בלא ברכות. ואם הצבור מקדימים לקרות ק"ש מבעוד יום, יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן, קורא קריאת שמע בלא ברכות. הגה: ומיהו לא יחזור ויתפלל בלילה אף על פי שהצבור מקדימים הרבה לפני הלילה, אלא א"כ הוא רגיל בשאר פרישות וחסידות דאז לא מתחזי כיוהרא מה שיחזור ויתפלל.

משנה ברורה: בלילה משעת וכו' - שנאמר ובשכב וקודם לילה לאו זמן שכיבה הוא ולילה מקרי משנראו ברקיע ג' כוכבים בינונים אך מפני שאין הכל בקיאות ויבואו לטעות בגדולים [וגדולים בודאי אינן סימן ללילה שכמה פעמים נראין אפילו ביום] החמירו גבי ק"ש דאינו קורא עד שיראו ג' קטנים. שלשה כוכבים - ואפי' מפוזרים.

ימתין וכו' - דספק דאורייתא הוא.

מלבו - ואם הוא יודע מתי שקעה החמה ימתין כשיעור ד' מילין שהוא ע"ב מינוט ועיין לקמן סימן רצ"ג ס"ב במ"ב ובה"ל דכל העינין דשם שייך גם לכאן. קודם לכן - ר"ל קודם צה"כ או ביום המעונן קודם שיצא הספק מלבו.

חוזר וקורא אותה - מעיקר הדין הוא ולא משום חומרא.

בלא ברכות - דהא כבר בירך אותם ואף על גב דלא יצא בק"ש שקרא קודם הזמן אעפ"כ לא הוי הברכות לבטלה דאע"ג דמסמכין להן לק"ש מ"מ עיקרון לא נתקנו דוקא לק"ש ולפיכך בדיעבד שקראן קודם לזמן של ק"ש יצא.

ואם הצבור וכו' - והיו עושין כן מפני הדחק שכמה פעמים אלו היו ממתינין בתפלת ערבית עד צה"כ היה כ"א הולך לביתו ולא היו מתפללין בצבור שטורח להם להתאסף עוד וגם איכא עמי הארץ טובא דאי לא יתפללו בצבור לא היו מתפללין כלל וע"כ סומכין עצמן על דעת ר' יהודה שס"ל דמפלג המנחה ולמעלה נחשב ערבית להתפלל תפלת ערבית וכדאיתא לעיל סימן רל"ג דשרי לעשות כן בשעת הדחק וכיון שנחשב לענין תפלה ללילה היה מנהגם שהיו קורין אז ג"כ ק"ש אף שהוא דלא כהלכתא לרוב הפוסקים.

יקרא עמהם ק"ש - ולא יכוין אז לצאת ידי חובת ק"ש כ"א בקריאה שניה שקורא אח"כ בזמנה.

וברכותיה ויתפלל עמהם - כדי לסמוך גאולה לתפלה וגם להתפלל עם הצבור. וכשיגיע זמן קורא וכו' - ודי שיקרא שתי פרשיות הראשונות כיון שהזכיר יציאת מצרים בבה"ל דנהי דלענין ק"ש לא יצא בזה הזמן משום דאכתי לאו זמן שכיבה הוא לענין יציאת מצרים שאנו מחוייבין להזכיר בלילה יוצא בזה הזמן אבל בשאגת אריה האריך ומסיק דירא שמים יש לו ליהרר לקרות כל השלש פרשיות של ק"ש אחר צאת הכוכבים.

קריאת שמע בלא ברכות - ואין כדאי לסמוך על הקריאה שקורא על מטתו אפילו אם מנהגו לקרות כל הג' פרשיות דהא צריך לכוין לצאת ידי מ"ע של ק"ש כדלעיל בסימן סמ"ך וק"ש שעל מטתו אין אנו מכונים לשם מצוה כ"א להבריח המזיקין ועוד שאפילו אם נימא דאין צריך כונה לצאת המ"ע צריך עכ"פ כונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאותה שעל מטתו אין מכוין לזה. והנה בזמנינו נהגו רוב העולם לקרות ק"ש ולהתפלל אחר צאת הכוכבים כדון מיהו באיזה מקומות בבתי כנסיות יש עדיין מנהג הישן שמתפללין תיכף אחר מנחה אף שהוא מבע"י קצת והמתפלל במקומות האלו יראה לחזור ולקרות ק"ש כשיגיע הזמן. ולפחות יראה לקרות כל הפרשיות על מטתו כדון ויכוין לצאת בזה המ"ע של ק"ש ובאיזה מקומות יש מנהג שהותיקין אינן קוראין ק"ש עם הצבור אלא שותקין עד שמ"ע ומתפללין עמהם וממתינין אחר התפלה עד צה"כ וקורין ק"ש וברכותיה ואין חוששין לסמיכת גאולה לתפלה וגם מנהג זה נזכר בדברי הקדמונים עיין בב"י ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן רל"ג ס"א במ"ב ואשרי המתפלל מעריב בזמנו בצבור ועיין מה שכתבנו בבה"ל בשם המעשה רב.

ומיהו לא יחזור וכו' - עיין בה"ל.

מקדימין - הסכמת הפוסקים הוא דעכ"פ אין לו להקדימה יותר מפלג המנחה ואם הקדים לא יצא לא בק"ש וברכותיה ולא בתפלה לכו"ע וצריך לחזור ולקרוא ק"ש וברכותיה ולהתפלל שמ"ע. ואפילו מפלג המנחה ולמעלה אינו אלא למי שהתפלל מנחה קודם פלג אבל להתפלל מנחה ומעריב אחר פלג הוי תרתי דסתרי אהדדי.

דאז לא מחזי כיוהרא - אבל מה שחוזר וקורא ק"ש לא מחזי כיוהרא דלענין ק"ש כמעט כל הפוסקים מסכימים דזמנה הוא מצה"כ. כתבו האחרונים מי שנוהג לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור בזמנה וכשהיה בצבור שקורים ומתפללים מבעוד יום טעה והתחיל בברכת ק"ש יגמור הברכות עם הק"ש עד שמ"ע כדי שלא יהיה ברכה לבטלה אבל שמ"ע לא יתפלל עמהם וכשיגיע זמן ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות ויתפלל עם הצבור ואף על גב דעכשיו אינו סומך גאולה לתפלה דתפלה בזמנה עדיף מסמיכת גאולה לתפלה.

מאי תרומה תרי ממאה, שהיחוד של שמע נגד שער החמשים, עם מ"ט אותיות של שמע ובשכמלו [עי' מלואים אות (א)]. ותרומה של יום נאכלת למלאכים, ושל ז הגר"א, עי' מלואים אות (ב).

שמותר להם לאכול בתרומה] עד סוף האשמורה הראשונה [שליש הלילה, ומשם ואילך עבר זמן, דלא מקרי תו זמן שכיבה, ולא קרינן ביה בשכבך, ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה, לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו], דברי רבי אליעזר. והכמים אומרים, עד חצות. רבן גמליאל אומר, עד שיעלה עמוד השחר [שכל הלילה קרוי זמן שכיבה]. מעשה ובאו בניו מבית המשתה, אמרו לו, לא קראנו את השמע. אמר להם, אם לא עלה עמוד השחר חייבים אתם לקרא. ולא זו בלבד אמרו, אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות, מצותם עד שיעלה עמוד השחר, [כמון] הקטר חלבים [של כל הקרבנות] ואברים [של עולה שנזרקו דמן ביום], מצותם [להעלות כל הלילה, ואינן נפסלים בלינה עד שיעלה עמוד השחר] עד שיעלה עמוד השחר, וכל [קרבנות] הנאכלים ליום אחד [כגון חטאת ואשם, וכבשי עצרת, ומנחות ותודה], מצותן [פי' זמן אכילתן] עד שיעלה עמוד השחר - ולאחר מזה הוה נותר, אם כן, למה אמרו חכמים עד חצות. כדי להרחיק אדם מן העבירה [ואסרום באכילה קודם זמנו, כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת, וכן בקריאת שמע - לזרוז את האדם, שלא יאמר: יש לי עוד שהות, ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן].

גמרא. מאיפה התנא [שכתב את המשנה] עומד שלמדו ממתי [ולא כתב שיש חיוב]. ועוד, למה כתוב בתחילה ערבית, שיכתוב שחרית בתחילה.

[מתוך הגמ' שני השאלות בתשובה אחת] התנא בנוי על הפסוק [ושם לימד חובת הקריאה], שנאמר "בשכבך ובקומך". וכך למדנו, זמן קריאת שמע של שכיבה, מתי, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומה. ועוד אפשר לומר [הסיבה שכתבו מצות קריאה של ערבית בתחילה], שילמד מברייתא עולם, שנאמר "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד". אם כן, הסוף שלמדנו: בשחרית מברך שתי [ברכות] לפני [קריאת שמע] ואחת לאחריה. ובערב מברך שתי [ברכות] לפני [ק"ש] ושתיים לאחריה, שיכתוב בתחילה של ערבית. התנא התחילה בערבית ואחר כך לימד של שחרית, ובעוד שמדברים בשחרית, פירש דברי שחרית, וחזר פירש דברי ערבית.

אמר מר, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם. הרי, כהנים ממתי אוכלים תרומה, משעה צאת הכוכבים [שהוא גמר ביאת השמש. אם כן שהמשנה] יכתוב משעה צאת הכוכבים. לומדים דבר דרך אגב, כהנים מתי אוכלים בתרומה, משעה צאת הכוכבים, והרי למדנו [מזה], [שהקרבן] כפרה לא מעכב [הכהנים מאכילת תרומה, אע"פ שזה מעכב אותם מאכילת קדשים]. כמו שלמדנו [נאמר] "ובא השמש וטהרה", ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה, ואין כפרתו [פי' הבאת קרבנו] מעכבתו מלאכול בתרומה.

ומאיפה אנו יודעים שזה [שכתוב] "ובא השמש", [פירושו] ביאת השמש, וזה [שכתוב] "וטהרה", [פירושו] טהר היום,

2 ממשך רש"י: אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת, - כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, והכי למדנו בביריתא בביריתא בברכות ירושלמי, ולפיכך, חובה עלינו לקרותה משתחשך, ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא.

3 עי' שר"ע (א"ח סי' רלה ס"ג): לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצי הלילה. ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר, יצא ידי חובתו.

משנה ברורה: מיד בצאת הכוכבים - דזריזין מקדימין למצות. עד חצי הלילה - פי' שרבגן גדרו שאסור להתאחר בקריאת שמע ביותר מחצות שלא לבוא לידי מכשול ואם מתאחר מקרי עובר על דברי חכמים אבל עד חצות ליכא איסורא אם מתאחר אלא שלא נקרא זריז וכנ"ל והיינו ביושב ואינו עוסק באכילה או במלאכה המטרדת דאלו אוכל או עוסק במלאכה המטרדת כהיא דסימן רל"ב ס"ב מדינא אסור משהגיע זמן ק"ש וכנ"ל בס"ב. ואם עבר ואיחר וכו' - דמן התורה לכו"ע זמנה כל הלילה דובשכבך כ"ז שבני אדם שוכבין משמע.

עד שלא עלה עה"ש וכו' - משום דמייירי בעבר דהיינו בפשיעה נקט עד שלא עלה אבל בנאנס אפילו אחר שעלה השחר רק שהוא קודם הנץ נמי קורא ויוצא וכדלקמיה בס"ד.

4 מוסיף רש"י: הקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל, ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה - כשר כל הלילה.

5 כידוע שהנשמה אוכלת תרומה אפילו קודם שנשלם כפרתה [אגדות הגר"א]. @

{ ב ע"ב }

אולי [מה שכתוב ובא השמש, היינון] ביאת אורו הוא [שמאיר השמש ביום], ומהו "וטהר", האדם נטהר [בהבאת קרבנותיו, ואז יאכל, ולפני כן אסור]. אמר רבה בר רב שילא, אם כן שהפסוק יגיד "ויטהר" [בלשון ציווי], מהו וטהר [שמשמע דבר שבא ממילא], היום נטהר. כמו שאנשים אומרים הערב שמש ונטהר [שהוא לשון של העברה, שנתפנה השמש מן העולם] היום.

במערב [פי' ארץ ישראל] לא שמעו [הדרשה] הזה של רבה בר רב שילא, ושאלו אותה, זה [שכתוב] "ובא השמש" הוא ביאת שמשו, ומהו "וטהר", נטהר היום, או אולי הוא ביאת אורו, ומהו "וטהר", שהאדם נטהר. ואחר כך פשטו אותה מברייטא, שלמדנו בברייטא סימן לדבר צאת הכוכבים, וכך לומדים מזה, ביאת שמשו הוא, ומהו "וטהר", נטהר היום [ואין כפרה מעכב אותם מלאכול בתרומה].

אמר מר, **משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם.** ושאלו סתירה, מאימתי קורים את שמע בערבית. מזמן שהעני [שאיין לו נר להדליק בסעודתו] נכנס לאכול פתו במלח, עד שעה שעומד להיפטר מתוך סעודתו. הסוף ודאי חולק על המשנה שלנו. [אבל] ההתחלה, האם נאמר שזה חולק על המשנה שלנו. לא, עני וכהן הם אותו שיעור [זמן, היינו צאת הכוכבים].

ושאלו סתירה, מאימתי מתחילים לקרות קריאת שמע בערבית. משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות [ממהרים לסעודה, שהכל מוכן], דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן, סימן לדבר צאת הכוכבים. ואף על פי שאין ראייה לדבר [שהיום כלה בצאת הכוכבים, ישנון] זכר לדבר, שנאמר "ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים", ואומר "והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה". מהו "ואומר". ואם תאמר מאז שהערב השמש הוא לילה, ואנחנו מקדימים [קודם היום, שכן היום לא הוי עד הנץ החמה, ואנו מקדימין מעלות השחר] ומחשיכים [מאחרים עד אחרי שהגיע הלילה], בא ושמע, "והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה" [הרי ש"היום" שהוא עת מלאכתך, כלה בזמן שהחל ה"לילה", שהוא זמן השמירה. ונמצא ש"היום" נמשך עד צאת הכוכבים, שאז החלה השמירה]. חשבנו שעני ובני אדם [בערבי שבתות] הם אותו השיעור [זמן, שרוב בני אדם היינו עניים], ואם תאמר עני וכהן הם אותו השיעור [זמן], חכמים היינו רבי מאיר. אלא לומדים מזה, שעני הוא שיעור [זמן] לחוד וכהן שיעור [זמן] לחוד. לא, עני וכהן אותו שיעור [זמן], ועני ובני אדם אינם אותו שיעור [זמן].

[וכן] עני וכהן הם אותו שיעור [זמן]. ושאלנו סתירה, מאימתי מתחילים לקרות שמע בערבית. משעה שקדש היום בערבי שבתות [היינו בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, וכיון דספק הוא - קדש היום מספק]. דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר, משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן. רבי מאיר אומר, משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן [היינו קודם בין השמשות, כדי שיהא להם קודם בין השמשות הערב שמש]. אמר רבי יהודה [רבי מאיר], והרי כהנים טובלים מבעוד יום [שכן הוא סובר שבין השמשות הוא שיעור זמן כדי ללכת חצי מיל קודם צאת הכוכבים]. רבי חנינא אומר, משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח. רבי אחאי, ואמרי לה רבי אחא, אומר, משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב [יש אומרים היינו בימות החול, ויש אומרים בשבתות, ובכל אופן הוא הזמן הכי מאוחר מתוך כל התנאים]. ואם תאמר עני וכהן הם אותו שיעור [זמן], רבי חנינא היינו רבי יהושע.

אלא לא [פי' עני וכהן אינם אותו שיעור זמן] ולומדים מזה, השעור [זמן של] עני לחוד, ושעור [זמן] של כהן לחוד, וכך לומדים מזה.

איזה מהם יותר מאוחר [עני או כהן]. מסתבר שעני מאוחר, שאם תאמר של עני מוקדם, רבי חנינא היינו רבי אליעזר, אלא לא לומדים מזה [ששיעור זמן של] עני מאוחר, וכך לומדים מזה.

אמר מר, אמר רבי יהודה [רבי מאיר], והלא כהנים טובלים מבעוד יום. רבי יהודה אמר [שאלה] טובה על רבי מאיר, ורבי מאיר, כך אמר לו, מי סובר שאני בנוי על בין השמשות שלך, אני בנוי על בין השמשות של רבי יוסי, שאמר רבי יוסי, בין השמשות כהרף עין [לפני צאת הכוכבים, ולכן כאשר כהן טובל לפני צאת הכוכבים הוא סמוך לחשכה והוא זמן שכיבה]. זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו.

קשה [פ"י] יש סתירה בין דברים] של רבי מאיר על [דברים] של רבי מאיר [שכן לעיל הוא אמר משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות, והוא ששור מאוחר משל כהן, והכא אמר: משעת טבילה, שהיא קודם בין השמשות]. [זה לא דברי רבי מאיר אלא] שתי תנאים לפי [דברים] של רבי מאיר. קשה [פ"י] יש סתירה בין דברים] של רבי אליעזר [שבכרייתא] על [דברים] של רבי אליעזר [שבמשנה]. זה לא דברי רבי אליעזר אלא] שתי תנאים לפי [דברים] של רבי אליעזר. ואם תרצה לומר ההתחלה [של המשנה] איננו רבי אליעזר [אלא דברי רבי אליעזר היא רק על הסוף של המשנה שאמר עד סוף האשמורה הראשונה].

עד סוף האשמורה. מה סובר רבי אליעזר [הוא היה צריך לומר זמן ניכר]. אם הוא סובר שהלילה הוא [נחלק ל]שלוש משמרות, שיאמר עד ארבע שעות. ואם הוא סובר שהלילה הוא [נחלק ל]ארבע משמרות, שיאמר עד שלש שעות. באמת [הוא] סובר שהלילה הוא [נחלק ל]שלוש משמרות ולומדים מזה [כשנתן לך סימן זמן הקריאה בסוף האשמורה ולא פירש לך סימן מפורש, למדך שיש היכר לכל אדם בדבר, כמו שיש ברקיע], שיש משמרות ברקיע ויש משמרות בארץ.

ולמדנו, רבי אליעזר אומר, שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי, שנאמר "ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו" [כתוב ג' לשונות של שאגה

⁶ כמ"ש יד ה' הויה במקנך, כי צירוף זה משמש בלילה, ואפי' מאן שאמר ג' משמרות הוי, בתרא כולל כולם, כנודע (אגדות הגר"א).

ע"י תיקור"ז ק"ע"ב: ה' תתאה שרשא דאילנא דאית ביה תלת ווי"ן לקבל תלת ענפין דש' ה' עלאה תלת ענפין ואינון תלת ווי"ן מן ויסע ויבא ויט האי איהו עץ החיים דאעקר ענפיו דקצץ בנטיעות ואסתלק איבא ואתמר באילנא גדו אילנא וקצצו ענפיה וכו' ברם עקר שרשויה בארעא שבקו דאיהו ה' תתאה אסתלק ה"י ואשתאר ה' ובגין דא שלש משמרות ה"י הלילה ובכל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי וכו' ה' דהלילה עלה קודשא בריך הוא שואג בשלש משמרות דתמן ה"י תמן ה"י איהו ודאי

תרגום: ה' התחתונה שרש האילן שיש בו שלשה ווי"ם כנגד שלשה הענפים של ה' העליונה שלשה ענפים והם שלשת הווי"ם מן ויסע ויבא ויט זהו עץ החיים שעקר ענפיו שקצץ בנטיעות והסתלק הפרי ונאמר באילן גדו האילן וקצצו ענפיו וכו' ברם עקר שרשויה בארץ השאירו שהיא ה' התחתונה הסתלק ה"י ונשארה ה' ולכן שלש משמרות ה"י הלילה ובכל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי וכו' ה' של הלילה עליה שואג הקדוש ברוך הוא בשלש משמרות ששם ה"י שם ה"י הוא ודאי.

בהגר"א: ובג"ד שלש כו' - דשלש הוא ג' אנתון דיה"ו ה"י והלילה ה' בתראה כלולה מכולם.

וע"י דבריו יש א"ע"א: ודא הוא רזא כו' - ר"ל, דלילה דהוא מסט' דשמאלא. ד' אותיות של השם, שהוא נגד ד' משמרות, הוי סדרן הויה, וזהו הויה לילה, ר"ל דה' דהלילה, שדי למלת הוי, דהלילה הוא ה' תתאה, והוא חוזר ומפרש כאן מה שאמר דבתפילין, הויה באמצע, וחוזר ומפרש בדרך אחר, וז"ש ואית שאמר כו':

ע"י ז"ח יז ע"ב: מ"ט דתנינן א"ר יהושע בן לוי א"ר יוחנן עשה הקב"ה מלאכי השרת למעלה לקלסו ולשבחו ואומרים שירה ורנה לפניו בכל לילה ולילה ועשה כנגדם ישראל למה לקלסו ולשבחו ולומר שיר ושבח לפניו בכל יום ויום ותאנא שלש משמרות הוי הלילה ובאלו השלש משמרות מתחלקות שלש כתות של מלאכי השרת לשבח ליוצרים בכל משמרה ומשמרה וכנגדם יש שלש תפלות ביום שמתכנפין ישראל לשבח ליוצרים בכל תפלה ותפלה:

תרגום: מה הטעם ששינו, אמר רבי יהושע בן לוי אמר רבי יוחנן, עשה הקדוש ברוך הוא מלאכי השרת למעלה לקלסו ולשבחו, ואומרים שירה ורנה לפניו בכל לילה ולילה, ועשה ישראל כנגדם למטה לקלסו ולשבחו ולומר שיר ושבח לפניו בכל יום ויום. ולמדנו שלש משמרות הוי הלילה, ובשלש המשמרות הללו מתחלקות שלש כתות של מלאכי השרת, לשבח ליוצרים בכל משמרה ומשמרה, וכנגדם יש שלש תפלות ביום, שמתכנסים ישראל לשבח ליוצרים בכל תפלה ותפלה.

⁷ ע"י שו"ע (א"ח סי' א ס"ב): המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשנתות המשמרות, שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה, שהתפלה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות, רצויה. ע"י שו"ע (א"ח סי' א ס"ג): ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש.

מ"ב: ראוי לכל וכו' - והמקובלים האריכו מאוד בגודל מעלת קימת חצות כי רבה היא וכבר נדפס בסידורים סדר ההנהגה ע"פ כתיבי האר"י ז"ל. וזמן חצות הוא תמיד באמצעות הלילה ממש בכל מקום ואפילו בלילות הארוכות או הקצרות והיא י"ב שעות אחר חצי היום וכו' חבורה שנתחברו יחד לומר תיקון חצות בצבור אינן למנעם ואדרבה ברוב עם הדרת מלך.

חצות ימצא - אבל התורה והתפלה יהיה בשמחה. חורבן בה"מ - כתב של"ה שבכל שיעוריה יאמר על נהרות בבל ובשבת וכן בימים שאין אומרים בהם תחנון יאמר שיר המעלות בשב"ד וגו'. והעיקר שידע מה קאמר ואחר כונת הלב הן הדברים:

הרי ג' משמרות], וסימן לדבר, משמרה ראשונה, חמור נוער⁸, שניה, כלבים צועקים, שלישית, תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה [כבר הגיע קרוב ליום, ובני אדם מתעוררים משינתן, והשוכבים יחד מספרים זה עם זה].

מה רבי אליעזר מונה? [פ"י] סימנים הללו שנתן למשמרות הארץ, היכן נתנו, בתחלת האשמורות או בסופן]. אם הוא מונה? תחלת המשמרות, למה יש סימן לתחלת משמרה ראשונה. זה הלילה [פ"י] צאת הכוכבים]. ואם הוא מונה? סוף המשמרות, למה יש סוף משמרה אחרונה, זה יום. אלא, מונה סוף משמרה ראשונה ותחלת משמרה אחרונה ואמצעית של [המשמרה] האמצעית. ואם תראה לומר [ב]כולם⁹ הוא מונה סוף משמרות, ואם תאמר, אחרונה לא צריך, לאיזה [הלכה] יוצא מזה, לקרא קריאת שמע למי שישו? בבית חשוך ולא ידע מתי זמן קריאת שמע, כיון שאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו, שיקום ויקרא.

אמר רב יצחק בר שמואל בשם רב, שלש משמרות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי ואומר, אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם¹⁰.

למדנו בכרייתא, אמר רבי יוסי, פעם אחת הייתי הולך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו וזכור לטוב ושמר [המתין] לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי, אמר לי "שלום עליך רבי". ואמרתי לו, "שלום עליך רבי ומורי". ואמר לי, "בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו". אמרתי לו, "להתפלל". ואמר לי, "היה לך להתפלל בדרך". ואמרתי לו, "הייתי מפחד שמא יפסיקו בי עובדי דרכים". ואמר לי, "היה לך להתפלל תפלה קצרה" [פ"י] תפילת הבינון].

באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך, מתפלל תפלה קצרה. ואמר לי, "בני, מה קול שמעת בחורבה זו". ואמרתי לו, "שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת, אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות". ואמר לי, "חייך וחי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך, ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יאה שמה הגדול מבורך הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר, אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך [אשרי כל זמן שהיה קלוס זה בתוך בית המקדש], מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם".

הרבנים למדו, מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה¹¹. מפני חשד [שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם], מפני המפולת ומפני המזיקין. [מקשה הגמ' למה לנו שלש טעמים לדבר אחד, הרי די באחת מהן אם לא בא ללמדך שיש שעות שאין הטעם הזה, וצריך להניח בשביל זה] מפני חשד, ושתלמד? את זה משום מפולת.

⁸ רמז לג' זמנים של אדם, ימי עליה ועמידה וירידה. ושם קין והבל ושת. וכלל כל המדות הרעות תאוני וכעסני וליצני, ר"ל פריקת עול תורה ויראת שמים. ימי עליה הוא בעל תאוה, ובימי עמידה נקרא הבל, והולך אחר הכבוד ועשירות והבלי העולם. ובימי ירידה שובר את הלצנות. וע"ז אמרו ד' מדות באדם, חמור הוא תאוני. וכלבים צועקים הב הב. והג' תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת, כמ"ש מתלמידי יותר מכולם. וכנגד זה ג' בכורות והד' מעשר כלל כולם. וכנגד זה ד' גליות, וברביעי כתיב במעשר לא ימכר ולא ינאל (אגדות הגר"א).

ע"י יהל אור ח"ב ע"ב: חמור בט"א מימינא, ושור משמאלא. והשור הוא הכלבים צועקים גיהנם הב הב, וחמור הוא יותר משור, ששור הוא אבי אבות נזיקין, וחמור הוא אבי אבות הטומאה, כמ"ש בת"ח (י ע"ב), ולפיכך הרשע הוא בפדיון פטר חמור, והבינוני הוא בבכור בהמה טהורה, שהוא שור. וצדיק הוא בכור אדם, כמו שמפרש והולך וסליק לדרגא דאדם כו'. וזהו שלש משמרות הוי הלילה, שהוא עוה"ז, שנחלקין לג' כתות, שכנגד ג' ספרים נפתחים ב"ה. וידוע שחצות הלילה הראשונה שלטא ס"א, וחצות השני הוא לה, ולכן משמרה ראשונה חמור נוער, שהוא רשע, ושניה כלבים צועקים, שהוא הבינוני, שחצי משמורה שלטא הס"א, וחציה לה כנ"ל. ושלישית תינוק יונק שהוא אדם כמו שמפרש והולך, והוא יונק משדי אמו, שהיא התורה. וז"ש וסליק למשמרת כו'. ע"י ב"ע: הרב המלמד הוא בדרגא דחכמה והתלמיד המקבל הוא בדרגא דבינה מבין דבר מתוך דבר וכמ"ש ומתלמידי יותר מכולם ולכן אמרו כל ת"ח שעוסק בד בבד כו' חייב מיתה שכן בעולם התוהו לא ה' זיוג בח"ב וכו'.

ג' בכורות והד' מעשר - הם בכור אדם ובכור בהמה טהורה וטמאה והם נגד ג' זמני אדם הנ"ל, כלב חמור ואדם, כל זמן שהם בבחי' קין והבל צריכים פדיון בכורות ואח"כ בא במדרגת שת שהוא בחי' אדם. והד' מעשר - ה' אחרונה כולל כלם אין צריך פדיון, וכן ג' גליות ראשונות כשנפדו נגלו שוב אבל בן רבי@עית כתיב ימך עוד ולא ינאל ויתוקנו בשלימות כי כמו נהגת אדם הפטרי כל הוא נהגת כולל ישראל (ר' אברהם בן הגר"א).

⁹ קאי אמשמרה אחרונה, אבל לעולם אמצעית דאמצעיתא, ופליגי במתני' בג' זמנים אלו (אגדות הגר"א).

מאימתי פרק ראשון ברכות

במקומן חיישין. פי' שדעו שרגילין עס המויקין. וההיא **בדסי**. שפלה מחדש שחומה שלה נפלה ועודה בחזקה: **מזד** לעיל דבדברי מויקין חיירי בסתם **נמי ליכא**. דתני (במסכת קדושין דף טז:) אכל אשה מתיחדת עס שני שאין רגילין: **איין** אומרין בפני המת אלא דבריו של מת. ופסק **כ"ב** ארבעים: **בדסי ופריאי**. דלמחרת הסת לא שנו אלא בכסאיים: **במקומן** אלכס משום דב' דהיי דוקא דברי תורה אכל דברים דלמלא ליה לן **מיי חיישין**. במקום שהם מוויין חידר חיישין אפילו בדסי: **בדכרה**. דהיי דוקא דבכרע אמות שלו: **רוח** לפומים מנסבת. פי' לבדה להא חמירין בפרק לא יחפור (ב"ב דף קה.) שהיא מנסבת על כל אחד ואחד: **ואתא** ליהו ואמר כתמות. והלכה תלמוד מכל מקום ליימא פחותו כמו שאמרנו לן מן השמים דהא אמת אמרו לו. וי"ל שלא להא לומר להם דבר שלא היה יכול להראות ולהוכיח אם ישאלו לו: **איין** הכור ממחלה מחוליו. ופירש"י פ"ק פ"ד י"ח ויחזיר בו עפרו לן הלא מלא. **אייתמל** לדין הכדון דומה לרבייה שהרי לא היה אומר להם אלא לייטול מן העשירים וליטן לעניים. אם היה מורה לייטול מן העניים ולחזור וליטן להם אז היה דומה למשל. ופירש"י פ"ק פ"ד י"ח ויחזיר בו עפרו לן לומר רביי הכור ממחלה מן הים הגזכעיס. ובמסכת פ"ק פ"ד י"ח הכור ממחלה מחוליו אלא אם כן מושקין לו מים מלד אחר. ור"י פירש"י שהם חמפור מלד זה ותמיה מלד אחר לא תמלא. שמה שנתן כחן חסר כחן. כמו כן מה שנטל מן העשירים יתחמו לן העשירים:

בחדתי ותיפוק ליה משום מויקין בחדתי אי בחדתי חשד נמי ליכא בחדתי ופריציי. מפני המפולת ותיפוק ליה משום חשד ומויקין בחדתי וכשרי. מפני המויקין ותיפוק ליה מפני חשד ומפולת ברורכה חדתי ובחדתי וכשרי אי בחדתי מויקין נמי ליכא במקומן חיישין ואב"א לעולם בחד ובחדרה חדתי דקאי בדברא דהתם משום חשד ליכא דהא אשה דברא לא שכיחא ומשום מויקין איכא: **ת"ד** ארבע משמרות היו הילילה דברי רבי ר' נתן אומר שלש מ"ט נהן דכתיב **ו'יבא** דעוין ומאה איש אשר ארו בקצה המדנה ראש השמורת התיכונה הגא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות ור' נתן מי כתיב תיכונה שבתוכנות תיכונה כתיב מ"ט דרבי אי"ר זריקא אי"ר אמו אי"ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר **חצות לילה** אקום להודות לך על משפטי צדקך וכתוב אחד אומר **קדמו עיני** אשמורות הא כיצד ארבע משמרות היו הילילה ור' נתן סבר לה כרבי יהושע דהנן **ר' יהושע** אומר עד שלש שעות

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דימא הוא לרו שתי משמרות רב אישי אמר משמרה ופלא נמי משמרות קרו להו: ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי **איין** אומרין בפני המת אלא דבריו של מת אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרין אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא לית לן בה ואיכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרין אלא **איפילין** בדברי תורה וכיש מילי דעלמא: ורוד בפלגא דליליא הוא קאי מאורחא הנה קאי דכתיב **בנשף** ואשועה וממאי דהאי נשף אורתא הוא דכתיב **בנשף** ערבי יום באישון לילה ואפילה אמר רב אישעיא אמר רבי אחא הוי קאמר **דוד** מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר עד חצות לילה היה מחנמם **כסום** ואילך היה מתגבר כארי רב אישי אמר עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות וחשבנות. ונשף אורתא הוא הא נשף צפרא הוא דכתיב **וייכם** דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מאי לאו מצפרא ועד ליליא לא מאורחא ועד אורתא אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רבא תרי נשפי הוו נשפי ליליא ואתי יממא נשף יממא ואתי ליליא. ורוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת השתא משה רבינו לא הוה ידע דכתיב **כחצות** הלילה אני ויצא בתוך מצרים מאי חצות איילמא דאמר ליה קודשא בריך הוא חצות **כ"י** איכא ספיקא קמי שמיא אלא דאמר ליה **למחר** **כ"י** חצות **כ"י** ואתא איהו ואמר חצות אלמא מספקא ליה ורוד הוה ידע דוד סימנא הוה ליה **דאמר** רב אחא בר בינא **א"ר** שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממפתחו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפנית ונושבת על ומנגן מאליו מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שילעה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומין משביע צריכין הארי **איין** הכור ממחלה מחוליו **אמר** להם לכו ופשמו ידיכם בגדוד מיד יעצנים באחיותפל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים אמר רב יוסף מאי קרא **דכתיב** **ואחרי** אחיותפל בניהו בן יהודע ואביתר אשר צבא למלך ויבא אחיותפל זה יועץ וכה"א **ועצת** אחיותפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל **איש** בדבר האלהים

עוסק בקורה כשהוא מתמנמם. כסום הוא שאינו נרדם לעולם אלא מתמנמם ועגור דמור: **בשירות** ו**תשבות**. והכי מפירש בהוא קרא להודות לך וגו': **למחרתם**. ליום מחרת של חיייהם שם: **ה"א** ה"י הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רב אשי תרי נשפי הוו: **נשף יממא**. קצוועלה כמו לנשף מדוכתים. (מילה ק"ד.) וכמו ה"י בזוקא דלמחרת קרא מדוכתים ערפלה (חולין דף מ"ג): **ואתא** איש ואתא כמותו. לפי שלא היה יודע לכיון העטה והלעמוד דבריו בשעת המאורע: **כנור** היה תלוי למעלה ממפתחו. ונקביו ללד לפון כיון שהגיע חצות הלילה רוח לפומים מנסבת ב' דלמחר מר **כ"ב** דף קה.) ארבע רוחות מנסבות בכל יום ויום שש שעות ראשונות שלים מנסבת רוח מזרחית מהלך חמה [א] ושש אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה רוח לפומים **איין** הכור **ממחלה מחוליו**. העוקר חוליא מצור ומוציא ומשליכו לוקחו אין מתמלא בך. אף כחן אם אין אההמין לעניים

שדבריו נכנסו מוונתו ממקום אחר אין אנו יכולין לפרנסם משל עצמנו: **וישעיא** **באחיותפל**. אחיהו הדריך וילכו והיא יליבו מלכ ומשחית וטכסיים מלכר מלחמה: **ונמלכין** **במטהרין**. נטולין מהם שקות כדי שיפלטו עליהם: **ושואלין באורים ותומים**. א"ל ליליו: **ה"א** מאי קרא אחיותפל אחיותפל כתיב ה"י יהודע ואביתר אשר צבא למלך יוצא אחיותפל זה יועץ:

בניהו
בניהו

הנהגות הגרי"א
[א] רש"י י"ח ע"ב. ונשפ"י. פי' איתן בן הלל ש' לחמדות רוח מערבית וכתחלת הלילה רוח דרומית וממ"ט ד"ח ב' נחש"י:

למחרת חשד נמי ליכא בחדתי ופריציי. מפני המפולת ותיפוק ליה משום חשד ומויקין בחדתי וכשרי. מפני המויקין ותיפוק ליה מפני חשד ומפולת ברורכה חדתי ובחדתי וכשרי אי בחדתי מויקין נמי ליכא במקומן חיישין ואב"א לעולם בחד ובחדרה חדתי דקאי בדברא דהתם משום חשד ליכא דהא אשה דברא לא שכיחא ומשום מויקין איכא: **ת"ד** ארבע משמרות היו הילילה דברי רבי ר' נתן אומר שלש מ"ט נהן דכתיב **ו'יבא** דעוין ומאה איש אשר ארו בקצה המדנה ראש השמורת התיכונה הגא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות ור' נתן מי כתיב תיכונה שבתוכנות תיכונה כתיב מ"ט דרבי אי"ר זריקא אי"ר אמו אי"ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר **חצות לילה** אקום להודות לך על משפטי צדקך וכתוב אחד אומר **קדמו עיני** אשמורות הא כיצד ארבע משמרות היו הילילה ור' נתן סבר לה כרבי יהושע דהנן **ר' יהושע** אומר עד שלש שעות

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דימא הוא לרו שתי משמרות רב אישי אמר משמרה ופלא נמי משמרות קרו להו: ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי **איין** אומרין בפני המת אלא דבריו של מת אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרין אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא לית לן בה ואיכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרין אלא **איפילין** בדברי תורה וכיש מילי דעלמא: ורוד בפלגא דליליא הוא קאי מאורחא הנה קאי דכתיב **בנשף** ואשועה וממאי דהאי נשף אורתא הוא דכתיב **בנשף** ערבי יום באישון לילה ואפילה אמר רב אישעיא אמר רבי אחא הוי קאמר **דוד** מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר עד חצות לילה היה מחנמם **כסום** ואילך היה מתגבר כארי רב אישי אמר עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות וחשבנות. ונשף אורתא הוא הא נשף צפרא הוא דכתיב **וייכם** דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מאי לאו מצפרא ועד ליליא לא מאורחא ועד אורתא אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רבא תרי נשפי הוו נשפי ליליא ואתי יממא נשף יממא ואתי ליליא. ורוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת השתא משה רבינו לא הוה ידע דכתיב **כחצות** הלילה אני ויצא בתוך מצרים מאי חצות איילמא דאמר ליה קודשא בריך הוא חצות **כ"י** איכא ספיקא קמי שמיא אלא דאמר ליה **למחר** **כ"י** חצות **כ"י** ואתא איהו ואמר חצות אלמא מספקא ליה ורוד הוה ידע דוד סימנא הוה ליה **דאמר** רב אחא בר בינא **א"ר** שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממפתחו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפנית ונושבת על ומנגן מאליו מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שילעה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומין משביע צריכין הארי **איין** הכור ממחלה מחוליו **אמר** להם לכו ופשמו ידיכם בגדוד מיד יעצנים באחיותפל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים אמר רב יוסף מאי קרא **דכתיב** **ואחרי** אחיותפל בניהו בן יהודע ואביתר אשר צבא למלך ויבא אחיותפל זה יועץ וכה"א **ועצת** אחיותפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל **איש** בדבר האלהים

עוסק בקורה כשהוא מתמנמם. כסום הוא שאינו נרדם לעולם אלא מתמנמם ועגור דמור: **בשירות** ו**תשבות**. והכי מפירש בהוא קרא להודות לך וגו': **למחרתם**. ליום מחרת של חיייהם שם: **ה"א** ה"י הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רב אשי תרי נשפי הוו: **נשף יממא**. קצוועלה כמו לנשף מדוכתים. (מילה ק"ד.) וכמו ה"י בזוקא דלמחרת קרא מדוכתים ערפלה (חולין דף מ"ג): **ואתא** איש ואתא כמותו. לפי שלא היה יודע לכיון העטה והלעמוד דבריו בשעת המאורע: **כנור** היה תלוי למעלה ממפתחו. ונקביו ללד לפון כיון שהגיע חצות הלילה רוח לפומים מנסבת ב' דלמחר מר **כ"ב** דף קה.) ארבע רוחות מנסבות בכל יום ויום שש שעות ראשונות שלים מנסבת רוח מזרחית מהלך חמה [א] ושש אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה רוח לפומים **איין** הכור **ממחלה מחוליו**. העוקר חוליא מצור ומוציא ומשליכו לוקחו אין מתמלא בך. אף כחן אם אין אההמין לעניים

הנהגות הגרי"א
[א] רש"י י"ח ע"ב. ונשפ"י. פי' איתן בן הלל ש' לחמדות רוח מערבית וכתחלת הלילה רוח דרומית וממ"ט ד"ח ב' נחש"י:

למחרת חשד נמי ליכא בחדתי ופריציי. מפני המפולת ותיפוק ליה משום חשד ומויקין בחדתי וכשרי. מפני המויקין ותיפוק ליה מפני חשד ומפולת ברורכה חדתי ובחדתי וכשרי אי בחדתי מויקין נמי ליכא במקומן חיישין ואב"א לעולם בחד ובחדרה חדתי דקאי בדברא דהתם משום חשד ליכא דהא אשה דברא לא שכיחא ומשום מויקין איכא: **ת"ד** ארבע משמרות היו הילילה דברי רבי ר' נתן אומר שלש מ"ט נהן דכתיב **ו'יבא** דעוין ומאה איש אשר ארו בקצה המדנה ראש השמורת התיכונה הגא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות ור' נתן מי כתיב תיכונה שבתוכנות תיכונה כתיב מ"ט דרבי אי"ר זריקא אי"ר אמו אי"ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר **חצות לילה** אקום להודות לך על משפטי צדקך וכתוב אחד אומר **קדמו עיני** אשמורות הא כיצד ארבע משמרות היו הילילה ור' נתן סבר לה כרבי יהושע דהנן **ר' יהושע** אומר עד שלש שעות

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דימא הוא לרו שתי משמרות רב אישי אמר משמרה ופלא נמי משמרות קרו להו: ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי **איין** אומרין בפני המת אלא דבריו של מת אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרין אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא לית לן בה ואיכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרין אלא **איפילין** בדברי תורה וכיש מילי דעלמא: ורוד בפלגא דליליא הוא קאי מאורחא הנה קאי דכתיב **בנשף** ואשועה וממאי דהאי נשף אורתא הוא דכתיב **בנשף** ערבי יום באישון לילה ואפילה אמר רב אישעיא אמר רבי אחא הוי קאמר **דוד** מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר עד חצות לילה היה מחנמם **כסום** ואילך היה מתגבר כארי רב אישי אמר עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות וחשבנות. ונשף אורתא הוא הא נשף צפרא הוא דכתיב **וייכם** דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מאי לאו מצפרא ועד ליליא לא מאורחא ועד אורתא אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רבא תרי נשפי הוו נשפי ליליא ואתי יממא נשף יממא ואתי ליליא. ורוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת השתא משה רבינו לא הוה ידע דכתיב **כחצות** הלילה אני ויצא בתוך מצרים מאי חצות איילמא דאמר ליה קודשא בריך הוא חצות **כ"י** איכא ספיקא קמי שמיא אלא דאמר ליה **למחר** **כ"י** חצות **כ"י** ואתא איהו ואמר חצות אלמא מספקא ליה ורוד הוה ידע דוד סימנא הוה ליה **דאמר** רב אחא בר בינא **א"ר** שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממפתחו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפנית ונושבת על ומנגן מאליו מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שילעה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומין משביע צריכין הארי **איין** הכור ממחלה מחוליו **אמר** להם לכו ופשמו ידיכם בגדוד מיד יעצנים באחיותפל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים אמר רב יוסף מאי קרא **דכתיב** **ואחרי** אחיותפל בניהו בן יהודע ואביתר אשר צבא למלך ויבא אחיותפל זה יועץ וכה"א **ועצת** אחיותפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל **איש** בדבר האלהים

עוסק בקורה כשהוא מתמנמם. כסום הוא שאינו נרדם לעולם אלא מתמנמם ועגור דמור: **בשירות** ו**תשבות**. והכי מפירש בהוא קרא להודות לך וגו': **למחרתם**. ליום מחרת של חיייהם שם: **ה"א** ה"י הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רב אשי תרי נשפי הוו: **נשף יממא**. קצוועלה כמו לנשף מדוכתים. (מילה ק"ד.) וכמו ה"י בזוקא דלמחרת קרא מדוכתים ערפלה (חולין דף מ"ג): **ואתא** איש ואתא כמותו. לפי שלא היה יודע לכיון העטה והלעמוד דבריו בשעת המאורע: **כנור** היה תלוי למעלה ממפתחו. ונקביו ללד לפון כיון שהגיע חצות הלילה רוח לפומים מנסבת ב' דלמחר מר **כ"ב** דף קה.) ארבע רוחות מנסבות בכל יום ויום שש שעות ראשונות שלים מנסבת רוח מזרחית מהלך חמה [א] ושש אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה רוח לפומים **איין** הכור **ממחלה מחוליו**. העוקר חוליא מצור ומוציא ומשליכו לוקחו אין מתמלא בך. אף כחן אם אין אההמין לעניים

[בחורבה] חדשה [פי' שנפלה מחדש, שהחומה שלה נפלה, ועודנה בחזקתה]. ושתלמד? את זה משום מזיקין, בשני אנשים, שמזיקים רק מזיקים אדם יחיד. אם [מדובר במקרה שיש] שני אנשים, גם אין [חשש] חשד [שכן אשה מתיחדת עם שני אנשים. מתוך הגמ', שמדובר] בשני אנשים פרוצים [ובזה אפילו שני אנשים עם אשה אחת אסורה].

[כעת הגמ' מנסה להבין למה צריך לכתוב טעם] מפני המפולת, ושתלמד? את זה משום חשד ומזיקין. [מדובר בצירוף שיש] שני אנשים כשרים [שאין מזיקים בשנים, ואין חשד בשנים כשרים].

[כעת הגמ' מנסה להבין למה צריך לכתוב טעם] מפני המזיקין, ושתלמד? את זה מפני חשד ומפולת. בחורבה חדש [אין חשש מפולת], ובשנים כשרים. אם בשנים גם אין חשש מזיקים. במקומם [במקום שהם מצויין תדיר] חוששים [אפילו בשנים]. ואם תרצה לומר, באמת [מדובר] באחד, ובחורבה חדש שנמצא בשדה, ששם אין [חשש] של חשד, שכן אשה לא מצויה בשדה, ויש [חשש] של מזיקים.

הרבנים למדו, ארבע משמרות הוי הלילה, דברי רבי. רבי נתן אומר, שלש. מהו טעמו של רבי נתן, שנאמר "ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המתנה ראש האשמרת התיכונה", למדנו, אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה. ורבי [אין הוא לומר את הפסוק] מהו "תיכונה", אחת מן התיכונה שבתוכנות. ורבי נתן [אין הוא יענה לימוד רבין] וכי כתוב תיכונה שבתוכנות, תיכונה כתיב.

מהו טעמו של רבי. אמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי, כתוב אחד אומר "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך", וכתוב אחד אומר, "קדמו עיני אשמורות" [אם כן חצות הלילה שדוד היה עומד יש בהם שתי משמרות], ואין זה [צריך להיות] שהלילה הוא ארבע משמרות. ורבי נתן, הוא סובר כרבי יהושע, שלמדנו, רבי יהושע אומר [זמן קריאת שמע] עד שלש שעות, שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות [אם כן זה שדוד אמר "קדמו עיני אשמורות" שאמר דוד, היינו שהוא קדם לשאר מלכים שדרכם לעמוד בחצות שעה שלישית סה"כ הוא קודם] שש [שעות] של הלילה [שהוא חצות], ושתים של היום [ששאר מלכים ישנים], הוא שתי משמרות. רב אשי אמר, משמרה וחצי גם כן נקרא משמרות.

ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי, אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת¹⁰. אמר רבי אבא בר כהנא, לא אמרן אלא בדברי תורה¹¹ [אסור לספר לפניו, שהכל חייבין לספר בהן, והמת דומם והוה ליה ליעג לרש חרף עושהו], אבל דברי העולם [שאין גנאי למי שלא מדבר אותם], אין בזה [איסור]. ויש אומרים, אמר רבי אבא בר כהנא, לא אמרן אלא אפילו בדברי תורה, וכל שכן דברי דעלמא.

[וכן דוד היה קם בחצות הלילה. הוא היה קם מתחלת הלילה, שנאמר "קדמתי בנשף ואשועה". ומאפה יודעים שהנשף הזה היא תחילת הלילה, שנאמר "בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה". אמר רב אושעיא אמר רבי אחא, כך אמר דוד, מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשניה [שקודם לכן הייתי עומד]. רבי זירא אמר, עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס¹² [עוסק בתורה כשהוא מתנמנם, כסוס הזה שאינו נרדם לעולם, אלא מתנמנם ונעור תמיד]. מכאן ואילך היה מתגבר כארי. רב אשי אמר, עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה¹³, מכאן ואילך בשירות ותשבחות.

¹⁰ ע"י ש"ע (י"ד סי' שמד ס"ז): אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת, כגון צרכי קבורתו והספד. אבל שאר כל דבר, אסור. והני מילי בדברי תורה, אבל במילי דעלמא לית לן בה.

ביאור: אין אומרים - היינו דברי תורה אפילו חוץ לד' אמות אסור ומילי דעלמא אפילו תוך ד' אמות מותר, וכל אותו חדר שבו נמצא המת נחשב כד' אמות, ו"א שד"ת תורה אפילו חוץ לד' אמות, ומילי דעלמא אינו אסור אלא תוך ד' אמות, ודבריו של מת מותר אפילו בדברי תורה אפילו תוך ד' אמות, וכן נהגו לדרוש באגדות ופסוקים אפילו תוך ד' אמות בפני המת ויוצאין מענין לענין עד שמגיעין לספר שבחיו של מת מעסק תורתו וחסידותו (ש"ך). אסור - משום לועג לרש (ש"ך).

כגון צרכי קבורה - דברי המת הם הספד וצידיק הדין ותוכחות וכיוצא באלו כלם נקראים דברים של מת ומותר לאומרן בתוך ד' אמות של מת אבל לענות אמן על קדיש או לומר ברכו וכיוצא בדברים אלו דאיכא משום לועג לרש אסור ואצ"ל לדבר בד"ת דאיכא משום לועג לרש וכל זה בתוך ד' אמות של מת ולענין מי שדורש על המת לפניו נראה דליכא למיחש משום לועג לרש כיון דלכבודו קא עביד (פ"ת * רדב"ז).

¹¹ גירסת רש"י "לדבר הלכה".

¹² דוד היה בא מצד הנוקבא וע"כ הוצרכו האבות ליתן לו משנותיהם כי הנוקבא לית לה מגרמה כלום ומותא אתקשרת בה ולכן לא ה' ישן כ"א שיתין נשמי כי השינה הוא א' מס' במיתה בהיותו בא מן המלכות (ליקוטי הש"ס).

כי הסוס אחורים של לילה, לכן הוא מתנמנם. ובחצי האחרת מתחיל הארי להתגבר (אגדות הגר"א). ע"י ח"א ר' ע"ב ור' ע"א. ועי' דברי רבינו בתיק'ז מה ע"ג: סוסים הן האותיות, דנעש סוסים לנקודות כנופא לנשמתא וכונק' לדכורא, כמ"ש (שיה"ש א טז) לסוסתי כו' דמיתין רעיתי.

¹³ כי רוח דרומית בחצי הראשון, והוא ד"ת. ובחצי הב' צפונית, ואז הוא שיר הלוים, והוא שירות ותשבחות. ועוד טעם לכלול מדת לילה ביום ומדת יום

[וכן] "נשף" הוא תחילת הלילה, הרי הוא [לשון של] בוקר, שנאמר "ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם" [ליום מחרת של חנייתם שם], במה [מדובר, וכי] לא מהבוקר ועד הלילה. לא, מתחילת הלילה, ועד תחילת הלילה. אם כן, שיכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב. אלא אמר רבא, יש שתי "נשפים", נשף לילה ונשף היום, נשף היום ונשף הלילה [פי' קפץ ועלה].

וכי דוד היה יודע מתי הוא חצות הלילה, הרי משה רבינו לא היה יודע, שנאמר "כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים", מהו חצות. אם תאמר שאמר לו הקב"ה כחצות [וכך אמר לפרעה], וכי יש ספק בשמים. אלא [הקב"ה] אמר לו [למשה שמכת בכורות יהיה] בחצות, והוא בא ואמר [לפרעה] כחצות [לפי שלא היה יודע לכוין השעה ולהעמיד דבריו בשעת המאורע], רואים שהוא מסופק, [וכי] דוד היה יודע. דוד היה לו סימן [מתאי הוא חצות], שאמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, כגור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד¹⁴ [ונקביו לצד צפון], וכיון שהגיע חצות לילה, בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו, מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר.

כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל¹⁵ אצלו, אמרו לו, אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם, לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו, אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו [העוקר חוליא מבור כרוי וחוזר ומשליכו לתוכו, אין מתמלא בכך, אף כאן, אם אין אתה מכין לעניים שבנו מזונות ממקום אחר אין אנו יכולים לפרנסם משל עצמנו]. אמר להם, לכו ופשטו ידיכם [להלחם] בגרוד. מיד יועצים באחיתופל [איזה הדרך ילכו, והיאך יציבו מצב ומשחית, וטכסיסי מארב מלחמה] ונמלכים בסנהדרין [נוטלין מהם רשות, כדי שיתפללו עליהם], ושואלין באורים ותומים [אם יצליחין].

אמר רב יוסף, מהו הפסוק [שמרמו לכל זה] שנאמר "ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב". "אחיתופל", זה יועץ, וכן נאמר "ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל בדבר האלהים".

בלילה כנודע [אגדות הגר"א]. ע"י שדרום הוא בח' הת"ת, וצפון הוא מלכות, ולכן החיבור שלהם היא לכלול מדת לילה ביום ומדה יום בלילה.

¹⁴ בחצות הלילה נעשה הזיווג למעלה בסוד הגבורות, כי כיון שהוא לילה, אין שם התעוררות חסידים עד הבוקר. והנה זיווג זהו הוא הכנה אל הזיווג שנעשה ביום בשעת התפלה, ע"י החסידים, ולכן אפילו שזיווג העיקרי הוא אותו שנעשה ביום, אעפ"כ עיקר הזיווג דלילה, הוא אשר הוא הכנה לזה. וע"כ צריך האדם לקום בחצות הלילה. כדי שיהיה לו חלק בזיווג היום, כי אם לא יהיה לו חלק בזה, אשר היא הכנה לזיווג, איך יהיה לו חלק בזיווג של היום, אף שיתפלל. והנה רוחא דצפון, הוא סטרא דרוח דשביק בגוה, שהם הגבורות אשר בנוקבא דד"א שבה אליה מיסוד דאמא, וז"ש **שכיון שרוח צפונית נושבת בו**, כי צפון הוא בינה [זהר ח"ג ק"ב ע"א], כמו שאמר הכתוב כי מצפון זהב יאתה [ע"י תיק'ז ד ע"א]. וידוע שהזהב הוא באמא וסטרא דצפון הוא הסוף שלה, דהיינו היסוד. והכוונה הוא, כי הגבורות מתקבצות בהוד, שהיא רחל, אשר בהוד דזעיר, והוד של רחל הוא הכינוי, ושם הגבורות מתקבצות. וידוע כי השיר הוא בגבורות [ע"י זהר ח"א רסו ע"ב], כי החסידים הם שמן [זהר ח"א פ"א ע"א, ח"ג מ ע"ב], שהוא בחשאי. והגבורות הם יין, שהם בקולות. והנה דוד בהוד ושמואל בנצח, והם המשוררים אשר יצאו מהם כ"ד משמרות, לשורר בסוד הגבורות, אשר הם בקול. והיינו שאמר **שהיה מנגן מאליו**, והגבורות שלו הם מתעוררין ג"כ ומתקבצין בנצח והוד, שהם תרין ביעין דכורא, ושם הגבורות מתבסמות. וזה הוא שהם מבשלים הזרע [זהר ח"ג רלה ע"א], כי כל בישול הוא חיתוך ושבירת כח הגבורות, ושם נעשה את המיתוק, והם השחקים השוחקים מן לצדיקים [זהר ח"ג רלו ע"א], שהם ב' יסודות, זעיר הנקרא צדיק, ושל הנוקבא הנקרא צדק. וכוונת שוחק היינו מיתוק. ואח"כ **כד אתא יומא**, פתחין דסטרא דרום, שהוא זיווג החסידים, וכדין כנסת ישראל וכל אינון חברייא שהם נאחזים בה, שנמצאו עמה בזיווג הגבורות, בספרא כתיבא, וחוט של חסד, היינו טפת החסידים הנמשכת דרך חוטין שביסוד, אותו האור נמשך גם עליהם (ליקוטי הש"ס).

רומז לנשמת האדם, ע"פ מה שנאמר נר יהו"ה, כמנין כנור [ע"י תיק'ז נח ע"ב - ע"י מלואים אות (א)]. ובלב ב' חללים, א' מלא דם ועליו שורה היצח"ר, והב' מלא רוח [ע"י לקמן &]. והוא הרג היצח"ר כמ"ש ולבי חלל בקרבי, ואז היה רוח צפונית, הוא רוח הקודש [ע"י תיק'ז קכב ע"א], מנשבת בו [אגדות הגר"א].

¹⁵ כי הוא היה כתר מלכות זה דוד, וכתר שם טוב זה אחיתופל כמ"ש (שמואל ב' יז כג) [ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל אמש] בדבר אלהים [כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלם], כתר תורה זה סנהדרין, כתר כהונה זה אביתר [אגדות הגר"א]. ע"י מלואים אות (ו).

"בניהו בן יהוידע", זה סנהדרין [שכן הוא האב בית דין]. "ואביתר", אלו אורים ותומים [שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אבשלום ושאל אביתר ולא עלתה לו ושאול צדוק ועלתה לו, כששמרין בסדר עולם, ונסתלק אז ולא הכהונה], וכן נאמר "ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי" [ראשון וקודם להם, שבתחילה נוטלים רשות, ואחר כך שואלים אם יצליחו]. ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי. כרתי, שכורתיים דבריהם [שואומים דברים קצובים וגמורים, שלא יפחתו ולא יוספו], פלתי, שמופלאים בדבריהם. ואחר כך "שר צבא למלך יואב" [להוליך אנשי המלחמה]¹⁶.

אמר רב יצחק בר אדא ואמרי לה אמר רב יצחק בנו של רב אידי, מהו הפסוק [שכנור היה תלוי למעלה ממטתו ומעוררו], "עורה כבודי" עורה הנבל [אל תתכבדי בשינה כשאר מלכים] וכנור אעירה שחר¹⁸ [שאר מלכים השחר מעוררו, ואני מעורר את השחר]¹⁹.

רבי זירא אמר, משה באמת היה יודע [מתי הוא חצות], ודוד גם כן היה יודע. וכיון דדוד היה יודע, למה [היה לו] כנור. להעיר אותו משינתו. ומאחר ומשה היה יודע, למה הוא אמר "כחצות". משה חשב, אולי חזוי כוכבים²⁰ של פרעה יטעו [וקודם שיגיע חצות יהו סבורים שהגיע, ועדיין לא באה המכה] ויאמרו: משה הוא שרן, [הלכך, טוב לאחוז לשון איני יודע]. שאמר מר, למד לשונך לומר "איני יודע", שמא תהא נאחו ונכשל בדברך²⁰.

¹⁶ י"ג: למה נקרא שמן אורים ותומים אורים שמאירין את דבריהן תומים שמשלימין את דבריהן.

כי היו בחינת שמש וירח ו"ב מזלות, אורים ותומים ו"ב אבנים, מכב"י ונהורא דיליה [אגדות הגר"א]. בענין אורים ותומים ע"י מלואים אות (ז).

¹⁷ דכנור היה תלוי למעלה ממטתו ומעוררו עורה כבודי, אל תתכבדי בשינה כשאר מלכים [אגדות הגר"א].

¹⁸ ג' פעמים עורה, נגד ג' אשמורות. ועוד גבי הראשונים כתיב ו"ה, ובשלישי א"ה [אגדות הגר"א]. ע"י עמק המלך פט"ז פ"ב.

¹⁹ שאר מלכים השחר מעוררו, ואני מעורר את השחר [אגדות הגר"א]. ע"י שעה"כ דרושי הלילה ד.

ע"י שו"ע (או"ח סי' א ס"א): יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו, שיהא הוא מעורר השחר.

ביאור: שיהא הוא מעורר כו'. לכאורה אין שייכות זה הענין אלא הוא זריזות בפ"ע. אלא הענין הוא שאין דומ' העושה מצוה ע"י התעוררות של אחרים לעושה ע"י עצמו. ועפ"ז נ"ל מ"ש רבינו הטור אני מעיר את השחר ואין השחר מעיר אותי דקאמר סיפא ל"ל. ונרא' דמצינו אדם מקדש את עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. וכן הוא לענין התעוררות, שיש ב' מיני התעוררות: שתחלה מתעורר מלמטה ואח"כ בא עליו התעוררות העליון לסייע לו, וע"ז שיבח דוד את עצמו שהיה במעלה כ"כ שהתעוררות שלו מלמטה גדולה כ"כ שא"צ לסייע התעוררות של מעלה, וע"כ אמר "אני מעיר השחר" כמו לקדושת ישראל כמ"ש על אילת השחר ומעלה זאת אינה אלא לדוד וכיוצא בו אבל אנו וכיוצא בנו הלואי שנוכ' להתעוררות מלמט' כדי שיבא אח"כ מלמעל' ע"כ לא זכר הש"ע רק שיתגבר לזה שלכל הפחות יהא מעורר השחר אף שלא יזכה למעלה השניה שזכרנו (ט"ז), קשה לט"ז דהיה לו לומר ויהא הוא מעורר השחר, כי בטור כתוב שאל ישיאך יצרך (ש"ן ימנית) איך תעמוד וקור גדול או לא שבעת משנתך, ויכוחו עמך, לאו אעמידה קודם עמוד השחר, כי בקיץ לאחר עמוד השחר, ובחורף יאמר כן. ויהא הוא מעורר השחר הוא ענין בפני עצמו, שאדם ירגיל עצמו במאכלים קלים וכדומה שלא ישן הרבה כי בשינה לא שייך התגברות, ע"כ תיזך על פי דרוש כי מלת שחר נדרש בזוהר ויקרא (דף &) על כנסת ישראל יע"ש. וכל אדם צריך להתעורר עצמו תחלה ואח"כ מסייעין משמים, כי לא בכח שלו לבד יגבר איש כמו שכתבתי לעיל [ס"ק א]. ודוד שיבח עצמו שאין צריך לו אח"כ לסייע משמים, אלא הוא מעיר השחר נותן התעוררת ושפחה ושפע למעלה, ואין השחר כנסת ישראל מעיר אותו לסייע אפילו אח"כ. ולפי זה אתי שפיר הכל ענין אחד יתגבר התעוררת עצמו שיהא הוא מעורר לא שיהא התעוררת תחלה משמים, ומיהו לסוף צריך התעוררת סיוע מלמעלה, כי לא כ"ע דוד המלך ע"ה, ומש"ה השמיט המחבר ואין השחר מעיר אותו (פמ"ג), ירושלמי פ"ק דברכות מ"מ לא הוה שחרא אתיו ומשכח לדוד דמיך הוא שדוד אמר עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר אתער יקרי מן קדם יקריה דמארי יקרי לא חשיב כלום מן קדם אייקרי דבריי. אעירה שחר אנו הוינא מעורר שחרא. שחרא לא הוה מעורר לי והיה יצרו מקטרגו וז"ש יתגבר כו' וע"י ט"ז (בהגר"א).

²⁰ פ"י כ"כ יש להרחיק האדם עצמו מן מדת השקר שמגונה הוא השקר כי תמצא שהיה משה מדקדק על דבר זה ביותר, כי אף שבסוף יהיה נגלה הדבר כאשר תבא המכה, מ"מ יהיה בעיניהם כמו חצי שעה בדאי ועל זה היה מדקדק, ולכן יקמו לשונו לומר איני יודע, ומה שאמר ותאחז כאלו אמר שיהיה נתפש בשקר כמו גנב שנשפט בגניבתו כך המשקר גונב האמת ומעלים אותו ומשקר (מהר"ל נתיב האמת ב).

כי בדעת מקום האחיזה, כמ"ש (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון כו' [אגדות הגר"א].

רב אשי אמר, בחצי הלילה של שלש עשר [דניסן] לפני ארבע עשר [דניסן] היה כאשר משה אמר לישראל, אמר הקדוש ברוך הוא, למחר כחצות הלילה כמו היום, אני יוצא בתוך מצרים.

[נאמר] "לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני", לוי ורבי יצחק, אחד אמר, כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, [וכי] לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות, ואני "חצות לילה אקום להודות לך"²¹. והשני [הסביר את הפסוק כך:] כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, [וכי] לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם, ואני ידי מלוכלכות בדם [שהנשים מראות לו דם נדה, אם טמא אם טהור] ובשפיר ובשליא [היו מביאין אותה לפניו לראות אם יש בה כשיעור ואם עשויה כדת שליא, שנחזיקנה שהיה ולד בתוכה נמוח, ותשב עליו ימי טומאה וטהרה, אם לא] כדי לטהר אשה לבעלה²². ולא עוד, אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לי, מפיבשת רבי. יפה דנתי, יפה חייבתי. יפה זכיתי [היינו בדיני ממונות או נפשות]. יפה טהרתי. יפה טמאתי [בדיני טומאה וטהרה]. ולא בושתי²³. אמר רבי יהושע בנו של רב אידי, מהו הפסוק [שמוכיח כדבריו] "ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש".

למדנו, לא "מפיבשת" כמו אלא "איש בשת" שמו, ולמה נקרא שמו מפיבשת [מפי בושת, בדברי הלכה היוצאין מפיו היה בושת לדוד, שפעמים שהיה טועה והוא אומר לו: טעית, לפיכך, בזכות שהיה דוד מקטין עצמו, זכה ויצא ממנו כלאב]. שהיה מבייש פני דוד בהלכה. לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב. ואמר רבי יוחנן, לא כלאב שמו אלא דניאל שמו, ולמה נקרא שמו כלאב [כל אב, מכלים את הרב, שהיה אב בהוראות], שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה, ועליו אמר שלמה בחכמתו "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני", ואומר, "חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר".

וכי דוד היה קורא לעצמו חסיד. והרי כתוב "לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים" [כבר טרדוני מיראתך] ולמדנו בשם רבי יוסי, למה נקוד על "לולא" [לדרוש את הנקודה שהיא ממצטת את משמעות הכתוב, לומר שלא דבר ברור היה לו לראות בטוב ה', לולא לשון אם לא]. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם. מובטח אני כך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לא. שמה יגרום החטא [היינו תירוצו של הגמ', לעולם מוחזק בידו שהוא חסיד, וזה שספק בידו אם יראה בטוב ה', לפי שהיה ירא שמה יחטא ויגרום החטא מלראות בטוב].

[ודבר זה הוא] כמו שאמר רבי יעקב בר אידי, שרבי יעקב בר אידי שאל סתירה, נאמר "והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך", ונאמר "ויירא יעקב מאד" [שמה אחר הבטחה חוצאת]. אמר, שמה יגרום החטא, כמו שלמדנו, "עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קניית", "עד יעבר עמך ה'", זו ביאה ראשונה²⁴ [של כלל ישראל לארץ ישראל בימי יהושע], "עד יעבר עם זו קניית", זו ביאה שניה [בימי עזרא, כשעלו מבבל]. מכאן אמרו חכמים, ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרום החטא [ולא הלכו לארץ ישראל אל אחרות כורש, וראים אם כן שהחטא גורם שאין ההבטחה מתקיימת].

וחכמים ואמרים עד חצות. חכמים סוברים כמו מי [במשמעות "בשכבך" הכתוב בתורה]. אם הם סוברים כמו רבי אליעזר [שפירוש "בשכבך" היינו כל זמן שבני אדם עוסקים ללכת לשכב], שיאמרו כרבי אליעזר [שזמן ק"ש עד סוף האשמורה הראשונה].

ע"י ספר לקוטי הש"ס (פירוש ספר יצירה): שכח הא"ס שוה בכלום, ומקום העבודה תלוי בב', דיבור ומעשה, והם ב' בריתות במלת לשון ובמלת מעור, הדיבור הוא הנהגת העולם של הבריאה כענין חיים ומות ביד הלשון. והב' פעולות במעשיות אל הבריאה והוה זכר ונקבה בראם ובמציאות הפעולות הנזכרים בהם יש צד ודיקות בעולם הקליפות והערלות שהם בעולם היצירה והעשייה.

²¹ כמ"ש כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד [אגדות הגר"א].

ע"י זר ח"ג ריג ע"א: אמר ר"ש כביכול כל אינון דזכאן לאשתדלא באורייתא ומכד פליג ליליא ואתיין במטרונתא כד נהיר ימא לקבלא אנפי מלכא אתקיף ואחסין בשכינתא ולא עוד אלא דשריא ביה וחוט שלו חסד כמה דאוקימנא:

תרגום: אמר רבי שמעון כביכול כל אותם שזוכים לעסוק בתורה ומכאשר נחצה הלילה, ובאים עם המלכה כשמאיר היום לקבל פני המלך, מתחזק ויורש בשכינה, ולא עוד אלא ששורה בו חוט של חסד כמו שבארנו.

חוט של חסד - ע"י פת"ש שבירה יב שהוא חוט א"ס המחיה את הכל.
²² כי החיבור נקרא חסד, כמ"ש חסד הוא [אגדות הגר"א]. ע"י שעה"כ (ק"ש ו):

ואיש כי יקח את אחותו בת אביו או כו' חסד הוא לפי שמדת החסד [של אימא] הוא המתקן לזו"ן והמזווג אותם.

²³ כי עיקר החסידות שלא יתיביש מבני אדם במילי דשמיא [אגדות הגר"א], ע"י זר ח"ג סב ע"ב שחסידיים מתעלים מעל עולם הזה, ולכן אין מקום ליחס לדברי בני אדם.

²⁴ כמ"ש (משעיה מב א) הלא ה' זו חטאנו לו, וזה השם שכותבין על המזוזה [כו"ז], וזהו יה"ה זו. וז"ש זו ביאה ראשונה, כי עיקר הפגם הוא בחצי האחרון כנודע. וז"ש אלא שגרום החטא [אגדות הגר"א], ע"י מלואים אות (ח).

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין - שהיה אב בית דין: וכן הוא אומר **ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי**. ר'אשון וקודם להם שבתחילה נטילים רשות ואח"כ קוראים אם יליקו: ו**אביהו אלנו אוריס ותומיס**. שכל ימי דוד היה נשאל באביהו עד מלחמת אכשלוס ששאל אביהו ולא עלתה לו ושאל לדוקועלתה לו כדלמרי' תורה אור

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין - מסבירא אומר כן. אביהו אלנו אוריס ותומיס וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי כלומר היה קודם להם חס כן אוריס ותומיס היו אחר בניהו. א"כ אביהו שהוזכר אחר בניהו היינו אוריס ותומיס כך פירש רש"י. ותימא לפירושו פשיטא דאביהו כהן היה בימי דוד שלא היה כהן אחר שכלום נהרגו בננו עיר הנהגים ולמה לריך ראייה עליה. ועוד לגירסת הקונטרס בניהו בן יהוידע אין זה הפסוק בשום מקום. לכן (מפרש) [גירסא] רבינו תם כדל"י

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין ואביהו אלנו אוריס ותומיס וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שם ברתו ופלתו ברתו שכורתים דבריהם פלתי שמופלאתי בדבריהם* ואח"כ שר צבא למלך יואב אמר רב יצחק בר אריא ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא עורה כבורי עורה הנבל וכונר אעירה שחר. רבי זירא אמר משה לעולם היה ידע דוד נמי היה ידע וכיון דדוד היה ידע בנור למה היה לאתעורי משנתיה וכיון דמשה היה ידע למה היה למימר כחצות משה קסבר שמא ימעו אצמגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא דאמר מר *למד לשונך לומר איני יודע שמא חתבדה והאחו רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האידינא אני אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני וכי יצחק חד אמר כך לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מורח ומערב אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לשהר אישה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חיבתני יפה זכותי יפה מהרתני יפה שמתני ולא בושתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא *ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש *בשנת שמו ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמתו *בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר *חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. ר' הושע קרי לגפשיה חסיד והכתוב *לולא האמנתי לראות בבוב ה' בארץ חיים ותנא משמיה דרבי יוחי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובמח אני בכך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החמא *כבר יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כתיב *והנה אנכי עמך ושמרתוך בכל אשר תלך וכתיב וירא יעקב מאד אמר שמא יגרום החמא *כדחניא *עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם גם בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרום החמא: וחכ"א עד חצות: חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר ואי

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין ואביהו אלנו אוריס ותומיס וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שם ברתו ופלתו ברתו שכורתים דבריהם פלתי שמופלאתי בדבריהם* ואח"כ שר צבא למלך יואב אמר רב יצחק בר אריא ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא עורה כבורי עורה הנבל וכונר אעירה שחר. רבי זירא אמר משה לעולם היה ידע דוד נמי היה ידע וכיון דדוד היה ידע בנור למה היה לאתעורי משנתיה וכיון דמשה היה ידע למה היה למימר כחצות משה קסבר שמא ימעו אצמגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא דאמר מר *למד לשונך לומר איני יודע שמא חתבדה והאחו רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האידינא אני אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני וכי יצחק חד אמר כך לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מורח ומערב אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לשהר אישה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חיבתני יפה זכותי יפה מהרתני יפה שמתני ולא בושתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא *ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש *בשנת שמו ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמתו *בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר *חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. ר' הושע קרי לגפשיה חסיד והכתוב *לולא האמנתי לראות בבוב ה' בארץ חיים ותנא משמיה דרבי יוחי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובמח אני בכך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החמא *כבר יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כתיב *והנה אנכי עמך ושמרתוך בכל אשר תלך וכתיב וירא יעקב מאד אמר שמא יגרום החמא *כדחניא *עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם גם בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרום החמא: וחכ"א עד חצות: חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר ואי

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין ואביהו אלנו אוריס ותומיס וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שם ברתו ופלתו ברתו שכורתים דבריהם פלתי שמופלאתי בדבריהם* ואח"כ שר צבא למלך יואב אמר רב יצחק בר אריא ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא עורה כבורי עורה הנבל וכונר אעירה שחר. רבי זירא אמר משה לעולם היה ידע דוד נמי היה ידע וכיון דדוד היה ידע בנור למה היה לאתעורי משנתיה וכיון דמשה היה ידע למה היה למימר כחצות משה קסבר שמא ימעו אצמגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא דאמר מר *למד לשונך לומר איני יודע שמא חתבדה והאחו רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האידינא אני אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני וכי יצחק חד אמר כך לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מורח ומערב אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לשהר אישה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חיבתני יפה זכותי יפה מהרתני יפה שמתני ולא בושתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא *ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש *בשנת שמו ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמתו *בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר *חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. ר' הושע קרי לגפשיה חסיד והכתוב *לולא האמנתי לראות בבוב ה' בארץ חיים ותנא משמיה דרבי יוחי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובמח אני בכך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החמא *כבר יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כתיב *והנה אנכי עמך ושמרתוך בכל אשר תלך וכתיב וירא יעקב מאד אמר שמא יגרום החמא *כדחניא *עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם גם בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרום החמא: וחכ"א עד חצות: חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר ואי

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין ואביהו אלנו אוריס ותומיס וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שם ברתו ופלתו ברתו שכורתים דבריהם פלתי שמופלאתי בדבריהם* ואח"כ שר צבא למלך יואב אמר רב יצחק בר אריא ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא עורה כבורי עורה הנבל וכונר אעירה שחר. רבי זירא אמר משה לעולם היה ידע דוד נמי היה ידע וכיון דדוד היה ידע בנור למה היה לאתעורי משנתיה וכיון דמשה היה ידע למה היה למימר כחצות משה קסבר שמא ימעו אצמגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא דאמר מר *למד לשונך לומר איני יודע שמא חתבדה והאחו רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האידינא אני אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני וכי יצחק חד אמר כך לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מורח ומערב אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לשהר אישה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חיבתני יפה זכותי יפה מהרתני יפה שמתני ולא בושתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא *ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש *בשנת שמו ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמתו *בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר *חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. ר' הושע קרי לגפשיה חסיד והכתוב *לולא האמנתי לראות בבוב ה' בארץ חיים ותנא משמיה דרבי יוחי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובמח אני בכך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החמא *כבר יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כתיב *והנה אנכי עמך ושמרתוך בכל אשר תלך וכתיב וירא יעקב מאד אמר שמא יגרום החמא *כדחניא *עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם גם בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרום החמא: וחכ"א עד חצות: חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר ואי

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין ואביהו אלנו אוריס ותומיס וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שם ברתו ופלתו ברתו שכורתים דבריהם פלתי שמופלאתי בדבריהם* ואח"כ שר צבא למלך יואב אמר רב יצחק בר אריא ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא עורה כבורי עורה הנבל וכונר אעירה שחר. רבי זירא אמר משה לעולם היה ידע דוד נמי היה ידע וכיון דדוד היה ידע בנור למה היה לאתעורי משנתיה וכיון דמשה היה ידע למה היה למימר כחצות משה קסבר שמא ימעו אצמגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא דאמר מר *למד לשונך לומר איני יודע שמא חתבדה והאחו רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האידינא אני אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני וכי יצחק חד אמר כך לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מורח ומערב אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לשהר אישה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חיבתני יפה זכותי יפה מהרתני יפה שמתני ולא בושתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא *ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש *בשנת שמו ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמתו *בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר *חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. ר' הושע קרי לגפשיה חסיד והכתוב *לולא האמנתי לראות בבוב ה' בארץ חיים ותנא משמיה דרבי יוחי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובמח אני בכך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החמא *כבר יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כתיב *והנה אנכי עמך ושמרתוך בכל אשר תלך וכתיב וירא יעקב מאד אמר שמא יגרום החמא *כדחניא *עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם גם בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרום החמא: וחכ"א עד חצות: חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר ואי

ס"ח ולמה נקרא שם אוריס ותומיס שמתירים את דבריהם תומים שמשלימים את דבריהם ועי' בימתא עג:

מס' דין דין זוטא ס"ב

[ענין ביכמות דף עט ר"ח אלף דגמס ר"ח אלף אית כעג שמו ועי']

סנהדרין דף א:

ג' שם וכו' דף לו.

הנהיח הב"ח

(ה) רש"י ד"ה תליסר וכו' ליל עשר של ששה עשר ונתמרת עיר ארבעה יגיה ארבעה עשר: (ב) י"ה ס"ה מכלים את מניינא את דבריהם ועי' בימתא עג: (ג) ד"ה לולא ט"י בטוב ה' בלחך יביאל כב ערובי: (ד) ד"ה ביה ופי' שכלו

[כ"ה בענין עין אחת]

[ע"י נוסף סנהדרין ע"ז ד"ה וזמני]

רב נסים גאון
יושב ונמנעם כמס אית' במסכת סוטה ב' הישן (דף י"ב) אמר רב אמר לאדם לישן ביום יתר משינת הסוס אמר אביי כי דר' כדור מלך ישאל דודו כדמסיא דסוסי שיתין נישמי הא דאמר רב (רב אחא) דבא אין תבר מסמלא מותלתו מתפטרך אן מותלתו דבפרק הרהואת מיקם (דף ע"ג) דחניא בשעה שבקש הקב"ה לחיבא מבל לעולם נשל ב' כוכבים מבינת חובאי מטל לעולם וכשבקש לחסמם נשל ב' כוכבים מעיש ותמנו ומדאקשנין וליסמחם ביריה ופרקינן אין תבר מסמלא מותלתו שמעת מינה דלכין דאי שירשה שתבר אה חחור לטובי העפר שנישלת מטני אינו מסמלא אלא צריך להויתק עפר אחר ולפיכך לא היו מספיקין כאן אחר ב' כוכבים שנושלין מטנה והצריך לישל ב' כוכבים מעיש למתקן את תבניתו העם באשר לרד תמלך אין תבר מסמלא מותלתו תשובה לרבינו שאמר להם לטו התפרסמו זה מזה כלומר כי אין מספיקין לטו מה שאנו נתיבם זה מזה אלא צריכין אנו תוספת ממנו אחר מיד יוריים לטו ושפמו ארבעה מנוד:

ולא

לחך בימי יושע: (ה) ד"ה ראוים היו ישראל ליעשות: (ו) ד"ה לימא כ"י אליעזר דלמא עד סוף:

מאימתי פרק ראשון ברכות

וקורא קריאת שמע ומתפלל. מלאך משמע שמשעה שהגיע זמן קריאת שמע של לינה שחין; לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל ערבית: **דאמר** רבי יוחנן איזהו בן העוה"ב צ"ו. ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו. נראה הואיל ותקינו להו רבנן ה"ל בגאולה אריכותא דתקינו לומר זה שבחך כך תפלה חבירו גם הוא ולא ילך מזהכ"ג עד שיגמר כל אחד תפלתו. וגם יש בזוה"ס פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות דשמנה עשרה ואגב שתקנו לומר אותם פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו עינינו. והלכה כה"ג. יוחנן דברייתא מסיעה ליה וכן פסק ה"ג. ואם כן י"ח ליהוה שלא לספר בין גאולה דערבים לשמנה עשרה. ומיהו בסדר רב עמרם פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלה ערבית לאשמעינן דלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפלה משום דתפלה ערבית רשות. ולא נהירא [דאם כן] ר' יוחנן סבירא ליה תפלה ערבית חובה דפלוגתא היא* דרב ר' יוחנן והלכה כה"ג. וכן להחמיר ולהזהר מלספר בינתיים ותימא קשיא לכתחלה להלכתא דקיימא לן תפלה ערבית רשות והכל פסקין כרבי יוחנן לרדף לומר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא מכל מקום מחייב לסמוך. אס כן גס לנו יש לסמוך:

שיריוניו כה:

[לקמן כו ב כפי שגדפס
שם נלד בגליון וע"ע
תוס' שם ד"ה והלכתא]

רב נסים גאון
ואיבעית אי מא
לאפוקי
סמא דאמר דתפלה
ערבית רשות. מי היא
שאמר דתפלה ערבית
רשות ר' יהושע הוא
ואיתא בפרק תפלה
השחר (דף כו) אמר רב
יהודה אמר שמואל
תפלה ערבית רבנן
בגמליאל איתר חובה ר'
יהושע ואמר רשות :

לקמן יא.

[כע"י וכרב אלפס אי' כר
לכילה וכו' כיון ונאמר
הפטור וז"ל שם וא"ר
אלעזר]

תכלית קיע
פעמים קיע .

ישעיהו

[5] רב אסי או רב
יוסף]

וקורא קריאת שמע ומתפלל. מלאך משמע שמשעה שהגיע זמן קריאת שמע של לינה שחין; לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל ערבית: **דאמר** רבי יוחנן איזהו בן העוה"ב צ"ו. ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו. נראה הואיל ותקינו להו רבנן ה"ל בגאולה אריכותא דתקינו לומר זה שבחך כך תפלה חבירו גם הוא ולא ילך מזהכ"ג עד שיגמר כל אחד תפלתו. וגם יש בזוה"ס פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות דשמנה עשרה ואגב שתקנו לומר אותם פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו עינינו. והלכה כה"ג. יוחנן דברייתא מסיעה ליה וכן פסק ה"ג. ואם כן י"ח ליהוה שלא לספר בין גאולה דערבים לשמנה עשרה. ומיהו בסדר רב עמרם פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלה ערבית לאשמעינן דלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפלה משום דתפלה ערבית רשות. ולא נהירא [דאם כן] ר' יוחנן סבירא ליה תפלה ערבית חובה דפלוגתא היא* דרב ר' יוחנן והלכה כה"ג. וכן להחמיר ולהזהר מלספר בינתיים ותימא קשיא לכתחלה להלכתא דקיימא לן תפלה ערבית רשות והכל פסקין כרבי יוחנן לרדף לומר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא מכל מקום מחייב לסמוך. אס כן גס לנו יש לסמוך:

ואי כרבן גמליאל סבירא להו לימרו כרבן גמליאל לעולם כרבן גמליאל סבירא להו והא דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדחגיגא חכמים עשו סייג לדבריהם כ"ד שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעה ואשחה קימעה ואישן קימעה ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל ודמפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה איבעית אימא משום דאיכא אונס שינה ואיבע"א לאפוקי ממצאן דאמר *תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה: אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן *דאמר ר' יוחנן דאייהו בן העולם הבא זה הסוכך גאולה לתפלה של ערבית רבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע תקנום במאי קא מפלגי *אי

בעית אימא קרא איבע"א סברא איבע"א סברא דר' יוחנן סבר גאולה *מאורתא נמי היא אלא גאולה מעלייתה לא הויה אלא עד צפרא ור' יהושע בן לוי סבר כיון דלא הויה אלא מצפרא לא הויה גאולה מעלייתה ואב"א קרא ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב ב*שבכבך ובקומך ר' יוחנן סבר מקיש שכ"ב תפלה אף שכ"ב תפלה ר' יהושע בן לוי סבר מקיש שכ"ב לקימה מה קימה ק"ש סמוך למשתו אף שכ"ב נמי ק"ש סמוך למשתו מתיב מר בריה דרבינא *בערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה ואי אמרת בעי לסמוך הא לא קא סמך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו אמרי *כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכותא דמאי דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי סמך והא *אמר רבי יוחנן בתחלה אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף ה' הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח כתפלה אריכותא דמאי הכא נמי כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכותא דמאי: אמר רבי אלעזר *א"ר אבינא הכל האומר תהלה לדוד בכל יום *שלוש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא מאי מעמא אילימא משום דאתיא באל"ף ביה"ג נימא *אשרי תמימי דרך דאתיא בתכניא *אפינן אלא משום דאית ביה פרוחה את ירך נימא *הלל הגדול דכתיב ביה ג' ונתן להם לכל בשר אלא משום דאית ביה חרתי אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי *מפני שיש בה מפתח של שונאי ישראל דכתיב ג' נפלה לא תוסיף קום בחולת ישראל במערבא מחרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בחולת ישראל אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי (6) חזר דוד וסמכן ברוח הקדש שנא' *סומך ה' לכל הנפלים: א"ר אלעזר בר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל דאילו במיכאל כתי' ויעף אלי אחד מן השרפים ואלו גבי גבריאל כתי' *והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף וגו' מאי משמע דהאי אחד מיכאל הוא אמר ר' יוחנן אתיא אחד אחד כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתתי' התם *והנה מיכאל אחד (מן) השרפים הראשונים בא לעורני תנא מיכאל באחת גבריאל בשתיים אליהו בארבע ומלאך המות בשמנה ובשעת המגפה באחת: א"ר יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ מצוה לקרותו על מנתו אמר רבי *יוסי מאי קרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה אמר רב נחמן

גליון הש"ס

מפתן. עי' תשובת הרשב"א סימן מט'

בהגדה מהרי"ב אחר הכ"ד והלכתא.

וע"ע מגילה כ"ג ע"א תוס' ד"ה כיון :

ואי כרבן גמליאל סבירא להו דמשמע ליה שבכבך כל זמן שבני אדם שוכבים ויש בכלל הזה כל הלילה: **לימרו כר"ג**. עד עמוד השחר: **מן העבירה**. שמה יסמוך על שכות שיש לו כדחגיגא: **קימעה**. מעט: **משום אונס שינה**. התוקפתו לעבור על דברי חכמים הוסיפו להזהירו תורה אור יוסר: **ממלך דאמר**. לקמן כ"ב תפלת השחר (דף כ"ז): **אמר מר קורא ק"ש**. של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל: **מסייע ליה לר' יוחנן**. דאמר ערבית נמי ק"ש ואחר כך תפלה כ"ד שיסמוך גאולה לתפלה. ודלא כר' יהושע בן לוי דאמר תפלה ואחר כך ק"ש: **והסומך**. וכל שמך דשמרית הוה כדכתיב דיעקב גאולה מלרבי בשמרת הוה כדכתיב ממחרת הפסח יאלו בני ישראל (במדבר לג) וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב ה' לורי וגואל (תהלים יט) וסמוך ליה יעקב ה' ביום לרה (שם כ) ואמר' בצרכות ירושלמי (פ"ה) מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאהבה של מלך שזא דפק על פתחו של מלך יאל המלך ומלאו שהפליג אף הוא הפליג אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתפלות וקלוסין של יליאת מלרבי והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לו לתפלה לרבי: **באמצע תקנום**. בין שני ק"ש תקנו כל תפלות של יום דקא סבר תפלה ערבית קודמת לק"ש: **גאולה מאורתא לאהו**. הילכך גאולה דאורתא לא חשיבא לאהדורי עלה סמיכת תפלה: **מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה**. דבשמרת כולה מודו דבעי מסמך: **שלוש פעמים**. כנגד שלש תפלות: **דלית ביה חרתי**. דלתי באל"ף ביה"ג ויש בו שבה הכנת מזון לכל חי: **אפילו הכי**. אף על פי שהפסוק נו"ן מפני נפילה שבה ולא חבה לרמזה חזר ורמזו סמיכת הפעולה תקף לה: **ויעף אלי**. בפריחה אחת ולא הרגיע בינתיים:

השחר (דף כ"ז):
אמר מר קורא ק"ש.
של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל:
מסייע ליה לר' יוחנן .
דאמר ערבית נמי ק"ש ואחר כך תפלה כ"ד שיסמוך גאולה לתפלה. ודלא כר' יהושע בן לוי דאמר תפלה ואחר כך ק"ש: והסומך. וכל שמך דשמרית הוה כדכתיב דיעקב גאולה מלרבי בשמרת הוה כדכתיב ממחרת הפסח יאלו בני ישראל (במדבר לג) וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב ה' לורי וגואל (תהלים יט) וסמוך ליה יעקב ה' ביום לרה (שם כ) ואמר' בצרכות ירושלמי (פ"ה) מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאהבה של מלך שזא דפק על פתחו של מלך יאל המלך ומלאו שהפליג אף הוא הפליג אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתפלות וקלוסין של יליאת מלרבי והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לו לתפלה לרבי: באמצע תקנום. בין שני ק"ש תקנו כל תפלות של יום דקא סבר תפלה ערבית קודמת לק"ש: גאולה מאורתא לאהו. הילכך גאולה דאורתא לא חשיבא לאהדורי עלה סמיכת תפלה: מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה. דבשמרת כולה מודו דבעי מסמך: שלוש פעמים. כנגד שלש תפלות: דלית ביה חרתי. דלתי באל"ף ביה"ג ויש בו שבה הכנת מזון לכל חי: אפילו הכי. אף על פי שהפסוק נו"ן מפני נפילה שבה ולא חבה לרמזה חזר ורמזו סמיכת הפעולה תקף לה: ויעף אלי. בפריחה אחת ולא הרגיע בינתיים:

השחר (דף כ"ז):
אמר מר קורא ק"ש.
של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל:
מסייע ליה לר' יוחנן .
דאמר ערבית נמי ק"ש ואחר כך תפלה כ"ד שיסמוך גאולה לתפלה. ודלא כר' יהושע בן לוי דאמר תפלה ואחר כך ק"ש: והסומך. וכל שמך דשמרית הוה כדכתיב דיעקב גאולה מלרבי בשמרת הוה כדכתיב ממחרת הפסח יאלו בני ישראל (במדבר לג) וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב ה' לורי וגואל (תהלים יט) וסמוך ליה יעקב ה' ביום לרה (שם כ) ואמר' בצרכות ירושלמי (פ"ה) מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאהבה של מלך שזא דפק על פתחו של מלך יאל המלך ומלאו שהפליג אף הוא הפליג אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתפלות וקלוסין של יליאת מלרבי והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לו לתפלה לרבי: באמצע תקנום. בין שני ק"ש תקנו כל תפלות של יום דקא סבר תפלה ערבית קודמת לק"ש: גאולה מאורתא לאהו. הילכך גאולה דאורתא לא חשיבא לאהדורי עלה סמיכת תפלה: מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה. דבשמרת כולה מודו דבעי מסמך: שלוש פעמים. כנגד שלש תפלות: דלית ביה חרתי. דלתי באל"ף ביה"ג ויש בו שבה הכנת מזון לכל חי: אפילו הכי. אף על פי שהפסוק נו"ן מפני נפילה שבה ולא חבה לרמזה חזר ורמזו סמיכת הפעולה תקף לה: ויעף אלי. בפריחה אחת ולא הרגיע בינתיים:

אם

* י"א אפ"ן

ערכיו ר' ג'
ד"ה ויעבד

הגהות
הב"ח
(6) גמ' חזר
דוד וסמיכה
בזמן הקדש :

[לקמן כו ב
שבת ט ע. יומא
טז:]

[לקמן דף ט:]

[בימות לה:
קדישין לה:
שבת ט ע. יומא
לד: סנהדרין ג'
שבעות כב:
ע"ש בתוס'
וזתוס' ב.
ז: מנחות.
יג: עג.
חולין ק"ח:
תמורה ג':]

[לקמן ט ע
שם רש"י שם
ד"ה כ"ו]

שם קמה
שם קלו
עמוס ה

תהלים קמה
דניאל ט

תהלים ד

[ד ע"ב]

ואם הוא סובר כמו רבן גמליאל [ש"בשכבך" היינו כל זמן שבני אדם שוכבים, והוא כל הלילה], שיאמרו כמו רבן גמליאל [עד עלות השחר]. באמת הם סוברים כמו רבן גמליאל, וזה שאמרו "עד חצות", כדי להרחיק את האדם מן העבירה [שמא יסמוך על זמן שיש לו]. כמו שלמדנו, חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר²⁵, אלך לביתי ואוכל מעט ואשתה מעט ואישן קצת, ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל, וחוטפתו שינה, ונמצא ישן כל הלילה. אבל אדם בא מן השדה בערב, ונכנס לבית הכנסת, אם רגיל לקרות [בתורה] קורא, ואם רגיל לשנות [במשניות] שונה, וקורא קריאת שמע ומתפלל, ואוכל פתו ומברך, וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. מה שונה שבכל מקום לא כתוב "חייב מיתה", ומה שונה כאן שלמדנו "חייב מיתה". אם תרצה לומר, משום שיש אונס שינה [התוקפתו לעבור על דברי חכמים, הוזקקו להזהירו יותן], ואם תרצה לומר, להוציא מדעת מי שאמר תפלת ערבית רשות, לכן לומדים שזה חובה.

אמר מר [מה שכתוב בבבליא לעיל] קורא קריאת שמע ו[אחר כך] מתפלל. זהו ראייה לרבי יוחנן, שאמר רבי יוחנן, איזהו בן העולם הבא. זה הסומך גאולה לתפלה [גם] של ערבית [וכל שכן דשחרית, דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה, כשנאמר מברכת הפסח יצאו בני ישראל, לאוהבו של בירושלמי: מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה, לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך, יצא המלך ומצאו שברח, אלא יהיה אדם מקרב להקדוש ברוך הוא אליו, ומרצהו בתשבחות וקלוסין של

²⁵ עיי' שו"ע (או"ח סי' רלה ס"ב): אסור להתחיל לאכול חצי שעה סמוך לזמן ק"ש של ערבית, ואם התחיל לאכול אחר שהגיע זמנה, מפסיק וקורא ק"ש בלא ברכותיה וגומר סעודתו, ואח"כ קורא אותה בברכותיה ומתפלל. הגה: אבל אין צריך להפסיק לתפלה, הואיל והתחיל לאכול. אבל אם לא התחיל לאכול אף על פי שנטול ידיו, צריך להפסיק. ואם אין שהות להתפלל, מפסיק אף לתפלה. מ"ב: אסור להתחיל וכו' - והטעם שמא ימשך בסעודתו ופעמים ישתקע ע"ז גם בשינה וישכח לקרות שמע ואפילו לאכול קמעה אסור ומ"מ טעימה בעלמא מיני פירות או אפילו פת בבכיצה שרי:

לאכול - וכן לישן אפילו דעתו רק לישן קמעה [גמרא] וה"ה דאסור אז לעשות כל המלאכות המבוארות לעיל בסימן ר"ל ס"ב שהם דברים המביאים לידי פשיעה וכו' ששהגיע זמן ק"ש בודאי אסור להתחיל בהן [לבוש ופמ"ג בר"ב ודה"ח] וא"ר מצד להתיר בהם קודם שהגיע זמן ק"ש. מיהו ללמוד לכו"ע שרי בסמוך לה [ואדרבה מצוה הוא וכמו שאמרו בש"ס אדם בא מן השדה בערב נכנס לביה"כ אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל] אבל משהגיע זמן ק"ש אסור אף ללמוד כשהוא מתפלל בביתו ביחיד ואם אמר לחבירו שאינו לומד שיזכרו שיתפלל מותר [אחרונים]:

חצי שעה - דעת הט"ז להקל בזה ולא בעי אלא שיעור מועט והאחרונים מסכימים לפסק הש"ע דכל דליכא אלא חצי שעה אסור להתחיל לאכול ואם ביקש מאחד שיזכירו להתפלל ליכא אסורא להתחיל לאכול אפילו כשכבר הגיע זמן ק"ש:

סמוך לזמן ק"ש - היינו סמוך לצאת הכוכבים ומשמע מ"א דאפילו במוצאי שבת יש לזהר שלא להתחיל אז הסעודה ועיין במ"ב רצ"ט סק"א מש"כ בזה. כתבו האחרונים הקורין ומתפללין מבעוד יום אף על גב שיש להם לחזור ולקרות ביציאת הכוכבים וכנ"ל בס"א אפ"ה מותר להם לאכול קודם שיקרא שנית שהרי עכ"פ כבר קרא ומ"מ בהגיע זמן צה"כ ממש נכון לזהר גם בזה: התחיל לאכול אחר וכו' - ובתוך חצי שעה סמוך לצאת הכוכבים נמי כאחר שהגיע זמן הוא:

מפסיק - מיד כיון דק"ש דאורייתא הוא והוא התחיל באיסור ואם התחיל בהיתר דהיינו לפני חצי שעה שסמוכה לצה"כ אפילו לק"ש אינו מפסיק כל שיש לו שהות לקרוא אחר גמר סעודתו וכנ"ל בסימן עי"ן במ"ב ס"ק כ"ג כ"ד: בלא ברכותיה - משום דברכות אינם אלא מדרבנן לא הטריחוהו להפסיק בשבילם:

אבל אין צריך וכו' - כמ"ש המחבר שאינו מפסיק אלא לקרות ק"ש בלחוד בלא ברכות ובלא שמ"ע ומשום שהם רק מדרבנן והאי דהדר ושנאו הרמ"א משום דרצה לסיים אבל וכו':

אף על פי שנטל ידיו - היינו אף שיש עוד שהות הרבה להתפלל מחמירין ליה שיפסיק. ולא דמי להתחיל סמוך למנחה דאינו מפסיק בדיעבד אם כבר נטל ידיו כדמבואר לעיל בסי' ר"ב דבמנחה כיון דזמנה מועט מירתת ולא אתי למפשע משא"כ בערבית דזמנה בדיעבד כל הלילה גזרין דלמא אתי למפשע ויסמוך על אריכותה של לילה להכי כ"ז שלא התחיל באכילה עצמה מטרחינן ליה להפסיק אף שנטל ידיו ודוקא כשלא בירך עדיין ענט"י אבל אם כבר בירך ענט"י נכון שלא יפסיק אלא יברך המוציא ויאכל כזית ויפסיק סעודתו ואף דבהתחיל לאכול א"צ להפסיק הכא שאני שלא התחיל לאכול רק בשביל שלא יהא הפסק בין נט"י המוציא שאינו נכון להתחיל כמבואר לעיל בסימן ס"ו:

ואם אין שהות - ר"ל בין שהות עומד עומד עלות השחר או אפילו עומד בתולת הלילה רק שסעודה זו תמשך עד סוף השחר כגון סעודות גדולות בימות הקיץ שהלילות קצרים צריך להפסיק מיד ביציאת הכוכבים ואפילו התחיל בהיתר מבעוד יום נמי הדין כן:

יציאת מצרים, והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו]. רבי יהושע בן לוי אומר, תפלות באמצע [קריאת שמע] תקנום [היינו בשחרית ק"ש ואחר כך תפילה, ובערבית תפילת י"ח ואחר כך קריאת שמע].

במה חולקים. אם תרצה לומר [הם חולקים בדרשת] פסוק, אם תרצה לומר [הם חולקים] בסברא. אם תרצה לומר סברא, שרבי יוחנן סובר, [ביציאת מצרים] היתה גאולה גם כן מערב, אלא הגאולה המעולה לא היתה אלא עד הבוקר, ורבי יהושע בן לוי סבר, כיון שלא היתה [גאולה]²⁶ אלא בבוקר, אינו גאולה מעולה [ואינו חשוב לחזור עליו בסמיכת תפילה].

ואם תרצה לומר [הם חולקים בדרשת] פסוק, ושניהם דרשו [ההלכה שלחם] מאותו הפסוק, שנאמר "בשכבך ובקומך", רבי יוחנן סובר, מקישים שכיבה לקימה, מה קימה קריאת שמע ואחר כך תפלה [שלפי כולם בשחר צריך לסמוך גאולה לתפילה], אף שכיבה גם כן קריאת שמע ואחר כך תפלה. רבי יהושע בן לוי סובר, מקישים שכיבה לקימה, מה קימה קריאת שמע סמוך למטתו, אף שכיבה נמי קריאת שמע סמוך למטתו.

מר בנו של רבינא שאל, בערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה, ואם תאמר צריך לסמוך [גאל ישראל לתפילה], הרי הוא לא סומך גאולה לתפלה, שכן הוא צריך לומר [ברכת] "השכיבנו". אמרו [בני הישיבה], כיון שהרבנים תיקנו "השכיבנו", דומה כן [ברכת] גאולה ארוך. שאם לא תאמר כך, איך אפשר לסמוך [גאולה לתפילה] בשחרית. והרי אמר רבי יוחנן, בתחלה אומר, "ה' שפתי תפתח"²⁷, ולבסוף אומר "יהיו לרצון אמרי פי"²⁸. אלא, שם כיון שהרבנים תיקנו לומר "ה' שפתי תפתח", היא דומה כתפלה ארוך, גם כאן, שהרבנים תיקנו לומר "השכיבנו", דומה כן [ברכת] גאולה ארוך.

אמר רבי אלעזר אמר רבי אבינא, כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים [כנגד ג' תפילות]²⁹, מובטח לו שהוא בן העולם הבא. למה. אם תאמר משום שהוא נכתב באל"ף ב"ת, שיאמר "אשרי תמימי דרך" שנכתב בשמנה פעמים [א' ב' ג']. אלא משום שיש בו "פוחת את ידך", [אם כן למה דווקא אשרי] שיאמר הלל הגדול שנאמר בו "נותן לחם לכל בשר". אלא, משום שיש בו שניהם [גם א' ב' וגם שבח הכנת מזון לכל ח"י].

אמר רבי יוחנן, מפני מה לא נאמר נ"ו באשרי. מפני שיש בה מפתן של שונאי ישראל [פי' כינוי לכלל ישראל], שנאמר "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל". בארץ ישראל מסבירים אותו [הפסוק] כך, נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל. אמר רב נחמן בר יצחק, עכ"ז [שלא מוזכר אות נ' באשרי מפני הנפילה שבה ולא רצה לרמוז אליה] חזר דוד [רמז] וסמך [הנפילה] ברוח הקדש [באות אחרי נ'], שנאמר "סומך ה' לכל הנופלים".

אמר רבי אלעזר בר אבינא, גדול מה שנאמר במיכאל³⁰ יותר ממה שנאמר בגבריאל, שכן במיכאל נאמר "ויעף אלי [בפריחה אחת, ולא הרגיע בינתים] אחד מן השרפים", אבל אצל גבריאל נאמר "והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף פיעף [פי' שתי פריחות] וגו'". איך משמע שה"אחד" הזה הוא מיכאל. אמר רבי יוחנן, לומדים "אחד" "אחד", נאמר כאן "ויעף אלי אחד מן השרפים", ונאמר שם "והנה מיכאל אחד (מן) השרים הראשונים בא לעזרני".

למדנו, מיכאל [בפריחה] אחת²⁷, גבריאל בשתיים²⁸, אליהו בארבע²⁹, ומלאך המות בשמנה³⁰, ובשעת המגפה³⁰ באחת.

אמר רבי יהושע בן לוי, אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת, מצוה לקרותו על מטתו³¹. אמר רבי יוסי, מהו הפסוק [שמרמז לזה] "רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם [פי' אמרו מה שכתוב "על לבבך" על משכבכם] ודומו [פי' ואז תשנן] סלה". אמר רב נחמן,

²⁶ כנראה שרש"י גרס "גאולת הערב".

²⁷ תפילה של יד (אגדות הגר"א).

²⁸ תפלה של ראש (אגדות הגר"א).

²⁹ יציאת, כתיב עוף השמים יולך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר. וענין עוף השמים הוא הגוף, ובעל כנפים הם הכנפים. והגוף הוא בשלשה, ראש בטן גויה (סי' פ"ג מ"ו), רגז²⁷, והכנפים הם ז' כמ"ש שש כנפים לאחד, והשביעית מכנף הארץ זמירות, והוא בשבת, כמ"ש התוספות בסנהדרין פ"ד, והם אלו ז' כנפים דחשיב כאן. והם אחורים של שם, בסוד א' ב' ג' ד', וכנגד ה' אין כנפים, שהוא הגוף. והכנף של ארץ הוא תפלה של יד כנ"ל, ותפלין של ראש הם כנפים של ראש. כידוע (אגדות הגר"א). עיי' מלואים אות (י).

³⁰ שאינו מבחין [בין צדיק לרשע - @] כמ"ש דבר בעיר כו', ואינו רק מחמת חטא אדה"ר (אגדות הגר"א).

אם תלמיד חכם הוא [שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד] אין צריך [לקרות ק"ש אלא מספיק מה שחוזר על לימודו]. אמר אביי, אף תלמיד חכם צריך לומר פסוק אחד של [בקשת] רחמים, כגון "בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת".

אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש, לעולם ירגיז [פני] יעשה מלחמה] אדם יצר טוב על יצר הרע³¹, שנאמר "רגזו ואל תחטאו". אם נצחו, מוטב. ואם לאו, יעסוק בתורה, שנאמר "אמרו בלבבכם, אם נצחו, מוטב. ואם לאו, יקרא קריאת שמע³², שנאמר "על משכבכם, אם נצחו, מוטב. ואם לאו, יזכור לו יום המיתה, שנאמר "ודמו סלה" [יום הדומיה הוא יום המות, שהיא דומיה עולמית].

ואמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש, מהו שנאמר "ואתנה לך³³ את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם". "לחות", אלו עשרת הדברות. "תורה", זה מקרא [חומש, שמצוה לקרות בתורה]. "המצוה", זו משנה [שיתעסקו במשנה]. "אשר כתבתי", אלו נביאים וכתובים. "להורותם", זה תלמוד [סברת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה]. מלמד שכולם נתנו למשה מסיני.

אמר רבי יצחק, כל הקורא קריאת שמע על מנתו, כאלו אוהו חרב של שתי פיות³⁴ בידו [להרוג את המזיקין]. שנאמר "רוממות אל בגרום וחרב פיפיות בידם". איך זה משמע [שמדובר בק"ש]. אמר מר זוטרא ויש אומרים רב אשי, [זה מובן שמדובר בק"ש] מהתחלת הענין, שנאמר "יעלו חסידים בכבוד ירגנו על משכבותם", וכתוב אחרי זה "רוממות אל בגרום וחרב פיפיות בידם".

ואמר רבי יצחק, כל הקורא קריאת שמע על מנתו, מזיקין בדילין הימנו, שנאמר "ובני רשף יגביהו עוף" [פני העוף מסלקם ממך], ואין עוף אלא תורה³⁵, שנאמר "התעיף עיניך בו ואיננו" [פני] אם תכפל וסגרת עיניך בתורה היא משתכחת ממך], ואין רשף אלא מזיקין, שנאמר "מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי" [קטב מרירי הוא שם של שד הצהורים].

אמר רבי שמעון בן לקיש, כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו, שנאמר "ובני רשף יגביהו עוף", ואין עוף אלא תורה, שנאמר "התעיף עיניך בו ואיננו". ואין רשף אלא יסורין, שנאמר "מזי רעב ולחמי רשף" [אם דורשים אותו לפניו הוא יסורים ואלאחריו מזיקים]. אמר רבי יוחנן לו [לריש לקיש], את זה אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו [שהתורה מגינה, שלמדין מספר חומש אם שמוע תשמע כל המחלה אשר שמת יגור], ואפילו הקטנים שלא הגיעו לספר איוב, כבר למדו, שנאמר "ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' ורפאך". אלא, כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, הקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורין מכווערין ועוכרין אותו, שנאמר "נאלמת³⁶ דומיה³⁷

³¹ כי יש ד' מינים צדיקים בינונים רשעים בהמיות. וכנגדם יש ד' מיני הגעלה, לבון באור, הגעלה בחמין שהוא מים ואש, ובצונן, כלי חרס שבירתן מטהרתן. צדיקים נידונין בצונן, ורשעים באש, ובינונים במים ואש דהיינו בחמין, וההולכים אחר נפש הבהמית הולכין לאיבוד כי כלי חרס כיון שנשברה אין לה תקנה. וכנגד זה רמז ד' תיקונים. ורגזו נגד אש. יעסוק בתורה שנקראת מים, היא כי צמא לכו למים, ונקראת אש, הלא כה דברי כאש. יקרא ק"ש הוא צונן, כל הקורא ק"ש ממננין לו גהנום [לקמן טז ע"ב]. יום המיתה הוא שבירת הלב [אגדות הגר"א]. עי' זהר ח"א רב ע"א.

³² ק"ש [וענינו לגלות] כי הש"י הוא אחד ומפני שהוא אחד מסלק היצר הרע, עד שאין שניות הוא הרע שהיו אומרים המינים שיש כאן עוד התחלה לרע ולא נשאר רק היצר טוב [מהר"ל סנהדרין מג ע"ב].

³³ וסדרן ב"ת, ומ"מ הכל דרגא דאימא, שבע שנים [עי' זהר ח"א קמז ע"ב, ח"ב ט ע"ב], וז"ש לך. ומקודם כתיב עלה כו', וכמ"ש והתקדשתם [אגדות הגר"א]. ועי' מלואים אות (יא).

³⁴ כי הק"ש שעל המטה מצלת מן היסורין והורגת מזיקין כידוע. פה אל פה אדבר כו' [אגדות הגר"א]. עי' שעה"כ נו ע"ג: כאשר יזכור לעולם בריתו ר"ל כאשר ישמך שפע דעת העליון מאל קדישא הנקרא זכור למטה ביסוד התחתון וזהו בריתו ונמצא על ענין המשכה זו צריכה להתכוין בק"ש שעל המטה וז"ס לא ישכב עד יאכל טרף שעי' קריאת שמע שעל המטה טורף האדם אותם הטיפות הנמשכות מן רפ"ח עליון כנז' מיד המזיקים החיצונים ומחזירין אותם למקומם לקדושה, ועי' דברי רבינו בספד"צ ב ע"ב שבכל זיווג פב"פ שהוא פה אל פה צריך זיווג א"י ולמעלה.

³⁵ כי עוף הוא גוף התורה [עי' תיקו"ז ג ע"ב, ועי' לעיל הערה 29], והוא ג' חלקי תורה. ובעל כנפים הם המצוות [זו"ח מח ע"א] המיונות על ישראל כנפים ליונה, וזהו שכתוב בסוף הפסוק כנשר יעוף השמים, שהן הכל בדרגא דתורה. ומ"ש רשף על יסורים ועל מזיקים, שנאמר רשפיה רשפי אש, כי הם נגד שני מיני אש, ונגד ב' בתי דינין שהם ראשית ואחרית של שם מ"ב*, כמ"ש בלבת אש [תז"ח ה ע"א]. שלכן בתורה בדילין הימנו [אגדות הגר"א]. עי' לקוטי תורה תרומה וז"ל, ותולע שני, דע די תולע עולה שור גימ' אב"ג ית"ץ כי היא גבורה ראשונה ונוסף בו ת' ותולע גימ' שק"ו צ"ל שהיא אחרונה. ³⁶ הוא ברזא דאתון דאלהים, כמ"ש אני מלאה הלכתי כו' [אגדות הגר"א]. עי' תז"ח טו ע"ד: ועוד מסטרא דעמוא דאמצעיאת אתקריאת בית קבול דלזמנין

הקשיתי מטוב³⁸ [פני מן התורה] וכאבי נְעַפְר [פני מכה עכוורה], ואין טוב אלא תורה³⁹, שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו".

אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא, בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם, אדם מוכר חפץ לחבירו, מוכר עצבו [שפירש הימנו דבר חשוב כזה, ומתוך דחקו מוכרן ולוקח שמח. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, נתן להם תורה לישראל ושמח שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו" [מזה שהקב"ה מזהירם מלעזוב אותה ומשבחה לפניהם בלקח טוב אחר שנתנה להם].

אמר רבא ואם תאמר רב חסדא, אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יפשפש במעשיו, שנאמר "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'". פשפש ולא מצא⁴⁰ [עבירה בידו שבשבילה ראוין יסורין הללו לבא], יתלה בכטול תורה, שנאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו" [שבשביל יסורין צריך אדם לבא לידי תלמוד תורה]. ואם תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הם [פני] הקב"ה מייסרו בעולם הזה בלא שום עון, כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכויותיו, שנאמר "כי את אשר יאהב ה' יוכיח".

אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא, כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו, מדכאו ביסורין⁴¹, שנאמר "וה' חפץ דְפָאוּ הַחֲלִי", יכול אפילו לא קבלם מאהבה, מלמד הנאמר "אם תשים אשם [קרבן] נפשו [מדעתו]", מה אשם לדעת, אף יסורין לדעת. ואם קבלם מה שכרו, "יראה זרע יאריך ימים", ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנאמר "וחפץ ה' בידו יצלח".

רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא נחלקו בזה, אחד אמר, אלו הם יסורין של אהבה, כל שאין בהן כטול תורה, שנאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו". ואחד אמר, אלו הן יסורין של אהבה, כל שאין בהן כטול תפלה, שנאמר "ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלותי וחסדו מאתי". רבי אבא בנו של רבי חייא בר אבא אמר להם, כך אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אלו ואלו יסורין של אהבה הן, שנאמר "כי את אשר יאהב ה' יוכיח". אלא מה מלמד הנאמר "ומתורתך תלמדנו". אל תקרא תלמדנו אלא תלמדנו [פני] אנו לומדים], דבר זה [אשרי אדם אשר תיסרנו יה] מתורתך תלמדנו [התורה מלמד אותנו], קל וחומר משן ועין, מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם, עבר יוצא בהן לחרות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם, על אחת כמה וכמה. והיינו שרבי שמעון בן לקיש [אומר], שאמר רבי שמעון בן לקיש, נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין. נאמר ברית במלח, שנאמר "ולא תשבית מלח ברית". ונאמר ברית ביסורין, שנאמר "אלה דברי הברית" [אחר הקללות נאמר במשנה תורה]. מה ברית האמור במלח, מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין, יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם.

למדנו, רבי שמעון בן יוחאי אומר, שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין. אלו הן, תורה וארץ ישראל והעולם הבא⁴². מאיפה אנו לומדים תורה [נתנה על ידי יסורין], שנאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו". ארץ ישראל, שנאמר "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מוסר", וכתוב אחריו "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה". העולם הבא, שנאמר "כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים [חיי העולם הבא, הוי"ן לו תוכחות מוסר לאדם] ותוכחות מוסר".

תנא אחד לימד לפני רבי יוחנן, כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

נחית לה נביעו ואיהי מליאה דהכי אתון דאלהים מליאה ולזמנין איהי יבשה כגון אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה'.

³⁷ דום י"ה [אגדות הגר"א]. עי' זהר ח"ג רכב ע"א, ועי' עי' שעה"כ טז ע"א ופע"ח קדישין ב, וז"ל השעה"כ: ר"ל שאותיות י"ה משם אלקים, הם דומים בשביל החיצונים ואינם מתגלים, ואז נאלמתי, ושם אלקים נעשה אל"ם.

³⁸ ו' טוב דמעשה בראשית, וזהו ואין טוב אלא תורה. וזהו שנאמר כבוד חכמים ינחלו [משלי ג לה], כבוד לחכמים, ותמימים ינחלו טוב [פסי כה י], דטוב לתמימים [אגדות הגר"א]. עי' תיקו"ז קד ע"א שהששה פעמים טוב המוזכר במע"ב כנגד הו' של שם הוי"ה. ועי' תז"ח מב ע"א, וביאור רבינו שם ד"ה ואינון שית: עד"א נקרא טוב שהוא ימינא טוב.

³⁹ עי' אבות (פ"ו מ"ז): ואין כבוד אלא תורה, שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב, ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. ועי' גר"א בהערה הקודמת, ועי' זהר ח"ג פב ע"א, שכבוד חכמים ינחלו הוא הלב"ב אלהים במעשה בראשית, עי' ע"ח שער טנת"א פרק ה' שזו בבחינת קטנות. ועי' תיקו"ז יב ע"א: מאן דנטיר ברית אש קרי (בראשית ו ט) איש צדיק תמים.

⁴⁰ ע"ש שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר. פי' שיש ג' אופנים שאדם קונה עולמו בהם, ע"י מצוה, וע"י תורה, או ע"י תוכחת מוסר, שהקב"ה מיסרו לתת לו תמורתה בעולם הבא, וזהו [שמה] של אהבה, שהוא לא השתדל והקב"ה נתן לו מעצמו, וזהו דחשיב כאן שפשו ולא כו'. והם ג' דרגין שהם כלל הכל. וז"ש למטה ג' מתנות נתנו לישראל וכלם ע"י יסורין [אגדות הגר"א]. עי' מלואים אות (יב).

מאימתי פרק ראשון ברכות

ה רב נסים גאון

ואם תלמיד חכם הוא . שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו
 בכך : ירגיז יר טוב . שיטעה מלחמה עם יר הרע : ודומו סלה .
 יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית : זה מקרא . חומש
 שמלוה לקרות בתורה : זו משנה . שיטעסקו במשנה : זה גמרא .

החשיתי מטוב . מן הסורה : וכאזי נעכר . מכה עכורה : המוכר
 עלצ . שפירש הימנו דבר חשוב כזה ומתוך דוחקו ומכרו : וסמח .
 סכרי הקב"ה מזהירים מלעזוב אותה ומשכחה לפנייהם בלחץ טוב לחזר
 שנתנה להם : פשפשו ולא מלא . לא מלא עבירה בידו שבשכילה ראוין
 יסורין הללו ללא : אשרי הגבר אשר

מה אשם לדעת אף
 יסורין לדעת . כי
 הקרבנות אין מותר
 להקריבן אלא ברצון
 בעלים ולא בעל טרחן
 (ערכין דף
 כ"ג ט"ז) יקריב אותו
 מלמד שבופין אותו ויכל
 בעל כרחו ת"ל לרצונו
 הא כיצד טופין עד
 שאמר רוצה אני ואמר
 עוד מנין לפתעק
 בקרשים שפסול וכו'
 לעבר מנין תלמוד
 לומר לרצונכם תובחחו
 (לרצונכם וכו') לדעתכם
 וכו' ויאתא בשותפת
 תלין ב' הכל שוחפין
 (דף יג) ובפס' נדרים
 בפרק אין בין מורד
 הנאת מחברו (דף ל"ה)
 ויאתא אמר ר' יוחנן הכל
 צריכין [דעת] חוץ
 ממתוך כפרה :

סברה טעמי המשניות שממנו יולאה תורה אור
 הוראה . אבל המורים הוראה מן
 המשנה נקראו מצלי העולם בזמ'
 כותה (דף כ"ג) : כאלו אותו חכם של
 שתי פיות בידו . להרוג את המזיקין :
 מאי משמע . (ב) דבקריאת שמע : הטהיף
 עיניך בו . אם תכפל וסגרת עיניך
 בתורה (ג) היא משתכחת ממך : וזכ"ש
 רשפי גיבורים . העוף מסלק ממך (ד)
 קטב מרידי . זה שם שד' הלהרים
 במסכת פסחים (דף ק"א) : ולחומי
 רשף . כתיב בין רעב למזיקין נדרש
 לפניו ולחמרו יסורין ומזיקין : אפילו
 תינוקות של ציפורין יודעים . שהסורה
 מניגיה שלמדן מספר חומש אם
 שמוע תשמע כל המחלה אשר
 שמתו וגו' . ואפילו הקטנים שלא
 הגיעו לספר חיוב כבר למדו :

אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף
 תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא
 דרחמי בגון בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי
 ה' אל אמת : א"ר לוי בר חמא אמר ר"ש בן
 לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע
 שנא' רגזו ואל תחטאו . אם נצחו מוטב ואם
 לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם
 נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר
 על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור
 לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה . וא"ר לוי
 בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב
 ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה
 אשר כתבתי להורותם לוחות אלו עשרת
 הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר

אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף
 תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא
 דרחמי בגון בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי
 ה' אל אמת : א"ר לוי בר חמא אמר ר"ש בן
 לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע
 שנא' רגזו ואל תחטאו . אם נצחו מוטב ואם
 לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם
 נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר
 על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור
 לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה . וא"ר לוי
 בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב
 ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה
 אשר כתבתי להורותם לוחות אלו עשרת
 הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר

כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה גמרא *מלמד שכולם נתנו למשה
 מסיני : א"ר יצחק כל הקורא ק"ש על מפתו כאלו אוהו חרב של שתי פיות בידו שנאמר *רוממות אל בגרונם
 וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישא דענינא דכתיב *יעלו חסידים בכבוד
 ירננו על משכבותם וכתוב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם . ואמר רבי יצחק כל הקורא קריאת
 שמע על מפתו מזיקין בדילין הימנו שנאמר *ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר *התעיף עיניך
 בו ואיננו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר *מזי רעב ולחומי רשף וקמב מרידי . אמר רבי שמעון בן לקיש כל
 העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר *ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו
 ואיננו ואין רשף אלא יסורין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף אמר ליה רבי יוחנן *הא אפילו תינוקות של בית רבן
 יודעין אותה שנאמר *ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיני תעשה והאזנת למצותיו ושמת
 כל הקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה
 ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכווערין ועוכרין אותו שנא' *נאלמתי דומיה החשייתי מטוב וכאבי נעכר *ואין
 טוב אלא תורה שנאמר *כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעוובו . אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא
 בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר הפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח
 שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישאל ושמה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעוובו . אמר

משיני כג
 משיני כג
 לקמן מה : ע"ז יע' :
 מנחות כג : אבות פו

ע"י מניגיה
 ט"ז
 תהלים קטט
 ט"ז

אבות ה

דכ"ט כג

[גטין כ"ט
 חולין פ"א :
 שמוט טו

תהלים ט"ז
 משלי ד

זכ"ס ג
 תהלים ז"ד

משלי ג

ישעיה כג
 ט"ז

ט"ז

תהלים סו

רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא' *נחפשה דרכינו ונחקרה *ונשובה
 עד ה' פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר *אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו
 ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר *כי את אשר יאהב ה' יוכיח . אמר רבא אמר רב
 סחורה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר *וה' חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלם
 מאהבה תלמוד לומר *אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם (ב) מה שכרו *יראה זרע
 יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנא' *וחפץ ה' בידו יצלה פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי
 אחא בר חנינא חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו
 יה ומתורתך תלמדנו וחד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר *ברוך אלהים
 אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מאתי אמר להו רבי אבא בר ר"ה *חייא בר אבא הכי אמר *ר' חייא בר אבא
 א"ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו
 אל תקרי *תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם
 עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו שיל אדם על אחת כמה וכמה והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר
 רשב"ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב *ולא תשבית מלח ברית ונאמר
 ברית ביסורין דכתיב *אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית
 האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם : *תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות
 טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם
 הבא תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ארץ ישראל דכתיב *כי כאשר
 ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסוך וכתוב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב
 *כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר . תני תנא קמיה דר' יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים
 וקובר

ס"ח פשפש ומצא ועשה
 תשובה שנאמר ותשובה

[יבין לסיוד חבי אמר
 אבא א"ר יוחנן אלו וכו'
 ועיין מ"ק כ"ד .]

הגהות הבי"ח
 (א) גמ' אם קבלם עליו
 מהכנס מה שכו :
 (ב) רש"י ד"ה מאי משמע
 סגן דבקריאת שמע :
 (ג) ד"ה התעיף וכו'
 בתורה הסיר ואת"כ מ"ה
 ואינו הוא משתכחת :
 (ד) ד"ה וכני רשף וכו'
 העוף מסלק ממך את בני
 רשף סמ"ד :

ר"ל הר"ח
 בסוגיא אלא
 בצירי (ח"ט)
 ויקרא כ
 דכ"ט כח
 מביחלח ס"ט
 יבנו וסכרו ס'
 ואתקן ע"ש
 ט"ז

משלי ו

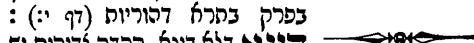
מאימתי פרק ראשון ברכות

הא לן והא להו . פי' רש"י לפני ארץ ישראל שריחין שילוח חזן לשלטה מחנות לא הוו יסורין של אהבה. ותימא דשילוח מחנות לא היה טוהב אלא בזמן שהיובל טוהב וצדי ערי חומה. וזמני האמוראין לא היה היובל טוהב כדאמרין במסכת גיטין (פ"ד דף לו.) והיחך היה מדבר ר' יוחנן מדבר שלל היה טוהב בזמניו . וי"מ הא לן והא להו לענין טומאה שגורין בח"י ולא בצבאל : **והאמר** רבי יוחנן דין גרמא דעשיראה ציר. פי' רש"י דלאהס שאב כר' יוחנן מסתמא לא היו אלא יסורין של אהבה. ותימא דהא מסיק דהיכא דלא הוו ליה בנים כלל לא הוו יסורין של אהבה והרי כמה דליקים שלל היו להם בנים (ט.) ואי משום צנות ר' יוחנן נמי הוו ליה צנות צפ' בתרא דקדושין (דף ע"א) וגרמא לפרש דהכי פריך והאמר ר' יוחנן דין גרמא וכו' אלמא מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש"מ דהוו יסורין של אהבה. אבל אינו תלוי בכך שהלדיקים ענמם פעמים מעוים ביסורין : *ה"ג ר"א כל אדם זוכה לשתי שלחנות . אבל אין לגרום איון אדם זוכה דהא כמה דליקים זוכין לשתי שלחנות כגון *רבי וכדאמרין צפרק בתרא דסוריות (דף י"ז) :

דינא בלא דינא. הרבה דליקים יש שלוקין בגופם ובמומנס אלא הם היו יודעים שלא היה טוהב צבישא לאריסיה והיו רגילים לרמוז לו שלא יעשה עוד: **שרא** יחא דבר חוץ צינו לבין הקיר . אבל מלתא דקביעה כגון ארון ותיבה אין זה הפסוק. אבל משה נראה שאין זה קבוע : *א"ר איתא כמון למטתי . שלא היה עושה מלאכה עד שיתפלל . ורש"י פירש אפילו ללמוד שאכור ללמוד קודם תפלה. ולא ידעתי מנא ליה . אבל ראייה דשרי ללמוד קודם דלקמן צפרק שני (דף י"ז ב) אמרין דרב מקדים ומשי ידוה ומצדך ומתני פרוקיה וקרי ק"ש כי מתא זמן ק"ש וכו' : **כל** הנותן מטתו בין לפון לדרוס וכו'. ולא בין מזרח למערב ודוקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה מגיבה בין מזרח למערב והיה הדבר גבולי לשכח אלא אשתו מפני שהשמיים וכן משמע ומוכחי קראי :

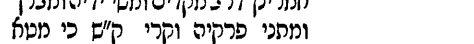
[כ"ה במס' דרך ארץ
טו"ט פ"ד]

[ככה מניעה פה]

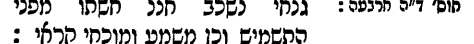
רב נסים גאון

דין גרמא דעשיראה ביר. פירשו רבי' שירא ורבי' האי תמור וכו' ר' יוחנן קבר ר' בנים זכריה וכו' העשירי שבדן נפל לחור יורה בדרתא שהיתה הרוחת ריתוח קשה ורוח רבם בשור ובמס נפל ר' יוחנן עצם של אצבע קטנה שלו וצורה כספריה ויהי מנחם בה אחרים ואית דאמרי כי נשאר לו בן אחר רמנו ר' מתנה ושניו מארץ ישראל לבל ללמוד תורה לפני שמואל :

גליון הש"ס

תוס' ד"ה לא טו' . אין זהם זוכה טו' ע"י שנת דף נה פ"ב חוסי' ד"ה ארבעה :

המהפלה

דני דחמרא על לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן ואמרי לה רב אדא בר אהבה ורבנן ואמרו ליה לעיין מר במיליה אמר להו ומו חשידנא בעינינו אמרו ליה מי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא אמר להו אי אכא מאן דשמיע עלי מלתא לימא אמרו ליה הכי שמיע לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה אמר להו מי קא שביק לי מידי מוניה הא קא גניב ליה כוליה אמרו ליה היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב ומעמא מעים אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא דאמרי אייקר חלא ואיודבן בדמי דחמרא : תניא אבא בנימין אומר על שני דברים הייתי מצטער

כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי איעל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום על תפלתי שתהא לפני מטתי מאי לפני מטתי אילימא לפני מטתי ממש והאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ריב"ל ימנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר ויסב חוקיהו פניו אל הקיר ויתפלל לא תימא לפני מטתי אלא אימא יסמוך למטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום הייין ליה בנים וצפונך תמלא במנס ישבעו בנים רב נחמן בר יצחק אמר אף אין צפון לדרום מפלת נפלים כתיב הכא וצפונך תמלא במנס וכתביה התם וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבמנה : תניא אבא בנימין אומר ישנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא מורפין לו תפלתו בפניו שנאמר שורף נפשו באפו הלמענך תעוב ארץ ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר וייעתק צור ממקומו ואין צור אלא הקב"ה שנאמר צור ילךך תשי ואם המתין לו מה שכרו

וכנים . קא סלקא דעתיה הקובר את בניו : **ארבע מראות** . שאל ותולדה ברת ותולדה . ברת עוה כסלג שניה לה כסיד היכול . שאל כלמר לבן שניה לה כקרום צילה : **הא לן והא לכו** . בח"י שטרי חומה מקדושה בה ומלורע טעון שילוח חולה לכן אינן יסורין של תורה אור אהבה (ג.) בצבל שאין טעונין שילוח וכן מוזכר כפרה הוו יסורין של אהבה :

בזנבא . תחת בגדיו : **דין גרמא דעשיראה ציר** . זה עלם של בן עשירי משני טמא לו : **ציר** . כמו בר ובר עלם כהא פתום מכשורה ממנו (ג) צבודו כהא פתום מכשורה נפש . וצברא רבא כר"י לא

באו לו יסורין שאינן של אהבה : **דכוו לכו בניס ומחו** . הוו להו יסורין של אהבה שהאבלות מכפרת על עונותיו : **גלייה** . ר' יוחנן לדרעיה : **ונפל נסורא** . שהיה כשרו מזהיק שיפה היה מאד כדאמרין בצ"מ בהסוכר את הפועלים (דף ע"ד) : **אי משום סורא** . שאל למדת הרבה כרלונך : **אחד**

המרכס ואחד המעט . לענין קרבתות שטיה בצלה ממחוט (דף ק"י) . גלמור בעולת בהמה ריח ילוח וצמחה ריח ניחוח ללמוד שאלה המרבה וכו' : **אי משום מווי** . שאיך עשיר : **על דא ודאי קא כנים** . על זה ודאי יש לך

לצבות : **דני** . חציות : **קיסו** . החמילי : **ליעין מר כמיליה** . יפשפש במעשיו : **אי חיילא דשמיט עני מילתא לימא** . אם יש בכס שמע עלי דבר שאני לריך לחזור בי וידעינני : **שבישא** . חלקו בזמורות ואפן שחוקין מהן בשעת הזמיר (שם) בצ"מ (דף ק"ג) . כסם שחוקין ציין לך חולקין צמורות ובקנים . שריגים מתרגמינן בשבין (בבבא ש"ס) : **מי שביק לי מידי מיניא** . וכי אינו חסוד צבעיניס שהוא גוגבלי

הרבה יותר מחלקו : **במר נכלא ננוב כו'** . הגוגב מן הגגב אף הוא פועם טעם גגבה : **סמוך למטתי** . כל ימי מזרחי שלא לעשות מלאכה ואלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממתני עד שאקרא ק"ש ואתפלל : **לפון לדרום** . ראשה ומרגלותיה זה לפון וזה לדרום. וגרמא צעני שהשכינה צמורת או במערב לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרמות אחרות : **ולפונך** . לשון לפון וסיפיה דקרא ישבעו בניס : **סמלא כענס** . תמלא ימי הריגוס : **סורף נפשו כאלו** . לך אומר אשר גרמת לך

לטרוף את כפך בפניך ומה היא הנפש זו תפלה כמו שנאמר ואשפוך את נפשי לפני ה' (ש"א ח) : **סלמענך סמוך לרין** . וכי סבור היית שבשצולך שאלת (ו) תסתלק השכינה ויעזוב את חביבך המתפלל לפניו : **לוא**

שתהא לפני מטתי איעל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום על תפלתי שתהא לפני מטתי מאי לפני מטתי אילימא לפני מטתי ממש והאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ריב"ל ימנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר ויסב חוקיהו פניו אל הקיר ויתפלל לא תימא לפני מטתי אלא אימא יסמוך למטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום הייין ליה בנים וצפונך תמלא במנס ישבעו בנים רב נחמן בר יצחק אמר אף אין צפון לדרום מפלת נפלים כתיב הכא וצפונך תמלא במנס וכתביה התם וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבמנה : תניא אבא בנימין אומר ישנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא מורפין לו תפלתו בפניו שנאמר שורף נפשו באפו הלמענך תעוב ארץ ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר וייעתק צור ממקומו ואין צור אלא הקב"ה שנאמר צור ילךך תשי ואם המתין לו מה שכרו

אמר יבסע לא מניט שהיה לו בניס ואי משום כתיב

כעיון ערך גרם פי' אמותו עמם פי' הוה דלוי מועמא וכו"כ הכש"ס ככ"ב קטו. וי"מ ציר טעורת הכנאה אלכ

נכנסו ערך גרם פי' אמותו עמם פי' הוה דלוי מועמא וכו"כ הכש"ס ככ"ב קטו. וי"מ ציר טעורת הכנאה אלכ

[לקמן מד
י"ט]

כ"ב דף קטו.

[מדרים ז'
סאדרין טה.]

[אלעזר]

[עיון חוס'
גדה ת' ד"ה
ואמל]

דגהות
הב"ח
(ה) גמ'
ואוקמיה ואמאי
לא לוקים רמי
לפניו :

(ג) רש"י ד"ה
הא לן וכו'
אהבה כבבל
שאין טעונין
שילוח הוו

מוזכר כפרה
ויסורין של
אהבה :

(א) ד"ה דין
גרמא וכו'
מכשורה ממט
שאין מסמא
במגע וכו'
טעמו קטור
כבודו
לעגמ :

(ז) ד"ה
למענך וכו'
שיאלת מביה
והמתן חביבך
השכינה :

(ה) רש"י ד"ה
והאמר וכו'
שאל היו להם
בנים וכו'

יבסע לא מניט שהיה לו בניס ואי משום כתיב

{ה ע"ב}

וקובר את בניו, מוחלין לו על כל עונותיו⁴¹. אמר לו רבי יוחנן, בשלמא תורה וגמילות חסדים, שנאמר "בחסד ואמת יכופר עוון". "חסד", זו גמילות חסדים, שנאמר "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד". "אמת", זו תורה, שנאמר "אמת קנה ואל תמכר". אלא מאיפה אנו לומדים "קובר את בניו". זקן א' לימד בשם רבי שמעון בן יוחאי, לומדים [גזירה שוה] "עון" "עון". נאמר כאן "בחסד ואמת יכופר עוון". ונאמר שם "ומשלם עון אבות אל חיק בניהם".

אמר רבי יוחנן, נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה. ו[כ]י נגעים לא [יסורים של אהבה]. והרי למדנו בברייתא, כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו, אינן אלא מזבח כפרה⁴². מזבח כפרה הו', [אבל] לא הו' יסורין של אהבה. ועוד אפשר לומר, זה לנו [בניי בכלל, הם יסורים של אהבה, שזה לא מחייב שילוח מחוץ לחומת ירושלים] וזה להם [לבני ארץ ישראל אינם יסורים של אהבה, שחייב שילוח מחוץ לחומה]. ועוד אפשר לומר, זה [שכתוב מראות נגעים הם יסורים של אהבה, היינו כאשר הנגעים הם] במקום צנועה [היינו תחת בגדינו], זה [שאינם יסורים של אהבה, כאשר הנגעים] בפרהסיא [שזה בזיון].

ו[כ]י בנים לא [יסורים של אהבה]. איך מדובר. אם תאמר [שמה שכתוב בנים היינו] שהיו לו ומתו, והרי רבי יוחנן אמר, זה עצם של בני העשירי [שמת לו]. אלא, זה [שכתוב שבנים אינם יסורים של אהבה], שלא היו לו כלל, וזה [שכתוב שבנים הם יסורים של אהבה], שהו' לו ומתו [שהאבלות מכפרת על עוונותיו].

רבי חייה בר אבא חלה, רבי יוחנן נכנס אליה. [רבי יוחנן] אמר לו, חביבין עליך היסורים [שלך]. אמר לו, לא הן ולא שכן. אמר לו, תן לי ידך⁴³. נתן לו ידו, והעמידו [ונתרפא].

רבי יוחנן חלה, רבי חנינא [נכנס אליו]. אמר לו, חביבין עליך יסורין. אמר לו, לא הן ולא שכן. אמר לו, תן לי את ידך. נתן לו ידו והעמידו [ונתרפא]. למה [רבי יוחנן היה צריך לעזרתו של ר' חנינא]. שרבי יוחנן יעמיד את עצמו. אמרו, אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים⁴⁴.

רבי אלעזר חלה, רבי יוחנן נכנס אליו. [רבי יוחנן] ראה שהיה גר בבית אפל, [רבי יוחנן] גילה את זרועו, והאיר אור [שהיה בשרו מבהיק, שיפה היה מאד. רבי יוחנן] ראה שרבי אלעזר היה בוכה. אמר לו, למה אתה בוכה. אם זה משום תורה⁴⁵ שלא [למדת] הרבה [כרצונך], למדנו [בענין קרבנות], אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ואם משום מונות [שאינן עשירי], לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות. ואם משום בנים, זה עצם של בני העשירי [שמת לי]. אמר לו, אני בוכה על היופי הזה שיכלה בעפר⁴⁶. אמר לו, על זה ודאי [יש לך] לבכות, ובכו שניהם. בינתים, אמר לו, חביבין עליך יסורין. אמר לו, לא הן ולא שכן. אמר לו, תן לי את ידך, נתן לו ידו, והעמידו [ונתרפא].

לרב הונא החמיצו לו ארבע מאה חביות של יין, נכנס לרב יהודה אחוי של רב סלא חסידא ורבנן, ויש אומרים, רב אדא בר אהבה ורבנן, ואמרו לו, שיעיין הרב בדבריו [פי] ישפשש במעשיו להבין איזה חטא עשה שגרם לו כזה הפסד. אמר להם, וכי אני חשוד בעיניכם. אמרו לו, וכי הקב"ה חשוד שיעשה דין [עונש] בלא דין [חטא]. אמר להם, אם יש מי ששמעו עלי דבר [שאינן צריך לחזור בתשובה עליו] שיאמר. אמרו לו, כך שמענו שהרב לא נתן חלקו בזמורות הגפן לאריס שלו [וכשם שחולקים ביין כך חולקים בזמורות]. אמר להם, וכי הוא השאיר לי משהו מזה, הוא גנב לי הכל [פי] הרבה יותר מחלקו, ולכן לא הבאתי לו. אמרו לו, היינו שאנשים אומרים, הגונב מן הגנוב טועם טעם [גניבה]. אמר להם, אני מקבל על עצמי להביא להם. יש אומרים, שהחומר חזר להיות יין, ויש אומרים, נתייקר חומץ ונמכר בדמי יין.

למדנו בברייתא, אבא בנימין אומר, על שני דברים הייתי מצטער [פי] נזהרתין כל ימי, על תפילתי שתהא לפני מטתי, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום⁴⁷.

⁴¹ כי ג' דברים אלו מג' קוין [עי] דברי רבינו בריש ספד"צ]. ו"ש בחסד ואמת יכופר עון, כמ"ש תתן אמת ליעקב חסד לאברהם (אגדות הגר"א), קובר את בניו כמובן הוא גבורה, והוא עיר, וצ"ע למה רבינו דילג עליו.

⁴² @@@@. שהמבחר הוא בראם דאובע, והן ד' אשות, ד' גוונין כו', וכמ"ש בכל יום היה שם ד' מערכות, וד' [פ] אש [בפ] תרומת הדשן, אוכל ושותה כו' (אגדות הגר"א).

⁴³ כדי לשלב שמאל שלו בימין דידו. והן יד ויד הידועים, והן כ"ח עתים של קהלת (אגדות הגר"א).

⁴⁴ כמ"ש ועצם מעצמי, ובכל צרתם לו צר. ואין תקנה אלא בתשובה, עלמא דחירו (אגדות הגר"א).

⁴⁵ שהם ג' מתנות הראשונות שהן כללא דכולא, וכן אמר ר' יצחק לר"ג בפ"א דתענית משל לאדם מהלך במדבר כו' אף אתה במה אברך כו'. והוא מ"ש והיה כעץ שתול כו' (אגדות הגר"א).

⁴⁶ זהו גלות השכינה, שהיא היפה בנשים (אגדות הגר"א).

⁴⁷ עי' שו"ע (או"ח סי' ג' ס"ו): וכן אסור לישן בין מזרח למערב, אם אשתו עמו. ונכון להזהר, אפילו כשאין אשתו עמו.

עי' מ"ב: בין מזרח וכו' - רק יכוין שיהא ראשה של המטה לצפון ומרגולתיה לדרום. ובתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הוזהר פרשה במדבר שיהא

על תפילתי שתהא לפני מטתי, מהו לפני מטתי. אם תאמר לפני מטתי ממש, והרי אמר רב יהודה אמר רב ואם [תרצה] לומר רבי יהושע בן לוי, מאיפה אנו לומדים להתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר⁴⁸, שנאמר "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל". לא תאמר "לפני מטתי", אלא תאמר, סמוך למטתי [שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדת ממטתי עד שאקרא קריאת שמע ואתפלל].

ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום⁴⁹. [ראש לצפון ורגליו לדרום, שהשכינה במזרח או במערב לכן נכון לפנות דרך תשמיש לרוחות אחרות], שאמר רבי חמא בן רבי @ חנינא אמר רבי יצחק, כל הנותן מטתו בין צפון לדרום יהיו לו בנים זכרים, שנאמר "וצפונך [לשון צפון] תמלא⁵⁰ בטנם [בימי הריין] ישבעו בנים". רב נחמן בר יצחק אמר [עוד מעלה בנתינת מטתו כך ד] אף אין אשתו מפלת נפלים, [ומקור לכך ש] כתוב כאן, "וצפונך תמלא בטנם", וכתוב שם "וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בכטנה".

למדנו בברייתא, אבא בנימין אומר, שנים שנכנסו להתפלל, וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין לחברו ויצא, טורפין לו תפלתו בפניו⁵¹, שנאמר "טרף נפשו [פי] תפילתו] באפו הלא מענך תעזב ארץ" [וכי סבור אתה שבשביל שיצאת, תסתלק השכינה ויעזוב את חבירך המתפלל לפניו]. ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל⁵², שנאמר "ויעתק צור ממקומו", ואין צור אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר "צור ילדך תשי". ואם המתין לו מה שכרו.

ראשה ומרגולתיה של המטה זה למזרח וזה למערב והסכים שם שיהא הראש למערב וכו"כ בארצות החיים בשם כמה אחרונים ומ"מ טוב יותר לכתחילה לנהוג כהש"ע כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הוזהר הוא כהגמרא ולא כפירוש הרמ"ע הנ"ל:

אפילו כשאין וכו' - עיין בארה"ח דבזה אין להחמיר רק בשוכב ערום ובאין קלעים סביב המטה:

עי' שו"ע (או"ח סי' רמ ס"ז): מטה שישן בה עם אשתו, צריך שתהא ראשה ומרגולתיה זה לצפון וזה לדרום.

משנה ברורה: זה לצפון וכו' - עיין לעיל בסיומן ג' ס"ו ובמ"ב שם: כמ"ש שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקיני, ולכן אמר בין צפון לדרום וכן אמרו צפונות מערבית מערבית דרומית, וכן במשכן זהב כו'. וב' אותיות ראשונות של שם הם צפון ודרום, ולכן הוי"ן לו בנים זכרים, משא"כ ב' אחרונות שהם מזרח ומערב ומשם ואילך הוא עלמא דנוקבא (אגדות הגר"א).

⁴⁸ עי' שו"ע (או"ח סי' צ סכ"א): צריך שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר. ודבר קבוע כגון ארון ותיבה אינם חוצצים, (ולא חשיב מחיצה רק בדבר גדול שגבהו ' ורחבו ד' אבל דבר קטן לא חשיב הפסק) (אבודרהם ואורחות חיים בשם הראב"ד), וכן בעלי חיים אינם חוצצים, אפילו אדם אינו חוצץ. הגה: ול"נ דבעלי חיים חוצצים ואדם אינו חוצץ, וכן נראה סברת הפוסקים, ואפשר דנפל טעות בספרים.

משנה ברורה: שלא יהא דבר חוצץ - שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל ומ"מ אין זה אלא למצוה מן המובחר ולית ביה איסורא כשצריך לכך מצד דוחק המקום ע"כ אם א"א בקלות להתפלל בע"א כגון לפעמים שמתפללין בעשרה באיזה חדר וא"א לכל אדם לעמוד בלי חציצה לכותל אל יעכב התפילה בשביל זה לילך לחדר אחר להתפלל ומ"מ יעצים עיניו או יתפלל מתוך הסיודור ולא יביט לחוץ כדי שלא יבוא לידי ביטול כונה ע"י דבר החוצץ שלפניו:

בינו ובין הקיר - ואפילו אם הוא רחוק מן הקיר שעומד באמצע בהל"ג ג"כ יש לזהר שלא יחוץ בינו לקיר והפמ"ג מצדד לומר דאם החציצה הוא חוץ לד"א ממנו רשות אחרת היא ושרי וכן פסק המגן גבורים:

ותיבה - ומטות שלנו העשויות לשכיבה ואין דרך לטלטלן ממקום למקום נקראות דבר קבוע ואינם חוצצות ויש חולקין וטוב להחמיר בדאפשר:

רק בדבר גדול - עיין בט"ז דכל דבר שהוא צורך תפלה אפילו הוא גדול הרבה אינו חשוב הפסק כגון השולחן שבבית שמניחין עליו הסיודור ולכן נהגו בה"כ שיש לפני כל אחד שולחן קטן [שקורין שטענדרע] שמניחין עליו הסיודורים אף על פי שגובה עשרה ורוחב ד' וכ"כ שארי אחרונים:

ורחבו ד' - אפילו אם אינו רחב ד' רק למעלה ולא למטה: לא חשיב הפסק - והפ"ח חולק וכן בספר מאמר מרדכי כתב דמדברי תשובת הרמב"ם שהובא בב"י לא משמע הכי ומ"מ ספסלים שבבה"כ לכ"ע לא חשיב הפסק דקבועים הם ע"ש בפר"ח:

אמר רבי יוסי בן רבי @ חנינא, זוכה לברכות הללו, שנאמר "לוא הקשבת [פי' המתנת] למצותי [פי' עבור מצותי, אשר צויתי לגמול חסד] ויהי כנהר שלומך" וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעין וגו'".

למדנו בבבלי, אבא בנימין אומר, אם היתה נתנה רשות לעין לראותי [השדים העומדים לפנינו], אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין [פי' השדים]. אמר אביי, הם מרובים מאתנו, ועומדים עלינו כמו שורת חפיה המקפת את תל הערוגה. אמר רב הונא, כל אחד וחד מאיתנו [מוקף] באלף [שדים] משמאלו ועשרת אלפים מימינו.

אמר רבא, הדוחק שיש ב"כלה" [דרשת הרב בשבת, שמרגישים דחק, אפילו אם יושבים רווחים], הוא מהם. הברכים עיפיים, הוא מהם. בגדי תלמידי חכמים שבלו [מהר אע"פ שאינם בני מלאכה שיכלו בגדיהם], מחפיה שלהם [שבאין המזיקים ויושבין אצלם ומתחככים בהם]. הברכים שמנקפים [זה את זה ללא סיבה], הוא מהם.

מי שרוצה לדעת אותם [פי' לראות סימן ששים אמיתיים?], שיפזר אפר מנופה סביב למטתו, ובקר תראה [סימן] כמו רגלי תרנגול. מי שרוצה לראות אותם, שיבא שליית חולה" [חחחח] שחורה בת [חחחח] שחורה, בכורה [לאימה] בת בכורה [שגם אימה היתה בכורה לאימה], וישרפו באש ויטחון אותו, וימלא עינו ממנו [פי' ישים ממנה מעט בעיניו, שכן כל לשון נתינה בעין קוררה בלשון גמרא לשון מלוי, לפי שבדבר מועט הוא מלא], ויראה אותם. וישמו [האפר הזה] בקנה [חלול] של ברזל ויחתמו בחותמת של ברזל, שמא הם יגנבו אותו ממנו [שאינן לשדים שליטה על דבר שחתמוהו]. ושיחתום פיו כדי שלא ינוק. רב ביבי בר אבבי עשה כך ראה [מזיקים] וניק. והחכמים התפללו עליו, והתרפא. למדנו בבבלי, אבא בנימין אומר, אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר "לשמוע אל הרנה ואל התפלה", במקום רנה [פי' עי' שו"ע (א"ח סי' צ ס"ט): ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לב"ה, יכון להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, (והוא הדין בני אדם הדרים בישובים ואין להם מנין, מ"מ יתפללו שחרית וערבית בזמן שהציבור מתפללים, ס"מ). וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אעפ"כ יתפלל בב"ה. משנה ברורה: להתפלל בבה"נ - ואפילו אם יש לו עשרה בביתו ישתדל בבה"נ ועיין בס"ח במ"ב ס"ק נ"ד:

עם הציבור - מפני שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלת הציבור ואפילו היה בהם חוטאים לא ימנע מלהתפלל עמהם. אם יש לו שתי בתי כנסיות ואחד יש בו ברוב עם מצוה להתפלל בו יותר. כתבו האחרונים דאם יש בבה"נ של רוב עם רוב בלבול ואין אדם שומע לא תפלה ולא קה"ת מוטב להתפלל בביתו בעשרה. ובה"נ ביחיד ובביתו בעשרה תפלת צבור עדיף ואפילו יכול לשמוע קדיש וברכו אפ"ה תפלת צבור עדיף. ועיקר תפלה בצבור הוא תפלת "ח דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד ולא כמו שחושבין ההמון שעיקר התפלה בעשרה הוא רק לשמוע קדיש וקדושה וברכו ולכן אינם מקפידין רק שיהיו "ח בבה"נ וזהו טעות ולכן חוב על האדם למהר לומר לבה"נ כדי שיעיף התפלה "ח בצבור. מי שהולך בשבת וי"ט בהשכמה להתפלל במנין עשרה כי רוב צבור מאחרים תפלתם ובאותו מנין מתפללים גם תפלת מוסף תיכף אחר תפלת שחרית ויש זמן אח"כ לילך לבה"נ יותר טוב לילך להתפלל מוסף עם הציבור בבה"נ דברוב עם הדרת מלך כ"כ בתשובת יד אליהו סימן מ"ב ודוקא אם מקום מיוחד לתפלתו הוא בבה"נ אבל אם אין מקומו מיוחד להתפלל בבה"נ טוב יותר שיתפלל כל התפלה במקום אחד. כתב בתשובת רדב"ז תפוס שהשר נתן לו רשות יום אחד להתפלל עם הציבור במנין איזה יום שירצה יתפלל אותו יום תיכף ולא יחמיץ המצוה להמתין על יום כיפור או פורים ועיין בח"א כלל ס"ח ובנשמת אדם שהאריך בכמה פרטים שיש בענין זה:

אנוס - היינו שתש כחו אף שאינו חולה. ואם הוא אנוס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הציבור יבוא לידי הפסד יכול להתפלל בביתו ביחיד או בבה"נ בלא צבור אבל משום מניעת ריוח לא ימנע מלהתפלל עם הציבור דחילוק יש בין מניעת ריוח לבין הפסד מכיסו וכ"כ בשם יעקב והעיד על הגאון מוה"ז זלמן מירל"ש אב"ד דק"ק האמבורג שפעם אחת הלך לבה"נ מעוטף בטלית ותפילין כדרכו ופגע בו אדם אחד שהיה לו למכור אבנים טובות ורצה שילך עמו לביתו והגאון השיב לו שימתין עד שיבוא מבה"נ ובתוך כך מרן לאחר והאחר הרויח בהם כמה אלפים ר"ט ושמה הגאון שמחה גדולה שהשליך מנגד ממון רב עבור תפלת צבור [מגן גבורים] וכ"כ בספר אליהו רבא בשם תשובת ב"י דיש לקנוס האנשים שמונעים לילך לבה"נ משום שעוסקין בתורה או משום שמשחקין ממון. ולעשירים יש לקנוס יותר ובעל תורה אף שעוסק בלימוד מ"מ איכא חשדא וחילול השם כמש"כ ס"ח:

כיון התפלל וכו' - ודוקא אם טריחא ליה מילתא לאסוף עשרה. משמע בע"א דף ד' ע"ב דאם מתפלל בשעה שהציבור מתפלל שחרית לא מיקרי בשעה שהציבור מתפלל ואם מתפלל עמהם בבה"נ מיקרי תפלת הציבור: יתפללו שחרית - ובימות הקיץ שהציבור מאחרים תפלת שחרית והדר בישוב אסור אפילו ללמוד כמש"כ סימן פ"ט ס"ו וסימן רל"ב שמא ימשוך בלימודו

בבית הכנסת, ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בניעמת קול ערב] שם תהא תפלה.⁵⁰

אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק, מאיפה אנו לומדים שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת, שנאמר "אלהים נצב בעדת אל" [פי' בבית מועד שלן]. ומאיפה אנו לומדים, שעשרה המתפללין ששכינה עמהם,⁵¹ שנאמר "אלהים נצב בעדת אל" [עדה פי' עשרה].

ומאיפה אנו לומדים לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם, שנאמר "בקרב אלהים ישפוט" [ואין בית דין נקראים אלהים אלא בשלשה].

ומאיפה אנו לומדים לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם, שנאמר "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב [פי' ממתין] ה' וגו' [וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמר]". מהו [פי' המילין] "ולחושבי שמר". אמר רב אשי, חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ומאיפה אנו לומדים שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו, שנאמר "בכל המקום אשר אזכיר את שמי [פי' שמישהו יזכיר את שמי על מצותי ודברין] אבוא אליך [היינו בלשון יחיד] וברכתך".

[מקשה הגמ' וכי מאחר שאפילו אחד [הלומד תורה למדנו שהשכינה עמו], יש שאלה [אם שכינה בא כאשר] שנים [לומדים תורה, ולמה יש דרשה מיוחדת עבור שנים. מתרצת הגמ' שנים [שיושבים ולומדים] דבריהם נכתבו בספר הזכרונות [כמו שכתוב בהמשך הפסוק הנ"ל, אבל] אחד [שלומד, אע"פ שהשכינה עמו] דברים לא נכתב בספר הזכרונות.

[מקשה הגמ' וכי מאחר שאפילו שנים [שלומדים תורה יחד למדנו שהשכינה עמהם], יש שאלה [אם שכינה בא כאשר] שלשה [יושבים בדין]. מתרצת הגמ' מה הייתי אומר, שדין היא [הטלת] שלום בעולם, ולא בא השכינה, לכן לומדים שדין הוא גם כן תורה.

[מקשה הגמ' וכי מאחר שאפילו שלשה [שלומדים תורה למדנו שהשכינה עמהם], יש שאלה [אם שכינה בא כאשר] עשרה [מתפללים. מתרצת הגמ' בעשרה, קדמה שכינה וכו' [לפני שיהיו כל העשרה, שכן כתוב "נצב בעדת אל" משמע מתחילה, אבל] שלשה [הרנים, אין השכינה שורה] עד שיושבים [שנאמר "ישפוט" היינו בשעת המשפט].

אמר רבי אבין בר רב אדא אמר רבי יצחק, מאיפה אנו לומדים שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין, שנאמר "נשבע ה' בימינו ובורוע עזו." "בימינו", זו תורה,⁵² שנאמר "ממינו אש דת למו". "ובורוע עזו", אלו תפילין, שנאמר "ה' עז לעמו יתן".

ומאיפה אנו לומדים שהתפילין עוז? הם לישראל, שנאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך". ולמדנו בבבלי, רבי אליעזר הגדול אומר, אלו תפילין שבראש⁵³.

אמר רב נתנן בר יצחק לרב חייא בר אבין, מה כתוב בתפילין של רבונו של עולם? [זה מובן שבתפילין שלנו כתוב כתיב "שמע" והיה אם שמוע" "קדש לי כל בכור" והיה כי יביאך", פרשיות שנצטוו בהם לשם זכרון מצותיו של הקדוש ברוך הוא, שהם אות וזכרון לישראל]. אמר לו, "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". וכי הקב"ה משתבח בשבחם של ישראל. כן, שנאמר "את ה' האמרת [פי' שיבחת] היום [להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקול] וה' האמירך היום [להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו]".

אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, אתם עשו אותי חטיבה אחת בעולם [פי' שבה אחד, שבה מיוחד, לומר, אין כמוך, לכך בחרנך לאלוהי⁵⁴], ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".

אמר רב אחא בנו של רבא לרב אשי, זה מובן בבית אחד [של התפילין של הקב"ה], מה [כתוב] בשאר הבתים [שכן יש בתפילין ד' בתים]. אמר לו "כי מי גוי גדול" "ומי גוי גדול" "אשריך ישראל" "או הנסה אלהים" "ולתתך עליון". אם כן יש יותר מדי בתים [שכן יש רק ד' בתים בתפילין של ראשן]. אלא, "כי מי גוי גדול" "ומי גוי גדול" מאחר והם דומים יחד [נכתבים] בבית אחד, [וכן] "אשריך ישראל" "ומי כעמך ישראל" [גם כן כתובים] בבית אחד, "או הנסה אלהים", בבית אחד, "ולתתך עליון", בבית אחד,

ויעבור זמן תפלה וא"כ יתבטלו זמן ארוך לכן מוטב שיתפלל תיכף בהנך החמה ומכ"ש כהיום דבהקות גדולות מתפללן תיכף משהאיר הבוקר וא"כ לעולם הוא בשעה שהציבור מתפללן:

בזמן שהציבור - פי' בשעת שקהלות ישראל מתפללים. ובאשכנז שנהגו להקדים ערבית כמש"כ סימן רל"ה יחיד הדר בכפר או בדרך צריך להמתין עד צאת הכוכבים:

אעפ"כ וכו' - מפני שהוא מקום קבוע לקדושה ותפלתו מתקבלת שם יותר. ופשוט דאם הוא ת"ח ויש חשש חילול השם כשיבוא אחר התפלה בבה"נ דיתפלל בביתו:

כבר פירשו בתיקונים תיקון ג' (אגדות הגר"א), עי' מלואים אות (ה).

⁵⁰ כי בבה"נ היו לומדים מקרא, ובבתי מדרשות גמרא, וכתב חכמות בחוץ תרונה, וידוע שהוא כנגד פרד"ס. ור"ש במקום רנה שם תהא תפלה (אגדות הגר"א).

מאימתי פרק ראשון ברכות

ו

עין משפט
נר מצוה

כא א מו"ס פ"ט מהלכות
תפלה הלכות א' א' א' א'
עשין י"ט עור וצו"ע
א"ח סימן 5 ע"פ ט :

לוא הקשפה . לשון המתנה היא : **למזוטי** . בשביל מזוטי אשר לויטי ^{לויטי} ***המתפלל** ולא המתין את חזירו טורפין לו וכו' . פירש רבינו
לגמול חסד : **לראות** . כל השדים העומדים לפניו : **כי כסלה לאוניא** .
כשורת חפירה המקפת האוניא שטופין תחת הגפנים כמו שטינו ^{לויטי} ולכך ציליה יש להמתין . והר"י היה מאחר תפלתו ומאריך עד שילאו
(מ"ק דף 97 ב) אין עושין לאוניא לגפנים ולאוסף שם מים להשקות הגפן . כולם ואם בתוך כך היה שום אדם בא צביט הכנסת היה מעיין
כסלה הוא תלם של מענה המקפת תורה אור

אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו
שנאמר ^{לויטי} *לוא הקשבת למצותי ויהי כנהד
שלוכך וצדקתך כגלי הים יהי כחול זרעך
וצאצאי מעיד וגו' : תניא אבא בנימין אומר
אלמלי נתנה רשות לעיין לראות אין כל בריה
יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו
נפישו מינן וקיימי עלן בי כסלא לאוניא אמר
רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה
ורבבתא מימיניה* אמר רבא האי דוחקא דהוי
בכלה מנייהו הוי הני ברכי דשליה מנייהו (ה)
הני מאני דרבנן דכלו מחופיא דידהו הני
כרעי דמנקפן מנייהו האי מאן דבעי למידע
להו לייחי קיטמא נהילא ונהדר אפורייה
ובצפרא חוי כי כרעי דתרנגולא האי מאן דבעי
למחזינהו ליתי שלייתא דשונרתא אוכתמא
בת אוכתמא בוחרתא בת בוחרתא ולקליה
בנורא ולשחקיה ולימלי עיניה מניה וחוי להו
ולשדייה בנורתא דפרזלא ולחחמי בגושפנקא
דפרזלא דילמא גנבי מניה ולחחום פומיה כי
היכי דלא ליתוק רב ביבי בר אביי עבר הכי
חזא ואתוק בעו רבנן רחמי עליה ואתסי :
תניא אבא בנימין אומר* אין תפלה של אדם

נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר ^{לויטי} *לשמעי
אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא
תפלה אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין
שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר ^{לויטי} *אלהים
נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין
ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת
אל *ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה
עמהם שנאמר ^{לויטי} *בקרב אלהים ישפוט ומנין
לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה
עמהם שנאמר ^{לויטי} *או גרברו יריא ה' איש אל
רעהו ויקשב ה' וגו' *מאי ולחושי שמו אמר
רב אשי (ג) חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא
עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה
ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה

ששכינה עמו שנאמר ^{לויטי} *בכל המקום אשר אוכיר את שמי אליך וברכתוך
וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות חד לא
מכתבן מליה בספר הזכרונות וכי מאחר דאפי' תרי תלתא מבעיא מהו דתימא
דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דינא נמי דיניו תורה וכי
מאחר דאפי' תלתא עשרה מבעיא עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד
דיתבי : א"ר אבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר
^{לויטי} *שבע ה' בימינו ובורוע עוון בימינו זו תורה שנאמר ^{לויטי} *מימינו אשר דת למו
ובורוע עוון אלו תפילין שנאמר ^{לויטי} *ה' עון לעמו יתן ומנין שהתפילין עון הם
לישראל דכתי' ^{לויטי} *וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך *ותניא
בר אבין הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א"ל ^{לויטי} *ומי כעמך ישראל גוי אחד
בארץומו משתבח קב"ה בשבחייהו דישאל אין דכתיב ^{לויטי} *את ה' האמרת היום

(וכתיב) וה' האמירך היום *אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני *חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם
חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר ^{לויטי} *שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני
אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם
לרב אשי תינה בחד ביתא בשאר בתי מאי א"ל ^{לויטי} *כי מי גוי גדול ומי גוי גדול א"ל הנסה אלהים
ולתתך עליון אי הכי נפישו להו טובי בתי אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דמייין להדרי בחד ביתא
אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא או הנסה אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא
ובולחו

המשפט: **עוולעמו** . ומנין שהתפילין
עון הם לישאל דכתיב ורחו וגו' ויראו
ממך: **מה כתיב כו** . בשלמא דתפילין
ידין כתיב שמע (דברים ו) והיה אם
שמוע (שם יח) קדש לי כל צבור
(שמות יג) והיה כי יביאך (שם) פרשיות
שכלטמו בהם לשום זכרון מזותיו של
הקב"ה אות וזכרון להם לישאל אלא
דידיה מלי חטיב כתיב כו : **האמרת** .
לשון חטיבות ושנח כמו יתאמרו כל
פועלי און (תהלים נד) ישתבחו: **שאר**
כתי מלי (ז) . שהיה ארבעה בתים הם:
ובולחו

**שנאמר יתול
פזרין אלק
ורבה
מימתך ס"א
[וכי הני'
יגלוקו ונע'י]**

הגהות
הב"ח
(ה) גמ' דשלי
מיינוי הוי
הוי : (ב) שם
אמר רב אשי
אפי' תישב
אדם : (ג) רש"י
ד"ה ה"א
דוחקא וכו'
כשפילין לשמוע
(ד) ד"ה אשר
אוכיר וכו' שמי
על פי מזוטי :
(ה) ד"ה שאר
כתי מלי חטיב
כהו שרתי :
(ו) תוס' ד"ה
אלו תפילין
שבראש פכש"י
[במנחות ל"ה]
[פי' תוספות
סוכה ג'
ד"ה בשלם]

שבת סג. ע"פ
קדושין ת ע"פ

לקמן דף מ.
מנחות לה:
[מנחה עז:
סוטה יז.
חולין פט.]

[וע"פ תוס' שבת סג. ד"ה
ש"י תוס' עירובין לו.
ד"ה קבר ומנינה כו:
ד"ה תשמישי ומוספות
מנחות לה: ד"ה אל]

גליון הש"ס
גמ' אין תפלה של אדם
כו. ע"י ע"ד ע"פ תוס'
ד"ה כיון . ונכתבם אלף
עם האכור : רש"י ד"ה
ומנין לשנה וכו' עדה
כו . לקמן כ"ה ע"ב :

דברים ג'
ד"ה יז
דברים טו
מגינה פ"ק דף ג'
ס'
ד' ס' ג'
ד' ס' ג'

מאימתי פרק ראשון ברכות

וכולו כתיבי בארדעיה . כל הכתובים הללו כתובים בזרוע צבית אחד שאותן של יד אינן אלא בית אחד כדלמרינן בזמנחת (דף לז): וכל הפרשיות כתובות **בו: משאיל צו** . מה מייבו של פלוני למה לא בלא: **ירא את ה'** (ט). שהיה רגילו לבא אליו: **אשר הלך הפסיע ואין נוגס לו** .

מילי . לשמח החתן בדברים: **אמורי צית הכנסת** . כל פתחי צית הכנסת היו בזמנחת והכי תניא בזמנחתא דמנילה (פרק ג) מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם למזרח והמתפלל אחורי צית הכנסת ואינו מחזיר פניו לצית הכנסת כדכפר במי שהלבוש תורה אור מתפללין לפניו והא' דרב הונא מוקי

כשתי רשימי
כ"ב כרש"י
בעין יעקב

ובולדו כתיבי בארדעיה: **אמר רבין בר רב אדא** אמר רבי יצחק כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו שנאמר **מי בכם ירא ה'** שומע בקול עבדיו **אשר הלך חשבים ואין נוגה לו** (ו) אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו יבטח בשם ה' מאי מעמא משום דהוה ליה לבטוח בשם ה' ולא בטוח: **אמר ר' יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא**

הגהות הגר"א
גמ' [ח] לדבר הלכה רבי
ג' ה"ר"ף והר"א
מצוה:

מצא בה עשרה מיד הוא כועס שנא' מדוע **באתי ואין איש קראתי ואין עונה** . א"ר חלבו אמר רב הונא **"כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אבריהם בעזרו וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום דכתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם *ואין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל: *אמר רבי חלבו אמר רב הונא ה' יוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביו לא אמרן אלא למיפק אבל למיעיל מצוה למרהט שנא' (ז) נרדפה לדעת את ה' אמר רבי זירא מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהמי לפרקא בשבתא אמניא קא מחליין (ח) רבנן שבתא כיון דשמענא להא דרבי תנחום א"ר יהושע בן לוי לעולם יירוש אדם [ח] לדבר הלכה ואפילו בשבת שנא' אחריו ה' ילכו כאריה ישאג וגו' (י) אגא נמי רהיטנא: אמר ר' זירא אגרא דפרקא רהטא אמר אבוי אגרא דכלה דוחקא אמר רבא אגרא דשמעתא סברא אמר רב פפא אגרא דבי *שמאי שתוקחא אמר מר זוטרא אגרא דתעניתא צדקתא אמר רב ששת *אגרא דהספדא דלויי אמר רב אשי אגרא דבי הלולי מילי: אמר רב הונא **"כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר *סביב רשעים יתהלכון אמר אבוי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה** הווא גברא דקא *מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא חלף *אליתו חזייה אידמי ליה כטייעא א"ל כדו בר קיימת קמי מרך שלף ספסרא וקמליה א"ל הווא מרבנן לרב ביבי בר אבוי ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק מאי *כרום זלות לבני אדם אמר ליה אלו דברים שעומדים ברומם של עולם ובני אדם מזולזלין בהן ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום שנאמר כרום זלות לבני אדם מאי כרום כי אתא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה זורחת *מתהפך לכמה גוונין ר' אמי ור' אסי דאמרי תרוייהו כאילו נדון בשני דינים איש ומים שנאמר *הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים: ואמר רבי חלבו אמר רב הונא **"לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא יענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' *ענני ה' ענני ענני שתרד איש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ר' יוחנן אמר אף בתפלת ערבית שנאמר *תכון תפלתי קמרת לפניך משאת כפי מנחת ערב רב נחמן בר יצחק אמר אף תפלת שחרית שנאמר ה' בקר תשמע קולי בקר אעריך לך ואצפה: וא"ר חלבו אמר רב הונא **"כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר *קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול בלה קול אומרים הודו את ה' צבאות ואם משמחו מה שברו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר וגו' ויהי קול השופר וגו' והאלהים יעננו בקול . איני והא כתיב *וכל העם רואים את הקולת אותן קולות דקודם מתן תורה הוו רבי אבהו אמר כאילו הקריב תורה שנאמר *מביאים תודה בית ה' רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שנאמר *כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה': וא"ר חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין שנאמר *סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' מאי *כי זה כל האדם *א"ר אלעזר אמר הקב"ה כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו *ר' שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה ר' שמעון בן זומא אומר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה: וא"ר חלבו אמר רב הונא כל שידוע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנאמר *בקש שלום ורדפהו ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גולן שנאמר *ואתם בערתם הכרום גזלת העני בבתיכם:******

ש"ל ד"ז ע"ב

לקמן ט"ז
כ"ח ואמר

בית אבא ר"א
בית ענמי של
מתים *ע"ל דף
ע"ג. רש"י ד"ה
לזכב עמיאל
ס"ח תתא
פייצא חזייה
א"ל כדו (ג')
הערוך כדורב"ר

ש"ס

[לקמן ע"ג]

הסלים קמ"א

ש"ס

ימינה ג'

שמות י"ט

ש"ס

ימינה ג'

ש"ס

קמ"א ע"ג

ישעיה ג'

בב א מ"ח פ"ה מלכות
תפלה הלכה ו סג
עשין י"ט ע"ש א"ר ט"ו
ס סעף י"ט
כג ב ג מ"י פ"ח ט"ז
הלכה ב ופכ"ד מ"ב
שבת הלכה ה סג עשין
יב יט ע"ש א"ר ט"ו
ס סעף י"ט ופכ"ד ט"ו
סעף א [ב] הלכה כ'א
וכנסת פרק טו
כד ד טור וטע"י י"ד
ס"י ט"ר סעף א
[סמ"ג עשין י"ג]:
כה ה מ"ו פ"ה מלכות
תפלה הלכה ו סג
עשין י"ט ע"ש א"ר ט"ו
ס"מ ס סעף ז
כד טור א"ר ט"ו ר"ל:

הגהות הגר"א
גמ' [ח] לדבר הלכה רבי
ג' ה"ר"ף והר"א
מצוה:

גליון הש"ס
גמ' מיד הוא כועס ט"ו.
ע"י בזה"ק פתח
מנוחה (ד' ק"ל ט"ח)
וע"י כתיבת רש"י ט"ו
ל' שם כל הכנסה
מסעודת חתן ט"ו. גמ"א
סיתן קמ"ו:

[פ"י סנהדרין דף לה.
ובכ"ז ש"ס]

תהלים י"ב

[פ' תוס' עינינו ית:
ד"ה ולא אחורי]

ש"ס

ס"ח עליו

מלכים א י"ח

הגהות הב"ח
(ח) גמ' ואלו דכר מלוה:
(ט) שם שחמך ונדעה
נרדפס: (א) שם חמינה
קא ממללין רבנן: (ד) שם
כתיבי חלף כי הוא יתאג
וימרו בני מים אלא
גמי רביעית: (ז) רש"י
ד"ה ירא ה' כ"ל ותיבת
חמת נתק: (ו) ד"ה
אלה כל וכו' חתן ומע
עמנו מלשבים לביבין
הס"ד: (ו) ד"ה אחורי
וכו' מוקים לו כתיבי כ"ל
ואות למ"ד נתק: [שבת כ']

[בשבת שם א"ר] שמתן
בן עזאי וע"י ברעורס
דפ"ד דלכות ורש"י דקודשין
מת: ד"ה בן עזאי
הסלים ג'

וכולם כתובים [בתפילה] של יד [פ'] כל הששה פסוקים הנ"ל בבית אחד].

אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק, כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד, הקדוש ברוך הוא שואל עליו [מה טיבו של פלוני, למה לא בא], שנאמר "מי בכס ירא ה' [פ'] שרגיל לבא אלין] שמע בקול עבדו⁵² אשר הלך חשכים [פ'] עתה הלך למקום חושך, ונקרא מקום חושך שמנע את עצמו מלהשכים לפתחי, היינו הבית הכנסת] ואין נגה לו [פ'] ואין לו הארה⁵³ [פ'] - יבטח בשם ה' וישען באלהיו], ואם לדבר מצוה הלך⁵⁴, נוגה לו [פ'] האור מאיר אלין], אבל אם לדבר הרשות הלך, "אין נוגה לו". "יבטח בשם ה'", למה [לא מאיר לו האור], משום שהיה לו לבטוח בשם ה' ולא בטח.

אמר רבי יוחנן, בשעה שהקדוש ברוך הוא בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה⁵⁵ [בני אדם], מיד הוא כועס, שנאמר "מדוע באתי ואין איש⁵⁶ קראתי ואין עונה" [פ'] אין שיעור של מנין שיוכלו לענות דבר שבקדושה].

אמר רבי חלבו אמר רב הונא, כל הקובע מקום לתפלתו⁵⁶, אלהי אברהם בעזרו⁵⁷ [שכן אברהם קבע מקום לתפלתו, וה' יעזור לו כמו שעזר לאברהם אבינו]. וכשמת, אומרים עליו, איזה עניו, איזה חסיד, מתלמידיו של אברהם אבינו. ומאפה אנו יודעים שאברהם אבינו קבע מקום [לתפלתו], שנאמר "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם", ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר "ויעמוד פינחס ויפלל".

אמר רבי חלבו אמר רב הונא, היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה⁵⁷ [לפי שמראה בעצמו שעכוב בית הכנסת דומה עליו כמושן]. אמר

⁵² כדאיתא בזוהר שהוא מט"ט (אגדות הגר"א).

⁵³ שבת כנסיות נקראים אש נגה, והיא שחזרת לקדושה שנאמר ונגה כאור תהיה, לכן עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות לקבען בא", וסביבותיה חשכים, לפיכך אמר אשר הלך חשכים ואין נגה לו. ועוד דרשו בזוהר שחשכים הולכים בשעת התפלה כו'. **יבטח בשם ה'**. וכתב בסופו וישען באלהיו, זהו ק"ש ותפלה (אגדות הגר"א).

⁵⁴ זהו דייק מכפל לשון חשכים ואין נגה לו וזהו דקאמר אם לדבר מצוה הלך נגה לו כמ"ש כי נר מצוה כו' (אגדות הגר"א).

⁵⁵ ובסוף הפסוק הקצור קצרה ידי מפרות ואם אין בי כח להציל. כי יש הצלה שהוא מציל בחוזק העשוק מיד עושקו, ויש פדות שצריך לתת לו מה עבורו. וידוע שהתורה מגינה ומצלת, והתפלה פודה שהוא ברזא דפדות. ולכן אמר מדוע באתי הוא בסוד ק"ש ותפלה כו', אבא אליך כו', קראתי קאי על בתי מדרשות, כמ"ש הלא חכמה בחוץ תקרא כו', ואין עונה כמ"ש יען קראתי ותמאנו כו'. הקצור קצרה ידי מפרות ואם אין בי כח להציל, כאן פדות וכאן הצלה, וכאן יד וכאן כח כידוע, וכמ"ש ימנך ה' נאדרי בכח (אגדות הגר"א).

⁵⁶ עי' שו"ע (או"ח סי' צ ס"ט): יקבע מקום לתפלתו, שלא ישנהו אם לא לצורך. ואין די במה שיקבע לו ב"ה להתפלל, אלא גם בב"ה שקבוע בה צריך שיהיה לו מקום קבוע.

משנה ברורה: יקבע מקום - שכן מצינו בא"א שקבע מקום לתפלתו כשנאמר וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ד' וגו'. וגם כשמתפלל בביתו יקבע מקום שלא יבלבלוהו בני הבית.

מקום קבוע - ותוך ד"א חשוב מקום אחד דא"א לצמצם.

⁵⁷ עי' שו"ע (או"ח סי' צ ס"ב): מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת וכן לכל דבר מצוה אפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה אבל כשיצא מבית הכנסת אסור לרוץ.

משנה ברורה: מצוה וכו' - שנאמר ונדעה נרדפה לדעת את ה' וגו' ומזה נלמוד דכ"ש שיש ליזהר אז שלא לעמוד באמצע הדרך להסיח עם חבירו באיזה חפצי עצמו כי עי"ז מצוי שבא אחר ברכו וקדושה. ועיין בפרישה שכתב דעיקר הריצה יהיה כשבא סמוך לבה"כ דשם מינכר הוא שעושה לשם מצות בה"כ וכתב הפמ"ג דבשחרית שהולך עם טלית ותפילין בידו תמיד מינכר הוא ומ"מ ברחוב עכ"ל לא ירוץ:

לרוץ - עד פתח בה"כ ויבה"כ עצמה אסור לרוץ אלא ילך באימה:

בשבת שאסור - ואף בחול נוטל אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם ועיין בפמ"ג:

אסור לרוץ - ולא לפסוע פסיעה גסה לפי שמראה עצמו שעכוב בה"כ דומה עליו כמשאוי בד"א כשהולך לעסקיו אבל אם יוצא ע"מ לחזור מצוה לרוץ כדי לחזור מהר וכן אם יוצא מבה"כ לבית המדרש כדי ללמוד תורה:

עי' שו"ע (או"ח סי' שא ס"א): אין לרוץ בשבת א"כ הוא לדבר מצוה כגון לבה"כ או כיוצא בו. הגה: ואסור לפסוע יותר מאמה בפסיעה אחת, אם אפשר לו בפחות.

משנה ברורה: אין לרוץ בשבת - שנאמר וכבדתו מעשות דרכיך ודרשו שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך בחול שדרך האדם למהר ולרוץ אחר עסקו ואף בחול אין לפסוע פסיעה גסה דנטולת אחד מת"ק ממאור עיניו אלא דבשבת איכא נמי איסורא משום מעשות דרכיך:

ואסור וכו' - וה"ה שאסור לקפוץ:

אביי, לא אמרן אלא לצאת, אבל להיכנס, מצוה לרוץ, שנאמר "נרדפה [פ'] במרוצה] לדעת את ה'". אמר רבי זירא, בתחילה, כאשר ראיתי לתלמידים שהיו רצים [לשמוע את ה'] דרשה בשבת, אמרתי שהתלמידים מחללים את השבת [שאסור לפסוע פסיעה גסה בשבת]. כיון ששמעתי [הלכה] זו של רבי תנחום שאמר בשם רבי יהושע בן לוי, לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת, שנאמר "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו'", גם אני רץ.

אמר רבי זירא, [עיקר] השכר של הדרשה [היא מחמת] הריצה [שהרי רובם אינם מבינים מספיק לומר את השמועה מפי הרב לאחר זמן שיקבלו שכר למוד]. אמר אביי, [עיקר] השכר של "כלה" [פ'] הדרשה של השבת לפני הרגל שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל], הדוחק⁵⁸. אמר רבא, [עיקר] השכר של לימוד תורה, [שהוא יגע וטורח ומחשב להבין] טעמו של דבר. אמר רב פפא, [עיקר] השכר של בית האבל, שתיקה. אמר רב זוטרא, [עיקר] השכר של תענית, צדקה [שנותנין לערב לפרנסת העניים שהתענו היום]. אמר רב ששת, [עיקר] השכר של הספד, להרים קול [בלשון נהי ועגמת נפש, שיכבו השומעים]⁵⁹. אמר רב אשי, [עיקר] השכר של חתונה, דברים [שאומר לשמח את החתן]⁶⁰.

אמר רב הונא, כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע⁶⁰, שנאמר "סביב רשעים יתהלכון". אמר אביי, לא אמרו [זה] אלא שלא מחזיר פניו לבית הכנסת, אבל אם הוא מחזיר פניו לבית הכנסת אין בזה [שום חסרון]. איש א' התפלל באחורי בית הכנסת ולא החזיר פניו לבית הכנסת. אליהו [הנביא] עבר שם, ראה אותו, ונדמה לו כסוחר ערבי. אמר לו, "אתה עומד לפני ארון שלך, כשני רשויות" הוציא את חרבו והרגו.

אמר תלמיד א' לרב ביבי בר אביי, ויש אומרים שרב ביבי אמר לרב נחמן בר יצחק, מהו [המשך הפסוק הנ"ל] "כָּרַם זֵלֹתָ לְבַנֵי אָדָם". אמר לו, אלו דברים שעומדים ברומו של עולם⁶¹ [כגון תפילה שעולה למעלה] ובני אדם מזולזלין בהן. רבי יוחנן ורבי אלעזר, שניהם אמרו, כיון שנצטרך אדם לכריות, [הוא זל בעיניהם ו] פניו משתנות ככרום, שנאמר "כרם זלת לבני אדם". מהו "כרום". כאשר רב דימי הגיע, אמר, עוף אחד יש בכרכי הים ו"כרום" שמו⁶², וכיון שחמה זורחת מתהפך לכמה צבעים. רבי אמי ורבי אסי, שניהם אמרו, כאלו נדון בשני דינים, אש ומים⁶³, שנאמר "הרכבת אנוש⁶⁴ לראשנו [להיות נושה בנן] באנו באש ובמים".

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא, לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה⁶⁵, שנאמר "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו'". "ענני ה' ענני", ענני, שתרד אש מן השמים, וענני, שלא יאמרו מעשה כשפים הם⁶⁶.

רבי יוחנן אמר, אף בתפלת ערבית, שנאמר "תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב".

רב נחמן בר יצחק אמר, אף תפלת שחרית, שנאמר, "ה' בקר תשמע קולי בקר אצריך לך ואצפה".

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא, כל הנהנה מסעודת חתן⁶⁷ ואינו משמחו, עובר [פ'] מזולזל בחמשה קולות [שבירך בהם הקב"ה את ישראל], שנאמר "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות". ואם משמחו מה שכרו. אמר רבי יהושע בן לוי, זוכה לתורה⁶⁸ שנתנה בחמשה קולות, שנאמר "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר וגו' ויהי קול השפר וגו' והאלהים יעננו בקול". [וכי זה] נכון [הרי יש עוד ב' קולות]. והרי נאמר "וכל העם רואים את הקולות". [מתרץ הגמ'] אותן קולות דקודם מתן תורה היי.

רבי אבהו אמר, [כל הנהנה מסעודת חתן ומשמחו] כאילו הקריב תודה, שנאמר "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ידוד צבאות כי טוב ידוד כי לעולם חסדן] מבאים תודה בית ה' [כי אשיב את שבות הארץ כבראשנה אמר ה']".

רב נחמן בר יצחק אמר [כל הנהנה מסעודת חתן ומשמחו] כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר "כי אשיב את שבות הארץ כבראשנה אמר ה'".

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא, כל אדם שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעין, שנאמר "סוף דבר⁶⁹ הכל נשמע את האלהים ירא וגו'". מהו "כי זה כל האדם". אמר רבי אלעזר, אמר הקדוש ברוך הוא, כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה [פ'] שיברא זה האדם שיש בו יראת שמים]. רבי אבא בר כהנא אמר, שקול זה כנגד כל העולם כולו. רבי שמעון בן עזאי אמר, ויש אומרים רבי שמעון בן זומא אמר, כל העולם כולו לא נברא אלא להתחבר לזה.

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא, כל שידוע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום, יקדים לו שלום⁷⁰, שנאמר "בקש שלום ורדפוהו", ואם [חבירו] נתן לו [שלום] ולא החזיר, נקרא גולן, שנאמר "ואתם בערתם הכרם גזלת העני בכתיכם"⁷¹ [פ'] גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו, אלא שלא להשיב על שלומן].

יותר מאמה - פ' שיהא חצי אמה בין רגל לרגל וכף רגל אחת הוא ג"כ חצי אמה וזהו באדם בינוני ששיעור פסיעה בינונית שלו הוא אמה ואדם הגדול ביותר כפי שיעור פסיעה שלו: אדם אפשר וכו' - דבאי אפשר מבואר בס"ג דשרי:

אמר רבי יוחנן בשם רבי אביי, יוסי, מאיפא אנו לומדים שהקדוש ברוך הוא מתפלל. שנאמר "והביאותים אל הר קדשי ומחמתים בבית תפלתי", לא נאמר [בית] תפלתם אלא [בית] תפלתי, מכאן שהקדוש ברוך הוא מתפלל. מה הוא מתפלל. אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, "יהי רצון" מלפני שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנסם להם לפני משורת הדין".

למדנו בברייתא, אמר רבי ישמעאל בן אלישע, פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים [בבית קדשי הקדשים ביה"כ], וראיתי אכתיאל⁶² יהי' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא. ואמר לי "ישמעאל בני, ברכני". אמרתי לו "יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפני משורת הדין". ונענע לי בראשו [כמורה בברכתו ועונה אמן]. ולמדנו מזה שלא תהא ברכת הדין קלה בעיניך⁶³.

ואמר רבי יוחנן בשם רבי אביי, יוסי, מאיפא אנו לומדים שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו⁶⁴, שנאמר "פני ילכו והנחתי לך", אמר הקדוש ברוך הוא למשה, "המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך".

[מקשה הגמ']: וכי יש כעס לפני הקדוש ברוך הוא. [ומתוך הגמ']: כן, שלמדנו בברייתא [נאמר] "ואל זועם בכל יום". וכמה זעמו. רגע. וכמה רגע. אחד חמישים ושמונה אלף ושמונה מאות וששים ושמונים של שעה, וזו היא רגע. ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה, חוץ מבלעם הרשע, שנאמר בו "ויודע דעת עליו".

[מקשה הגמ']: הרי עכשיו [בלעם] לא ידע דעת בהמתו, [וכי] הוא ידע דעת עליו. אלא, מלמד, שהיה יודע⁶⁵ לכוין אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה, והיינו שאמר להם נביא לישראל "עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך מואב וגו'". מה זה "למען דעת צדקות ה'". אמר רבי אלעזר, אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, "דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי, לא נשתייר משונאיהם של ישראל [פי' ישראל ומכנים אותם כך כשמדברים על כליון שלהם] שריד ופליט". וזהו בלעם אמר לבלק "מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה'", מלמד, שכל אותן הימים לא זעם.

וכמה זעמו. רגע. וכמה רגע. אמר רבי אבין ואם [תרצה] לומר רבי אבינא, רגע שאמירתו⁶⁶. ומאיפא אנו יודעים שהוא כועס לרגע [פי' לעיל דברו על כך שהקב"ה כועס, וכאן ראינו שכעסו לרגע], שנאמר "כי רגע באפו חיים ברצונו". ועוד אפשר לומר, מכאן "חבי כמעט רגע עד יעבר זעם".

ומתי [הקב"ה] רתח. אמר אביי, [רגע אחת] בשלשה שעות הראשונות אלה [של היום] כאשר הכרובות של תרנגול לבנה⁶⁷ והיא עומדת על רגל אחת. [מקשה הגמ', הרי תרנגול כל שעה ושעה עומדת כך. [עונה הגמ'] כל שעה יש בה [בקרובות] כתמים אדומות, ובאותו השעה [שבו הקב"ה כועס] אין בו כתמים אדומות.

⁵⁸ שהוא בסוד אותיות השם (אגדות הגר"א). ואמר **יהי רצון** הוא קוצו של יו"ד, וזהו שאמר מלפני. כמ"ש וקראתי בשם ה' לפניך, והוא מלפני (אגדות הגר"א).

⁵⁹ שהאיש דרכו לכבוש (אגדות הגר"א).

⁶⁰ הן תליסר תרעי דרחמי דמשתכחן בעלמא עילאה, והן מתגוללין, כמ"ש כשמן הטוב כו' שירוד על פי מדותיו (אגדות הגר"א).

⁶¹ **ואתנהג כו' ואכנס כו'** ידוע (אגדות הגר"א).

⁶² הן ד' רגלי הכסא. וז"ש **על כסא רם ונשא. כסא.** ידוע. **רם ונשא.** כמ"ש ירום ונשא וגבה מאד, ועל נגד מאד. והן אלו הד'. ור"ל שהם ג"ר מקננים בכסא. וז"ש **ונעני לי בראשו** (אגדות הגר"א).

⁶³ שאעפ"י שהוא כה"ג, הדיוס הוא לגבי מאריה, כמ"ש בר"מ פ' נשא, ואין הברכה מגעת לשם, אלא בב' עלמין תחתונים, שהן צריכין לברכה ולתפלה, קמ"ל אל תהא קלה בעיניך (אגדות הגר"א).

⁶⁴ עי' רמב"ם (דעות פ"ה ה"ו): תלמיד חכם לא יאה צועק וצווח בשעת דבורו כבהמות וחיות, ולא יגיבה קולו ביותר אלא דבורו בנחת עם כל הבריות, וכשידבר בנחת יזהר שלא יתרחק עד שיראה כדברי גסי הרוח, ומקדים שלום לכל האדם כדי שתהא רוחן נוחה הימנו, ודן את כל האדם לכף זכות, מספר בשבח חבירו ולא בגנותו כלל, אוהב שלום ורודף שלום, אם רואה שדבריו מועילים ונשמעים אומר ואם לאו שותק, כיצד לא ירצה חבירו בשעת כעסו, ולא ישאל לו על נדרו בשעה שנדר עד שתתקדר דעתו וינוח, ולא ינחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו מפני שהוא בהול עד שיקברהו, וכן כל כיוצא באלו, ולא יראה לחבירו בשעת קלקלתו אלא יעלים עיניו ממנו, ולא ישנה בדבורו, ולא יוסיף ולא יגרע אלא בדברי שלום וכיוצא בהן, כללו של דבר אינו מדבר אלא בדברי חכמה או בגמילות חסדים וכיוצא בהן, ולא יספר עם אשה בשוק ואפילו היא אשתו או אחותו או בתו.

⁶⁵ וזהו דעת עליון שלהם, שהוא חרון אפו, והוא כנגד משה (אגדות הגר"א).

⁶⁶ כשיעור עיבור אדם תיבה של ג' אותיות. והוא כמנין רגע. וז"ש וכמה זעמו שהוא השלישית (אגדות הגר"א).

⁶⁷ שהוא גבר. וחיוורא הוא סימן לכעס האדם (אגדות הגר"א).

היתה מין א' שהיה בשכונת רבי יהושע בן לוי, שהיה מצער אותו הרבה בפסוקים. יום אחד [רבי יהושע] לקח תרנגול והעמידה אותו בין רגלי מיטתו ועיין בו, וחשב כאשר יגיע אותו השעה, אקלל אותו. כאשר הגיע אותו השעה, ונדרם [ר' יהושע]. אמר, אני לומד מזה, זה לא דרך ארץ לעשות כך, שנאמר "ורחמיו על כל מעשיו", ונאמר "גם ענוש לצדיק לא טוב"⁶⁸ [פי' לא טוב לצדיק לענוש ברות].

למדנו משמו של רבי מאיר, בשעה שהחמה זורחת, וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחווים לחמה, מיד כועס הקדוש ברוך הוא.

ואמר רבי יוחנן בשם רבי יוסי, טובה הכנעה אחת שאדם שם על לבו [מאליו] יותר מ כמה מלקיות, שנאמר "ורדפה את מאהביה וגו' [וכשתראה שאין עוזר תשים על לבו לאמר] ואמרה אלהה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה". וריש לקיש אמר [טובה הכנעה אחת] יותר ממאה מלקיות, שנאמר "תחת גערה ב[אדם] מבין [טובה] מהכות כסיל מאה".

ואמר רבי יוחנן בשם רבי אביי, יוסי, שלשה דברים בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא ו[שלתם] נתנו לו, בקש שתשרה שכניה על ישראל⁶⁹ ונתן לו, שנאמר "הלא בלכתך עמנו". בקש שלא תשרה שכניה על אומות העולם⁷⁰, ונתן לו, שנאמר "ונפלינו אני ועמך". בקש להודיעו דרכיו⁷¹ של הקדוש ברוך הוא [פי' מנהג מדת משפטיו], ונתן לו, שנאמר "הודיעני נא את דרכיך" [ונאמר בסוף] "גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה", מכאן רואים שהקב"ה הסכים לו. אמר [משה] לפניו, רבוננו של עולם [בענין ידיעת דרכיו]. מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו. אמר לו [הקב"ה], "משה, צדיק וטוב לו, צדיק בן צדיק⁷², צדיק ורע לו, צדיק בן רשע, רשע וטוב לו, רשע בן צדיק, רשע ורע לו, רשע בן רשע"⁷³.

אמר מר, צדיק וטוב לו, צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו, צדיק בן רשע. וכי זה נכון. והרי נאמר "פקד עון אבות על בנים", ונאמר "ובנים לא יומתו על אבות". ושאלו סתירה בפסוקים ותרצו, אין קושי [וסתירה], זה [שהקב"ה מעניש בנים על עוונות אבותם], כאשר [הילדים] אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, וזה [שכתוב שלא יומתו הבנים על עוונות אבותם], כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. אלא, כך אמר לו [הקב"ה למשה] צדיק וטוב לו [הוא] צדיק גמור. צדיק ורע לו, צדיק שאינו גמור. רשע וטוב לו, רשע שאינו גמור. רשע ורע לו, רשע גמור.

וזה [שאמר רבי יוחנן] חולק על רבי מאיר⁷⁴, שאמר רבי מאיר, [מתוך השלשה בקשות של משה הנ"ל] שתיים נתנו לו ואחת לא נתן לו, שנאמר "וחנתי את אשר אחן" [את מי שיכמרו רחמי עליו לשעה], אף על פי שאינו הגון, [ורחמתי את אשר ארחם", אף על פי שאינו הגון].

[נאמר בפסוק] "ויאמר לו ותכל לראות את פני", למדנו בשם רבי יהושע בן קרחה, כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, "כשרציתי [לגלות אליך כבודי בסנה] לא רצית [כמש"כ ויסתר משה פניו], עכשיו שאתה רוצה [לראות], איני רוצה". ונדברי רבי יהושע בן קרחה חולק על דברי רבי שמואל בר נחמני שאמר בשם רבי יונתן, שאמר רבי שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן, בשכר שלש [דברים שמשעה עשה] זכה לשלש⁷⁵ [מתנות], בשכר [ויסתר משה פניו], זכה לקלסתר פנים [שנאמר "כי קרן עור פניו" אם כך רואים שיש בוה זכות ולא חסרון]. בשכר "כי ירא" [לגשת לסנה], זכה ל"ויראו מגשת אליו", בשכר "מהביט" [שלא הסתכל במעשה סנה], זכה ל"ותמנת ה' יביט" [שזכה להסתכל באחוריים של הגילוי אם לא הפנים].

[נאמר] "והסרתי את כפי וראית את אחורי", אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפילין⁷⁶ [שהוא מאחוריו, וכנ"ל הקב"ה מניח תפילין].

ואמר רבי יוחנן בשם רבי יוסי, כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה, אפילו על תנאי, לא חזר בו⁷⁷. מאיפא אנו לומדים את זה. ממש רבינו, שנאמר "הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום". אף על גב משה התפלל על הדבר ובטלה, עכ"ז התקיים בזרעו [להעשות גוי עצום], שנאמר "בני משה גרשום ואליעזר", ויהיו בני אליעזר רחביה הראש וגו' ובני רחביה רבו למעלה וגו'". ורב יוסף לימד, יותר מששים רבוא [שקש מאות אלף]. ומהיכן הוא ידע את זה, הוא [למד] גזירה שוה, שכל מקום שיש אותו מילה אפשר לדמות הענינים [רביה רביה], שנאמר כאן "רבו למעלה", וכתוב התם "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו".

⁶⁸ פי' כי לשני טעמים אין ראוי שיקלל, א' מחמת רעת הנתקלל כמ"ש ורחמיו כו. ועוד לרעת המקלל כמ"ש גם ענוש לצדיק לא טוב, לא בשביל טוב שבו כן פי' בזוהר (אגדות הגר"א).

⁶⁹ הוא בחי' התחוננה (אגדות הגר"א).

⁷⁰ הוא בחי' העליונה השורה על הכל, כמו חמה ולבנה (אגדות הגר"א).

⁷¹ הוא בחי' העליונה, וכתובה בתורה ראשונה, אלא שרצה להאריך בה ופליגא אדר"מ כו'. ועוד שמפרש כסדר מלמטה למעלה (אגדות הגר"א).

⁷² הוא פוקד עון אבות כו', ודוקא כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. ר"ל צדיק שאינו גמור, ואפי' בחטא קל שבקלות נענש על הכל, כמו יאשיהו שלא שמע לירמיהו (אגדות הגר"א).

⁷³ שהשלישית היא למעלה מידיעת האדם. וז"ש את אשר אחון, כמו אהיה אשר אהיה (אגדות הגר"א).

מאימתי פרק ראשון ברכות

כז א מ"י פ"ה מהלכות
דעות הלכה ז
כתב במ"י פ"ה מה' סודי
המורה הלכה ד

ונענע לי בראשו. כמודה בדברתי ועונה אמן : דעת בהמהו לא סוה ידע . במסכת ע"א מפרש לה ב"ק : מאי קרא . לחף הוי כרגע דכתיב
כי רגע בלפני חיים ברלונו : **במהל שעי קמייחא** . בלחד מרגעי הלח שעות לראשונות : שורייקי . טי"ש בלעז : **ללדיק לא עוב** . לעטע
לח הבריות : **מדרום אהם** . לשון רד"ו והכנעה שאדם עס על לבו מאליו : **וודפס את מאהביס וגו'** . וכסמראה שאין עורר תשים על לב
לאמר אשובה אל אישי הראשון : **תחת גערה במזין** . תחת גערה בלדס מזין טובה מהכות כסיל מלה . תחת העטע למעלה תחת התי"ץ
ולח כמו אל תירא ואל תחת (דברים ה) תורה אור
שטעמו בחי"ת אלח למעלה תחת
התי"ץ ראשון לומר שהוא עס דבר שלי
לפני לפותרו לשון הפעל לומר
תכניע את האדם אלח תכנע היא
בעלמא . ולכן שניה את נקודתה לומר
שהוא עס דבר : **ג' דברים בקס משה**
ונתן לו . שהרי לסוף שאלתו כתיב גם
את הדבר הזה אשר דברת אטעה :
לפדועו דרבי . מכה . מדת משפטיו
כגון מפני מה לדיק וטוב לו רשע ורע
לו לדיקורע לו רשע וטוב לו : **את אשר**
אמון . את אשר יכמרו רחמי עליו לשעה
ואט"פ שאינו כדאי : **כשרלימי** . בסנה :
לא רלימ . שגא' ויסתר משה פניו :
ופליגא . דר' יהושע בן קרחה שמענינו
על כך דלרבי שמואל שאמר קבל שכר
על זה : **לקלסתר פניס** . כי קין עור
פניו : **וממנת ס' יביט** . זה מראה
לחורים כך שגו' בספרי (פ' בהעלותך) :
קשר של תפילין . מלחוריו הוא
ואמרי' לעיל . הקב"ה מינת תפילין :
לדני

[לקמן מה:
כחובות לו.
בכא קפוא ט:
כ"מ ד: ג:]

מעלה דף טו.

ע"ד דף כ
הענין

ס"א שאין
במדבר כד
בספריין קה:
מיכה ו

במדבר כג
תהלים ל
ישעי כו

משלי יו
שמות לג
[כ"ב עו:]
שם שם

שם לד
דברים כד
[ע"י טו:]
כחובות כג.
סד"ה אל ונ"ג
לו: ד"ה דמ"י

שם לד שם ג

דברים ט
דס"א כג
שמות ה

א"ר יוחנן משום ר' יוסי (ה) מנין שהקב"ה מתפלל
בבית תפילתי תפלתם לא נאמר אלא תפילתי
מכאן שהקב"ה מתפלל . מאי מצלי אמר רב
זוטרא בר טוביה אמר רבי יה"ר מלפני שיכבשו
רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי . ואתנהג
עם בני במדת רחמים ואכנס להם *לפנים
משורת הדין . תניא א"ר ישמעאל בן אלישע
פעם אחת נכנסתי להקמיר קמורת לפני ולפנים
וראיתי אכתריאל יה ה' צבאות שהוא יושב
על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני
אמרת לי יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את
בערך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם
בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפני

שאלמלי כעסתי לא נשתייר
וכי' . ואם תאמר מה
היה יכול לומר בשעת רגע . יש לומר
כלס . אי נמי מאחר שהיה מתחיל
קללתו בלוחה שעה היה מניק אפילו
לאחר כן : **ההוא** לזקי דהוא
בשצבותיה דריב"ל כו' לחו אורח
ארעא . אף על גב דהלזקים וכי'
מורידין ולא מעלין . *הייט זידי אדם
אבל זידי שמים לחו אורח ארעא
להענישם ולהטריחם ולהרנס זידי
שמים שלא כדרך בני אדם . ואי
גרסינן הכא עובד כוכבים ניחא
דקאמר הסס העובד כוכבים ורועי
במה דקה לא מעלין ולא מורידין*:
נח

[ע"י טו:]

[וע"פ תוס' ע"ד:
ד"ה ש"מ לאו כו']

משורת הדין ונענע לי בראשו (ה) וקמ"ל *שלא
תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך:
וא"ר יוחנן משום ר' יוסי מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו דכתיב *פני ילכו
והנתחתי לך אמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח
לך ומי איכא רחמא קמיה דקודשא בריך הוא אין *דתניא *ואל זועם בכל יום
וכמה ועמו רגע וכמה רגע אחד *מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות
ושמונים ושמונה בשעה וזו היא רגע *ואין כל בריה יכולה לכויין אותה שעה הי"ץ

מבלעם הרשע דכתיב ביה *ויודע דעת עליון *השתא דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון הוה ידע אלא מלמד
שהיה יודע לכויין אותה שעה שהקב"ה כועס בה והיינו דאמר להו נביא לישראל *עמי זכר נא מה יעיץ בלך מלך
מואב וגו' מאי *למען דעת צדקות ה' א"ר אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתו עמכם שלא
כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליג והיינו דקא"ל בלעם
לבלק *מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' מלמד שכל אותן הימים לא זעם . וכמה ועמו רגע וכמה רגע
א"ר אבין ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה . ומנא לן דרגע רחא שנא' *כי רגע באפו חיים ברצונו ואב"א מהכא
*חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואימת רחא אמר אבין בהנך תלת שעי קמייתא כי חירא כרבלתא דתרנגולא וקאי
אחד כרעא כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי כל שעתא אית ביה שורייקי סומקי בהתיא שעתא לית ביה שורייקי
סומקי . ההוא צדוקי דהוה בשבבותיה דר' יהושע בן לוי הוה קא מצער ליה מובא בקראי יומא חד שקל תרנגולא
ואוקמיה בין כרעי' דערסא ועייין ביה סבר כי מנא ההיא שעתא אלמיייה כי מנא ההיא שעתא ניים אמר ש"מ
לאו אורח ארעא למעבד הכי *ורחמי על כל מעשיו כתיב וכתוב *גם ענוש לצדיק לא טוב תנא משמיה דר'
מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחיים לחמה מיד כועס
הקב"ה : וא"ר יוחנן משום רבי יוסי טובה מדרות אחת בלבו של אדם יותר מלכות שגא' *ורדפה את
מאהביה וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות את
שנאמר *תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה : וא"ר יוחנן משום ר' יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה
ונתן לו בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר *הלאו בלכתך עמנו *בקש שלא תשרה שכינה על
עובדי כוכבים ונתן לו שנאמר *ונפלינו אני ועמך בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו שנא' *הודיעני נא את
דרכיך אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו ויש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו אמר לו
משה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע רשע וטוב לו רשע בן צדיק רשע ורע לו רשע בן
רשע : אמר מר צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע רשע וטוב לו רשע בן רשע רשע ורע לו רשע בן
וכתיב *ובנים לא יומתו על אבות ורמינן *קראי אהרדי ומשנינן לא קשיא הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם
הא כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם אלא הכי קא"ל צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו
גמור רשע וטוב לו רשע שאינו גמור רשע ורע לו רשע גמור ופליגא דר' מאיר דא"ר מאיר שמים נתנו לו ואחת
לא נתנו לו שנא' *ותנתי את אשר אחז אע"פ שאינו הגון ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו הגון *ויאמר לא תוכל
לראות את פני תנא משמיה דר' יהושע בן קרחה כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאחת רוצה
איני רוצה ופליגא דר' שמואל בר נתנא דר' יוחנן דא"ר שמואל בר נתנא דר' יוחנן בשכר שלש זכה לשלש בשכר
ויוסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים בשכר כי ירא זכה *לוייראו מנשת אליו בשכר מהביט זכה *לוחתמנת ה' בימי:
*והסירת את כפי וראית את אדרי *אמר רב תנא בר בינא א"ר שמעון חסידא מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר
של תפילין וא"ר יוחנן משום ר' יוסי *כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה *למובח אפ" על תנאי לא חור בו מנא לן ממשה
רבינו שנא' *הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום אע"ג דבעא משה רחמי עלה דמלתא ובמל"ה אפ"ה
אוקמה בזרעיה שנא' *בני משה גרשום ואליעזר ויהו בני אליעזר רחביה הראשו וגו' ובני רחביה רבו למעלה וגו' ותני
רב יוסף למעלה מששים רבוא אתיא רביה רביה כתיב הכא רבו למעלה וכתיב התם *ובני ישראל פרו וישרצו וירבו :

אמר

יש גורסים שמה רבוא
ויותר כגון למחוק הכוח
כלל ולגרוס ששנות אלפים
שמונה מאות ופ"ה
שמונו נגד פסוקי מורה

רב נסים גאון

טובה מדרות אחת
בלבו של אדם
יותר מן מלקיות שגא'
(משלי י) תחת גערה
במבין . מכלל שהמבין
הוא הלב וכי הערה
מרגיאה ביה שפי ממת
דמרגיאה המלקיות לעת
ובפרק הירואה (דף סא)
אמרי' חנו רבנן לב מבין
מעשה אבותיהם בידיהם
עיקרה הוא דמא ודמא
שנוייה במס' סנהדרין
(דף כו) בפרק דיני
מטנות כגמרא זה בור
לו אחד :

ספריין כז:

במדבר יב
מנחות דף לה:

הגהות הב"ח
(ה) במ' משום ר' יוסי
כן ומלא מנין שהקב"ה
(ג) שם רלש וקמ"ל ר"ב
ס"א מאי קמ"ל :

מאימתי פרק ראשון ברכות

(ה) גמ' שבה אברהם חניט וקראו: (ב) שם אף כלא דוד כיון: (ג) רש"י ד"ה ואומר וכו' היום ולי אפס:

לא היה אדם שקראו אדון. וא"ת והא כתיב צדוק ה' אלהי שם (בראשית טו.) וי"ל דהתם אינו באל"ף דל"ת שהוא לשון אדנות. וא"ת אחיאי לא מייטי קרא אדני (אלהים) מה תתן לי (שם טו) שהוא כתיב קודם. וי"ל שהפטריות לא נאמרו כסדר ואין מוקדם ומאוחר

במורה וזה הפסוק דבין הבתרים היה קודם לכן. וכן ל"ל ע"כ שהרי אברהם היה בן שבעים שנה בצבית זין הבתרים. ואחר הדברים האלה (שם) נאמר אחר מלחמת המלכים כדפי"ט רש"י בפירוש חומש ובמלחמת המלכים היה בן ע"ג שנים שהרי כל הימים של סדום כ"ב שנים כדאמר' צ"פ קדשבת (דף יח.) לא מהם י"ב שנים שנבדו את כדלעומד וי"ג שנים של מרידה ונשאר מישובה כ"ו שנים שהיתה בשלום ובהפיכה היה אברהם בן ל"ט שנה שהרי היתה ההפיכה שנה אחת קודם שנולד יצחק לא מהם ששה ועשרים שנה למפרע של שנה נמלא שכן ע"ג שנה היה במלחמת המלכים. אם כן היתה פרשת זין הבתרים קודם לפרשת אחר הדברים של שנים ואותה פרשה מסיימת ויחסבה לו לזקה ולכן הביא אותו פסוק דבמה אדע שהוא מוקדם. ומה מיישב רש"י דבמקום אחד משמע שהיה לילה דכתיב וספור הככב" (בראש' טו) ובתור הכי כתיב וי"ט השמש לצבא משמע שהוא יום. אלא והאי ש"מ דשני פרשיות הם ולאו צבת אחת נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

גליון הש"ס

גמ' אפי"ס לא חזקה ביה כ"י. עכ"ל קנ"ט ע"א וברש"י ב"ח"ל: שם אלא שנות. ע"י שם קנ"ט ע"ב חוד"ס שיהי: שם קינה לדוד מייבט ליה. ע"ין ע"ה"ק פ"ה ש"ה ד"ה וירא וכהו פ"ה ש"ה ד"ה דמשיב דוד דקוב"ה סליק ליה חובו להוא עמל. כיון דמחא דהכא כה"ל נלמח בני למיבני מניה חדי מן תמחל כ"י: שם ה"ה בלויק גמור כ"י. ע"י זשי"ק ר"ס פיחס: שם ששה משחקת לו שאני כ"י. מג"א ס"ח מ"ב: שם גמול גמול משמש כ"י. ע"י חוס"פ חובות. א"י ע"א ד"ה מנעילין:

אדני אלהים. כתוב באל"ף דל"ת: **הפעם אודה את ה'.** לפי שראתה ברוח הקדש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים וכו' ארבע נשים כיון שילדה בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה: **לאו מה צין בני לנן חמי.** על שם העתיד קראה שמו כדאמרין לקמן תורה אור

א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם (ה) וקראו ארון שנאמר וי"אמר אדני (אלהים) כמה אדע כינ"ט אירשנה. אמר רב אף דני"א לא נענה אלא בשביל אברהם שנא' ועתה שמע אלהינו אלהינו תפלת עבדך ואל תחוננוי והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני למענך מבעי ליה אלא למען אברהם שקראך ארון: וא"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת בעסו שנאמר פני ילכו והנחותי לך: ומר ר"י משום ר"ש בן יוחי מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהורה להקב"ה עד שבאתה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את ה': ראובן א"ר אלעזר אמר לאה ראו מה בין בני לבן חמי דאילו בן חמי אע"ג דמדעתיה זבניה לבבירותיה דכתיב וימכר את בכרתו ליעקב חזו מה כתיב ביה ויישמש עשו את ע"ג יעקב ובתיב וי"אמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים וגו' ואילו בני אע"ג דעל כרדיה שקליה יוסף לבבירותיה מניה דכתיב ויבחרלו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף: אפי' הכי לא אקנא ביה דכתיב ויישמע ראובן ויצילו מידם: רות *מאי רות דאמר קרא לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות *אלא שמות: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יודי קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג שנאמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו ובתיב בתוריה ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי ואילו גבי מלחמת גוג ומגוג כתיב למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק ואילו מה רבו צרי לא כתיב: מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו מזמור לדוד קינה לדוד מייבט ליה אמר ר' שמעון בן *אבישלום משל למה הדבר דומה לאדם שיצא עליו שטר חוב קודם שפרעו היה עצב לאור שפרעו שמח אף בן (ג) דוד כיון שאמר לו הקב"ה הנני מקים עליך רעה מביתך היה עצב אמר שמא עבר או מזמור הוא דלא חיים עלי כיון דהוא דאבשלום הוא שמח משום הכי אמר מזמור: *וא"ר יוחנן משום ר"ש בן יודי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר עוובי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו כם תניא נמי הכי *רבי דוסתאי בר' מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנא' עוובי תורה יהללו רשע וגו' ואם לחשך אדם לומר והא כתיב אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה אמר לו מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים אל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה ואומר אל יקנא לבך בחמאים כי אם ביראת ה' כל היום איני והאמר ר' יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר מרום משפטיך מנגדו ולא עוד אלא שרואה בצריו שנאמר כל צורריו יפוח בהם לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא ואיבעית אימא הא והא במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו ואב"א הא והא ברשע שהשעה משחקת לו ולא קשיא הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור *דאמר רב הונא מאי דכתיב למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכי רשע בולע צדיק והא כתיב ה' לא יעוובנו בידו ובתיב לא יאונה לצדיק כל און אלא צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ואב"א *שעה משחקת לו שאני: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יודי כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנאמר וישמתי מקום לעמי לישראל ונמעתיו ושכן תחתיו ולא ירגו עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה רב הונא רמי כתיב לענותו ובתיב *לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יודי *גדולה שמושה של תורה יותר מלמורה שנא' פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו למד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה יותר מלמורה: א"ל רבי יצחק לרב נחמן מ"ט לא אתי מר לבי כנישתא לצלווי אמר ליה לא יכילנא א"ל לכנפי למר עשרה וליצלי אמר ליה מלתא ולימא ליה מר לשלורא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר א"ל מאי כולי האי א"ל דאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יודי מאי

ס"ח לדתאות

ע"י בפרש"י שבע"ט

כ"ז יד: ע"ש

ל"ל אלעזר

תהלים טו

שם ג

שם ב

שמואל ב ז

מגילה ו ז

משלי כח

מש"ל ד"ה ככה

פסוק ב

משלי כג

תהלים י

תנח"ק ח

תהלים לו

פ"י על ז"ל

תמלא כה"ק

בע"י [כרש"ל]

ועיין בילקוט

תהלים י"ד

רמז תרמ"ט

בראשית לו

תהלים ג

[ע"י חוס"פ יומא ל"ב ותוספות כעונות קד כ"י ס"ה שני]

ד"ה אמר פתח ברא דרחים על אבא

תהלים לו

תהלים י

מגילה יז כ"ח ע"א.

משלי יב

ל"ח לתורה

שמואל ב ז

כ"ס שבידיו

מביט לכלותו

תנ"כ ג

ואמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי, מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא "אדון", עד שבא אברהם⁷⁴ וקראו אדון, שנאמר "ויאמר אֲדֹנָי יְהוִה" במה אדע כי אירשנה, אמר רב, אף דניאל [כאשר התפלל להינצל מגוב האריות] לא נענה אלא בשביל אברהם, שנאמר "ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנונוי והאר פניך על מקדשך השמם למען אֲדֹנָי". [ומקשה הגמ', הרי הוא] היה צריך לומר "למענך". אלא [כוונתו היתה] למען אברהם שקראך אדון.

ואמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי, מאיפה אנו לומדים שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו. שנאמר "פני ילכו והנחותי לך".

ואמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי, מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שהודה להקדוש ברוך הוא, עד שבאתה לאה והודתו, שנאמר "הפעם אודה את ה'".⁷⁵ [לפי שראתה ברוח הקדש שיעקב יעמיד שנים עשר שבטים, ולו ארבע נשים, כיון שילדה בן רביעי הודית על חלקה, שעלה יותר מן החשבון המגיע לה].

[הגמ' בעל לדרוש שמות, ולמה נקראו כך]. ראובן, אמר רבי אלעזר, אמרה לאה [על שם העתיד] "ראו מה בין בני לבן חמי [פני עשיו], דאילו בן חמי, אף על גב שמכר בכורתו מדעתו, שנאמר "וימכר את בכרתו ליעקב", תראה מה נאמר בו "וישטם עשו את יעקב", ונאמר, "ויאמר כך קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים וגו'". ואילו בני, אף על גב שיוסף לקח ממנו בכורתו נגר רצונו, שנאמר "ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף", עכ"ז לא קינא בו⁷⁶, שנאמר "וישמע ראובן ויצלחו מידם".

רות, מהו [פירוש המילה] רות. אמר רבי יוחנן, שזכתה ויצא ממנה דוד, שריוהו⁷⁷ להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות⁷⁸.

מאיפה אנו יודעים שהשם גורם [לאישיות של האדם]. אמר רבי אליעזר שאמר קרא, "לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ", אל תקרי שמות אלא שמות⁷⁹.

ואמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי, קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם [בן שנהיה רשע]⁸⁰ יותר ממלחמת גוג ומגוג⁸¹, שנאמר "מזמור לדוד בכרחו מפני אבשלום בנו", וכתוב אחריו, "ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי", ואילו גבי מלחמת גוג ומגוג נאמר "למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק" [משמע שאין בזה תועלת, והוא דבר קל בעיני דוד], אבל לא כתוב "מה רבו צרי".

[נאמר] "מזמור לדוד בכרחו מפני אבשלום בנו" [מקשה הגמ', למה נאמר בלשון] "מזמור לדוד", היה צריך להיות "קינה לדוד". אמר רבי שמעון בן אבשלום, משל למה הדבר דומה. לאדם שיצא עליו שטר חוב, קודם שפרעו היה עניב, לאחר שפרעו שמה. כמו כן דוד, כיון שאמר לו הקדוש ברוך הוא "הצניב מקים עליך רעה מביתך", היה עצב, אמר [דוד] "שמה עבד או ממזר הוא שלא ירחם עלי". כיון שראה שאבשלום הוא [זה שקם עליו רעה מביתך] שמה, לכך אמר "מזמור".

ואמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי, מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה⁸², שנאמר "עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בס⁸³".

⁷⁴ כמו שאמרו בת ניתן לאברהם, כמ"ש וה' ברך את אברהם בכל בת היה ובכל שמה. ב' כ"ל הם מאה ברכאן (אגדות הגר"א).

⁷⁵ שמיחודה נתגלה הפה, מדת דוד, כסא על ארבע סמכין, ולכן עמדו ממנו כל בעלי הודאה (אגדות הגר"א).

⁷⁶ ר"ל שמדתו כולו חסד, הוא היפך עשו. ושמו מוכיח עליו, אר"ה ולביא, דנהורא דליה לבי"א, בסוד מכב", אר"י של מרכבה. ובסוף זכה יהודה לזה. וכן ד' בני לאה הן ד' חושים, כי ראה כי שמע כו'. וכן בסוד ב"ב חושים. וראובן כלל כל הד', ע"כ כתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, דוקא ראובן ושמעון, כמ"ש ראובן בכורי אתה יתר שאת ויתר עז כו'. וכן כולל ו' שמות, ג' גלופין וע"ח (אגדות הגר"א).

⁷⁷ מלשון ריה. ⁷⁸ הנה רות זכתה לג' דרגין אחרונים של מלכות, והיא של מלכות בית דוד. תקכ"ד שלה, וי' של יסוד, ונכלל באחד, ומילוא כ"ד שהוא כ"ד ראשונים שלה, ועוד ע"ב של ת"ת. והנה כל השירות ותשבחות הכל למלך שלמה, והוא האותיות העיקרים שלה, ה' של הדעת וס' של כתר (אגדות הגר"א).

⁷⁹ דקשה אם שמות למה לא נאמר אלהים, לכך א"ת אלא שמות. וענין שמה גרים היא השעה העומדת, שממנה כל הצלחותיו של האדם, והכל ממנה. והיא שעה. וכן בחילופה נאמר ושם רשפים ירקב, שלכן הרשעים שוכחים את שמם. ומענינים אותם ע"ז, שכל העונשים הוא בשבילה (אגדות הגר"א).

⁸⁰ ע"י מדרש תנחומא (שמות ס"ו א). ⁸¹ הוא בעולם האמצעי, דרגא דעבד, וכמ"ש כלום יש עבד שמורד כו' שמורד ברבו, אבל בתוך ביתו הוא בעולם העליון (אגדות הגר"א).

⁸² וע"י מאירי (מגילה ו' ע"ב): ראוי לכל תלמיד חכם להתגרות ברשעים כשרואה ממעשיהם מה שהוא חלול השם אבל בשאר משא ומתן שבעניני עצמו ראוי לו להרחיק מן המחלוקת.

וקשה הלשון "בעולם הזה" אמנם ע"ז זה ח"ב מב ע"א שמשמע שזה לשון של מצוה להתגבר על היצר הרע.

⁸³ עיי"ש בתרגום הפסוק, שהגירוי הוא להחזיר אותם לתשובה.

וכן למדנו כך בברייתא, רבי דוסתאי בן רבי מתון אומר, מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר "עוזבי תורה יהללו רשע וגו'", ואם אדם ילחש באנזך להקשות⁸⁴, והרי נאמר "אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עֲוֹלָה". אמור לו, מי שיראה⁸⁵ [מעבירות שבידו] אומר כן [שהוא לומד המילה "תתחר" מלשון להתקוטט], אלא "אל תתחר במרעים", להיות כמו העושי רע [והלשון "תתחר" הוא מלשון להתאוה במרעים], "אל תקנא בעושי עֲוֹלָה", להיות כמו אל ה שעושים עֲוֹלָה, ואומר, "אל יקנא לכך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום" [וכאן אי אפשר לפרש לשון להתקוטט אלא אל תקנא לעשות כמותם].

[מקשה הגמ'] וכי זה נכון [שמותר להגרות ברשעים בעולם הזה]. והרי אמר רבי יצחק, אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו, שנאמר "יחילו [פני יצליחו] דרכיו בכל עת", ולא עוד אלא שזוכה בדין⁸⁶, שנאמר "מרום משפטיך מנגדו" [פני דיניו מסולקים ומרוחקים ממנו], ולא עוד, אלא שרואה [אותך] בצרות שלך, שנאמר "כל צורריו יפיה בהם" [פני בפניחתו הוא דוחה צורריו קשקש].

[מתרץ הגמ'] אין קושי [וסתירה], זה [שכתוב שאסור להתגרות ברשעים היינו] בדברים שלו⁸⁷, וזה [שכתוב שמותר להתגרות ברשעים בעולם הזה מדובר] בעניני שמים⁸⁸. ואם תרצה לומר, שניהם מדברים בעניני שמים, ואין קושי [וסתירה], זה [שכתוב שאסור להתגרות ברשעים בעולם הזה מדובר] ברשע שהשעה משחקת לו⁸⁹, וזה [שכתוב שמותר להתגרות ברשעים בעולם הזה מדובר] ברשע שאין השעה משחקת לו⁹⁰.

ואם תרצה לומר, שניהם מדברים ברשע שהשעה משחקת לו, ואין קושי [וסתירה], זה [שכתוב שמותר להתגרות ברשעים בעולם הזה מדובר] בצדיק גמור, וזה [שכתוב שאסור להתגרות ברשעים בעולם הזה מדובר] בצדיק שאינו גמור⁹¹, שאמר רב הונא, מהו שנאמר "למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו", וכי רשע בולע צדיק. והרי נאמר, "ה' לא יעבדנו בידו", ונאמר, "לא יאונה לצדיק כל אָוֶן". אלא, צדיק [שיותר גדול] ממנו, בולע. [אבל] צדיק גמור⁹², אינו בולע. ואם תרצה לומר, שעה משחקת לו שונה⁹³.

ואמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי, כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו⁹⁴, שנאמר "ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתי וְשָׁכַן תחתיו ולא יָרָגוּ עוד ולא יסיפו בני עֲוֹלָה לענותו כאשר בראשונה⁹⁵. רב הונא שאלה סתירה, נאמר [אותו הפסוק בספר שמואל] "לענותו" ונאמר [אותו הפסוק בספר דברי הימים] "לכלותו", בתחילה [כשנבנה הבית נבנה על מנת שלא לענות עוד אויבים לישראל, ולכן הלשון היא] "לענותו", ולבסוף [כשחטאו, נגזר עליהם ענוי, ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון, לכן נאמר בלשון] "לכלותו"⁹⁶.

ואמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי, גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה, שנאמר "פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו", לא נאמר [שאלישע] למד [ממנו], אלא "יצק", מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה.

אמר רבי יצחק לרב נחמן, למה הרב לא הגיע לבית הכנסת להתפלל. אמר לו, לא יכולתי [היה תש כוחי]. אמר לו, שהרב יאסוף עשרה [אנשים] ולהתפלל. אמר לו, הדבר טרחה עבורי. ושהרב יאמר לשליח ציבור, שבזמן שהציבור מתפללים שיבא ויודיע לרב. אמר [רב נחמן לרבי יצחק], ולמה לעשות כל זה. אמר לו, שאמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי,

⁸⁴ רש"י גיטין כג ע"ב.

⁸⁵ לשון ליבו נוקפו, ע"י ישעיה י לד ונקף ורש"י שם שזה לשון קציצה.

⁸⁶ שהרשע שהשעה משחקת לו, היא שחוק הטחול, אימא דערב רב, והוא הלילה. לכן השעה משחקת לו. ור"ש טוב כעס דמרה משחוק הטחול. וג' דרגין של שטן. ור"ש יחילו כו' ולא עוד כו' ולא עוד כו'. מלמטה למעלה (אגדות הגר"א).

⁸⁷ שהוא הלב, שהוא שוכן בעולם הזה (אגדות הגר"א).

⁸⁸ שהוא במוח (אגדות הגר"א).

⁸⁹ כסא רחמים וזה כסא דין, והקדוש ברוך הוא מלך עומד מכסא דין שהוא הלב, ויושב על כסא רחמים שהוא המוח.

⁹⁰ כסא רחמי ודא [כסא] דינא וקב"ה [מלך] עומד מכסא דין דאיהו לב ויושב על כסא רחמים דאיהו מוחא:

⁸⁹ כמ"ש אם ראית כו'. והוא שחוק הטחול, שהוא המפתח לשמאלה של הלב (אגדות הגר"א).

⁹⁰ כמ"ש אל תתחר במרעים ואל תקנא בעושי עולה, שהוא הכבד והמרה (אגדות הגר"א).

⁹¹ כמ"ש אל תדור בשכניב דמשכי לך בליצנותא (אגדות הגר"א).

⁹² וכן הוא בזהר כתיב מוריד שאול ויעל, וכתוב יורד שאול לא יעלה, ותירץ הא בצדיק גמור והא בצדיק שאינו גמור. וזהו שחוק נערים ששוחקת עמהם, ואח"כ הורגתם, כמ"ש שמה בחור בילדותך כו'. ור"ש הא בצדיק שאינו גמור, פ' אפילו אם הוא בעצמו גמור, רק שהיסוד שלו אינו גמור, וכן רשע שהשעה משחקת לו ג"כ עומד שלו (אגדות הגר"א).

⁹³ פ' אפילו על רב הונא יש לומר שינויא זו, וכמ"ש בבלע רשע כו'. שהיא שאול תחתית, שהוא בולע, ור"ש בלע וקטל. בלע בטחול, וקטל ביותרת (אגדות הגר"א).

מהו שנאמר "ואני תפלתי לך ה' עת רצון" [רואים מזה שיש זמנים מיוחדים להתפלל בהם], אימתי עת רצון, בשעה שהצבור מתפללין⁹⁴. רבי יוסי בן רבי @ חנינא אמר, [אפשר ללמוד שיש זמן מיוחד להתפלל] כה אמר ה' בעת רצון עניתך". רבי אחא בן רבי @ חנינא אמר, [אפשר ללמוד שיש זמן מיוחד להתפלל, ושהוא בזמן שהציבור מתפללים] מכאן "הן אל כביר ולא ימאס" [שה' ית' לא ימאס בתפילת רבים], ונאמר "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי בן רבי @ים היו עמד" [עמדי, היינו שהתפללו עמי]. וכן למדנו בברייתא, רבי נתן אומר, מאיפה אנו לומדים שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר "הן אל כביר ולא ימאס", ונאמר, "פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו'" [פי' זה שעוסק בדברי שלום, שהוא תורה, שנאמר "וכל נתיבותיה שלום", וכן גמילות חסדים הוא "שלום", שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו, ובא לידי אהבה ושלום], אמר הקדוש ברוך הוא, כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור⁹⁵, מעלה אני עליו, כאילו פדה אותי ואת הבנים שלי, מבין אומות העולם.

⁹⁴ עי' שו"ע (א"ח סי' צ ס"ט): ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לב"ה, יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, (והוא הדין בני אדם הדיים בישובים ואין להם מנין, מ"מ יתפללו שחרית וערבית בזמן שהציבור מתפללים, סמ"ג). וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אעפ"כ יתפלל בב"ה. מ"ב: להתפלל בבהכ"נ - ואפילו אם יש לו עשרה בביתו ישתדל בבהכ"נ ועיין בסל"ח במ"ב ס"ק נ"ד:

עם הצבור - מפני שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלת הצבור ואפילו היה בהם חוטאים לא ינמנע מלהתפלל עמהם. אם יש לו שתי בתי כנסיות ואחד יש בו ברוב עם מצוה להתפלל בו יותר. כתבו האחרונים דאם יש בבהכ"נ של רוב עם רוב בלבול ואין אדם שומע לא תפלה ולא קה"ת מוטב להתפלל בביתו בעשרה. ובהכ"נ ביחיד ובביתו בעשרה תפלת צבור עדיף ואפילו יכול לשמוע קדיש וברכו אפ"ה תפלת צבור עדיף [פמ"ג]. ועיקר תפלה בצבור הוא תפלת "ח דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד ולא כמו שחושבין ההמון שיעקר להתפלל בעשרה הוא רק לשמוע קדיש וקדושה וברכו ולכן אינם מקפידין רק שיהיו 'ו בבהכ"נ זהו טעות ולכן חוב על האדם למהר לבוא לבהכ"נ כדי שיגיע להתפלל "ח בצבור [ח"א]. מי שהולך בשבת וי"ט בהשכמה להתפלל במנין עשרה כי רוב צבור מאחרים תפלתם ובאותו מנין מתפללים גם תפלת מוסף תיכף אחר תפלת שחרית ויש זמן אח"כ לילך לבהכ"נ יותר טוב לילך להתפלל מוסף עם הצבור בבהכ"נ דברוב עם הדרת מלך כ"כ בתשובת יד אליהו סימן מ"ב ודוקא אם מקום מיוחד לתפלתו הוא בבהכ"נ אבל אם אין מקומו מיוחד להתפלל בבהכ"נ טוב יותר שיתפלל כל התפלה במקום אחד. כתב בתשובת רדב"ז תפוס שהשר נתן לו רשות יום אחד להתפלל עם הצבור במנין איזה יום שירצה יתפלל אותו יום תיכף ולא יחמיץ המצוה המתנית על יום כיפור או פורים ועיין בח"א כלל ס"ח ובנשמת אדם שהאר"ק בכמה פרטים שיש בענין זה:

אנוס - היינו שתש כחו אף שאינו חולה. ואם הוא אנוס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הצבור יבוא לידי הפסד יכול להתפלל בביתו ביחיד או בבהכ"נ בלא צבור אבל משום מניעת ריוח לא ינמנע מלהתפלל עם הצבור דחילוק יש בין מניעת ריוח לבין הפסד מכיסו וכ"כ בשם יעקב והעיד על הגאון מוה' זלמן מירל"ש אב"ד דק"ק האמבורג שפעם אחת הלך לבהכ"נ מעוטף בטלית ותפילין כדרכו ופגע בו אדם אחד שהיה לו למכור אבנים טובות ורצה שילך עמו לביתו והגאון השיב לו שימתין עד שיבוא מבהכ"ס ובתוך כך מכרן לאחר והאחר הרויח בהם כמה אלפים ר"ט ושמה הגאון שמחה גדולה שהשליך מנגד ממון רב עבור תפלת צבור [מגן גבורים] וכ"כ בספר אליהו רבא בשם תשובת ב"י דיש לקנוס האנשים שמונעים לילך לבהכ"נ משום שעוסקין בתורה או משום שמתכרין ממון. ולעשירים יותר יקנוס יותר ובעל תורה אף שעוסק בלימוד מ"מ איכא חשדא וחילול השם כמש"כ ס"ח:

יכוין להתפלל כו' - ודוקא אם טריחא ליה מילתא לאסוף עשרה. משמע בע"א דף ד' ע"ב דאם מתפלל מוסף בשעה שהצבור מתפללין שחרית לא מיקרי בשעה שהצבור מתפללין ואם מתפלל עמהם בבהכ"ס מיקרי תפלת הצבור: יתפללו שחרית - ובימות הקיץ שהצבור מאחרים תפלת שחרית והדר בישוב אסור אפילו ללמוד כמש"כ סימן פ"ט ס"ו וסימן ר"ב שמא ימשוך בלימודו ויעבור זמן תפלה וא"כ יתבטלו זמן ארוך לכן מוטב שיתפלל תיכף בהנץ החמה ומל"ש כהיום בדקהות גדולות מתפללין תיכף משהאיר הבוקר וא"כ לעולם הוא בשעה שהצבור מתפללין:

בזמן שהצבור - פי' בשעת שקהלות ישראל מתפללים. ובאשכנז שנהגו להקדים ערבית כמש"כ סימן רל"ה יחיד הדר בכפר או בדרך צריך להמתין עד צאת הכוכבים: אעפ"כ כו' - מפני שהוא מקום קבוע לקדושה ותפלתו מתקבלת שם יותר. ופשוט דאם הוא ת"ח ויש חשש חילול השם כשיבוא אחר התפלה בבהכ"נ דיתפלל בביתו:

אמר ריש לקיש, כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל, נקרא שכן רע⁹⁶, שנאמר "כה אמר ה' על כל שכני הרעים הננוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל". ולא רק זה, אלא שגורם גלות לו ולבניו, שנאמר [סוף הפסוק הנ"ל] "הנני נתשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם".

אמרו לרבי יוחנן, יש זקנים בבבל. [הוא] התפלא ואמר [איך זה יתכן הרין] נאמר "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה" [היינו דווקא על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם], אבל בחוצה לארץ לא. כיון שאמרו לו, [שהזקנים האלה] מקדימים [בשחרית] ומחשיכים [בערבית] לבית הכנסת [כלומר שמאריכים בבית הכנסת], אמר, היינו הסיבה שעזר להם [לחיות חיים ארוכים]. כמו שאמר רבי יהושע בן לוי לבניו, תקדימו ותחשיכו ותיכנסו לבית הכנסת, כדי שתאריכו חייכם.

אמר רבי אחא בן רבי @ חנינא, מהו הפסוק [שהוא מקור להנ"ל] "אשרי אדם שומע ל⁹⁷ לשקוד על דלתתי יום יום לשמור מזוות פתחתי", ואחרי זה נאמר, "כי מצאי מצא חיים".

אמר רב חסדא, לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת⁹⁸. וכי הוא צריך להכניס שני פתחים [הרי אם יש רק פתח א' מה יעשה]. אלא, נאמר, שיעור שני פתחים⁹⁹ [פי' יכנס רוחב שיעור זה, ולא יתפלל סמוך לפתח שנראה התפילה לו כמשאוי, ומזמור קרוב לפתח לצאת], ואחר כך יתפלל. [נאמר] "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא" [יתפלל שיהו מצויין לו כשיצטרך], אמר רבי חנינא, "לעת מצא", זו אשה שנאמר "מצא אשה מצא טוב". במערב [פי' בארץ ישראל], כאשר איש נושא אשה אומרים לו כך "מצא" או "מוצא"¹⁰⁰. [פי' "מצא", שנאמר "מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה". "מוצא", שנאמר "ומוצא אני מר ממות את האשה וגו'".

רבי נתן אומר, "לעת מצא", זו תורה¹⁰¹, שנאמר "כי מצאי מצא חיים וגו'".

רב נחמן בר יצחק אמר, "לעת מצא", זו מיתה [שימות במיתה יפה ונחה], שנאמר "למות תוצאות".

וכן למדנו בברייתא, תשע מאות ושלושה מיני מיתה נבראו בעולם¹⁰², שנאמר "למות תוצאות", תוצאות בגימטריא כך הוא. קשה שבכלן, "אסכרא" [תחלי גרון המחנק]. והנחש שבכלן, "נשיקה". אסכרא, דומה כ[מי שמוציא] ענפי הסירים הנסבכים בכדור צמר, [כשאדם נוטק בחזקה] ומשליך לאחור, [שאי אפשר שלא ינתק הצמר עמה, ויש אומרים, כחבל בפי ושט¹⁰³]. [בחור בגודל שלו, שדוחקים אותו שם]. נשיקה דומה כמוציא שער מחבל.

רבי יוחנן אמר, "לעת מצא", זו קבורה. אמר רבי חנינא, מהוא [פירוש] הפסוק, "השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר". אמר רבה בר רב שילא, זה מה שאומרים אנשים, אדם צריך לבקש רחמים [עד שיהא לו שלום כל ימי חייו], ואף [ביום קבורתו] עד השלכת עפר האחרונה [שבכיסוי קבורתו].

מר זוטרא אמר, "לעת מצא", זה בית הכסא¹⁰⁴. אמרו במערב [פי' ארץ ישראל], זה של מר זוטרא עדיף מכולם [שיהא דר במקום שיש בית הכסא סמוך לו, לפי שהיתה קרקע של בבל מצולת מים, ואין יכולין לחפור שם חפירות, והיו צריכין לצאת בשדות ולהתרחק מאד].

אמר רבא לרפרם בר פפא, שהרב יגיד לנו מהדברים המעולים שאמרת בשם רב חסדא בענין בית הכנסת. אמר לו, כך אמר רב חסדא, מהו שנאמר "אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב", אוהב ה' שערים המצויינים [פי' מקום אסיפת ציבור] בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו מה שאמר רבי חייא בר אמי בשם עולא, מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד¹⁰⁵. ואמר אביי, בתחלה היינו לומד בבתי ומתפלל בבית הכנסת, כיון ששמעתי זה שאמר רבי חייא בר אמי בשם עולא, מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, לא התפללתי אלא איפה שלמדתי¹⁰⁶. רבי אמי ורבי אסי אף על גב שהיה להם י"ג בתי כנסיות בטבריה לא התפללו אלא בין העמודים [שבית המדרש נשען עליהם מלמעלה], איפה שהיו לומדים.

ואמר רבי חייא בר אמי בשם עולא, גדול הנהגה מיגיעו¹⁰⁷ יותר מירא שמים¹⁰⁸, שכן אצל ירא שמים נאמר "אשרי איש ירא את ה'", אבל אצל הנהגה מיגיעו נאמר "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", אשריך בעולם הזה¹⁰⁹, וטוב לך¹¹⁰ לעולם הבא, ואצל ירא שמים לא נאמר "וטוב לך". ואמר רבי חייא בר אמי בשם עולא, לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בר גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה¹¹¹. [מקשה הגמ' והרי למדנו בברייתא [אחרת, שלמדנו], אל ידור [במקום רבן]. אין קושי [וסתירה], זה שכתוב לידו במקומו, מדובר בהתלמיד [כפוף לו [לקבל תוכחתו], וזה שכתוב לא לידו במקומו מדובר בתלמיד] שלא כפוף לו [לקבל תוכחתו, ויהיה שוגג ולא מזיד]¹¹².

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר רבי אמי, מה הוא שנאמר "ועוזבי ה' יכלו", זה המניח ספר תורה ויוצא¹¹³. רבי אבהו יצא בין [עליית] אדם [לבין עליית] אדם [אחר]. רב פפא שאל, מה הדין [אם מותר לצאת] בין פסוק לפסוק. תיקן. רב ששת היה מחזיר פניו ולומד [הלימוד שלו בשעת קריאת התורה], ואמר, אגחנו [נעסוק בדברי תורה] שלנו, והם בשלהם¹¹⁴.

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי, לעולם ישלים אדם פרשיותיו [של כל שבת ושבת] עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום¹¹⁵.

מאימתי פרק ראשון ברכות ח

עין משפט
גדר מצוה

כמו א"מיי" פ"ח מהלכות
תפלה הלכה ח' א"מ
עשין י"ט עוש"ע א"ר
סימן ט ע"פ ט'
ל ב מיי" ט ע"מ א"מ
עוש"ע א"ר סימן ט'
ע"פ יח'
לא ב מיי" ט ע"מ א"מ
א"מ ט ע"פ ט'
ל ב מיי" ט ע"מ א"מ
א"מ ט ע"פ ט'
ל ב מיי" ט ע"מ א"מ
א"מ ט ע"פ ט'
קמ"י ע"פ ח'

רב ששק מהדר אפיה וגרים . וא"ת והא אמרינן בסוטה (פ"ד ר' ל' ע"ג) **מאימתי** *עת רצון בשעה שהצבור מתפללין . ספר תורה חסור לספר אפי' בדבר הלכה ויש לומר הס' איירי בקול רם כדי שלא יבטלו קול קריאת התורה והכל איירי בנחת . והאי דקא מהדר אפיה רבותא משמע א"ע"ג

דמהדר אפיה שגראה כמניח ספר תורה שפיר דמי והאי דזהדר אפיה כדי שיכוון גרסתו ור"ב אלפס (מגילה פ"ד) כתב דה"ל מפרשי דוקא טיש שם עשרה אחריו או יכול ללמוד . אבל אין שם עשרה כ"א עמו לא . והכל מיירי שהיו שם עשרה בלא הוא ועוד תיכף האלפסי שאני רב ששק שמורטו אומנתו הוא . (1) ואכן מסתבר לן כי **שנייה** מקרא אחד ור"ב (6) אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים *ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני ליו לבני מביין אמות העולם אמר ר"ל יכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע **שנאמר** *כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו שנא' *הנני נותשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אחוש מתוכם . אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר *למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ לא כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשבי לבי כנישתא לבי דאמרי ליה יהושע בן לוי לבניה קדימו וחשיבו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי א"ר אחא ברבי חנינא מאי קרא *אשרי אדם שומע לוי לשקד על דלתותיו יום יום לשמור מזוזת פתחו וכתוב בתריה כי מוצאי מצא חיים . אמר רב חסדא ילעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת שני פתחים סלקא דעתך אלא אימא שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל : *על זאת יתפלל כל חסיד **אלו** *במערבא כי נסיב אינש אתתא אמרי ליה הכי מצא או מוצא מצא דכתיב מצא אשה טוב מוצא אשה שוב ויפק רצון מה' מוצא דכתיב *ומוצא אני מר ממות את האשה וגו' ר' נתן אומר לעת מצא זו תורה שנאמר *כי מוצאי מצא חיים וגו' רב נחמן בר יצחק אמר לעת מצא זו מיתה שנא' *למות תוצאות תניא נמי הכי תשע מאות ושלושה מיני מיתה נבראו בעולם שנאמר למות תוצאות תוצאות בגימטריא הכי הווי קשה שבכלן אסכרא ניהא שבכלן נשיקה אסכרא דמיא כחירא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא ואיכא דאמרי כפיטורי בפי ושם נשיקה דמיא כמשחל בניתא מחלבא ר' יוחנן אמר לעת מצא זו קבורה א"ר תניא נמי קרא *השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר אמר רבה בר רב שילא היינו דאמרי אינשי ליבעי אינש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייתא שלמא מר זוטרא אמר לעת מצא זה בית הכסא אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכלהו . אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא אמר ליה הכי אמר רב חסדא בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות והיינו דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד . *ואמר אבוי מריש היה גריסנא בנו ביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד ולא היה מצלינא אלא ביני עמודי היכא דהווי גרסי : ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו (2) יותר מירא שמים דאילו גבי ירא שמים כתיב *אשרי איש ירא את ה' ואילו גבי הנהנה מיגיעו כתיב *יגיע כפיך כי תאכל אשריך ושוב לך *אשריך בעולם הזה ושוב לך לעולם הבא ולגבי ירא שמים ושוב לך לא כתיב ביה : ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא *לעולם ידור אדם במקום רבו שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה והתניא אל ידור לא קשיא הא דכייף ליה הא דלא כייף ליה : אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר ר' אמי מאי דכתי' *ועוהי ה' וכלו יזה המניח ס"ת (7) ויוצא רכי אבהו נפיק בין גברא לגברא . בעי רב פפא *בין פסוקא לפסוקא מהו תיקו *רב ששת מהדר אפיה וגרים אמר אנן ברין ואינהו בדידהו : אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי *לעולם ישלים אדם פרישותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו

עת רצון . אלמא יש שעה שהיא של רצון : **כזיר לא ימאס** . תפלה הרבים לא ימאס : **מקרב לי** . ממלחמות גדולות עלי : **כי ברבים היו עמדי** . שהתפללו עמי : **פרה בשלום** . זה שעסק בדברי שלום דהיינו תורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום (משלי ג) וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא שמתוך שגומל חסד בצדקה תורה אור

לחצירו הוא מכיר שהוא אורצו ובזה הלשון **מאי דכתיב [ח] ואני תפלתי לך ה' עת רצון ליוי אחוה ושלום : הנני נותשם מעל פה שחרית : מחשבי** . ערבית כלומר מת מאריכין צבית הכנסת : **שיעור של שני פתחים** . רוחב יכנס לפנים שלא יבטלו פתח לפתח דנראה עליו כמשוי עכו"ב בית הכנסת ויהא מזוזמן סמוך לפתח לנחל : **יתפלל לעת מצא** . יתפלל שיהו מלווין לו כשיצטרך : **לעת מצא זה מיתה** . שימות במיתה יפה ומחה : **אסכרא** . אישטרא אנגולמנטו בלע"ז שבתוך הגוף : **כחירא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא** . כענפי הסירים הנסככים בצומת המר כשאלם נותק בצוקה ומשקף לאחור שאי אפשר שלא יתקף הלמר עמה : **כפיטורי צפי וטע** . ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברול ומחברין לחי הספינה דכתיב *על חבלים ועקבים שמוכחי' בנקביו ותוקעין אותו בדוחק לפי שהם גסוין כמדת הנקב : **פיטורי** . חבלים דמתרגמין ופטורי לניס (מלכים א') אטוויין : **צפי וטע** . הוא הנקב שהוא עגול כפי וטע : **כמשחל בנייה מחלבא** . כמנשך נימה שער מתוך החלב : **זיבולא בתרייתא שלמה** . שיהא לו שלום כל ימי חייו וכן וכן קבורתו עד ים השלכת עפר האחרונה שדכיסוי קבורתו : **זיבולא** . פלא"ד"ל בלע"ז : **לעת מצא זה בית הכסא** . שיהא דר במקום שיש בית הכסא סמוך לו לפי שהיתה קרקע של צבל מולת מים ואין יכולין לחפור שם חפירות והיו לריקין לנחל בשדות ולהתרחק מאד : **המזויינים** . ציון ואסיפת לבור : **צני עמודי** . שבי' המדרש נכון עליהם : **מלמעלה** . שכל זמן ששם בן גרא קיים בו' דסמוך למיתה שמעי כתיב וימתן שלמה את פרעה (מלכים א' ג) : **הא דכייף ליה** . אם כפוף הוא לרבו לקבל תוכחתו ידור אלנו . ואם לאו טוב להתרחק ממנו ויהי שונג ואל יהי **מהדר אפיה וגרים** . משנתו כשקורין בספר תורה : **ישלים פרישותו** . של כל שבת ושבת : ואפילו

[יומא סו :
תענית כד :
יבמות ע"ב .
סנהדרין סד .]

הגהות
ה"ח
(ה) גמ' פ"ד פ"ד
בש"ס נפשי
מקרב לי וגו'
מאי פ"ד
בש"ס נפשי
אמר וכו' :
(ג) שם
המזויינים שם
בהלכה :
(2) שם הנהנה
מיגיע כפי
יחר : (7) שם
זה המניח ס"ת
כחירא פתוח
ויואל : (8) תרי'
קודם ל"ה רב
ש"ה ז"ל ד"ה
שיעור שני
פתחים פי"ט
כפיטורי
פתחים נמש
ל"ד הכנסת
לביית הכנסת
שיעור רוחב
ש"ה פתחים שם
ב' פתחים אבל
ז' אמות אבל
זה אינו דמחל
שהוא יוצא
ב"ה מה לו
סמוך לפתח מה
לוי אינו סמוך
וכן אם היה
בית הכנסת לר'
והיה שם רוב
שם ע"כ ל"ד
לישך קרוב
וסמוך לפתח
אלף הכי פי'
שלא ינשא
להתפלל מיד
כשהם צבית
הכנסת אלף
יב מעט כדי
שתייבש דעמו
עליו עמו זה
אין דבר הגון
להתקיל מיד
שגראה עליו
כמשוי :
(1) ד"ה רב
ששק וכו'
אומנתו הוא
וכתיב ואכן
מסתבר :

[ע"י חס' סוטה ל"ג .
ד"ה כיון]

לד : [טור שם] ה מיי'
שם ס"ג שם ע"פ ט'
שם ע"פ ט' (כך אלפס
כאן ובפסק הקורא את
ההגולה דף ע"ג) :
לד פ מיי' פ"ג שם
הלכה כה סג שם
עור עוש"ע א"ר סימן
רפ"ה ע"פ ח'

הגהות הגרי"א
[6] גמ' מאי דכתי' איני .
מ"ב ג' ר"ח
ור"ל אין תפלתו של
אדם נשמעת אלא בבית
הכנסת שנאמר ואני :

[יבמות ט"ג :
קל"ט :

גליון הש"ס
גמ' כל העוסק בחזרה
כו' . כתי' חיהו ומני
בכה"כ : שם לעולם
ידור בו' . מניח סימן
תרי' סק"ג : שם בין
פסוקא לפסוקא כו' . עי'
יומא ז' ע"א כתי' ד"ה
ולא מפני : רש"י ד"ה
כמשחל כו' מוסף כו' .
כי מן הכימס ומתחתו
שמות ב' (מתרגם מן
מ"א שחלקים) :

[מגילה כ"ט . ועיין שם
ה"ט"ב]

לקמן דף ל :

תהלים קי"ב :
שם קב"ה
[לכות פ"ד
מ"א חולין
מ"ד :

יעשה ח

מאימתי פרק ראשון ברכות

לראשית שנת המעשר. כי כמו שהתרגום מפרש לע"ה כך הם מבינים מתוך הלשון. ולא נהירא שהרי התרגום מפרש כמה שאין ללמוד מן העברי כדאשכחן *כמה דוכתי דאמר רב יוסף (מגילה ד'ג) אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר ע"כ אין לומר בשום לשון פעם שלישיה כי אם בשלשן תרגום:

ואפי' עטרות ודיבון. שאין זו תרגום. מעלה עליו הכתוב כו'. והכי קאמר קרא הכינו עלמכס בשעפה לחדש לעניו המחרת והכי הוא בעיני כעניו היום: לאקדומינהו. לסדר כל הפרשיות שבצבת אחת או בשתי שבתות: עד שיחטט את הורדין. כדי שילא כל הדם ולא אמר תורה אור. כן אללא בצעוף הויליג וילוכו כולו כאלחד:

[מקודשין דף
מט. התמכרם
פסקא לזכות]

ואפילו * עטרות ודיבון שכל המשלים במתנתם אונסו. שחלה או שנקטרל בדוחק מונות והזרבו לכבדו: שכרי לוחות מונחות בצרון. דכתיב (דברים י) אשר שצרת ושמתם בצרון אף השצרים תשים בצרון: משום סכנה. שלא יקון ידו: משום קלקול סעודה. אף בצבורה קטנה ילא דם וילכלך את המאכל וימאס את המאכילין: בלא ק"ש. שחלה מטקד דומה למטת ארמית: ארמית פפא. על מטת ארמית: מעשה דרב פפא. שאמרה לו שב על המטה והיה צנה מת מוטל עליה והיתה רואה להעליל עליו ולומר שיטב עליו והרגו: אסור לעבור וכו'.

ס"א דיבון
ועשרות
שכנף סמני

סמנים דף
ס"ח: יומא
דף ס"א:
ר"ה דף ע.

שנראה כמצריח עלמו מפתח בית הכנסת שבמזרח: על גב סיד. את יד חכרו הוא נושא ודךך שציבות הוא זה מפני הרוק: אללא פסיה. דלאמרי אינשי אזכים לכוחל: בדבר אחר. תשמע: אני לוימי למקודשי. במפלת בצל כתיב אני לוימי את מלכי פרס (א) ומדי לבא ולהשחיתה: ליליא הוא. עד הכן החמה: דקיימי בהסיה שעתא. הלך זמן ק"ש דיום הוא דגבי קרית שמע ובקומך כתיב והא קיימי: והאי

[מסירה לז']

מולין ס"ב
דף ע

כ"ב ס"ח דף
יד: מנחות ז"ג.

סמנים ק"ב:

ארמית ממש ומשום מעשה דרב פפא * דרב פפא אול לגבי ארמית הוציאה לו ממה אמרה לו שב אמר לה איני יושב עד שתגביהי את המטה הגביהה את המטה ומצאו שם תינוק מת מכאן אמרו חכמים אסור לישב על ממת ארמית ואל תעברו אחריו בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי דאמר ר' יהושע בן לוי * אסור לו לאדם שיעבור אחריו בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין אמר אבוי ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרניא אבל איכא פתחא אחרניא לית לן בה ולא אמרן אלא דליכא בי בנישתא אחרניא אבל איכא בי בנישתא אחרניא לית לן בה ולא אמרן אלא דלא דרי מונא ולא רהיש ולא מנח תפילין אבל איכא חד מהנדך לית לן בה: תניא אמר ר'ע בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא על גבי השולחן כשנושקין אין נושקין אלא על גב הדי וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה אמר רב אדא בר אבהה מאי קראה וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו: תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים הן צנועין באבילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר: אני ציותי למקודשי תני רב יוסף אלו הפרסיים המקודשין ומוזמנין לגיהנם: רבן גמליאל אומר וכו': אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר"ג * תניא ר"ש בן יוחי אומר פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה. הא גופא קשיא אמרת פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים בלילה אלמא לאחר שיעלה עמוד השחר ליליא הוא והדר תני ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה אלמא יממא הוא לא לעולם ליליא

[ע"ש דרש"י
ורבנא
המעשה
בענין אחר
ז"ג גס כתי'
רש"י דהכא]

לקמן דף סא
א ע"ש

כדלמס' לז

יעשה יג

תוספתא ס"א

הגהות
הב"ב

(ה) רש"י ד"ה
אני לוימי וכו'
פרס לבא כ"ל
ותיבת ומודי
מתק:
(ב) תמי ד"ה
שלים וכו'
במרכס יג ג'
דברים:

ואפילו * עטרות ודיבון שכל המשלים במתנתם אונסו. שחלה או שנקטרל בדוחק מונות והזרבו לכבדו: שכרי לוחות מונחות בצרון. דכתיב (דברים י) אשר שצרת ושמתם בצרון אף השצרים תשים בצרון: משום סכנה. שלא יקון ידו: משום קלקול סעודה. אף בצבורה קטנה ילא דם וילכלך את המאכל וימאס את המאכילין: בלא ק"ש. שחלה מטקד דומה למטת ארמית: ארמית פפא. על מטת ארמית: מעשה דרב פפא. שאמרה לו שב על המטה והיה צנה מת מוטל עליה והיתה רואה להעליל עליו ולומר שיטב עליו והרגו: אסור לעבור וכו'.

ואפילו * עטרות ודיבון שכל המשלים במתנתם אונסו. שחלה או שנקטרל בדוחק מונות והזרבו לכבדו: שכרי לוחות מונחות בצרון. דכתיב (דברים י) אשר שצרת ושמתם בצרון אף השצרים תשים בצרון: משום סכנה. שלא יקון ידו: משום קלקול סעודה. אף בצבורה קטנה ילא דם וילכלך את המאכל וימאס את המאכילין: בלא ק"ש. שחלה מטקד דומה למטת ארמית: ארמית פפא. על מטת ארמית: מעשה דרב פפא. שאמרה לו שב על המטה והיה צנה מת מוטל עליה והיתה רואה להעליל עליו ולומר שיטב עליו והרגו: אסור לעבור וכו'.

הוא והא דקרי ליה יום דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא אמר רב אחא בר תנינא אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כרבי שמעון בן יוחי איכא דמתני להא דרב אחא בר תנינא אהא דתניא רבי שמעון בן יוחי אומר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים ביום אחת קודם הגן החמה ואחת לאחר הגן החמה ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה. הא גופא קשיא אמרת פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אלמא קודם הגן החמה יממא הוא והדר תני יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה אלמא ליליא הוא

[ג] הערך נעך כל
הכניסי סבר לאשכחיה
לכחיה פרשייתא רבלי
במעלי יומא דכדרי קוין
הן שפנה פרשיות שקובין
דל שבתות שחללו וכו'
שבתות שחלל דומני
שביה רב בני עמוד
בחדש הלל נמס' דלכל
לא מלא ענאי להלמי
כל פלסא בשבת]

רב נסים גאון
ואיכא דאמרי משה
ארמית ממש.
סמעה שיהי לרב פפא
אפרי דרב פפא היתה לו
מלה אצל נבי אמר כיון
שרחק רב פפא לגבי
בבלה של רצה תני
לעשות לו גלילה במרמה
כדי לגבול בה סוחרתיו
שלו מה עשה נבל היתק
אחד קפן מה והשכיר
על משה שלו וכסתי
בבגדים כדי שלא ירגיש
בו אדם ואמר לו לרב
פפא בא עמי לביתו ויאני
נתון לך את שיש לך
אצלי הלא אצלי נכנס
לביתו אמר לו תני שב
לך על המפה נתן עיני
רב בדברים שהיו
עליה המפה קודם שישב
על המפה היתק המת
מוספן בתוך הבגדים
הרגישו הרברים שרצה
להתעלל עליו עלילות
ברשע ומאותה ענה
אסרו חכמים לישב על
מפה ארמית מפני כן
וזה המעשה בקבלה דרא
אצלו מרבי אורינו הרב
הקדוש רבנו תישאל
רש"י ברנב"ל ואלחיה
וגם מצאתי ארתו בתשי'
הנאנים כמו כן :

[עוד להגיה לזכר]

ואפילו, עטרות ודיבן⁹⁵ [שאינן בהם תרגום], שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו.

ברב ביבי בר אביי חשב להשלים הפרשיות של כל השנה בערב יום הכיפורים. חייא בן רב מ'דפתא' לימד, נאמר "ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב", [וקשה לשון הפסוק] וכי בתשעה מתענין, הרי מתענינים בעשרה. אלא [כתוב בפסוק בתשיעי] ללמד לך, שכל האוכל ושוחה בתשיעי, מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי [פי' הכינו עצמכם בתשעה לחדש לענוני המחרת, והרי הוא בעיני כענוני היום].

[רב ביבי בר אביי] חשב להקדים [קריאה שנים מקרא ואחד תרגום כל הפרשיות השנה בשבת א' או ב' שבתות], אמר לו אותו זקן⁹⁶, למדנו, ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. כמו שרבי יהושע בן לוי אמר לבניו, תשלימו את הפרשיות שלכם עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, והזהרו בורידין כרבי יהודה, שלמדנו, רבי יהודה אומר, [כאשר שוחטים עוף, השחיטה פסולה] עד שישחוט את הורידין [כדי שיצא כל הדם, ודווקא בעוף, הואיל וצולחו כולו כאחד], והזהרו [בכבוד] זקן ששכח תלמודו מחמת אונסו [שחלה או שנטרד בדוחק מזונות], שאומרים, לוחות ושברי לוחות מונחות בארון⁹⁷.

אמר רבא לבניו, כשאתם חותכין בשר, אל תחתכו על גב היד. יש אומרים, משום סכנה⁹⁸ [שלא יקוץ ידו], ויש אומרים, משום קלקול סעודה [שאז אפילו בחבורה קטנה יצא דם וילכלך האוכל וימאס את המסובים]. ואל תשבו על מטת ארמית, ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין.

ואל תשבו על מטת ארמית, יש אומרים, לא תשנו בלא קריאת שמע⁹⁹, ויש אומרים דלא תתחננו עם גיורת¹⁰⁰, ויש אומרים, ארמית ממש, ומשום מעשה של רב פפא¹⁰¹. שרב פפא הלך אצל ארמית, הוציאה לו מטה, אמרה לו, שב. אמר לה, איני יושב עד שתגביהי את המטה, הגביהה את המטה ומצאו שם תינוק מת [וזה היה בן שלה, ורצתה להעליל עליו ולומר שהוא ישב עליו והרגו]. מכאן אמרו חכמים, אסור לישב על מטת ארמית.

ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין, זהו ראייה לרבי יהושע בן לוי, שאמר רבי יהושע בן לוי, אסור לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין¹⁰² [שנראה כמבריה עצמו מפתח בית הכנסת שבמזרח]. אמר אבבי, ולא אמרו [חז"ל הלכה זו] אלא כשאין פתח אחר [לבית הכנסת], אבל אם יש פתח אחר, אין בזה [איסור]. ולא אמרו [חז"ל איסור זו] אלא כשאין בית כנסת אחר [בעיר להתפלל בו], אבל אם יש בית כנסת אחר [בעיר להתפלל בו], אין בזה [איסור]. ולא אמרו [חז"ל הלכה זו] אלא [אם הבן אדם] לא נושא משא ואל רץ, ולא מניח תפילין, אבל יש אחד האלה [הסיבות שלא יראה כאילו הוא בורח מבית הכנסת], אין בזה [איסור].

למדנו בברייתא, אמר רבי עקיבא, בשלשה דברים אוהב אני את המדיים, כשחותכין את הבשר, אין חותכין אלא על גבי השולחן. כשנושקין [את חבריהם], אין נושקין אלא על גב היד [ודרך חשיבות הוא זה, מפני הרוק]. וכשיועצין¹⁰³, אין יועצין אלא בשדה [כמו שאנשים אומרים, יש לכותל אזניים]. אמר רב אדא בר אהבה, מה הפסוק [שראייה לדבר זה] "וישעב יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו".

למדנו בברייתא, אמר רבן גמליאל, בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים, הן צנועין באכילתן, וצנועין בבית הכסא, וצנועין בדבר אחר¹⁰⁴ [תשמיש המטה. נאמר] "אני צויתי לְמַקְדְּשֵׁי¹⁰⁵", רב יוסף לימד [כפירוש לפסוק זה], אלו הפרסיים המקודשין ומוזמנים לגיהנם.

רבן גמליאל אומר וכו'. אמר רב יהודה אמר שמואל, הלכה כרבן גמליאל. למדנו בברייתא, רבי שמעון בן יוחי אומר, לפעמים אדם קורא קריאת שמע שתי פעמים בלילה¹⁰⁶, אחת קודם שיעלה עמוד השחר, ואחת

⁹⁵ לפי שהכליות יועצות. ונקראת חקל תפוחין. וז"ש ויקרא יעקב לרחל וללאה השדה, שניהם אל השדה, כמ"ש וימצא דודאים בשדה ויבא אל לאה אמו ותאמר רחל כו'. והן שני הכרובים כידוע [אגדות הגר"א].

⁹⁶ עי' שו"ע (א"ח סי' נח ס"ג): ומי שהוא אנוס, כגון שהיה משכים לצאת לדרך במקום גדודי חיה ולסטים, ולא יוכל לעמוד ולא לכוין אפילו פרשה ראשונה ואפילו עד לבבן, [דברים ו, ו] או שבני השיירא (קראבאנו בלע"ז) הולכים מהרה ולא ימתינו לו כלל, יכול לקרותה עם ברכותיה משעלה עמוד השחר, דכיון שעלה עמוד השחר שפיר קרינו ביה ובקומך [דברים ו, ז] וגם שפיר מקרי יוצר אור. אבל אם אינו במקום גדודי חיה וליסטים, וגם אין בני השיירא נחפזים כ"כ, אפילו יוצא לדרך אחר שעלה עמוד השחר אינו קורא עד שיגיע זמנה:

משנה ברורה: אנוס - וה"ה כשיש קבורת מת בעיר או מילה או יום ערבה דמפשי ברחמים וצריך להקדים את עצמו יכול לקרותה משעלה עה"ש:

משכים - פי' שאין לו פנאי להמתין ולהתעכב עד הזמן משיראה כגון שצריך לצאת לדרך וה"ה שאר ענינים כיוצא בזה שאין לו פנאי כדאיתא בטור:

כלל - אלא ירצה לקרות באמצע הדרך ומיירי דזמן הליכתו עם השיירא או בכל כיוצא בה ימשך עד סוף זמן ק"ש:

יכול וכו' - וגם יש לו להתפלל בביתו אחר ק"ש וברכותיה: לקרותה - ויניח תפילין ולא יברך עליהם קודם שיגיע הזמן דמשיראה את חבירו ברחוק ד"א ויכירונו וכנ"ל בסיומ' ל':

לאחר שיעלה עמוד השחר, ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה. זה עצמו קשה. אמרת לפעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים בלילה, אם כן [צריך להיות ש]לאחר שיעלה עמוד השחר [עד הנץ החמה] הוא לילה, ואחר כך לימד, יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה, אם כן [צריך להיות שזמן זה] הוא יום. [מתרץ הגמ' לא [כמו שאמרת אלא] באמת [זה הזמן] הוא לילה, וזה שהוא קרא לו יום, שכן יש אנשים שהם ערים באותו הזמן [אם כן זה זמן קריאת שמע של יום, שכתוב בקריאת שמע "ובקומך" והרי קמים באותו השעה].

אמר רב אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי, הלכה כרבי שמעון בן יוחי. יש שלימדו [הלכה זו] של רב אחא בר חנינא על זה דלמדנו בברייתא, רבי שמעון בן יוחי אומר בשם רבי עקיבא, לפעמים אדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום, אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה, ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה.

זה עצמו קשה. אמרת לפעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום, אם כן, קודם הנץ החמה הוא יום, ואחר כך לימד, יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה, אם כן [הזמן בין עלות השחר לנץ החמה] לילה.

יוצר אור - והמ"א ופמ"ג פסקו דאין לומר יוצר אור כ"כ בהשכמה עד שיכיר בין תכלת לבין והוא הזמן דעד שיראה חבירו ברחוק ד"א הנ"ל. גם בבאיור הגר"א מצדד כהמ"א ובלא"ה צריך לכתחילה להמתין אם יוכל מחמת מצות תפילין וכנ"ל:

עי' שו"ע (א"ח סי' נח ס"ד): אם קראה משעלה עמוד השחר, אעפ"י שלא היה אנוס, יצא בדיעבד. ואם קראה בלא ברכות יחזור לקרותה בזמנה עם הברכות. ועיין בקומ"ס (ב"י סי' מ"ו):

משנה ברורה: עמוד השחר - "א דעמוד השחר הוא מעט קודם שהאיר פני המזרח ו"א דעמוד השחר נקרא משהאיר פני המזרח ועיין בבה"ל וזה הזמן הוא קודם הזמן דמשיראה את חבירו הנ"ל בס"א:

יצא - דמקצת אנשים קמים באותו הזמן וקרינו ביה ובקומך ובדיעבד העמידוהו על דין תורה ודוקא באקראי בעלמא דהיינו פ"א בחדוש הוא דיוצא בדיעבד אבל אם הוא רגיל לעשות כן אמרו חכמים שאפילו בדיעבד לא יצא וצריך לחזור ולקרותה מיהו אם שעת הדחק הוא אפילו רגיל טובא שרי דמאי ה"ל למיעבד:

עי' שו"ע (א"ח סי' נח ס"ה): אם נאנס ולא קרא ק"ש ערבית עד שעלה עמוד השחר, כיון שעדיין לא הנץ החמה קורא קריאת שמע ויוצא בה ידי חובת הקריאת שמע ערבית. ואם היה אנוס באותה שעה לצאת לדרך מקום גדודי חיה ולסטים, לא יקרא אז ק"ש פעם שנית לצאת בה ידי חובת ק"ש של יום, שמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותה יום:

משנה ברורה: החמה - ומקצת אנשים ישנים באותו הזמן לכן בשעת הדחק קרינו ביה ג"כ ובשכבך אבל בלא"ה אפילו בדיעבד לא יצא:

לא יקרא - ויש חולקין בזה עיין א"ר ובביאיור הגר"א:

שנית - אפילו אחר שיגיע הזמן דשיכיר את חבירו ברחוק ד"א: ולעשותה יום - אלא ימתין אולי יזדמן לו לקרותה בזמנה כהלכתה:

עי' שו"ע (א"ח סי' רלה ס"ד): הקורא ק"ש של ערבית אחר שעלה עמוד השחר, קודם הנץ [פי' יציאת החמה מענין הנצו הרמונים] (שיר השירים ו, יא. ז, ג). החמה לא יצא ידי חובתו אלא אם כן היה אנוס, כגון שכור או חולה וכיוצא בהן. ואנוס שקרא אז לא יאמר השכיבנו, דכיון שעלה עמוד השחר אינו זמן שכיבה: הגה - אבל שאר הברכות, דהיינו שנים שלפני ק"ש וברכת אמת ואמונה עד השכיבנו, אומר.

משנה ברורה: לא יצא וכו' - דאף דמן התורה קרינו בשכבך עד הנץ משום דאיכא עדיין מקצת אנשים דגנו בההיא שעתא מ"מ היכא דלא איתנס בטלו חכמים ממנו מצות ק"ש על שאיחר כ"כ ואינו יוצא ידי חובתה שוב בקריאתה:

כגון שכור וכו' - ואפילו נשתכר לאחר שהגיע זמן ק"ש דהיינו מצאת הכוכבים ואילך נמי אינו בכלל מזיד דקסבר עדיין יש שהות שבתוך כך יפוג יינו אבל בנשתכר זמן מועט קודם עלות השחר שאי אפשר בשעה קטנה כזו להפיג שכרותו לא היו אנוס ולא יצא ידי חובתו:

לא יאמר השכיבנו - מתבאר בפוסקים דאפילו אם ירצה לדלג תיבת השכיבנו ולהתחיל מן ותקנונו בעצה וכו' נמי אינו נכון:

אינו זמן שכיבה - ר"ל אינו זמן שבני אדם הולכים לשכב שיהיה שייך לומר על זה השכיבנו אבל מ"מ מיקרי זמן שכיבה לענין מצות עשה דק"ש שנאמר בה בשכבך דהכוונה כל זמן שבני אדם שוכבין ועדיין יש מקצת בני אדם שוכבין וכנ"ל:

עד השכיבנו אומר - ולא יאמר ברוך ה' לעולם וגו' וגם שמ"ע לא יתפלל תפלת ערבית נתקנה רק בשביל לילה ומכיון שעלה עה"ש יום הוא לכל דבר:

{ ט ע"א }

[עונה הגמ'] לא [כמו שאמרת אלא] באמת [בין עלות השחר לנץ החמה] הוא יום, וזה שקראו לו לילה [משום] שיש אנשים שיושנים באותו השעה [ולכן יוצאים בו קריאת של לילה]. אמר רבי אחא בן רבי @ חנינא אמר רבי יהושע בן לוי, הלכה כרבי שמעון שאמר בשם רבי עקיבא. אמר רבי זירא, ובלבד שלא יאמר [ברכת] השכיבנו⁹⁷ [היינו הקורא קריאת שמע של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר, לא יאמר השכיבנו, שאין עוד זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף שכיבה].

כאשר רב יצחק בר יוסף הגיע [מארץ ישראל לבבל] אמר, זה שרבי אחא בן רבי חנינא אמר בשם רבי יהושע בן לוי, לא נאמר בפירוש איתמר אלא נאמר מכלל. זוג של תלמידים השתכרו במסיבת [חתונה] של בנו של רבי יהושע בן לוי [וישנו ונרדמו עד לאחר עמוד השחר], באו לפני רבי יהושע בן לוי, אמר, כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק [אבל שלא בשעת הדחק, לא].

מעשה שבאו בניו וכי. [וכי] עד עתה לא שמעו [הלכה] זו של בן גמליאל. כך אמרו לו, רבנן חולקים עליך [שר"ג סובר זמן שכיבה היא כל זמן שאנשים שוכבים, אבל רבנים סוברים שהיא זמן שאנשים הולכים לישון, והוא עד חצות, האם זה כמו כל] יחיד ורבים הלכה כרבים, או אולי הרבנים סוברים כמותך [וזמן קריאת שמע כל זמן שאנשים שוכבים], וזה שאמרו [שרק מותר לקראת ק"ש] עד חצות, כדי להרחיק אדם מן העבירה. אמר להם, רבנן סוברים כמוני, ואתם חייבין [לקרא קריאת שמע]. וזה שאמרו [שרק זמן קריאת שמע] עד חצות, כדי להרחיק אדם מן העבירה.

ולא זו בלבד אמרו אלא וכי. וכי רבן גמליאל אמר "עד חצות" שלמדנו "ולא זו בלבד". אמרו כך אמר רבן גמליאל לבניו, אפילו לרבנן שאמרו עד חצות, מצותה עד שיעלה עמוד השחר, וזה שאמרו אמרי עד חצות, כדי להרחיק אדם מן העבירה.

הקטר חלבים וכי. אבל לא כתוב אכילת פסחים. ושאלו סתירה, קריאת שמע ערבית, והלל בלילי פסחים, ואכילת פסח, מצותן עד שיעלה עמוד השחר. אמר רב יוסף אין קושי [וסתירה], זה [שלמד זמן אכילת פסח עד חצות] רבי אלעזר בן עזריה, וזה [שזמן אכילת פסח עד עלות השחר] רבי עקיבא. שכן למדנו בברייתא, "ואכלו את הבשר בלילה הזה", רבי אלעזר בן עזריה אמר, נאמר כאן "בלילה הזה" ונאמר שם [ביציאת מצרים] "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה", מה שם [במכת בכורות ביציאת מצרים היתה רק] עד חצות, אף כאן עד חצות.

אמר לו רבי עקיבא, והלא כבר נאמר "בחפזון" [היינו שיש מצוה לאכול פסח] עד שעת חפזון⁹⁸ [שנחפזו לצאת, והיינו עמוד השחר]. אם כן מה מלמד הנאמר "בלילה", הייתי חושב שיהא נאכל כקדשים ביום, מלמד הנאמר "בלילה", בלילה הוא נאכל, ולא ביום.

זה מובן לפי רבי אלעזר בן עזריה שהוא לומד גזירה שוה, צריך לכתוב "הזה", אלא לפי רבי עקיבא, איך הוא לומד "הזה". הוא בא למעט לילה אחר, הייתי חושב לומר מאחר ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים, כמו שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד, אף פסח נאכל שתי לילות במקום שני ימים, ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד לכן לומדים "בלילה הזה", [שרק] בלילה הזה הוא נאכל, ואינו נאכל בלילה אחר.

ורבי אלעזר בן עזריה לומד [זה שאסור לאכול פסח בלילה שאחרי ליל ט"ו ניסן] מ"לא תותירו עד בקר". ורבי עקיבא [עונה] אם [היינו דורשים] משם [הזמן של אכילת פסח] הייתי חושב, מה [כוונת הפסוק באומר] "בקר", [היינו] הבקר השני [פי' יום יז ניסן]. ורבי אלעזר אמר לר"ע לתרץ קושייתו, כל בקר, הוא הבקר הראשון.

והמחלוקת התנאים הזה [בין רב"ע ור"ע] היא כמו המחלוקת תנאים הזה, דלמדנו בברייתא, [נאמר] "שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים" [רואים כאן ג' זמנים שונים]. רבי אלעזר אמר, "בערב" [כאשר ינטו צללי ערב, שהוא אחרי חצות ערב פסח] אתה זוכה, "וכבוא השמש" [פי' אחרי שקיעה] אתה אוכל, "ומועד צאתך ממצרים" [פי' בבקר, שאז יצאו ממצרים] אתה שורף [מה שנשאר מהקרבן⁹⁹]. רבי יהושע אמר, "בערב" אתה זוכה, "וכבוא השמש" אתה אוכל, ועד מתי אתה אוכל והולך, עד "מועד צאתך ממצרים" [פי' זמן אכילת פסח לא עד חצות אלא עד עלות השחר כדברי ר"ע].

אמר רבי אבא, הכל מודים [פי' אין בזה מח' רב"ע ור"ע], כשנגאלו ישראל ממצרים [פי' שנתנו להם רשות לצאת], לא נגאלו אלא בערב, שנאמר "הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה", וכשיצאו, לא יצאו אלא ביום, שנאמר "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". על מה נחלקו, על שעת חפזון [שנאמר בפסוק] "ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא לה"¹⁰⁰, רבי אלעזר בן עזריה סבר, מה החפזון [פי' בהילות ומהירות], חפזון של מצרים [פי' מכת הבכורים, שעל ידם נחפזו למהר לשלחם], ורבי עקיבא

סבר, מה חפזון, חפזון של ישראל [פי' שלא שמעו להם לצאת עד בקר, ורק אז היו מבוהלים לצאת].

וכן למדנו בברייתא, "הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה", וכי בלילה יצאו. והרי לא יצאו אלא ביום, שנאמר "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". אלא, מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב.

[הגמ' ממשיך לדרוש פסוקים בענין יציאת מצרים, נאמר] "דבר נא באזני העם וגו'", אמרו בבית מדרש של רבי ינאי, אין "נא" אלא לשון בקשה, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל [בשמי] בבקשה מכם¹⁰⁰, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר

⁹⁷ עי' עי' שר"ע (א"ח סי' רלה ס"ד): הוב"ד לעיל הערה 96.

⁹⁸ עי' רמב"ם (קרבן פסח פ"ח ה"טו): כבר ביארנו בכמה מקומות שאין הפסח נאכל אלא עד חצות כדי להרחיק מן העבירה ודין תורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכבר ביארנו בהלכות חמץ ומצה שהוא טעון הלל בשעת אכילתו ושאינו בני חבורה חוזרין ואוכלין אחר שנרדמו בשינה אפילו בתחילת הלילה.

⁹⁹ אמנם אין שורפין קדשים ביר"ט ולכן רק שורפים ביום ט"ז ניסן בבקר.

¹⁰⁰ דקשה יאמר נא דבר, או אם קאי על בקשתו מהם יאמר דבר באזני העם נא כו'. ועתה פירוש הדבר נא תיבת נא באזני העם (אגדות הגר"א).

מאימתי פרק ראשון ברכות

ט

עין משפט
נר מצוה

והאי דקרו ליה ליליא . דקאמר יואל צו ק"ס של לילה : משום דליכא דגנו . וקרינא ביה ובשכבך . ובלבד שלא יאמר השכיבנו . הקורא ק"ס של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבנו שאין עוד זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף שכיבה : דאשכחיה . וישנו ונרדמו עד לאחר עמוד השחר : בשעת הדחק . תורה אור

לח א מיוי ס"ח מהלי
ק"ס הלי י (מצינ)
עשין ית) עוש"ע א"ח
סימן רל"ה ע"פ ד :
ל ב מיי"ט פ"ח מהלי
קרבן פסח ט"ז :

[לקמן י"א: שבת ס"ג.
נ"ט: קמו: עירובין מ"ו.
ד"ז: יבמות ס: כחופות
ס: ב"ק כ: ב"מ לו. ק"ח.
בבא בתרא מ: ק"ו. קכ"ה:
שבתות כ"א. חולין ד"ז.
פ"ה: ק"ח: מנחות ס"ג]

[פסחים ג. וזמני ט:]

הגהות הב"ח

(ב) גמ' ולא זו בלבד
הכי קאמר כ"ל ותיבת
אמרו נמחק: (ב) רש"י
ד"ה יבול יבא וכו' עד
הבקר מן המורה דכתיב
ביום: (ג) ד"ה מה
שמיים וכו' בלילה
השני. י"ב ורש"י
סוף פסחים דף ק"ב ע"כ
היה תמלה פ"י רבינו
דהכ"ה ורש"י כתב וז"ל
ולי נראה שאף ביום
שניתיים יאכל דהא
בלילה הוה לא בא למשק
אלא יום שמיטתו שלפני
לילה הראשון של פסח
עד עמוד השחר של ליל
שני קמ"ל ע"כ:

לעולם ימנא הוא . והא תאמר לימתי שתי פעמים קודם הכן החמה והיו רבותא טפי דלפילו קודם הכן הוה זמן דקרייתא שמע של שחרית . וי"ל כדפרש"ה דהאי ימנא לענין שאר מלות . אבל לענין ק"ס הואיל ואיכא אינשי דגנו ללא זמן קימה הוא . ותימא דקשיא דרבי עקיבא אדר' עקיבא דהכא קאמר אחר הכן ולקמן (עמוד ב) קאמר משיכיר בין חמור לעמוד דהיינו לפילו קודם . וי"ל דרבי תנאי אליבא דרבי עקיבא . אי נמי יש לומר ימנא הוא לפילו גבי קריית שמע דהא זמן קימה הוא והא דלא נקט ב' פעמים קודם הכן משום דבעי לשמעינן שאינו יואל בשל לילה אחר הכן* : **וברבד** שלא יאמר השכיבנו . פירש בקונטרס אמילתא דר"ש בן יוחי דקורא קודם שיעלה עמוד השחר קאי . ונראה לי דלא ודאי זמן שכיבה הוא ומלי למימר השכיבנו . ועוד דהוה ליה למימר אמאי דלוק מיינה . ופי' השר מקולי דקאי אקודם הכן דלוקימיינה ולכן קאמר דלא מני למימר השכיבנו דלא זמן שכיבה הוא כיון שעלה עמוד השחר . לפילו קודם הכן :

לא לעולם ימנא הוא והאי דקרו ליה ליליא דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא אמר רבי אחא ברבי תינא אמר רבי יהושע בן לוי הלכה בר"ש שאמר משום רבי עקיבא . אמר רבי זירא יובלבד שלא יאמר השכיבנו . כי אחא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרבי אחא ברבי תינא אמר ריב"ל *לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דר' יהושע בן לוי אתו לקמיה דריב"ל אמר *כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק : מעשה שבאו בניו וכו' : ועד השתא לא שמיע להו האדר"ג הכי קאמרי ליה . רבנן פליגי עילוך ויחיד ורבים הלכה ברבים או דלמא רבנן כוותך סבירא להו והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה אמר דהו רבנן כוותי סבירא להו וחיובין אחס והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה : ולא זו בלבד אמרו אלא וכו' : ור"ג מי קאמר עד חצות דקתני ולא זו בלבד (א) אמרו הכי קאמר להו ר"ג לבניהו אפילו לרבנן דקאמרי עד חצות מצותה עד שיעלה עמוד השחר והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה : הקמר חלבים וכו' : *ואילו אבילת פסחים לא קתני ורמינהי ק"ש ערבית והלל בלילי פסחים ואבילת פסח מצותן עד שיעלה עמוד השחר אמר רב יוסף לא קשיא הא ר' אלעזר בן עזריה הא רבי עקיבא *דרתניא °ואכלו את

הבשר בלילה הזה רבי אלעזר בן עזריה אומר נאמר להלן °ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות אמר ליה ר' עקיבא והלא כבר נאמר °בהפוזן °עד שעת חפוזן א"כ מה תלמוד לומר בלילה יכול יהא נאכל כקדשים ביום תלמוד לומר בלילה בלילה הוא נאכל ולא ביום בשלמא לר' אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אצטריך למכתב ליה הוה אלא לר' עקיבא האי הוה מאי עביד ליה למעושי לילה אחר הוא דאתא סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלין לשני ימים וליילה אחד אף פסח נאכל שתי לילות במקום ב' ימים ויהא נאכל לב' לילות ויום אחד קמ"ל בלילה הזה בלילה הזה הוא נאכל ואינו נאכל בלילה אחר ור' אלעזר בן עזריה °מלא תותירו עד בקר נפקא ורבי עקיבא אי מהתם הוה אמינא מאי בקר בקר שני ורבי אלעזר אמר לך כל בקר בקר ראשון הוא . והני תנאי כהני תנאי *דרתניא °שם תובח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים ר' אליעזר אומר בערב אתה זובח כבוא השמש אתה אוכל ומועד צאתך ממצרים אתה שורף רבי יהושע אומר בערב אתה זובח כבוא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר °הוציאתך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלקו על שעת חפוזן ר' אלעזר בן עזריה סבר מאי חפוזן חפוזן דמצרים ורבי עקיבא סבר מאי חפוזן חפוזן דישאל *תנ"ה הוציאתך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב : °דבר נא באזני העם וגו' אמרי דבי ר' ינאי *אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים בלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אורתו

לח א מיוי ס"ח מהלי
ק"ס הלי י (מצינ)
עשין ית) עוש"ע א"ח
סימן רל"ה ע"פ ד :
ל ב מיי"ט פ"ח מהלי
קרבן פסח ט"ז :
[לקמן לו: שבת
פ"ה: ק"ל: ב"מ
י"א: יומא לו:
יבמות מ: מו:
מז: ב"ק ק"ג:
מ"ז: ז:
בבבא
ד"ה: ג:
[מ"ו] חוססת
פסחים ט"ז:
ד"ה דלגא
פסחים ק"ב:
נגילה כ"א:
זכתיס ט:
מכילתא דר"י:
פ"ט
פ"ט פ"י ר"ה
למערב.
כבא השמש משתכסה.
מועד
לאחך ממלרים בבקר.
כ"ל יתיקיימו
כולם.
בערב לזמן שחיטה
כבא השמש
התחלת זמן אכילה
מועד לאחך זמן
שחיטה כלומר בבקר
הוא נעשה ונתר
שהגיע זמן שחיטה
אלא לפי שאין
שורפין קדשים ביום
טוב ממתינין
לו עד בקר שני :
עד מהי אסה
אופל . היינו כר"ע
אכל לתנא קמא
עד חצות לילה היו
זמן אכילה וכו'
לא דלי' לא מאי
בינייהו : הכל
מודים . רבי עקיבא
גופיה מודה
שהלילה מחלות
ואיך היתה שעת
חפוזן למלרים
לשלא מן הארץ :
מערב נגאלו .
כתנו להם רשות
ללאת : חפוזן דמלרים .
מכת הבכורים
שעל ידם נתפשו
למהר לשלחם :
חפוזן דישאל .
לא שמעו להם
ללאת עד בקר :
אוסו

גיטין י"ט.
[שבת מה.
עירובין מ"ו.
ד"ה ו. ט:]

[לקמן לו: שבת
פ"ה: ק"ל: ב"מ
י"א: יומא לו:
יבמות מ: מו:
מז: ב"ק ק"ג:
מ"ז: ז:
בבבא
ד"ה: ג:
[מ"ו] חוססת
פסחים ט"ז:
ד"ה דלגא

[מ"ו] חוססת
פסחים ט"ז:
ד"ה דלגא

פסחים ק"ב:
נגילה כ"א:
זכתיס ט:
מכילתא דר"י:
פ"ט

פסחי פ"י ר"ה

פסחי ט

[מ"ו] חוססת
פסחים ט"ז:
ד"ה דלגא

מאימתי פרק ראשון ברכות

אלא בין תכלת שבה ללבן שבה. פי' רש"י זמר הלבוב תכלת וש מקומות שלא עלה שם הלבוב שפיר. וקשה דלמירין במנחות (מג ב עס) לראח מלוא וז שבה תלוי מלוא אחרת ואיזו זו ק"ש כדכתיב עד שיכיר בין תכלת ללבן. ופי' קאפי חגיגות זמר חנינה תלויה בנלויה. ועוד בליהגמי פעמים יכילין לרחות זמר שאינו לבוב כדרכו. ע"כ יש לפרש בין תכלת שבה בליגית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוקיין לבן ועושין בו מוליה של תכלת ומוליה של לבן: **אחרים** חומרים עד שיראה חבדו וכו'. בירושלמי כמה חכן קיימין חי צבגיל אפי' ברחקו טפי חכים שיה ופי' שאינו רגיל אפילו בקרוב לגביה לא חכים ציה תפתר צבגיל ואינו רגיל כהדין חכמינא דלחי לקיינן. ולריד לומר דלחי אחרים לאו ר' מאיר ניגיה דהא ר' מאיר חיירי לגייל מינייהו*: **רקיש** כותיקין. תימא דלעיל פסקין' כחמון דמתיר לאחר עמוד השחר מיד ולקמן פסק' הלכה כה' יהושע דהארב עד ג' שעות והכל פסק' שהו בתרל' ואמר כותיקין ומשמע דהכי הלכתא. וי"ל דולאי זמן ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר וזמנו עד ג' שעות ומיניה מלוא מן המוכר כותיקין כמון להכין החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה ואפי' ענין גמי מודו לרבי יהושע שחם לא תקין קודם הגן החמה היכול לקרות עד שלש שעות ועל זה חזו סומכין וכן בפי' מי שמחו (דף כ"ב ע"ג) דקאמר בעל קרי שירד לטבול אם יכול לעלות ולקרות קודם הגן וכו' ומסיק בגמרא (ד' כ"ה ע"ג) דילמא כר' יהושע וכותיקין כלומר מתני' דקתני קודם הגן החמה כותיקין חלמא ותיקין גמי מודולר' יהושע שאין שעה עוברת עד שלש שעות. ומינה קשה דלמירין כותיקין (ד' לו ועס) חף הי' עשתה נכרשת של זבב כיון שהחמה זורחת היו ניגולות ויולאות הימנה והיו יודעין שהגיע הגן החמה וכו' זמן ק"ש של שחרית ומוקי לה הסם כשאר עמאל דירושלים חלמא משמע דעיקר זמן ק"ש לאחר הגן החמה והא לאו זהו כותיקין שהיו קורין קודם להכין סמוך ותיקין. וי"ל דלחזו זמן הובעב לזכור לפי שלא היו יכולין להקדים ולמחר כותיקין כי רוב בני חדם אינם יכולין לכוין אחת שעה:

[פי' חומ' סוכה יב. וע"ז ע"ד:]

אלא בין תכלת שבה ללבן שבה. פי' רש"י זמר הלבוב תכלת וש מקומות שלא עלה שם הלבוב שפיר. וקשה דלמירין במנחות (מג ב עס) לראח מלוא וז שבה תלוי מלוא אחרת ואיזו זו ק"ש כדכתיב עד שיכיר בין תכלת ללבן. ופי' קאפי חגיגות זמר חנינה תלויה בנלויה. ועוד בליהגמי פעמים יכילין לרחות זמר שאינו לבוב כדרכו. ע"כ יש לפרש בין תכלת שבה בליגית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוקיין לבן ועושין בו מוליה של תכלת ומוליה של לבן: **אחרים** חומרים עד שיראה חבדו וכו'. בירושלמי כמה חכן קיימין חי צבגיל אפי' ברחקו טפי חכים שיה ופי' שאינו רגיל אפילו בקרוב לגביה לא חכים ציה תפתר צבגיל ואינו רגיל כהדין חכמינא דלחי לקיינן. ולריד לומר דלחי אחרים לאו ר' מאיר ניגיה דהא ר' מאיר חיירי לגייל מינייהו*: **רקיש** כותיקין. תימא דלעיל פסקין' כחמון דמתיר לאחר עמוד השחר מיד ולקמן פסק' הלכה כה' יהושע דהארב עד ג' שעות והכל פסק' שהו בתרל' ואמר כותיקין ומשמע דהכי הלכתא. וי"ל דולאי זמן ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר וזמנו עד ג' שעות ומיניה מלוא מן המוכר כותיקין כמון להכין החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה ואפי' ענין גמי מודו לרבי יהושע שחם לא תקין קודם הגן החמה היכול לקרות עד שלש שעות ועל זה חזו סומכין וכן בפי' מי שמחו (דף כ"ב ע"ג) דקאמר בעל קרי שירד לטבול אם יכול לעלות ולקרות קודם הגן וכו' ומסיק בגמרא (ד' כ"ה ע"ג) דילמא כר' יהושע וכותיקין כלומר מתני' דקתני קודם הגן החמה כותיקין חלמא ותיקין גמי מודולר' יהושע שאין שעה עוברת עד שלש שעות. ומינה קשה דלמירין כותיקין (ד' לו ועס) חף הי' עשתה נכרשת של זבב כיון שהחמה זורחת היו ניגולות ויולאות הימנה והיו יודעין שהגיע הגן החמה וכו' זמן ק"ש של שחרית ומוקי לה הסם כשאר עמאל דירושלים חלמא משמע דעיקר זמן ק"ש לאחר הגן החמה והא לאו זהו כותיקין שהיו קורין קודם להכין סמוך ותיקין. וי"ל דלחזו זמן הובעב לזכור לפי שלא היו יכולין להקדים ולמחר כותיקין כי רוב בני חדם אינם יכולין לכוין אחת שעה:

רב נסים גאון
אחרים אומרים כר' ברוך (ד' אמת ויכירה. הא מילתא איתמר עליה בנבי מירבא מה אנו קיימין אם ברביל אפי' ברזוק כמה חכים ליה ופי' בשאנו רגיל אפי' קאים גביה לא חכים ליה אלא כון אנו קיימין ברביל ואינו רגיל כרדא דאול לאכמיא ותיקין לקיינן: העידר (ר' שמעון) [ר"ל] בן אליקים משמע קרלה קרושה בגמי דבני מערבא כמ"ס [פס"ב פ"ג כ"ה] דמשמע שני קרושה (ד' פרושי ערה קרושה ר' יוסי בן [שמעון] [המשולם] ר' שמעון בן מנאי ורבי' דיוס טוב ברק או צדן (דף לו) רבי' אפר ר' שמעון בן פוי אפר ר' ירושע בן לוי אפר ר' יוסי בן שאול אפר ר' משום קרלה קרושה שברושלים ר' שמעון בן מנאי וחבירי ובאנתא דקדולת (פסוק) ולא חיים) למה קדיק אנתו ערה קרושה שהיו משלישין את היום שליש לתורה שליש למלאכה ויש אומרים על שהיו יגיעים בתורה בימות התורה ובמלאכה בימות הקיץ ר' יצחק בן אלעזר קרי לר' שמלאי ור' ברקי ערה קרושה שהיו משלישין את היום ויש אומרים על שהיו יגיעין בתורה וכו':

הגהות הב"ח (ה) במשנה וגומרה עד הכן. כ"כ ר"ח הוא דקאמר לה עיין לקמן דף כ"ה כ"ט ע"ב (ג) רש"י ד"ה ירלוח וכו' ק"ש. נכתב בלחזו עיין לקמן דף כ"ט ע"ב פי' רש"י ירלוח עם שמש זו תפלת יוצר היפך ממה שפי' כהן חק"ש:

אורו לדיק. אכרסה: **כמלואה שאין בה דגן**. דרך ליידי עופות לזרוק דגן תחת מלודוס כדי שיצלו עופות ונלכדין וכשאין בה דגן אין עוף פונה אליה כך ריקנו המלרים מכל ממוסם. ויגלוו כתרוממו ורוקינו: **כמלואה שאין בה דגים**. כמו מלגות הם ללמ' על צפת הם הי' תורה אור מלויין דגים חלמ' על צפת הם הי' היה ארתו צדיק יועברום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם אמרו לו ולואי שנצא בעצמנו משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה ואומר להם בבקשה מכם הוציאנוי היום ואינו מבקש בלום: **וישאלום** אי"ר אמי מלמד שהשאלום בעל כרחם איבא דאמרי בעל כרחם דמצרים וא"ד בעל כרחם דישוראל מ"ד בעל כרחם דמצרים דכתיב ונות בית תחלק שלל מ"ד בעל כרחם דישוראל משום מושי: **וינצלו** את מצרים: **אי"ר אמי** מלמד שעשאוה במצודה שאין בה דגן ור"ל אמר עשאוה במצולה שאין בה דגים: **אדויה אשר אדויה** א"ל הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אדויה עמכם בשעבוד מלכותי אמר לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתה א"ל הקב"ה לך אמור להם אדויה שלחני אליכם: **וענינו** ה' ענני א"ר אבהו למה אמר אליהו ענני ב' פעמים מלמד שאמר אליהו לפני הקב"ה רבש"ע ענני שתרד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח וענני שתסיה דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם שנאמר ואתה הסבות את לבם אחרנית: **מתני'** מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר' אלעזר אומר בין תכלת לכתרתי (וגומרה) *עד

הגין (ה) החמה ר' יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות *הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה: **ג' מאי** בין תכלת ללבן אילימא בין גבבא דעמרא חזירא לגבבא דעמרא דתכלתא הא בלייא נמי מידע ידיע אלא *בין תכלת שבה ללבן שבה. תניא רבי מאיר אומר משיכיר בין זאב לבלב ר"ע אומר בין חמור לערוד *ואחרים אומרים משיאיה את חברו רחוק ר' אמות ויכירנו אמר רב הונא הלכה כאחרים אמר אביי לתפילין כאחרים לק"ש כותיקין *דאמר ר' יוחנן ותיקין היו *גומריין אותה עם הגין החמה תניא גמי הכי *ותיקין היו גומריין אותה עם הגין החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זירא מאי קראה *יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים העיד ר"י בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים *בל הסומך גאולה לתפלה אינו נוזק כל היום כולו א"ר זירא והא אנא סמכי ואיתוקי א"ל במאי איתוקת דאמטיית אסא לבי מלכא התם נמי מבעי לך למיהב אנרא למחוי אפי מלכא דא"ר יוחנן *לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל מלכי ישראל למלכי עבדים. אמר רבי אלעאי לעולא כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה דאדם גדול הוא ושמח במצות זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא. היכי מצי סמך והא א"ר יוחנן *בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי וגו' אמר ר' אלעזר תהא בתפלה של ערבית. והא אמר ר' יוחנן *איוהו בן העוה"ב יהוה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית אלא א"ר אלעזר תהא בתפלת המנחה רב אשי אמר אפי' תימא אכולהו וכיון דקבעוה רבנן בתפלה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי *ערבית היכי מצי סמך והא בעי למימר השכיבנו אלא כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא ה"נ כיון דקבעוה רבנן בתפלה אריכתא דמיא. מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר מ"ש תקנהו רבנן לאחר י"ח ברכות לימרו מעיקרא א"ר יהודה בריה דר' שמעון בן פוי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י"ח פרושיות לפיכך תקינו רבנן לאחר י"ח ברכות. הני י"ח הויין אשרי האישי ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פוי ק"ו פרושיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חמאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. הני ק"ו ק"ד הויין אלא שמע מינה אשרי האישי ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן כל

הגין (ה) החמה ר' יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות *הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה: **ג' מאי** בין תכלת ללבן אילימא בין גבבא דעמרא חזירא לגבבא דעמרא דתכלתא הא בלייא נמי מידע ידיע אלא *בין תכלת שבה ללבן שבה. תניא רבי מאיר אומר משיכיר בין זאב לבלב ר"ע אומר בין חמור לערוד *ואחרים אומרים משיאיה את חברו רחוק ר' אמות ויכירנו אמר רב הונא הלכה כאחרים אמר אביי לתפילין כאחרים לק"ש כותיקין *דאמר ר' יוחנן ותיקין היו *גומריין אותה עם הגין החמה תניא גמי הכי *ותיקין היו גומריין אותה עם הגין החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זירא מאי קראה *יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים העיד ר"י בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים *בל הסומך גאולה לתפלה אינו נוזק כל היום כולו א"ר זירא והא אנא סמכי ואיתוקי א"ל במאי איתוקת דאמטיית אסא לבי מלכא התם נמי מבעי לך למיהב אנרא למחוי אפי מלכא דא"ר יוחנן *לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל מלכי ישראל למלכי עבדים. אמר רבי אלעאי לעולא כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה דאדם גדול הוא ושמח במצות זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא. היכי מצי סמך והא א"ר יוחנן *בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי וגו' אמר ר' אלעזר תהא בתפלה של ערבית. והא אמר ר' יוחנן *איוהו בן העוה"ב יהוה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית אלא א"ר אלעזר תהא בתפלת המנחה רב אשי אמר אפי' תימא אכולהו וכיון דקבעוה רבנן בתפלה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי *ערבית היכי מצי סמך והא בעי למימר השכיבנו אלא כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא ה"נ כיון דקבעוה רבנן בתפלה אריכתא דמיא. מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר מ"ש תקנהו רבנן לאחר י"ח ברכות לימרו מעיקרא א"ר יהודה בריה דר' שמעון בן פוי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י"ח פרושיות לפיכך תקינו רבנן לאחר י"ח ברכות. הני י"ח הויין אשרי האישי ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פוי ק"ו פרושיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חמאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. הני ק"ו ק"ד הויין אלא שמע מינה אשרי האישי ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן כל

פסחים ק"ט. [וע"ז בתוס' ד"ה כמלואה]

[לעיל ו-]

[מנחות מג:]

[לקמן ד' כה:]

[לעיל דף ג:]

[פירש"י על גו תמלא לקמן י:]

תוספתא פ"ח

[פי' קוראין ע"י חומ' סוכה מד: וע"ז תוס' יומא לו: סוף ד"ה אמר חב"י]

לקמן יט: גת

לעיל ד: ג' ע"ס

הה"ס קד

[ט ע"ב]

אותו הצדיק¹⁰¹ [פי] אברהם אבינו להקב"ה, אתה] קיימת בהם [בני ישראל, קנין] [ועבדום וענו אתם], [אבל מה שכתוב בהמשך הפסוק] "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", לא קיימת בהם. אמרו [בני ישראל למשה], ולואי שנצא בעצמנו [היום מבלי כלום]. משל לאדם שהיה חשוב בבית האסורים, ואמרו לו בני אדם, מוציאין אותך למחר¹⁰² מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה, ואומר להם, בבקשה מכם, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום.

[נאמר בפסוק בענין בקשת כלל ישראל ממצרים כלי כסף וכלי זהב] "וישאלום". אמר רבי אמי, מלמד, שהשאלום בעל כרחם. יש אומרים, בעל כרחם של מצרים, ויש אומרים, בעל כרחם של ישראל. מי שאמר בעל כרחם של מצרים, שנאמר "ונות בית חלק שלל" [ומזה שהנביא מכנה מה שלקחו ממצרים כ"ש"ל" רואים שזה נגד רצונם של המצריים], מי שאמר בעל כרחם דישאל, משום [כבודות] המשו. [הגמ' דורשת הפסוק הבאה] "וינצלו את מצרים". אמר רבי אמי, מלמד [שכלל ישראל] עשאו אותה [פי] ארץ מצרים] כמצודה שאין בה דגן [לתפוס בו עוף, וכשאין בה דגן אין עוף פונה אליה, כך ריקנו המצרים מכל ממונם]. ויש לקיש אמו, שאוהה כמצולה [פי] אמצע הים] שאין בה דגים [שאין דגים אלא על שפת הים במקום שיש מזון]¹⁰³.

[הגמ' דורשת עוד פסוק בענין יציאת מצרים, משה שואל מאם הקב"ה, כאשר אני בא לכלל ישראל הוציאם ממצרים, ואומר שה' ית' שלח אותי לגאול אתכם, ושואלים אותי "מה שמר" מה אני אענה להם. "ויאמר אלהים אל משה] אהיה אשר אהיה". אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לך אמור להם לישראל, אני הייתי עמכם¹⁰⁴ בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכות. אמר [משה] לפניו, רבוננו של עולם, דיה לצרה בשעתה [שסובלים בו כעת, למה להדיאב אותם בבשורה קשה, שהם יהיו תחת עוד שעבוד לעתיד. הקב"ה הסכים לדברי משה] ואמר הקדוש ברוך הוא, לך אמור להם "אהיה שלחני אליכם".

[אליהו הנביא אמר במעשה של הר הכרמל] "ענני ה' ענני". אמר רבי אבהו, למה אמר אליהו "ענני", שתי פעמים. מלמד שאמר אליהו לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, ענני, שתרד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח, וענני, שתסיח דעתם [שלא יבא לליבם מזמה של רשע להכחיש אותי שזה מן ה' ית' והוא] כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם, שנאמר [בהמשך אותו הפסוק] "ואתה הסבת את לבם אחרוני".

משנה. ממת קוראים את שמע בשחרית. משיכיר בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר, בין תכלת לכרתי. [וזמן הקריאה נמשכת] עד הנץ החמה. רבי יהושע אומר, [נמשך זה קריאת שמע] עד שלש שעות [וזמניות]¹⁰⁵, שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות [ולכן אז הוא סוף זמן קימה]. הקורא אחריו זה לא הפסיד כאשר הקורא בתורה [אבל לא מקיים מצות קריאת שמע].

גמרא. מה זה "בין תכלת ללבן". אם תאמר, [להבחין] בין כדור צמר לבנה לכדור צמר של תכלת, הרי גם כלילה אפשר לדעת [את ההבדל ביניהם]. אלא [כוונת המשנה היא כשיש כדור צמר שצבעה בתכלת ויש בה מקומות שלא עלה הצבע יפה, ולכן זה להבחין] בין תכלת שבה ללבן שבה.

למדנו בברייתא [הזמן שבו יכול לקרא קריאת שמע] רבי מאיר אומר, משיכיר בין זאב לכלב. רבי עקיבא אומר, בין חמור לחמור הבר. ואחרים אומרים, משייאה את חברו רחוק ארבע אמות ויכירו¹⁰⁶. אמר רב הונא,

¹⁰¹ עיי' ש"ע (א"ח סי' נח ס"א): זמן קריאת שמע של שחרית, משייאה את חברו הרגיל עמו קצת, ברחוק ד' אמות, ויכירו. ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות, שהוא רביעי היום. ומצוה מן המובחר לקרותה בוותיקין (פי' תלמידים. ורש"י פי' אנשים עונים ומתבבים המצות) שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה (פי' יציאת החמה כמו הנצו הרמונים) (שיר השירים ו, יא. ז, יג) כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה ויסמוך התפלה מיד בהנץ החמה. ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד: הגה - שיעור הנץ החמה הוא כמו שיעור שעה אחת קודם שיעלה כל גוף השמש על הארץ (מיימוני פ"א):

משנה ברורה: זמן ק"ש - וברכות ק"ש לפניו ג"כ אין לומר קודם הזמן הזה: הרגיל עמו קצת - כנאכסנאי דאית לפרקים דאי רגיל עמו הרבה אפילו רחוק ממנו מכירו ואי אינו רגיל כלל אפילו קריב לגביה אינו מכירו. ונקבע זה הזמן לק"ש אף דמקצת אנשים קמים ממטתם משעלה עה"ש וקרינו ביה ובקומך מן התורה דלכן בדיעבד יצא וכדלקמן בסעיף ד' מ"מ כיון דרובא דאינשי לא קיימי עד שיכיר א' את חברו ועוד מפני שקבעו פ' יציאת בק"ש שנאמר בה וראיתם אותו לפיכך קבעו חכמים זמנה משיכיר בין תכלת ללבן והוא הזמן דמשיכיר את חברו ברחוק ד"א:

עד סוף - ולכתחילה אסור להתאחר עד אותו הזמן [שנות אליהו בשם הירושלמי]:

ג' שעות - שכן דרך בני מלכים לעמוד אז ולהכי קרינו ביה עדיין ובקומך. ומונין ולו הג' שעות זמנו עמוד השחר כן כתב המ"א ודעת הגר"א משעת הנץ החמה אלענין לתחילה אין נ"מ בזה דבלא"ה אסור לאחור וכנ"ל בסק"ג:

שהוא רביעי היום - ואין חילוק בין מות הקיץ שהיום ארוך ובין מות החורף שהיום קצר חשבינו היום ל"ב שעות ולעולם חלק רביעי מהיום הוא זמן ק"ש לכך יש לזהר בימי החורף למהר לקרוא ק"ש מאחר שהיום קצר ורביעי היום

הלכה כאחרים. אמר אביי, [לענין הלכות] תפילין [ממתאי מותר להניח תפילין], כאחרים [אבל] לקריאת שמע, כותיקין [פי' אנשים עונים ומחבבין מצוה], שאמר רבי יוחנן, ותיקין היו גומרין אותה [פי' את קריאת שמע] עם הנץ החמה. וכן למדנו כך בברייתא, ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום [ובנץ החמה לפי כולם הוא יום]. אמר רבי זירא, מהו הפסוק [שהוא מקור לכך שיש מצוה להתפלל עם נץ החמה] "ייראוך עם שמש [פי' יראה מלשון פחד, שמתו מתיארים ממך, כשמוראך מקבלים עליהם, שהוא קבלת עול מלכות שמים בקריאת שמע] ולפני ירה דור דורים [שגם מנחה מצוה להתפלל בסוף היום]".

רבי יוסי בן אליקים העיד בשם הקהל הקדוש בירושלים, כל המסמך גאולה [בברכת קריאת שמע "גאל ישראל"] לתפלה [פי' תפילת י"ח], אינו נזוק כל היום כולו¹⁰⁷. אמר רבי זירא, וכי זה נכון. והרי אני סמכתי, ונזיקתי. אמר [רבי יוסי לרבי זירא], במה נזיקת, [שהממשלה חייבו אותה] להביא הדס לבית המלך, [רבי יוסי אמר לו, זה לא נזק] וגם שם היית צריך לשלם כסף לראות פני המלך, שאמר רבי יוחנן, תמיד שאדם ישתדל לרוץ לקראת מלכי ישראל¹⁰⁸, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה [לעולם הבא לראות גדולתם של ישראל], יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם [כמה גדולתם הרבה יותר].

אמר רבי אלעזר לעולא, כאשר אתה עולה לשם [לארץ ישראל] תשאל בשלום רב ברונא אחי במעמד כל החבורה, שהוא אדם גדול ושמת במצות, פעם אחת הוא סמך גאולה לתפלה ולא הפסיק חיוך מפיו כל היום.

[מקשה הגמ' איך אפשר להסמך [גאולה לתפילה]. והרי רבי יוחנן אמר, בתחלת [תפילת י"ח] אומרים, "ה' שפתי תפתח [ופי יגיד תהילתך]", ולבסוף אומרים "יהיו לרצון אמרי פי וגו'". אמר רבי אלעזר, שיהא [דברי רבי יוחנן] בתפלה של ערבית [שלא חוששים להסמך גאולה לתפילה שהגאולה היתה כיום. מקשה הגמ', זה לא יתכן] הרי רבי יוחנן אמר, איזהו בן העולם הבא, זהו [אדם] הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית¹⁰⁹.

אלא אמר רבי אלעזר, תהא [זה שאמר רבי יוחנן לומר ה' שפתי תפתח רק] בתפלת המנחה. רב אשי אמר, אפילו אפשר לומר על כולם, כיון שרבנן קבעו אותה [פי' ה' שפתי תפתח] בתפלה, זה דומה כתפילה ארוכה [וזה חלק של התפילה, ואינה הפסק בין גאולה לתפילה]. שאם לא תאמר כך, איך מסמיכים [גאולה לתפילה בתפילת] ערבית. והרי צריך לומר [בברכת] השכיבנו. אלא, כיון שהרבנים תקנו "השכיבנו", הוא דומה כגאולה ארוכה [וכאילו חלק מברכת גאל ישראל], גם זה, כיון שרבנים קבעו אותה בתפלה, הוא דומה כתפילה ארוכה.

הרי זה [הפסוק] "יהיו לרצון אמרי פי"¹¹⁰ [שרבי יוחנן אמר לומר], משמע שצריכים לומר [אותו גם] לסוף [התפילה, שיתקבלו רצון] ומשמע [שצריך לומר אותו גם] בתחילת [התפילה, שנוצה להתפלל לרצונו ית']. למה הרבנים תקנו אותו לאחר שמונה עשרה ברכות, שיאמרו אותו בתחילה. אמר רבי יהודה בנו של רבי שמעון בן פזי, הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר שמונה עשרה פרשיות, לפיכך הרבנים תיקנו אותו לאחר עשרה ברכות.

[מקשה הגמ' מה שאמרת שדוד אמרו לאחר י"ח פרשיות של תהלים] אלה י"ח [פרשיות] הם [באמת] תשע עשרה. [מתרץ הגמ'] "אשרי האישי" ו"למה רגשו גוים" הם פרק אחד. שאמר רבי יהודה בנו של רבי שמעון בן פזי, מאה ושלוש פרשיות אמר דוד¹¹¹, ולא אמר "הללויה" עד שראה במפתח של רשעים, שנאמר "יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה". [ומקשה הגמ', וכי] הם מלאה ושלוש, הם מאה וארבע. אלא לומדים מזה, [שפרק] "אשרי האישי" ו"למה רגשו גוים" הם פרק אחד. שאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן,

קצר [ט"ז] ובאמת בימי הקיץ צריך לזהר טפי דרך ב"א לעמוד בזמן אחד כמו בימות החורף ואז כבר חלף ועבר ק"ש דכל שהיום גדול יותר זמן ק"ש ממחר לבוא וצריך לגומרה כולה בזמנה והמאחרים קריאת שמע בשביל יציאת או תפילין טועים אלא יקרא ק"ש בברכותיה בזמנה בלא יציאת ותפילין וכשיהיה לו יניחם ויקרא בהם ק"ש או פרשה אחרת או מזמור תהלים. ואפילו אם ספק לו שמא יעבור זמן ק"ש ג"כ אין להמתין על טלית ותפילין דאינו מעכב זה את זה אבל בלא"ה ימתין דכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. ויש אנשים שמאחרים זמן ק"ש בשביל תפילה בצבור וגו' שלא כדון הוא. ועכ"פ יזהרו לקרות שמע בזמנה קודם התפלה ולכוין לצאת בזה וכנ"ל בסוף סי' מ"ו במשנה ברורה עיי' ואין לאחור הקריאה לבה"כ בשביל הזקנים המאחרים לבוא ויצטרכו להתפלל ביחיד כיון שעיי' יעבור זמן ק"ש ואין אומרים לו למה חטא בשביל שיוכח בדרך ובשבת וי"ט מצוי מאד לעבור זמן ק"ש מפני כמה דברים ע"כ החכם עינה בראשו לקבץ מנין ולהתפלל קודם או עכ"פ לקרות שמע בזמנו קודם שיעמוד להתפלל עם הצבור וכנ"ל בסוף סימן מ"ו ועיי' שביאור הגר"א ובבה"ל שם:

עיי' המשך בהערה צט.

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד, פתח בה באשרי¹⁰² וסיים בה באשרי, פתח באשרי, שנאמר "אשרי האיש, וסיים באשרי, שנאמר "אשרי כל חוסי בו.

הנהו בריוני דהוו בשבכותיה שרבי מאיר והוון קא מצערו ליה טובא, הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו. אמרה ליה ברוריא דביתתו, מאי דעתך. משום שנאמר "יתמו חטאים"¹⁰³, מי כתיב חוטאים. חטאים כתיב. ועוד, שפיל לסיפיה דקרא, ורשעים עוד אינם, כיון דיתמו חטאים, ורשעים עוד אינם. אלא, בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה, ורשעים עוד אינם. בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה. אמר לה ההוא מינא לברוריא, כתיב רני עקרה לא ילדה, משום דלא ילדה, רני. אמרה ליה, שטיא. שפיל לסיפיה דקרא, שנאמר "כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה', אלא מאי עקרה לא ילדה, רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כותיכין¹⁰⁴.

אמר לו ההוא מינא לרבי אבהו, כתיב מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, ונאמר, לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה, הי מעשה הוה ברישא. מכדי מעשה שאול הוה ברישא, לכתוב ברישא. אמר לו, אתון דלא דרשיתון סמוכין, קשיא לכו, אנן דדרשינן סמוכים, אין קושי [נסתירה] לן, שאמר רבי יוחנן, סמוכין מן התורה מנין, שנאמר "סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר"¹⁰⁵. למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג, שאם יאמר לך אדם, כלום יש עבד שמורד ברבו. אף אתה אמור לו, כלום יש בן שמורד באביו. אלא, הוה, גם כאן, הוה¹⁰⁶.

אמר רבי יוחנן בשם רבי @ שמעון בן יוחי, מאי שנאמר "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, כנגד מי אמר שלמה מקרא זה. לא אמרו אלא כנגד דוד אביו, שדר בחמשה עולמים¹⁰⁷ ואמר שירה, דר במעי אמור¹⁰⁸ ואמר שירה, שנאמר "ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. יצא לאויר העולם"¹⁰⁹ ונסתכל בכוכבים ומזלות¹¹⁰ ואמר שירה, שנאמר "ברכו ה' מלאכיו גברי כח עושי דברו לשמע בקול דברו ברכו ה' כל צבאיו וגו'. ינק משדי אמור¹¹¹ ונסתכל בדדיה ואמר שירה, שנאמר "ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו. מאי כל גמוליו. אמר רבי אבהו, שעשה לה דדים במקום בינה. טעמא מאי¹¹². אמר (רבי) מסורת הש"ס, [רב] יהודה, כדי שלא יסתכל במקום ערוה, רב מתנא אמר, כדי שלא יינק ממקום הטנופת. ראה במפלתן של רשעים¹¹³ ואמר שירה, שנאמר "יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. נסתכל ביום המיתה¹¹⁴ ואמר שירה, שנאמר "ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת. מאי משמע דעל יום המיתה נאמר. אמר רבה בר רב שילא, מסיפא דעניינא, שנאמר "תסתיר פניך יבהלון תספ רוחם יגועון וגו'.

רב שימי בר עוקבא ואמרי לה מר עוקבא הוה שכיח קמיה שרבי שמעון בן פזי, והוה מסדר אגדתא קמיה שרבי יהושע בן לוי, אמר לו, מאי שנאמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. אמר לו, בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם, צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והקדוש ברוך הוא אינו כן, צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים. והיינו שאמרה חנה, אין קדוש כה' כי אין בלתיך ואין צור כאלהינו. מאי אין צור כאלהינו. אין צייר כאלהינו. מאי כי אין בלתיך. אמר רבי יהודה בר נמסיא, אל תקרי כי אין בלתיך אלא אין לבלותך, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם, מעשה ידיו מבלין אותו, והקדוש ברוך הוא מבלה מעשיו. אמר לו, אנא כך קא אמיתא לך. הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד. לא אמרן אלא כנגד הקדוש ברוך הוא וכנגד נשמה, מה הקדוש ברוך הוא¹¹⁵ מלא כל העולם¹¹⁶, אף נשמה מלאה את כל הגוף, מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה¹¹⁷, אף נשמה רואה ואינה נראית, מה הקדוש ברוך הוא זן את כל העולם כלו, אף נשמה זנה את כל הגוף, מה הקדוש ברוך הוא טהור¹¹⁸, אף נשמה טהורה, מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים¹¹⁹, אף נשמה יושבת בחדרי חדרים, יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו.

אמר רב המנונא, מאי שנאמר "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר"¹²⁰. מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו לישעיהו. חזקיהו אמר, ליתי ישעיהו גבאי, דכך אשכחן באלהיו דאזל לגבי אחאב (שנאמר "וילך אליהו להראות אל אחאב). ישעיהו אמר, ליתי חזקיהו גבאי, דכך אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע. מה עשה הקדוש ברוך הוא, הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו, לך ובקר את החולה, שנאמר "בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו, כה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו'. מאי כי מת אתה ולא תחיה, מת אתה, בעולם הזה, ולא תחיה, לעולם הבא¹²¹. אמר לו, מאי כולי האי. אמר לו, משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר לו, משום דחזאי לי ברות הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. אמר לו, בהדי כבשי דרחמנא למה לך. מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא, לעבד. אמר לו, השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מינאי בנין דמעלו. אמר לו, כבר נגזרה עליך גזירה. אמר לו, בן אמוץ, כלה נבואתך וצא. כך מקובלני מבית אבי אבא, אפילו חרב חדה¹²² מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. אתמר נמי, רבי יוחנן ורבי (אליעזר) מסורת הש"ס, [אלעזר] שאמרי תרוייהו, אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר "הן יקטלני לו איחל.

¹⁰² שהוא כתר, ולפיכך פתח וסיים כ"ל (אגדות הגר"א).

¹⁰³ ולכאורה מאי קאמר, הלא שני דרגין הן, כמ"ש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים כו'. אלא איצה"ר קאי, דרגא דטחול ומרה, כמ"ש יורד ומסטין עולה כו' (אגדות הגר"א).

¹⁰⁴ דהמין שאל אלא ילדה, כי עקרה לא קשי', ד"ל רני עקרה בנחמה שנאמר אח"כ חלה גם ילדה כו'. רק לא ילדה משמע דהנחמה הוא מחמת דלא ילדה. ואמרה לו שפיל לסיפא. דהאי לא ילדה אינו כמשמעו, רק שלא ילדה בנים לגיהנם כוונתו. פירוש כי היא עקרה שהבנים בגלות, כמ"ש מושיבי עקרת הבית כו', רק זה לא ה' לרנן, רק משום שלא ילדה בנים לגיהנם כותיכין, דאיתא בעירובין פ' עושין פסין אברהם יושב על פתחו של גיהנם כו', ואמאי אברהם דוקא, דאיתא במדרש כי צורם מכרם זה אברהם, שבירר להם גלות משידונו בגיהנם, וצור זה אברהם, כמ"ש הביטו אל צור חצבתם כו'. וז"ש כאן דעיקר הרינון שלא ילדה בנים לגיהנם (אגדות הגר"א).

¹⁰⁵ הם הכנפים המכסים על הסמוכין (אגדות הגר"א).

¹⁰⁶ והן ג' דרגין, ועכשיו היא שפחה מורדת, אימא דערב רב (אגדות הגר"א).

¹⁰⁷ והן נ"רין ח"י, והוא כסדרן (אגדות הגר"א).

¹⁰⁸ ששם נוצר הנפש כידוע (אגדות הגר"א).

¹⁰⁹ משם הרוח (אגדות הגר"א).

¹¹⁰ ששם בחי' האחרת, שברוח, כמ"ש עד יערה עלינו רוח ממרום, וכמ"ש מי יודע רוח בני האדם העולה כו', וכמ"ש ועיני לשמיא נטלית כו', וכמ"ש בז"ח (אגדות הגר"א).

¹¹¹ היא נשמה, כמ"ש כי אם לבינה תקרא, וכמ"ש ונשמת שדי תבינם כו'. וז"ש שעשה לה דדים במקום בינה (אגדות הגר"א).

¹¹² להנצל משני דברים עריות ואכילת טמאים, שהנשמה מצלת מהם, שגדר שניהם הוא קדושה, והיא קדש (אגדות הגר"א).

¹¹³ שהוא קאי על היצה"ר, כמו שמביא ראייה יתמו חטאים מן הארץ, והוא קאי על היצה"ר כשאמר לעיל, והוא דרגא דחי' (אגדות הגר"א).

¹¹⁴ שאז זוכה ליחידה. כמ"ש הראני נא את כבודך, ואמר לו כי לא יראני האדם וחי, וכמ"ש בר"מ פ' פנחס. ולעתיד יזכו בה. וז"ש תשלח רוחך ביראון, יהי כבוד ה' לעולם ששמח כו', וזהו שמחה של לוינתן (אגדות הגר"א). ע"מ מ"א ריש א"ז: יום המיתה הוא תכלית האדם, והוא בחינת יחידה (מתוך נרנח"י) של שיעור קומת האדם, הרי הוא בחי' מלכות של העולם העליון. ולכן השגתו ביום זה גדולה יותר ממה שיכול היה להשיג בכל ימי חייו.

¹¹⁵ והן ה' דרגין הנ"ל. וסדרן צ"ל זן קודם לכל, והוא הנפש, שהיא הזן (אגדות הגר"א).

¹¹⁶ והב' מלא. כמ"ש ובדעת חדרים ימלאו, רוח דמלאה כל ערקין ואכסדרין (אגדות הגר"א).

¹¹⁷ והוא אש השלישית דע"ג חיורא דשני' אך שאינה נראית, מ"מ בעינים סתומין נראה (אגדות הגר"א).

¹¹⁸ כנ"ל (אגדות הגר"א).

¹¹⁹ ידוע. ואמר נגד הקב"ה כו'. והוא דרגא דה' עילאה, שמשם הנשמה (אגדות הגר"א).

¹²⁰ ידוע שהן ב' דרגין, וז"ש מי יודע. וז"ש לעשות פשרה, והיה בין נביא למלך, שהן ב' הה"ן, וזהו מחלקותם, שהן ב' דרגין (אגדות הגר"א).

¹²¹ שהוא בסוד עולה ויורד (אגדות הגר"א).

¹²² ואבי אבא קאי על יהושפט, כדאיתא בירושלמי פרק הרואה על פסוק ויזעק יהושפט מלמד שלא חסר אלא חתוך הראש (אגדות הגר"א).

מאימתי פרק ראשון ברכות

אזי אכל שפסא את הסיכל. שלמה: שגנו ספר רפואות. כדי שיבקשו רחמים: גירר עלמות אבי. לפי שהיה רשע צדוק ולא נהג בו כבוד בקבורתו להוליכו כהוגן בממות וזב וסוף: פסם מי גיחון. מי שלוח בדברי הימים (ג זג) ולמה כדי שלא יבא מלכי אשור ומלכו מים לשמות ולא זהו גיחון הנכר הגדול דהוא לאו בל"י הוא אלא מעין קטן הוא סמוך לירושלים שנאמר והורדהם ארצו אל גיחון (מ"ה ח) ומתרגמינן ותחמון יתיה לגיחון: עבר ניסן בניסן. קס"ד משנתקדש החדש לשם ניסן נמלך לעבר את השנה ועשאו אחר כמו שנאמר בדברי הימים תורה אור (ג ל) ויועץ המלך (חזקיהו) לעשות

מד א מוי' ס"ה מה'י
תפלה הלכה ז סג
עשין יו' טושי' אר"ה
סימן ז ס"ה:
מה ב מוי' שם הלכה
ד וסג שם טור
טושי' אר"ה ס"ה ז
מו ג מוי' פ"ו שם
ס"ה [ס"ה] סג שם
טושי' אר"ה סימן
ס"ה:
מו ד מוי' ס"ה מה'י
ק"ש הלכה יא סג
עשין יח טושי' אר"ה
סימן נח ס"ה:
מה ח מוי' שם הלכה
י"ג טור טושי' שם
ס"ה:
מז ו מוי' ס"ב שם
הלכה ז סג שם
טושי' אר"ה סימן סג
ס"ה:

גדול הקורא ק"ש בעונתה יוסר מהעוסק בתורה. תימה אפי' תפלה נמי דהא אמרינן פ"ק דשבת (ד' יב.) כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה. וי"ל דהכי קאמר יוסר מהעוסק בתורה פעם אחת שלא בשעת ק"ש. אבל העוסק בתורה בשעת ק"ש לא מיירי ואפי' בחפלה פוסק: שנאמר

א"ר חנן אפי' בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא מיד וייסב חזקיהו וישעיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה' במאי קיר אמר רשב"ל מקורות לבו שנא' מעני מעני אוחילה קירות לבי וגו' ר' לוי אמר על עסקי הקיר אמר לפניו רבונו של עולם ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קמנה החיית את בנה אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף וזהב על אחת כמה וכמה וזכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי מאי והטוב בעיניך עשיתי א"ר יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה ר' לוי אמר שגנו ספר רפואות תנו רבנן *ששה דברים עשה חזקיהו המלך על ג' הודו לו ועל ג' לא הודו לו על ג' הודו לו גנו ספר רפואות והודו לו כחת נחש הנחשת והודו לו גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו ועל ג' לא הודו לו סתם מי גיחון ולא הודו לו קצין דלתות היכל ושגם למלך אשור ולא הודו לו עבר ניסן בניסן ולא הודו לו ומי לית ליה לחזקיהו *החדש הזה לכם ראש חדשים *וה ניסן ואין אחר ניסן אלא מעה בדשמואל *דאמר שמואל אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן סבר הואיל וראוי לא אמרינן: א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים שנא' וזכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך תלוסם לו בזכות עצמו שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפניו להשיב חמתו מהשחית חזקיהו תלה בזכות עצמו דכתיב זכר נא את אשר התהלכתי לפניך תלו לו בזכות אחרים שנא' וגנותי *אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי והיינו דריב"ל דאמר ריב"ל מאי דכתיב הנה לשלום מר לי מר אפי' בשעה ששיגור לו הקב"ה שלום מר הוא יקרוה וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקיה לשנים בשלמא למ"ד אכסדרה היינו דכתיב קיר אלא למ"ד עלייה מאי קיר שקרוה בשלמא למ"ד עלייה היינו דכתיב קיר אלא למ"ד אכסדרה מאי עליית *מעולה שבבתים. וגשים לו שם ממה ושולחן וכסא ומנורה אמר אביי ואיתימא ר' יצחק הרוצה להנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וא"ר יוחנן *שכל מקום שהלך שם ביתו עמו. ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא א"ר יוסי בר' חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש קדוש הוא מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו קדוש הוא א"ר יוסי בר' חנינא קדוש ומשרתו אינו קדוש (שנא') וייגש גיחון להרפה א"ר יוסי בר' חנינא שאחזה בהוד יפיה. עובר עלינו תמיד א"ר יוסי בר' חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב כ"ל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהגו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידו. וא"ר יוסי בר' חנינא משום ראביי *אל יעמוד אדם גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל שנא' ממעמקים קראתיך ה' תניא נמי הכי *לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא ע"ג שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל לפי שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעמקים קראתיך ה' וכתיב תפלה לעני כי יעמוף. וא"ר יוסי בר' חנינא משום ראביי *המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנא' ורגליהם רגל ישרה (א"ר יצחק א"ר יוחנן) וא"ר יוסי בר' חנינא משום ראביי מאי דכתיב *לא תאכלו על הדם *לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם (א"ר) א"ר יצחק *א"ר יוחנן א"ר יוסי בר' חנינא משום ראביי כל האוכל ושותה ואוח"כ מתפלל עליו הכתוב אומר *ואותי השלכת אחרי גויך אל תקרי גויך אלא גאיך אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים: ר' יהושע אומר עד ג' שעות: אמר רב יהודה אמר שמואל יהלכה כרבי יהושע: הקורא מכאן ואילך לא הפסיד: אמר רב חסדא אמר מר עוקבא ובלבד שלא יאמר יוצר אור מיתבי הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה אבל מברך הוא שתים לפניו ואחת לאחריה תיובתא דרב חסדא תיובתא איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מאי לא הפסיד שלא הפסיד ברכות תניא נמי הכי *הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה אבל מברך הוא שתים לפניו ואחת לאחריה א"ר מני גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה מדקחני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה מכלל דקורא בעונתה עדיף: *בתנ"י *בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד שנאמר *ובשבכך ובקומך ובית הלל אומרים *כל אדם קורא *כדרבו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר *והמתי לקרות כדברי ב"ש וסכנתו בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה:

מקום שכתב
דף יו

מסכתין פ"ק
דף י"ג

שי"ד געיל ס'
במיתותין

ע"י רש"ה
כח"ה

[גדלים טו.
מנחת קח:]

גדלים דף לה
מלכים ב' ד'

שם

תהלים קל

שם קב

יתחקל א'

ויקרא י"ט

מלכים א' יד

ספרי פסחה
ולחמן

מוספתא דמסכתין פ"ב

רב נסים גאון
תנו רבנן ר' דברים עשה חזקיהו מלך יהודה מועדו וכו' גירר עצמות אביו על סתם של חבלים. ופארשי רבנן פסא דמילתא מר שגם לו לעשות בעצמו אביו כן בסם נמחרין (דמ"ו) בפ"ג מהר"ק נחטיון כו' הכי דתניו ליה כפרה: ויג' גיחון להרפה אמר (ירושלמי) [ר' יוסי בר' חנינא] שרדפ' ביהודי יפיה' בגמ' דבני מערבא בפ' כל ישראל יש לחזק' (הלכה ד) ובפ' שני דיבמות (הלכה ג) אמר ר' יוסי בר' חנינא שעתן ידיו בחדש שבויפיה בין רדייה: שמואל א' ז

מוספתא פ"ג ב'

[לפני' תוס' מור כט.
ד"ה ס"ג ע"ש יחלה סכא
דל"י יומן א"י' ככ"י
מניחא]

דכ"ס 1
[פ' תוס' לקמן ג'
ד"ה על וכו' וכן כש"י
שם ד"ה בעימיה]

אמר רבי חנן, אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת¹²⁴, אל ימנע עצמו מן התפילה, שנאמר "כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא". מיד "ויסב חזקיהו פניו" אל הקיר ויתפלל אל ה'". מה הוא "קיר". אמר רבי שמעון בן לקיש, מקירות לבו, שנאמר "מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו'". רבי לוי אמר, על עסקי הקיר, אמר לפניו, רבונו של עולם, ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה, החיית את בנה, אבי אבא [פי' שלמה המלך] שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב, על אחת כמה וכמה.

זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי¹²⁵, מה הוא והטוב בעיניך עשיתי". אמר רב יהודה אמר רב, שסמך גאולה לתפלה. רבי לוי אמר, שגנו ספר רפואות¹²⁶ [כדי שיתפללו]. הרבנים למדו, ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו. על שלשה הודו לו, גנו ספר רפואות, והודו לו, כתת נחש הנחשת, והודו לו, גירר עצמות אביו על מטה של חבלים [לפי שהיה רשע, ביזה אותו, ולא נהג בו כבוד בקבורתו להוציאו כהוגן במטות זהב וכסף], והודו לו.

ועל שלשה לא הודו לו, סתם מי שלוח [כדי שלא יבאו מלכי אשור וימצאו מים לשותו], ולא הודו לו, קצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור, ולא הודו לו, עבר ניסן בניסן [פי' אחרי שנתקדש החדש לשם ניסן, נמלך לעבך את השנה ועשאו אדר], ולא הודו לו.

[מקשה הגמ', איך הוא עיבר השנה בניסן] וכי חזקיהו לא סובר, "החדש הזה לכם ראש חדשים", [ודורשים רק] זה ניסן ואין אחר ניסן. אלא, טעה ב[הלכה] של שמואל, שאמר שמואל, אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר [אף על פי שלא נתקדש החדש, שעדיין לא באו עדים], הואיל וראוי לקובעו ניסן, [וחזקיהו] סבר, "הואיל וראוי" לא אומרים [והוא עיבר את השנה ביום ל' ועוד לא באו עדים].

אמר רבי יוחנן בשם רבי יוסי בן זמרא, כל התולה¹²⁷ [תפלתו] בזכות עצמו [וואמר עשה לי בזכותי], תולין לו בזכות אחרים. וכל התולה בזכות אחרים, תולין לו בזכות עצמו. משה תלה בזכות אחרים, שנאמר "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך", תלו לו בזכות עצמו, שנאמר "ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפניו להשיב חמתו מהשחית". חזקיהו תלה בזכות עצמו, שנאמר "זכור נא את אשר התהלכתי לפניך", תלו לו בזכות אחרים, שנאמר "וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי".

והיינו [שאמר] רבי יהושע בן לוי, שאמר רבי יהושע בן לוי, מה הוא שנאמר "הנה לשלום מר לי מר". אפילו בשעה ששיגר לו הקדוש ברוך הוא שלום [לחזקיהו], מר הוא לו¹²⁸.

[נאמר בפסוק] "נעשה נא עליית קיר קטנה". רב ושמואל, אחד אמר, עלייה פרועה היתה [פי' ללא תקרה] ועשה לו תקרה. וחד אמר, אכסדרה גדולה היתה וחלקה לשנים¹²⁹. זה מובן לפי מי שאמר אכסדרה, היינו שנאמר קיר, אלא למי שאמר "עלייה", מה הוא "קיר" [המוזכר בפסוק]. שקירוה [פי' עשו לה תקרה, וה"קיר" היא מושרש "תקרה"]. זה מובן לפי מי שאמר עלייה, היינו שנאמר "עליית", אלא למי שאמר אכסדרה, מה הוא "עליית". מעולה שבבתים.

[נאמר בפסוק] "ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה". אמר אביי ואם [תרצה] לומר רבי יצחק, הרוצה להנאות [משל אחרים], יהנה כמו [שמצינו ב]אלישע [שנהנה]. ושאינו רוצה להנאות [משל אחרים], אל יהנה כשמואל הרמתי [ואין בדבר לא משום גסות רוח ולא משום שנאה]. שנאמר "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו". ואמר רבי יוחנן, שכל מקום שהלך שם, ביתו עמו [פי' היה נושא כל כלי תשמישי בית עמו ואהל חנייתו, שלא להנות מן אחרים].

[נאמר בפסוק] "ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא". אמר רבי יוסי בן רבי¹³⁰ חנינא, מכאן, שהאשה מכרת באורחין יותר מן האישי¹³¹. קדוש הוא, מאיפה היא ידעה [שהוא קדוש]. רב ושמואל, אחד אמר, שלא ראתה זכוב עובר על שלחנו. ואחד אמר, סדין של פשתן¹³² הצייעה על מטתו, ולא ראתה קרי עליו.

[מה שנאמר] "קדוש הוא" אמר רבי יוסי בן רבי¹³³ חנינא, "הוא קדוש", ומשרתו אינו קדוש, [שנאמר], "ויגש גיחזי להרפה". אמר רבי יוסי בן רבי¹³⁴ חנינא, שאחזה בדדיה¹³⁵.

[מה שנאמר] "עובר עלינו תמיד" אמר רבי יוסי בן רבי¹³⁶ חנינא בשם רבי אליעזר בן יעקב, כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמיד¹³⁷.

ואמר רבי יוסי בן רבי¹³⁸ חנינא בשם רבי אליעזר בן יעקב, אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל¹³⁹, אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר

"ממעמקים קראתיך ה'¹²⁴. וכן למדנו כברייא, לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, לפי שאין גבהות לפני המקום, שנאמר "ממעמקים קראתיך ה'", ונאמר, "תפלה לעני כי יעטוף" [ודרך עניות בנמוך].

ואמר רבי יוסי בן רבי¹³⁰ חנינא בשם רבי אליעזר בן יעקב, המתפלל צריך שיכוין את רגליו [זו אצל זו]¹³¹, שנאמר "ורגליהם רגל ישרה"¹²⁵ [נראין כרגל אחד].

ואמר רבי יוסי בן רבי חנינא בשם רבי אליעזר בן יעקב, מה הוא שנאמר "לא תאכלו על הדם", לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם¹³².

אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי בן רבי חנינא בשם רבי אליעזר בן יעקב, כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל, הפסוק אומר עליו, "וואתי השלכת אחרי גויך", אל תקרי גויך [כנגד פניך] אלא גאיך [גאווה שלך]. אמר הקדוש ברוך הוא, לאחר שנתגאה זה, קבל עליו מלכות שמים.

רבי יהושע אומר, עד שלש שעות. אמר רב יהודה אמר שמואל, הלכה כרבי יהושע¹²⁶. הקורא לאחר מכן לא הפסיד [פי' אף על פי שלא יצא ידי קריאת שמע, יש לו קבול שכר כעוסק בתורה]. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא, ובלבד שלא יאמר יוצר אור [שזה אחרי זמן זה הוא ברכה לבטלה, שזה לא זמנו]. שאלו שאלה מברייא, הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה, אבל מברך הוא שנים לפניו ואחת לאחריה, זה פירכה על דברי רב חסדא. וזה פירכה.

יש אומרים, אמר רב חסדא אמר מר עוקבא, מה הוא "לא הפסיד", שלא הפסיד ברכות. וכן למדנו כברייא, הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה¹²⁷, אבל מברך הוא שנים לפניו ואחת לאחריה.

אמר רבי מני, גדול הקורא קריאת שמע בעונתה יותר מהעוסק בתורה, [וההוכחה לזה הוא] מזה שלמדנו, הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה, מכלל דקורא בזמנה, יותר טוב.

משנה. בית שמאי אומרים, בערב, כל אדם יטה [על צדו] ויקרא, ובבקר יעמוד [ויקרא], שנאמר "ובשכבך ובקומך" [פי' ובזמן שכיבה יש לשכב ובזמן קימה יש לקום]. ובית הלל אומרים, כל אדם קורא כדרכו¹²⁸ [אין בקימה, או בשכיבה, או בישיבה, או מהלך]. שנאמר "ובלכתך בדרך", אם כן, למה נאמר, "ובשכבך ובקומך". בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים. אמר רבי טרפון, אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים¹²⁹. אמרו לו, כדאי היית לחוב בעצמך¹³⁰, שעברת על דברי בית הלל.

אינו גבוהין ג' - והב"ח והט"ז מתירין אבל הא"ר פוסק כהש"ע:

ולא י"ג וכו' - לפי שאין גבהות לפני המקום שנא' ממעמקים קראתיך ה':

זקן או חולה - שקשה לו לירד מעל המטה:

להשמיע לצבור - דמותר לו לעמוד ע"ג מקום גבוה ואפילו ע"ג כסא או ספסל ואין בזה משום גבהות ויש מן האחרונים שכתבו דהיכא דיש בו משום ביעותא אפילו להשמיע לצבור אסור. כתב המ"א שעכשיו נהגו שהמקום שהש"ע עומד עליו הוא עמוק משאר בה"כ משום ממעמקים קראתיך ה' ולכן נקרא הש"ע בכ"מ יורד לפני התיבה:

¹²⁴ שהיא מדה אחרונה, שהיא התפלה לחכמה, ומשם ולמטה ג' דרגין, גבוה כו'. כמ"ש ממעמקים קראתיך ה'. וז"ש תפלה לעני כי יעטוף (אגדות הגר"א).

¹²⁵ לפי שרגליהן לבר מגופן, צ"ל ישרה, בלא חילוק ביניהם. ולכן בכל בוקר נתחזר לתרין טלפין. ועוד ליחד צבא מעלה עם צבא מטה (אגדות הגר"א).

¹²⁶ ע"י שו"ע (או"ח סי' נח ס"א): הוב"ד לעיל הערה 101.

¹²⁷ ע"י שו"ע (או"ח סי' נח ס"ו): אע"פ שזמנה נמשך עד סוף השעה הג', אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד' שהוא שליש היום, ואין לו שכר כקורא בזמנה. ואם עברה שעה ד' ולא קראה, קוראה בלא ברכותיה כל היום.

משנה ברורה: קראה - אפי' בפשיעה ונראה פשוט דמה שכתב ולא קראה ל"ד דה"ה אפילו קרא אותה כולה מקודם בזמנה בלא ברכותיה אלא לרבותא נקטיה דלא נימא כיון דלא קראה כלל עד עתה גרוע יותר וכ"כ בהדיא בב"י סוף סימן מ"ו ע"ש ובתשובת משכנות יעקב סימן ע"ז מפקק בזה היכא דמתחלה קרא את כולה ע"ש:

שעה ד' - דברכות אינם שייכים לק"ש דאע"פ שנתקנו קודם ק"ש מ"מ לאו ברכת ק"ש היא שהיו אינו מברך אקב"ו לקרות שמע והרי הם כמו תפילה ולפיכך דינם כמו תפילת השחר שהוא רק עד שליש היום:

עברה שעה ד' - אפילו נאנס אפ"ה מכאן ואילך הפסיד הברכות. ואם בירך הוי ברכה לבטלה ועיין בביאור הלכה:

קוראה - עיין בלבוש שכתב יכול לקרותה וכו' והכוונה הוא שטוב שיקראנה כדי שיקבל עליו עול מ"ש אבל אינו מחוייב שאינו מקיים בזה המ"ש דק"ש וכמו שהסכימו עליו עולם מ"ש אין נמשך מן ק"ש מן התורה רק עד ג' שעות וכמ"ל ודע דמ"מ פ' ציצית או שארי פסוקים שהם מזכירת מ"מ מחוייב מן התורה כל היום דהא מן התורה לא נקבע זמן לזכירתה וכמו שכתב הש"א סימן י' דעד הערב הוא זמן לזכירת מ"מ ע"ש:

¹²³ ע"י שו"ע (או"ח סי' צ ס"א): המתפלל, לא יעמוד על גבי מטה ולא על גבי ספסל (ואפי' אינו גבוהין ג', ב"י בשם מהר"א), ולא על גבי מקום גבוה, אלא א"כ היה זקן או חולה, או שהיה כוונתו להשמיע לצבור:

משנה ברורה: ואפילו וכו' - מפני שכשהוא עומד עליהם הוא טרוד וירא שמא יפול ולא יוכל לכוין ולפ"ז מה שהתירו בסמוך בזמן חולה לא דאין בו משום גבהות מ"מ יאסר לעמוד מחמת ביעותא צ"ל הטעם דלא הטיחיהו חכמים והתירוהו להתפלל עליהם במה שייטב לו בישיבה או בעמידה או ל"ל דמיירי שם בגוויי דליכא ביעותא:

גמרא. מובן [הם דברין] בית הלל שהם מפרשים את טעם [דבריהם], משום שנאמר "ובלכתך בדרך", שאפשר לקרא בכל אופן שרוצים, וגם מפרשים] וטעם של לא אמרו כדברין בית שמאי. אלא בית שמאי, למה לא אמורים כבית הלל. בית שמאי יאמר לך, אם כן [כדברי ב"ה], יאמר הפסוק בבקר ובערב, מה הוא "בשכבך ובקומך", בשעת שכיבה, שכיבה ממש, ובשעת קימה, קימה ממש.

[מקשה הגמ' ובית שמאי, זה [שנאמר] "ובלכתך בדרך", איך לומדים אותו. ההוא צריכים לכמו שלמדנו בברייתא, נאמר בפסוק שחייבים לקרא קריאת שמע] "בשבתך בביתך", פרט לעוסק במצוה, "ובלכתך בדרך", פרט לחתן, מכאן אמרו, הנושא בתולה, פטור¹²⁸ [מקריאת שמע לילה ראשונה, שהוא טורד במחשבת בעילת מצוה¹²⁹, אבל הנושא אלמנה, חיב.

[מקשה הגמ' איך משמע "מ"ובלכתך בדרך" שזה מדבר על חתן]. אמר רב פפא, כמו [הליכה ב]דרך, מה [הליכה ב]דרך [שהוא לא חובה אלא] רשות, אף כל [זמן] שאתה עוסק בדברים של רשות [אתה חיב לקרא ק"ש]. מקשה הגמ', מה ההוכחה שהפסוק מדבר בדבר רשות] אולי מדובר שהולך לדבר מצוה, ועכ"ז אמר התורה לקרא [קריאת שמע]. אם כן, התורה [היא צריך] לכתוב "בשבת ובלכת", מה הוא "בשבתך ובלכתך". בשבת שלך ובלכת שלך מחייבים [לקרא קריאת שמע], אבל [הליכה] של מצוה, אתה פטור.

[מקשה הגמ' אם כן [שהכל בנוי על עוסק במצוה פטור מן המצוה], אפילו הנושא אלמנה גם כן [צריך להיות פטור]. ומתוך הגמ', לא כך, אלא חתן פטור מקריאת שמע כשנושא בתולה ש]בזה שהוא טורד, אבל בזה [הנושא אלמנה] לא טורד.

[מקשה הגמ' אם [הפטור של חתן] משום טרדה, אפילו אם טובע ספינתו בים [צריך להיות פטור]. ואם תאמר כך הוא, למה אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב, אכל חיב בכל המצות האמורות בתורה [הרי הוא טורד בצערו, ועכ"ז חיב בכל המצות], חוץ מן התפילין¹³⁰, שהרי נאמר

¹²⁸ ע"י ש"ע (א"ח ס"י ע' ט"ג): הכונס את הבתולה פטור מק"ש ג' ימים אם לא עשה מעשה, מפני שהוא טורד בטרדת מצוה. והני מילי בזמן הראשונים, אבל עכשיו שנשאר בני אדם אינם מכוונים כראוי, גם הכונס את הבתולה קורא: הגה - וע"ל ס"י צ"ט אם שכור יקרא ק"ש:

משנה ברורה: הבתולה - מפני שהוא טורד טרדה דמצוה שמחשב על עסק בתולים משא"כ אלמנה לא טריד:

מק"ש - וברכותיה וה"ה מתפלה וכמו שמבואר לקמן בסימן ק"ו:

ג' ימים - וד' לילות כגון אם נשא ביום הרביעי בצהרים פטור עד מוצאי שבת ועד בכלל. ולפעמים יצויד ד' ימים כגון אם נכנס לחופה ביום ד' עד שלא קרא ק"ש של שחרית פטור ד' ימים:

אם לא עשה - אבל לאחר מעשה שאינו טורד עוד חיב וכן מזה הזמן ואילך חיב אף אם לא בעל דכיון שכבר עבר ג' ימים ולא עשה מעשה מתייבא אה"כ מן הדבר ואינו טורד כלל:

קורא - ר"ל חיב לקרות ועם ברכותיה דכין וגם מתפלל דכיון שחיב בק"ש חיב בתפלה ואם אינו קורא מיחזי כיהורא שמראה שמכוין בכל שעה. ולענין תפילין עיין לעיל בס"ל ח"ס ב"ב:

יקרא ק"ש - שם נתבאר דבשכרות מעט קורא ומתפלל דזמנינו בלא"ה אין אנו מכוונים כ"כ הא אם אין יכול לדבר לפני המלך אין לקרות ולהתפלל עד שיסיר יינו מעליו:

¹²⁹ אע"פ שהחתן גם כן עוסק במצוה, עכ"ז המיעוט של עוסק במצוה פטור מן המצוה, היינו מי שעוסק במלאכת מצוה, אבל חתן יש טרדה מחשבת, ולולא הפוסק היה חיב (רש"י).

¹³⁰ ע"י ש"ע (א"ח ס"י לח ס"ה): אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין, מכאן ואילך חיב, אפי' באו פנים חדשות:

משנה ברורה: ביום ראשון - פי' אפילו ביום שנקבר שאינו יום המיתה כיון שהוא יום ראשון לאבילות ולמנחמים וע"כ אפילו אם נקבר בלילה לא יניח תפילין ביום אבל אם מת או נקבר בחוה"מ מניח תפילין בין בחוה"מ [והפמ"ג בסימן ע"א מפקפק בזה דמ"מ יום מר הוא לו היום הראשון ועכ"פ צריך לזוהר שלא לברך עליהן ובלא"ה המנהג שלא לברך על תפילין בחוה"מ] ובין לאחר המועד אף שהוא יום ראשון לאבילות מ"מ כבר נחמוהו מנחמים במועד וכן כשנקבר ביום טוב שני יניח תפילין בא"ח דיר"ט שני עולה למנין שבעה ויום שאחר המועד יחשב לשני וכן אם שמע שמועה קרובה [דהיינו בתוך שלשים אפילו ביום ל' עצמן] ג"כ דינו כיום הקבורה ולכן אפילו אם שמע בלילה לא יניח תפילין ביום ואפילו בא לו שמועה קרובה כשכבר הניח תפילין והתחיל להתפלל חולצן. ואם שמע שמועה רחוקה דהיינו לאחר שלשים שאין האבילות רק שעה אחת מותר להניח תפילין וכל"ש שא"צ לחלצן וע"כ אם בא לו השמועה באמצע פסקי דזמרה וכה"ג לא יחלוץ התפילין רק יחלוץ מנעליו משום אבילות ואם ע"י השמועה בא לידי בכי צריך לחלצן כדמוכח מיר"ד סימן שפ"ח ס"ב וסימן ת"ב בש"ך סק"ב ועיין לקמן בס"ט:

אסור - דתפילין נקראין פאר בפסוק ואבל מעולל באפר ואין נאה לתת פאר תחת אפר:

בהם "פאר", שנאמר "פארך חבוש עליך" [וכיון שצריכים "פאר" ואבל מתגולל בצערו בעפר, אין זה פאר].

[מתוך הגמ'] שם [בחתן הנושא בתולה] הוא טרוד טרדה של מצוה, וכאן [שטבע ספינתו בים] טורד טרדה של רשות.

ובית שמאי [שדורשים מ"בשבתך] למעט עוסק במצוה, איך הם דורשים "ובלכתך", אותו [מילה] צריכים למעט שלוחי מצוה [מחויב ק"ש, ואע"פ שלא עושים מצוה, רק הולכים לשם לעשותו]. ובית הלל [אע"פ שדורשים ובלכתך בדרך למעט חתן] אומרים, [גם] לומדים ממילא דאפילו בדרך גם כן קורא [קריאת שמע].

הרבנים למדו, בית הלל אומרים, עומדין וקורין, יושבין וקורין, ומטיין וקורין, הולכין בדרך וקורין, עושין במלאכתך וקורין. ומעשה ברבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד, והיה רבי ישמעאל שוכב ורבי אלעזר בן עזריה עמד. כיון שהגיע זמן קריאת שמע [של ערבית], רבי אלעזר שכב [כדברי ב"ש] ועמד רבי ישמעאל [לעשות לא כבית שמאי].

אמר רבי אלעזר בן עזריה לרבי ישמעאל, ישמעאל אחי, אמשול לך משל, למה הדבר דומה [הנהגה שלך]. משל לאחד שאומרים לו "זקנך [נאה] וגדולך, אמר להם, [הואיל וקלסתם אותו אף הוא] יהיה כנגד המשתחיתים, [הגדול הזה יהיה נתון לתער ולמספרים]. וכן אתה, כל זמן שאני עומד, אתה שוכב, עכשיו כשאני שכבתי [הרי אני כאילו מקלס את מעשיך שהיית שוכב], אתה עמדת. אמר לו, אני עשיתי כדברי בית הלל, ואתה עשית כדברי בית שמאי, ולא עוד אלא [חששתי] שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות [כדברי ב"ש] ולא יבינו שהיית מוטה מלפני כן].

[מקשה הגמ' מה הוא [שאמר רבי ישמעאל] "ולא עוד". ואם תאמר, בית הלל גם כן סוברים [שקוראים ק"ש] בשכיבה, היינו כששכב בתחילה והגיע [זמן ק"ש וקורא ק"ש בשכיבה], אבל הכא, כיון דעד עתה הייתי עומד, ועכשיו שוכב, יאמרו [התלמידים] לומדים מזה שהוא סובר כדברי בית שמאי, [וחששתי] שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות [כדברי בית שמאי].

רב יחזקאל לימד, העושה כדברי בית שמאי, עושה [כהלכה, וכן העושה] כדברי בית הלל, עושה [כהלכה]. רב יוסף אמר, העושה כדברי בית שמאי, לא עשה כלום¹³¹, שלמדנו במשנה, מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין [שאיין זה ישיבת סוכה], ובית הלל מכשירין. אמרו בית הלל לבית שמאי, מעשה שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן חזרונית. מצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, [וזקני בית שמאי] לא אמרו לו כלום. אמרו להם, [וכי] משם ראייה [שהלכה כדברי ב"ה]. הרי הם אמרו לו, אם כן היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימך. רב נחמן בר יצחק אמר, העושה כדברי בית שמאי, חיב מיתה, שלמדנו במשנה אמר רבי טרפון, אני הייתי בא בדרך ושכבתי לקרות כדברי בית שמאי, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו, כדאי היית לחוב בעצמך, שעברת על דברי בית הלל.

משנה. ב[קריאת שמע של] שחרית מברך שתי [ברכות] לפני [קריאת שמע] ואחת לאחריה¹³², ובערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה, אחת ארוכה [פי' אמת ואמונה] ואחת קצרה [פי' השכיבנו]. במקום שאמרו [אנשי כנסת הגדולה] להאריך [ולומר ברכה ארוכה], אינו רשאי לקצר [ולברך ברכה קצרה, וכן במקום שאמרו אנשי כנסת הגדולה] לקצר [בברכה], אינו רשאי להאריך. [וכן במקום שאנשי כנסת הגדולה קבוע] לחתום [ברכה, ולומד בסופו "ברוך אתה ה' וכו'"], אינו רשאי שלא לחתום [ולא לומר ה"ברוך אתה ה'"] בסוף, וכן במקום שאמרו אנשי כנסת הגדולה, [ברכה כמו בברכת הפירות או ברכת המצות], אינו רשאי לחתום.

גמרא. מה הוא מברך [בבוקר לפני קריאת שמע]. אמר רבי יעקב אמר רבי

מכאן ואילך - שנאמר ואחריתה כיום מר ש"מ דיעקר מרירות הוא יום ראשון: חיב - משמע דחיב מיד ויש פוסקים דביום ב' אין להניח קודם הנץ ע"כ מהנכון להתמתן מלהניח עד אחר הנץ:

פנים חדשות - לנחם אותו ומשמע דמניח לכתחלה אבל האחרונים מסקי דאין להניח בפניהם תפילין עד שילכו להם אלא דאין חולץ אם הניח קודם שבאו פנים חדשות:

ע"י ש"ע (יר"ד ס' שפח ס"א): אבל אסור להניח תפילין ביום ראשון, ואחר שהנץ החמה ביום שני, מותר להניחם:

ביאור: אסור להניח - אפילו ביום שמועה קרובה אסור להניח תפילין (ט"ז וש"ך).

שם - היינו ביום קבורה אף שמת אתמול. ואם נקבר ביר"ט מניח תפילין ביום א' שלאחר יר"ט דכבר נהגו בדברים שבצנעה (רע"א¹³³), ור"א דווקא ביום מיתה שהוא יום הקבורה, ואינו עיקר (פ"ת).

{ יא ע"ב }

אושעיא, יוצר אור ובורא חשך. [מקשה הגמ', למה כתוב "חושך" שהוא לשון שלילי] שיאמר, יוצר אור ובורא נוגה. [מתרץ הגמ'] אומרים [נוסח הברכה] כמו שנאמר בפסוק. [מקשה הגמ'] אלא מעתה [שאומרים כנוסח הפסוק, היו צריכים לומר] עשה שלום ובורא רע, וכי [בברכה זו] אומרים כמו שנאמר [בפסוק]. אלא, כתוב "רע" וקוראים "הכל" לשון מעולה, גם כאן שיאמר "נוגה" במקום "חושך" [שהוא] לשון מעולה. אלא אמר רבא [יש צורך לומר לומר חושך], כדי להזכיר מדת יום בלילה [פי'] גם בברכת "אשר בדברו" מזכירים מידת יום ומדת לילה ביום¹³¹ [פי'] בברכת יוצר אומר מזכירים "ובורא חושך". מקשה הגמ' זה מובן מדת לילה ביום, כמו שאמרנו, "יוצר אור ובורא חשך", אלא מדת יום בלילה איפה מצאנו אותו [בברכת אשר בדברו]. אמר אביי, "גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור".

[מקשה הגמ', הברכה] האחר, מה הוא. אמר רב יהודה אמר שמואל, אהבה רבה. וכן הורה לו רבי אלעזר לרבי פדת בריה, אהבה רבה. וכן למדנו בבביתא כן, אין אומרים "אהבת עולם" אלא "אהבה רבה"¹³². ורבנן אמרו, "אהבת עולם", וכן נאמר "ואהבת עולם אהבתך על כן משכתיך חסד".

אמר רב יהודה אמר שמואל, השכים [בבוקר ורוצה] ללמוד תורה¹³³, טרם שקרא קריאת שמע, צריך לברך [ברכת התורה, אבל] אחרי שקרא קריאת שמע, אינו צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה [שיש בה מעין ברכת התורה, ותן בלבנו ללמוד וללמוד וכו'].

אמר רב הונא, למקרא [פי'] לקרא פסוקים, צריך לברך [ברכת התורה], ולמדרש, אינו צריך לברך [ברכת התורה]¹³⁴. ורבי אלעזר אמר, למקרא ולמדרש, צריך לברך [שמדרשי הפסוקים כמו מכילתא וספרי, הם קרוב לפסוקים]¹³⁵, אבל הלומד משה, אינו צריך לברך. ורבי יוחנן אמר, אף למשנה גם כן צריך לברך¹³⁶, אבל לתלמוד¹³⁷ אינו צריך לברך. ורבא אמר, אף לתלמוד צריך לברך¹³⁸ [שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאת], שאמר רב חייה בר אשי, הרבה פעמים הייתי לפני רב ללמוד בספרא, והיה מקדים ונוטל ידיו ומברך [ברכת התורה] ומלמד אותנו הלימוד [במדרש, אם כן רואים הוראה שלמדרש צריך לברך ברכת התורה].

¹³¹ ע"י ש"ע (או"ח סי' נט ס"א): הוב"ד לעיל הערה קכב. יש להקשות @ הרי בשני הברכות מזכירים גם מידת יום וגם מידת לילה.

¹³² ע"י ש"ע (או"ח סי' ס ס"א): ברכה שנייה: אהבת עולם (הגה - ו"א אהבה רבה, וכן נוהגין בכל אשכנז), ואינה פותחת בברוך, מפני שהיא סמוכה לברכת יוצא אור. ואם היא פוסרת ברכת התורה על"ל סי' מ"ז:

משנה ברורה: אהבת עולם - פי' תחלת הברכה מתחלת אהבת עולם אבל כל נוסח הברכה וחתומתה היא כמו שאנו אומרים בברכת אהבה רבה אף לדעה זו: וכן נוהגין - היינו בבקר אבל בערב נוהגין לומר אהבת עולם והטעם שנהגו לומר בבוקר אהבה רבה משום שנאמר חדישים לבקרים רבה אמונתך. וכו"ז לכתחלה אבל בדיעבד אף אם אמר כל הנוסח של אהבת עולם בבוקר יצא ידי חובתו:

¹³³ ע"י ש"ע (או"ח סי' מז ס"ז): ברכת אהבת עולם פוסרת ברכת התורה, אם למד מיד בלי הפסק:

משנה ברורה: אהבת עולם - נקט אהבת עולם לפי מה שפסק לקמן בסימן נ"ט ס"א אבל להרמ"א שם אומרים אהבה רבה בשחית. ופשוט דה"ה בברכת אהבת עולם בערבית ג"כ שפוסרת דזיל בתר טעמא. ונ"מ לענין אם עבר וישן שינת קבע על מטתו קודם לדעת המחבר לקמן בסעי' י"א דשינת קבע הוי הפסק ואפילו לפי המנהג שנהגין כדעת ה"א שם להקל מ"מ טוב יותר שיכוין בברכת אהבת עולם לפטור לצאת ידי דעת רוב הפוסקים המחמירין בזה כמבואר לקמן במ"ב ע"י ש"ע. ועיין בה"ל עוד נ"מ:

פוסרת - שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים וכו' ולכאורה מדסתם משמע דאפילו לא כיון בעת הברכה לפטור בזה בה"ל סגי ועיין בה"ל:

אם לא - דברכת אהבה רבה כיון דניתקן העיקר לק"ש לא מיתחזי לשם בה"ל אמר בשונה מיד וכתב הלבוש שאף אם התפלל וסיים התפלה אינו נקרא בזה הפסק כיון שאח"כ למד מיד:

מיד - אפי' מעט לשם מצות לימוד ואז שוב לא יצטרך לברך כל אותו היום אפילו הפסיק ועמד וחזר ללימודו על דרך שיתבאר לקמיה בברכת התורה:

¹³⁴ שאין צריך לברך על פירוש הפסוק (תר"י).

¹³⁵ שבמדרש ג"כ לומד מהפסוקים מק"ו ומג"ש ומהמדות שהתורה נדרשת בהם (תר"י).

¹³⁶ שבמשנה ג"כ מפרש הפסוקים ומשם לומד טעמי המצות אבל לתלמוד שהוא פירוש המשנה לא, דאין צריך לברך על הפירוש (תר"י).

¹³⁷ היינו סברת טעמי משנה, ותיורצי משניות הסותרות זו את זו (רש"י).

¹³⁸ שבתלמוד ג"כ מפרש עיקרי הפסוקים (תר"י).

ע"י ש"ע (או"ח סי' מז ס"ב): צריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא: הגה - בין למדרש: משנה ברורה: בין למדרש - והמחבר ג"כ מודה בזה אלא דס"ל דהוא בכלל מקרא:

מה הוא מברך. אמר רב יהודה אמר שמואל, "אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה". ורבי יוחנן מסיים בה כן [שכן צריך לפתוח בברוך ולחתום בברוך], "העבר¹³⁹ נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפניות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל¹⁴⁰". ורב המנונא אמר, "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נתן התורה". אמר רב המנונא, זו [האחרונה] היא מעולה שבברכות [התורה, לפי שיש בה הוראה למקום וקילוס לתורה ולישראל]. הלכך צריך לומר את כלם [פי' ב' הברכות]¹⁴¹.

למדנו שם [במסכת תמיד], אמר להם הממונה [פי' סגן הכהנים], ברכו ברכה אחת¹⁴². והם ברכו [ברכה אחת של ברכת ק"ש], וקראו עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר, וברכו עם העם שלש ברכות, אמת ויציב, ועבודה [פי' רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון], ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון¹⁴³, וברכת כהנים [ובשאר תפלה לא היה להם פנאי ואף זמן קריאת שמע לא הגיע], ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא [שהשמרות הוחלפו בשבת].

מה הוא הברכה אחת [שכתוב בתחילה שברכו לפני ק"ש]. כמו זה שרכי אבא ורבי יוסי בר אבא הקרו למקום ההוא, ושאלו אותם, מהו הוא ברכה אחת. לא ידעו. ובאו ושאלו את רב מתנה, ולא ידע. באו שאלו לרב יהודה, אמר להם, כך אמר שמואל, אהבה רבה. ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש, יוצר אור.

כאשר רב יצחק בר יוסף הגיע [לבלל מארץ ישראל] אמר, זה שרבי זריקא [אמר שהוא "יוצר אור"] לא נאמר בפירוש [פי'] הוא לא שמע כך בפירוש מפי ריש לקיש] אלא נלמד ממשמעות, שאמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש, זאת אומרת [פי'] מזה שרק אמרו ברכה אחת, ברכות אין מעכבות זו את זו [ואם בירך רק ברכה אחת של ברכת ק"ש קיים מצוה זו ולא השני]. אם תאמר, זה מובן [אם כוונתו לברכת יוצר אור, היינו שברכות אין מעכבות זו את זו, שלא אמרו אהבה רבה,

¹³⁹ פי' שיעברו עלינו לעסוק בהם מאהבה (רש"י).

¹⁴⁰ וכי אין כאן חסרון של מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך.

¹⁴¹ ע"י ש"ע (או"ח סי' מז ס"ה): ברכות התורה אקב"ו על דברי תורה, והערב נא וכו', ואשר בחר בנו:

משנה ברורה: על ד"ת - ומנהג מדינותינו לומר לעסוק בד"ת. גר יכול לומר ברכת אשר בחר בנו [אחרונים]:

והערב נא - ויש מדקדקין להוסיף וצאצאי וצאצאינו כי כל מי שהוא ת"ח ובנו ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימוש מפך וגו' וא"צ לכך כי בכלל וצאצאינו הוא ג"כ בני בניו [מ"א]:

ואשר בחר - ותמיד תהיה תפלת האב והאם שגורה בפייהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות ויכוין מאוד בברכת אהבה רבה ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו וכן כשאומר בובא לציון למען לא ינגע לריק ולא נלד לבהלה:

¹⁴² ע"י רמב"ם (תמידין ומוסיפין פ"ו ה"ד): ואחר שמעלין האיברים לכבש מתכנסין כולן ללשכת הגזית, והממונה אומר להם ברכו ברכה אחת, והן פותחין וקורין אהבת עולם ועשרת הדברות ושמע והיה אם שמוע ויאמר ואמת ויציב ורצה ושים שלום, ובשבת מוסיפין ברכה אחת והיא שיאמרו אנשי משמר היוצא לאנשי משמר הנכנס, מי ששכן את שמו בבית הזה ישכין ביניכם אהבה אחוה שלום ורעות, ואחר כך מפיסין פייס שלשי ורביעי וזוכה בקטורת מי שזכה ונכנס ומקטיר ואחר כך נכנס זה שזכה בדישון המנורה ומטיב שתי הנרות ויוצא זה שהקטיר עם מדשן המנורה, ועומד על מעלות האולם הוא ואחיו הכהנים.

לחם משנה: ונכנס ומקטיר ואח"כ נכנס כו'. כתב הרב בעל כ"מ אף על גב דבפ"ו דתמיד שנוי הטבת שתי נרות קודם לקטורת כו' כן נראה שם בהדיא דאחר שאמר שם מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מערבבים דולקים כו' אמר שם מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבדן וכו' ומלמדין אותו כו' דמשמע דהקטרת הקטורת היתה אחר הטבת שתי נרות, על כן יש לתמוה על התוס' שכתבו בפ"ק דיומא (דף י"ד) בדיבור אמר אביי וקשיא לן אמאי לא ומשני נמי הכי דמתני' דהכא בשתי נרות ומתני' דהתם בחמש נרות, דמאי קושיא אמר ע"כ מתני' דתמיד אית ליה דהטבת שתי נרות קודמת לקטורת כשאמרנה והכי מצית אמרת דהא שאמרה דקודמת לקטורת היינו חמש נרות ולא שתיים דא"ל לומר כן וצ"ע:

¹⁴³ אי נמי שאותך לבדך ביראה נעבוד (רש"י).

{ יב ע"א }

אבל אם תאמר שהיו אומרים אהבה רבה, מה הוא "ברכות אין מעכבות זו את זו". דלמא זה שלא [ברכת] "יוצר אור", משום שלא הגיע זמן יוצר אור, וכאשר יגיע זמן יוצר אור, הווי אומרים.

[ומה שאמרו שלא למדו את זה בפירוש אלא מכלל] אם זה [נלמד רק] מכלל, מה [חסרון יש בזה]. שאם [זה נלמד רק] מכלל, באמת היו אומרים אהבה רבה, וכאשר הגיע זמן יוצר אור, היו אומרים אותו, ומה [פירוש הדבר] ברכות אין מעכבות זו את זו. סדר ברכות¹⁴³ [שאם מקדימים אהבה רבה ליוצר אור, יוצאים ידי חובת ברכת קריאת שמע].

[מה שכתוב במשנה הנ"ל] וקורין עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר, אמת ויציב, ועבודה וברכת כהנים. אמר רב יהודה אמר שמואל, אף מחוץ לעזרה¹⁴⁴ בקשו¹⁴⁵ לקרות כן [פי' לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע], אלא שכבר בטלום [חז"ל] מפני תרעומת תלמידי ישי' [שלא יאמרו לעמי הארץ "אין שאר תורה אמת, ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני"]. וכן למדנו בבבלי, רבי נתן אומר, מחוץ לעזרה בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת תלמידי ישי'.

רבה בר בר חנה חשב לקבוע [עשרת הדברות בתוך קריאת שמע] בסורא, אמר לו רב חסדא, כבר בטלום מפני תרעומת תלמידי ישי'. אמרימר חשב לקבוע אותם בנהרדעא, אמר לו רב אשי, כבר בטלום מפני תרעומת תלמידי ישי'.

[מה שכתוב במשנה הנ"ל] ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא. מה הוא הברכה אחת. אמר רבי חלבו, משמר היוצא אומר למשמר הנכנס, מי ששקל את שמו בבית הזה, הוא ישכין ביניכם אהבה ואהבה ושלוש וריעות¹⁴⁶.

מקום שאמרו להאריך. זה פשוט, במקרה שהוא לקח כוס של יין בידו, וחשבו להיות שכו, והתחיל לברך על דעת שכו [ואמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, במחשבה לומר ברכת שהכל], וסיים בשל יין [פי' בורא פרי הגפן], יצא¹⁴⁴, שגם אם אמר "שהכל נהיה בדברו", יצא, שהרי למדנו, על כולם אם אמר "שהכל נהיה בדברו", יצא. אלא, במקרה שלקח כוס של שכו בידו, וחשבו ליין, פתח ובירך על דעת יין [ואמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, במחשבה לומר בורא פרי הגפן], וסיים בשל שכו [פי' אמר "שהכל נהיה בדברו"], מה [ההלכה], האם הוא יצא ידי חובתו או לא, שכן שכו לא פרי הגפן].

[צדדי הספק הם אם:] הולכים אחרי עיקר הברכה [היינו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, ואז חשב לברך "בורא פרי הגפן"], או הולכים אחרי החתימה.

בא שמע, [בתפילת שחרית] שחרית¹⁴⁵, [אם] התחיל [ברכת ק"ש] ב"יוצר אור" [פי' כאשר אמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, חשב

¹⁴⁴ ע"י ש"ע (או"ח סי' רט ס"א): לקח כוס של שכו או של מים ופתח ואמר: ב"א ה' אלהינו מלך העולם, על דעת לומר שהכל, וטעה ואמר: בפה"ג, אין מחזירין אותו מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות שהם עיקר הברכה לא נתכוין אלא לברכה הראויה לאותו המין. ויש אומרים שאם לקח כוס שכו או מים וסבור שהוא של יין ופתח: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, על דעת לומר בורא פרי הגפן, ונזכר שהוא שכו או מים וסיים שהכל, יצא: הגה - וכ"ש אם היה בידו יין וסבור שהוא מים ופתח אדעתא לומר שהכל, ונזכר ובירך בורא פרי הגפן שיוצא, שהרי אף אם סיים שהכל יצא:

משנה ברורה: אין מחזירין אותו - זהו דעת הרמב"ם אבל רוב הפוסקים וכמעט כולם חולקים עליו והסכימו דלא אזלינן בתר דעתו כיון שבפיו הוציא ברכה שאינה ראויה לאותו המין לא יצא ומחזירין אותו וכתבו האחרונים דכן יש להורות:

ו"א שאם לקח וכו' - וכן הלכה:

על דעת וכו' - היינו אף על גב דבשעה שהזכיר שם ומלכות שהוא עיקר הברכה היה דעתו על ברכה שאינה ראויה לאותו המין כלל אפ"ה כיון שחתימת הברכה הזכיר בפיו כהוגן יצא בדיעבד:

שהרי אף אם סיים - ונמצא שאף לפי מחשבתו היתה ברכה הראויה לאותו המין:

¹⁴⁵ ע"י ש"ע (או"ח סי' רט ס"ב): לקח כוס של שכו או מים, ובירך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בפה"ג, ותוך כדי דיבור נזכר שטעה, ואמר: שהכל נהיה בדברו, וכן היתה אמירתו: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן שהנ"ב, יצא: הגה - ואם היו אחרים שותים ג"כ ויין לפנייהם ודעתו ג"כ על יין שהיה סבור שבכוסו יין, ובירך בפה"ג, ונמצא אח"כ שבכוסו מים או שכו, כשחזרו ושותה אח"כ יין א"צ לחזור ולברך, ויוצא בברכה שבירך על כוסו אע"פ שהיתה בטעות, דהא דעתו היה לשתות ג"כ שאר יין, גם הוציא האחרים ששותין שם, ולכן ברכתו ברכה (תשובת מהר"ל סי' צ"ב):

משנה ברורה: ובירך בא"י וכו' - היינו אפילו בעת תחלת הברכה היה סבור שהוא יין ונמצא שהיה תחלת הברכה וסופה שלא כהוגן אפ"ה כיון שעקב תוך כ"ד וסיים כהוגן יצא:

ותוך כדי דיבור - אבל לאחר כדי דיבור לא מהני עקירתו וחזור ומברך. ודע דהא דמקילינן בדיעבד בתוך כדי דיבור דוקא בברכות שרבנן אבל בבהמ"ז שהוא דאורייתא אם אירע כה"ג כגון שאכל לחם וטעה וסבר שאכל פירות

שצריך לברך יוצר אור] וסיים ב"מעריב ערבים", לא יצא. [אבל אם] פתח ב"מעריב ערבים" וסיים ב"יוצר אור", יצא. [וכן בתפילת] ערבית, [אם] פתח ב"מעריב ערבים" וסיים ב"יוצר אור", לא יצא. [אבל אם] פתח ב"יוצר אור" וסיים ב"מעריב ערבים", יצא. [ראויים אם כן שכללו של דבר, הכל הולך אחר החתום.

[מקשה הגמ', שאין להביא ראיה משם, שכן] שם שונה, שאומר, ברוך [אתה ה'] יוצר המאורות [ואולי הפתיחה אינה כלום, והטעם שיצא, מפני ה"ברוך אתה ה'" השני, אבל ברכת "שהכל" לא מסיים ב"ברוך אתה ה"']. זה מובן לפי רב שאמר "כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה", זה מובן, אלא לרבי יוחנן שאמר, "כל ברכה שאין בה מלכות [פי' מלך העולם] אינה ברכה", מה אפשר לומר [הרי ברוך אתה ה' יוצר המאורות אין בו "מלך העולם" ולכן אינו ברכה בכלל, ולא יכול להיות שיצא ידי חובתו באמירת הסוף לבד].

אלא [מתרץ הגמ', הסיבה שיצא לא משום החתימה אלא גם ההתחלה הוא טוב, ולא קשור ליין ושכר], כיון שאמר רבה בר עולא, צריכים להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, וכאשר אמר ברכה ומלכות, מתחילה על שניהם [גם שבה על בריאת הלילה וגם בריאת היום] אמר.

בא שמע [למדנו] מסוף [הברייאת הנ"ל], כללו של דבר, הכל הולך אחר החתום. מה "כללו של דבר" בא להוסיף, [וכן] לא להוסיף זה שאמרנו [כמו שכר ויין]. לא, להוסיף לחם ותמרים. איך מדובר. אם תאמר שאכל לחם וחשב שהוא אוכל תמרים, ופתח על דעת [לברך בור פרי העץ שהוא ברכת] תמרים וסיים בשל לחם, היינו השאלה [של שכר ויין, שכן לחם אינם ברכת בורא פרי העץ ולא יצא אם עיקר הוא התחלת הברכה]. לא [מדובר כך, אלא] צריך [לומר שמדובר במקרה], כגון שאכל תמרים וחשב שאכל לחם, והתחיל [הברכה] בשל לחם, וסיים בשל תמרים, יצא, שאפילו אם סיים בשל לחם, גם כן יצא, למה, תמרים גם כן מזינים.

אמר רבה בר חנינא סבא בשם רב, כל שלא אמר [ברכת] "אמת ויציב"¹⁴⁶ בשחרית, או [ברכת] "אמת ואמונה" בערבית, לא יצא ידי חובתו¹⁴⁷, שנאמר "להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות" [וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא, שהוציאם מצרים ובקע להם הים והעבירים, וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות, שאנו מצפים שאקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומידי עריצים ולשום נפשנו בחיים, ולהדריכנו על במות אויבינו, כל אלה הנסים התדירים תמיד].

ואמר רבה בר חנינא סבא בשם רב, המתפלל, כשהוא כורע [בברכת אבות ובברכת הודאה], כורע ב"ברוך" וכשהוא זוקף, זוקף ב"שם קב"ה. אמר שמואל, מהו טעמו של רב, שנאמר [ה' זוקף כפופים". שאלו שאלה, [שנאמר] "מפני שמי נחת [לשון הכנעה] הוא". [מתרץ הגמ'] וכי נאמר "בשמי" [שפירושו הוא שבעת אמירת שמי, אלא] כתוב "מפני שמי" [פי' קודם הזכרת השם צריך לכווץ [ירושלמי ברכות פ"א ה"ה]].

אמר שמואל לחי"א בן רב, בן תורה, בא ואגיד לך דבר טוב שאמר אביך. כך אמר אביך, כשהוא כורע, כורע בברוך, כשהוא זוקף, זוקף בשם.

והתחיל לברך בא"י אמ"ה על העץ ועל פרי העץ ונזכר שהוא לחם וסיים הזן את העולם וכו' כהוגן צריך לחזור ולברך דוקא באופן זה שציינו אבל אם טעה וסבר על הלחם שאכל שהוא אחד מחמשת המינים והתחיל לברך בא"י אמ"ה על המחיה ונזכר יכול לסיים הזן את העולם כולו וכו' ויצא דמחיה נמי מזון הוא. כתבו האחרונים מי שאומר אחר ברכת היין בורא מאורי האש ונזכר שצריך להקדים בשמים וסיים בורא מיני בשמים יצא ידי בשמים וחזרו ומברך בא"י אמ"ה בורא מאורי האש ודוקא כשנתכוין בשעת הזכרת שם ומלכות על הבשמים שנקט בידו ונכשל בלשונו ואמר בורא מאורי האש אבל כשנתכוין על האש יצא ידי ברכת מאורי האש ואח"כ מברך ברכה אחרת על הבשמים דהא על האש ג"כ צריך לברך והסדר אינו מעכב. ולענין ברכת השחר אם טעה בפוקח עורים ומלביש ערומים וכדומה נתברר לעיל בסימן מ"ו במ"ב סק"כ ע"ש:

ובירך בפה"ג - וכונתו היתה להוציא גם האחרים בברכתו:

דהא דעתו היה וכו' - אמר שני טעמים לפטור אחד כיון שדעתו לשתות שאר יין ואפילו לא היה אז אותו היין לפניו והביאו לו אח"כ חל הברכה עליהם [ואף דכוס זה היה מים והתחיל לשתות אפ"ה לא מקרי הפסק כיון שלא הפסיק בדיבור בינתים] ואפילו לא היה דעתו בהדיא לשתות יותר ורק בסתמא כיון שהוציא אחרים בברכתו שיהיו יכולים לשתות היין שלפניהם נמצא שלא היתה ברכתו לבטלה ולכן מותר גם לו לשתות שאר יין. והנה הרמ"א איל לשיטתו בסימן ר"ו ס"ג בהגהה שס"ל שם דהיכא שלא היה דעתו בהדיא ורק בסתמא צריך לחזור ולברך ולכן בענינו נמי כתב דהא דעתו וכו' אבל לפמש"כ שם במ"ב ובה"ל דיש כמה פוסקים שסוברין דאפילו בסתמא כל שהיו לפניו על השלחן בשעת ברכה ממילא חל הברכה על כולם ואין צריך לחזור ולברך כשנשפך הכוס שבירך עליו א"כ ה"ה בענינו כשנמצא מים ושותה כוס אחר יין שהיה לפניו בכל גונוי א"צ לחזור ולברך:

¹⁴⁶ כי ויציב הוא יוסף, ליחד עם אמת. ואמונה ידוע. וז"ש להגיד בבוקר חסדך, דגניז בפום כו', בבוקר אור [אגדות הגר"א].

אלה איתרס. הך ברכה דקאמרי אהבה רבה היכי ט"מ דלין מעכבות
זו את זו דלמא האי דלא אמרי יוצר אור משום דלא מטא זמניה הוא
וכי מטא זמניה אמרי לה ואת"ג דקרו אינהו ק"ש לא מטא זמניה
כדלמרינן בעלמא (יומא ל"ז) הקורא את שמע עם חכמי משמר לא יאלץ
שאנטי משמר ומקדימין : ותי **מכללא**
מאי וכי אמר ליה מכללא מאי גריעותא
איכא. דאמר לכו בפירוש חומר הא
שפיר מני למשמע מכללא דיוצר אור
קא אמרי ומטינן ליכא למשמע מהכא
דלימא לעולם אימא נך אהבה רבה
וכי : **סדר ברכות** . אס הקדים
המאורות : **בשוא** . לקבוע עשרת
הברכות בקריאת שמע : **מפני**
הערבות המינין . שלא יאמר לעמי
הארץ אין שאר תורה אמת ותדעו
שאין קורין אלא מה שאמר הקדוש
ב"ה ושמשו מפיו בסוּי : **המינין** .
טכ"ו : **פחה בזכרתי וסיים**
בדממרא . תחלה הברכה אמר ע"מ
שהכל וכיון שהגיע למלך העולם נזכר
שהוא יין ואמר פרי הגפן פשיטא לן
דילא דלא חפיוו סיים כל הברכה
כדעת פתיחתה ואמר שהכל יאל על
היין דתנן וכו' : **אלא** קא מבטריא לן פתח
אדעתא דחמרא כדי לסיים בפ"ג
וכשהגיע למלך העולם נזכר שהוא שר
וסיים שהכל מזו : **כתר עיקר ברכה**
אולינן . ועיקר ברכה אדעתא דיון
נאמרה והוי כמו שפייס ביון ואין
ברכת היין מולידה ידי ברכת שר
שאין השקר מן הגפן : **פחה ביוצר**
אור . כלומר אדעתא דלימא יוצר
אור : **וסיים במעריב ערבים** . כשאמר
מלך העולם נזכר וסיים אשר בדברו
מעריב ערבים : **אני הסם וכו'**
כלומר דלמא פתיחה אינה כלום והא
דקתני יאל לפי שחזון וחסה בה
בברוך יוצר המאורות וע"י חתימתה
קאמר דילא *אלא שהכל שאין חותם
בה בברוך ופתיחתה אדעתא דבריא
פרי הגפן הוא אימא דלא יאל : **מאי**
איכא למימר . היכי כפיין משום
חתימתה הא אין מלכות בחתימתה :
ה"ג אלא כיון דאמר כו' . אלא לא
תימא משום חתימתה יאל אלא
פתיחתה נמי מעלייתא היא ולא
חפשוט מיניה לחמרא ושכרא דלגבי
ברכות ערבית ושחרית הוא דמני
למימר כדי פתח ביון וסיים ביון יאל
דהא כי פתח בשחרית אדעתא דמעריב
ערבים הוא דפתיה לאדכורי בה מדת
היום בגלגה כגון גולגל אור כגון פתח
ערבית אדעתא דיוצר אור הוא דפתיה
לאדכורי בה מדת לילה כגון זבורה
חשך הלכך אדעתא דתרווייהו הוא :
לא לאמרי הא דאמרן . כגון שכרא
וחמרא : **היינו בעינין** . (ב) דהא ברכה
התמרים על העץ ועל פרי העץ אינה פשטת
עולה לברכת הלחם ואי בהא פשטת
דהא הולך אחר חסות ברכות הוא
הדל לחמרא ושכרא : **כל מי שלא אמר**
ברכת אמת ויליב כמו שתקטנה וכן
אמת וחמונה בערבית לא יאל : שנה
להניד צבק סודן . וברכת אמת
ויליב כולה על חסד שעשה עם אבותינו

[בנת מ:]
יבמות ט: כ"ב
קטן: חז"ל
(סא: ק"ח:)]

לקמן מ.

הגהות
הב"ד

(ח) נ"ב
דממרא הוא
פתח :
(ט) רש"י ד"ה
היינו בעיני
היינו כך ד"ה
ברכת :

לקמן מ.

[גפיל א:]
ע"פ

כ"ה
ה"ה הניבא
וכן לקמן

[תנינא ד.]
פ"ט

גליין
השנים

תוס' ד"ה לא
לחמרא
כי ולא שייך
הא לאמר פתח
ברכות לקולא
נאטול ללא כרכע ע"מ . ולא אלא
כאן חשך ברכה לעולם . דהא לא
יכרי יאל חסור לו נשחת . חמי' לחמי
כאן חסור (רש"י) סכים מכלל דכפיה
ולא הויה דבני הרש"א . וע"י מ"ש
לקמן (ע"פ) בתוס' ד"ה ר"מ : **ב"ד**
שאמר כשהיה חמת כפיה . משמע
מה דאס כיון על כיון כפיה דלא יאל
מנך כפיה . אלא דה"ו לו לכר יוצר
שמו מעט . וח"כ לא גרע מניך
שהכל דקייץ דיואל . אח"י מלתי
נשוי' במשנת גינת וורדים חלק
אורח ספ"ע דהעלה לעקר דילא :

משום דלא מטא זמן יוצר אור . דהיך
דשחיטת התמיד משיעלה עמוד
השחר פי' רש"י מיהו לא הוה טעם
לומר יוצר אור כדלמרי' הקורא כו' ויכול
לסבור הברייתא כותיקין* : **ברכה**
אחת למשמר היולא וכו' . תימא קתמ
מאי היא הוילא ולית ביה לאטק
ולא מלכות : **פתח** ואמר
באי' אליהו מלך העולם והיה
כבוד שהיה יין והבין ששר ואתר
שהבין שהיה שר שהכל : **לא**
לאמרי כהמא . ופירש רב אלפס
השתא דלא חפשיטא בעיין חזקין
לקולא וחפיו פתח בחמרא וסיים
בשכרא יאל . ור"י הי' אומר שלחמרא
לדריך לבדך פתח אחרת . ומיהו
היה אומר ר"ח אס היה יודע בדבורו
שטעה בדבורו שאמר בורא שפרי
העץ תחתה (בורא) פרי הגפן
דבסוד כדי דבור יכול לחזור בו .
וכן ב"ט בחתימה של יוס טוב אס
טעה ביון מקדש ישראל והזמנים
ואמר מקדש השבת וחזר בסוד כדי
דבור יאל אס אחרי שהוא יודע שזו
היא י"ט . ויעקב בן יעקב מתי קא
מבעטא ליה הלא ודאי מלות חזקין
לריכות כוונה . והיה אומר הר"י
דהיינו בשומע תפלה אחורי בית
הכנסת ולא נתכוין ללאס . אבל
היכא דנתכוין לבדך על היין ומלא
שכר לא מהני : **ההניד** צבק
חסד . חסד שהקדוש ב"ה עשה לנו
במלכים . ואמנתק פי' מדבר על
העמיד שלחו מלפנים שיסמור הכבדות
ואמונה ויגאלנו מיד המלכים
ובסוד ברכה חזר לגאולה דפרעה
כדי לסמוך לגאל ישראל . ח"כ ע"ד
המדר' (רכה איכה ג) דחשיב לזקנים
רבה אמונתך שאלס מחמין ומפקיד
רוחו בידו ומחזירה בלא יגיעה :
אמת ויליב וכו' . לא קאי על
השכינה אלא קאי אהדרה הוא וכו' .
וכן יוצא צבר"ס . ואימא בירושלמי
האי מרגינתא דלית ביה טימא פירוש
שאין לה שומא כל מה שמשבח
מתגני לה כדלמר לקמן (ד) לג
בזר דפתח ואמר האל הגדול הגבור
והגורא והיה מלך הרבה ואי' ר'
חנינא סימנת לשבח דמך כי כל פה
לא יוכל לספר שבתו . **כרע**

אלא אי אמרת אהבה רבה הוא אמרי
מאי ברכות אין מעכבות זו את זו
דלמא האי דלא אמרי יוצר אור משום
דלא מטא זמן יוצר אור וכי מטא זמן
יוצר אור הוא אמרי *ואי מכללא
מאי דאי מכללא לעולם אהבה רבה
הוא אמרי וכי מטא זמן יוצר אור
הוא אמרי ליה ומאי ברכות אין
מעכבות זו את זו *סדר ברכות :
וקורין עשרת הדברות שמע והיה
אם שמע ויאמר אמת ויציב ועבודה
וברכת כהנים . א"ר יהודה אמר
שמואל אף בגבולין בקשו לקרות
כן אלא שכבר במלום מפני תרעומת
המינין רבה בב"ח סבר למקבעינהו
בסורא א"ל רב חסדא כבר במלום
מפני תרעומת המינין אמימר סבר
למקבעינהו בנהרדעא א"ל רב אשי
כבר במלום מפני תרעומת המינין :
ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר
היוצא . מאי ברכה אחת א"ר הלבו
למשמר היוצא אומר למשמר הנכנס
מי ששכן את שמו בבית הזה
הוא ישכון ביניכם אהבה ואחוה
ושלום וריעות : מקום שאמרו
להאריך : פשיטא *היכא דקא
נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר
דשכרא הוא ופתח ומברך אדעתא
דשכרא וסיים בדחמרא יצא דאי
נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו
יצא דהא תנן *על כולם אם אמר
שהכל נהיה בדברו יצא אלא היכא
דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר
דחמרא הוא (ה) פתח וברך אדעתא
דחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר
עיקר ברכה אולינן או בתר חתימה
אולינן ת"ש ישחרית פתח ביוצר
אור וסיים במעריב ערבים לא יצא
פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר
אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים
במעריב ערבים יצא כללו של דבר
הכל הולך אחר החתום שאני

התם דקאמר ברוך יוצר המאורות
הניחא לרב *דאמר כל ברכה שאין בה
זכרת השם אינה ברכה שפיר
אלא לר' יוחנן דאמר כל ברכה שאין
בה מלכות אינה ברכה מאי איכא
למימר אלא ביון דאמר רבה בר
עולא *כדי להזכיר מדת יום בלילה
ומדת לילה ביום כי קאמר ברכה
ומלכות מעיקרא אתרווייהו קאמר
ת"ש מסיפא כללו של דבר הכל
הולך אחר החתום כללו של דבר
לא תרוויי מאי לאו לאתוויי לא
דאמרן לא לאתוויי נהמא ותמרי
ה"ד אילימא דאכל נהמא וקסבר
דחמרי אבל פתח אדעתא דחמרי
וסיים בדנהמא היינו בעיין לא צריכא
כגון דאכל תמרי וקסבר נהמא
אכל ופתח בדנהמא וסיים בדחמרי
[יצא] דאפילו סיים בדנהמא נמי
יצא מאי מעמא דחמרי נמי מיון
זייני : אמר רבה בר *חיננא סבא
משמיה דרב *כל שלא אמר אמת
וויציב שחרית ואמת ואמונה
ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר
להניד בבקר חסדך ואמונתך בלילות
: ואמר רבה בר חיננא [סבא]
משמיה דרב *המתפלל בשהוא כורע
מלתי זוקף כפופים מיתיבי *מפני
שמו נחת הוא מי כתיב בשמי
מפני שמי כתיב אמר ליה *שמואל
לחייא בר רב *בר אוריאי תא
אוריאי לא מלתא מעלייתא דאמר
אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע
בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם .
רב

היא שהולחם מומרים וצקע להם
היום והעבירים וברכת אמת
ואמונה מדבר בה אף על העמידות
שאנו מלפנים שיקיים לנו הבטוחו
ואמונה לגאלנו מיד מלכים ומיד
עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו
על צמות חזקינו כל אלה הנסים
התדירים תמיד : **בשוא**
כורע . בלילות וזוקף את עלמו
כשהוא אחר השם על שם ה' זוקף
כפופים (תהלים קמו) : **גחם** .
לשון הכנעה : כתיובא

א מ"ו פ"א מלכות ק"ט בלכת
ת"ע ח"כ אר"ה סימן ט' ע"פ
ג : סא ב מ"ו פ"ו מלכות
תמידין דלכ"ג : סב ב מ"ו
פ"ח מלכות ברכות הלכה י"א
פ"ט ע"פ פ"ו ע"פ ט"ט אר"ה
ט"ט ע"פ ט"ט אר"ה סג ד מ"ו
פ"ח מלכות ק"ט הלכה ח (כמנ)
ע"פ י"ח ע"פ ט"ט אר"ה ע"פ
ט"ט ע"פ ט"ט אר"ה סד ה מ"ו
פ"ח מלכות ק"ט הלכה ז ע"פ ט"ט
אר"ה סימן טו ע"פ ט"ט אר"ה
סד ה מ"ו פ"ח מלכות פתלה
הלכה ז ע"פ ט"ט אר"ה ע"פ
ט"ט ע"פ ט"ט אר"ה סימן ק"ג
ע"פ ט"ט :

רב נסים גאון

כבר בפ"ט מפני תרעומת המינין
התלמד ארץ ישראל של זה
הפרק פירושה ברין היה שירי
קורין עשרת הדברות בכל יום
מפני מה אין קורין אותן מפני
פעת המינין שלא יתי אומרים
אלו לברם נתינו לשמש בנינו
מפני פעת המינין כפינו :
באין : בלקום שאמר להאריך
אור רשאי לקצר אינו רשאי
להאריך כפינו : להחיות אינו
רשאי שלא להחיות פירושה
בתפלות (פרק א') אלו ברכות
שקצרו להבדיל על הפרות ועל
הצרות כו' ואלו ברכות שפארטי
בין ברכות של תענית וברכות
של ראש השנה ושל יום הכיפורים
כו' ובג"מ דבני מערבא (פ"ק
ח) נר"י ר' יודן מסבב קצר
פתח בברוך ויאתי וזותם
בברוך מפסע אורח פתח בברוך
וזותם כדכור : בברוך וזותם
למאן דאמר כל ברכה שאין בה
זכרת השם אינה ברכה עיקר
השם אינה ברכה : עיקר
הזיקה של רב ר' יוחנן בפרק
כיצד מברכין (ד' ט) ובג"מ
דבני מערבא בפרק הוראה
מקום (הלכה ח) הוסי ר' ועירה
בר' יהודה בשם רב כל ברכה
שאין עמה מלכות אינה
ברכה אמר ר' תעובא ואתא
אמינא תעובא (תהלים קמו)
ארומף אלוהי השלך :

[גטין טב.]
וכן כמנמות נ"ב
כר אוריין פירשינן
כן תורה אכן ביומא
עמ . ובסופה מג' וע"מ
לא : ובתנוגה יד : איתא
כר אוריין כר אוריין
כלום

מאימתי פרק ראשון ברכות

סו א מיי פיה מהלכות
תפלה הלכה יב עור
ש"ע אר"ם קיטן קיג
טק"ו 1
סו ב מיי" פ"ב ע"ס
הלכה יח טעם ע"ג
י"ע עור ש"ע אר"ם ס"ה
קיח וס"ה תקנ"ב טק"ח א'
סח ב מיי" פ"ח מהלכות
ק"ש הלכה ג :

ברע כחיוצא ולקמן (ד' כח): אמרין עד שיראה איסור וכו' (א) לא
סגי בכריעה לזר וראשו זקוף אלא צבי גמי שיקוף הראש
וכן איתא בירושלמי דפרקיין ובלבד שלא יסוּת יוסר מלוי. אמר רבי
ימיה ובלבד שלא יעשה כהדין חרונא והיינו תרגום ירושלמי של כל
(ויקרא יח) והלב כשהוא שוחה ראשו
זקוף. ובר"ה וי"ב שאנו שומין כל
שעה בתפלה לריך ליהרר *סיגביה
קודם יסיים הכרעה רק שיכרע
בדיוך וסיגביה מיד דלמריין לקמן
סוף אין עומדין (ד' לד.) אם כל
לשחות תחלת כל כרעה וסוף כל כרעה
מלמדין אוחו שלא יסחה :

כחיוצא. שצט ציד אדם וחובטו כלפי מטה צבת אחת : **זקוף כחיוצא** .
צבת ראשו תחלה ואח"כ גופו שלא תראה כריעתו עליו כמשי :
כחיוצא . כנחש הזה כשהוא זוקף עלמנו מנביה הראש תחלה וזקף
מעט מעט : **המלך הקדוש** . לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו
תורה אור לשפוט את העולם : **המלך המשפט** .
כמו מלך המשפט . כמו גושארי הארון
הבדתי (יהושע ג) כמו ארון הבדתי.
וכן המבגרות המבגרות (מלכים ב יז)
שהוא כמו מבגרות המבגרות . וכן
העמק הפגרים (ימיה לה) כמו עמק
הפגרים : **ה' ואל תלמיד חכם הוא**
ולריך לרחמים לריך שימלה עלמו
עליו . אם ת"ח הוא זה שריך לרחמים
לריך שימלה תבירו עלמו עליו :
כחלום . על דואג ואחיתופל הוא אומר
שהיו ת"ח : **למטן סוכרי ובושא** .
סיפיה דקרא בכפרי לך את כל אשר
עשית : **גם כחלומות גם כנביאים**
ולא שיל' גם צאורים לפי שנתבטח
ממנו שלא יאמר לו אחר גרמת לעמך
שלא נענית צאורים ותומים לפי
שהרגת את הכהנים : **ורבנן** . סברי
מהבא שמעיין דלחילו לו : **הוקענטוס** .

רב נסים גאון

זה ששנו אמר רבי
אלעזר בן (עוריא)
[עוריא] דרי אני כבן
שבעים שנה . מופישא
סילתיה בפרק תפלת
השחר (דף כח) בעעשה
שהיה בין רבן במילא
וה' ירשע בעת
שהבטיח חכמים
לעבירי את רבן במילא
סנדלוח ולחמליך תחתי
אמר ר' אלעזר בן עוריה
אמר ר' תמונתי
אנא ולית לי חיראתא
אירחיש ליה נישא והדר
לית תמונתי דאורי
חיראתא והיינו דהני
אמר ר' אלעזר בן עוריה
הדיני כבן ע' שנה ולא
בן שבעים :

והלכתא כותיה דרבה . לריך
לחוס המלך הקדוש
והמלך המשפט ואם לא אמר *מחזירין
אוחו . וכן זכרנו ומי כמון וכחוב
לחיים ובספר חיים מחזירים אוחו
אם לא אמר . דכל המשנה ממטבע
שקבעו חכמים אינו יולא ידי חובתו
וכך פסק רבינו יהודה אם ספק לו אם
אמר אם לא אמר מחזירים אוחו
כדאיתא בירושלמי דתענית פ"ק היה
מפסל וליתו יודע אם הזכיר טלומוטר
ואם לאו כל שלשים יום בחזקת שלא
למוד . פירוש שלא אמר אלא כמו שהוא
למוד עד עתה שלא אמר כן . אמר
כן בחזקת שהזכיר הוא הדין לכל
הדברים שריך להזכיר כך הדין . ואם
כן בעשרת ימי תשובה דליכא שלשים
יום לריך לחזור . *ור"ח כהב דלין
מחזירין אוחו מכל אונן דברים לא
פסק בספר בפירוש והביא רמיה
לדבריו : **בקשו** לקבוע פשתבלק
בפרשת ק"ט ומפני מה לא קבעוה
וכו' . איתא בירושלמי דאונן ג'
פרשיות שתקנו בקרית שמע לפי שבהן
עשרת הדברות ועיין זו ומתאל הכל :

אל"ה

הנהגות הב"ח

(ה) גמ' אם ת"ח הוא
וזריך לרחמים לריך
שימלה : (ג) רש"י ד"ס
הוקענטוס וכו' מים
למחן ויקרא המלך
לגבועים ויאמר דוד אל
לית גבועים מה אעשה
לכס וכמה חכמי וברכו
(ג) חוסי ד"ה כרע וכו'
איסר וכו' פ"ה לא סגי :

הדרן עלך מאימתי

ואילו אורים ותומים לא קאמר
ליה מן שמיא שנא * (ויאמר שמואל אל שאול)
[ו]מחר אתה ובניך עמי *ויא' *
יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי
יצתה בת קול ואמרה בחירי ה' אמר ר' אבהו בן
זבדא בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע
שומע ומפני מה לא קבעוה משום
שורח צבור מ"ט אילימא משום דכתיב בה *אל
מוציאם מצרים לימא פרשת רבית ופרשת
משקלות דכתיב בהן יציאת מצרים אלא אמר ר'
יוסי בר אבין משום דכתיב בה האי קרא *כרע
שכב כארי וכלביא מי יקיימו ולימא האי
יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי משום דכתיב
בה *א"ר אלעזר בן עוריה *הרי אני כבן שבעים
שנה ולא זכית שתאמר יציאת מצרים בלילות
עד שדרשה *בן זומא שנא *רמען תזכור את
יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ימי אחר
הימים כל ימי חיך היותך בלילות וחב"א ימי
חיך העוה"ז *כל להביא לימות המשיח :
*תניא אמר להם בן זומא להבמים וכו' מזכירין
יציאת מצרים והלא כבר נאמר *הנה ימים
באים בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות
אשר הודחתים שם אמרו לו לא שתעקר יציאת
מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכות
עיקר ויציאת מצרים מפל לו כיוצא בו אהא
אומר *לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל
והיה שמך לא

רב ששת *כי ברע ברע כחיוצא כי קא זקף
זקוף כחיוצא : ואמר רבה בר חיננא סבא
משמיה דרב יכל השנה כולה אדם מתפלל
האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חיין
מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים
שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט
ורבי אלעזר אמר אפילו אמר האל הקדוש יצא
שנאמר *ויגבה ה' צבאות במשפט והאל
הקדוש נקדש בצדקה אימתי ויגבה ה' צבאות
במשפט אלו עשרה ימים שמ"ה ועד יוה"כ
וקאמר האל הקדוש מאי הוה עלה אמר רב
יוסף האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט
רבה אמר המלך הקדוש והמלך המשפט
והלכתא כרבה : ואמר רבה בר חיננא סבא
משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמים
על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר
*גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחרול לתתפלל
בעדכם אמר רבא אם ת"ח הוא (6) צריך שיחלה
עצמו עליו מ"ט אילימא משום דכתיב *ואין
חילה מכם עלי (ואין) [ג]נולה את אוני דילמא
מלך שאני אלא מהבא *ואני בחלותם לבועי
וגו' : ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב
כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין
לו על כל עונותיו שנאמר *למען תזכרו ובשנת
ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך
בכפרי לך *כל אשר עשית נאם ה' אלהים
דילמא צבור שאני אלא מהבא *ויאמר שמואל
אל שאול למה הרגותי להעלות אורתי ויאמר
שאול צר לי מאד ופולשתים נלחמים בי *וה'
סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם
בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה
משום דקמליה לנוב עיר הכהנים ומנין דאחילו
ליה מן שמיא שנא * (ויאמר שמואל אל שאול)
[ו]מחר אתה ובניך עמי *ויא' *
יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי יצתה בת קול
ואמרה בחירי ה' אמר ר' אבהו בן זבדא בקשו
לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע ומפני מה לא
קבעוה משום שורח צבור מ"ט אילימא משום
דכתיב בה *אל מוציאם מצרים לימא פרשת
רבית ופרשת משקלות דכתיב בהן יציאת מצרים
אלא אמר ר' יוסי בר אבין משום דכתיב בה האי
קרא *כרע שכב כארי וכלביא מי יקיימו ולימא
האי יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי משום דכתיב
בה *א"ר אלעזר בן עוריה *הרי אני כבן שבעים
שנה ולא זכית שתאמר יציאת מצרים בלילות
עד שדרשה *בן זומא שנא *רמען תזכור את
יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ימי אחר
הימים כל ימי חיך היותך בלילות וחב"א ימי
חיך העוה"ז *כל להביא לימות המשיח :
*תניא אמר להם בן זומא להבמים וכו' מזכירין
יציאת מצרים והלא כבר נאמר *הנה ימים
באים בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות
אשר הודחתים שם אמרו לו לא שתעקר יציאת
מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכות
עיקר ויציאת מצרים מפל לו כיוצא בו אהא
אומר *לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל
והיה שמך לא

המית את הגבועים שהרג את הכהנים
שהיו מספיקים לגבועים לחס ומים
שהגבועים נתנם יהושע חוטבי עלים
ואולי מים למזבח (3) ויאמר דוד אל
הגבועים ומה אכפר לכם וזכרו
את נחלת ה' והם אמרו לו יותן לנו
שבעה אלשים מבניו והוקענטוס גבעת
שאלו וצת קול ילעה וסיימה אחרים
בחיור ה' דודויה הם לא אמרו בחיר ה'
שהרי לגמותו היו צאין ולא לכבודו :

פרשת רבים . אל תקח מלכותו כדך
ותרבות וגו' (ויקרא כה) וסמך ליה
יציאת מלרים : **ופרשת משקלות** .
אכזי לרקונו' (ויקרא יט) סיפיה דקרא
אשר הולאחי אתכסונו' : **כרע שכב** .
דמי לשכבך ובקומך שקדוש ב"ה
שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלום
בא וסקנים כארי וכלביא : **ולימא סאי**
פסוקא . וליכא פורח צבור : **עול**
מלות . ועשיסת את כל מלותי :

מינות . אותם ההופכים טעמי
התורה למדרש טעות ואליל : **וכן הוא**
אומר אמר נכל נכלו חין אלהים .
ואין לך נכל מן ההופך דברי אלוהים
חיים : **מתני'** מוכירין ילעה
מלרים כלילות . פרשת לינית בק"ש
ואע"פ שאין לילה זמן לינית דכתיב
וראיתם אותו וזכרתם אומרים אותה
כלילת מפני יציאת מלרים שבה : **כצן**
שבעים שנה . כבר היינו נראה זקן

ולא זקן ממס שבלת עליו שיבה יוס
ההעברו רבן גמליאל מנסיחו ומינו
רבי אלעזר בן עזריה נשוא כדאיתא
לקמן בפרק תפלת השחר (ד' כח)
ואותו היום דרש בן זומא מקרא זה :

למטן סוכרי ובושא .
סיפיה דקרא בכפרי לך את כל אשר
עשית : גם כחלומות גם כנביאים
ולא שיל' גם צאורים לפי שנתבטח
ממנו שלא יאמר לו אחר גרמת לעמך
שלא נענית צאורים ותומים לפי
שהרגת את הכהנים : רבנן . סברי
מהבא שמעיין דלחילו לו : הוקענטוס .

למטן סוכרי ובושא .
סיפיה דקרא בכפרי לך את כל אשר
עשית : גם כחלומות גם כנביאים
ולא שיל' גם צאורים לפי שנתבטח
ממנו שלא יאמר לו אחר גרמת לעמך
שלא נענית צאורים ותומים לפי
שהרגת את הכהנים : רבנן . סברי
מהבא שמעיין דלחילו לו : הוקענטוס .

[מאמרים]
[שקוין גג]
[תענית כו]
[מילה כג]
ס"א שיח
[לקמן כח]
דברים עז
כדפוס' אחרי
כל ימי חיך
ימיה כג
כראשית לב

{ יב ע"ב }

רב ששת, כאשר כרע, כרע כמקל [ביד אדם, וחובטו כלפי מטה בבת אחת], כאשר זקף, זקף כנחש [בנחת, ראשו תחלה ואחר כך גופו, שלא תראה כריעתו עליו כמשוי]¹⁴⁷.

וראה רבה בר חנינא סבא בשם רב, כל השנה כולה אדם מתפלל "האל הקדוש", "מלך אוהב צדקה ומשפט", חרץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים, שמתפלל "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט"¹⁴⁸ [שבמימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם]. ורבי אלעזר אמר, אפילו אמר "האל הקדוש", יצא, שנאמר "ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה". מתי "ויגבה ה' צבאות במשפט", אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יום הכפורים, ונאמר [בפסוק] האל הקדוש. מה עלתה [למסקנה]. אמר רב יוסף [גם בעשרת ימי תשובה אפשר לומר] האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט. רבה אמר [בעשרת ימי תשובה חייב לומר] המלך הקדוש והמלך המשפט. וההלכה כרבה.

ואמר רבה בר חנינא סבא בשם רב, כל שאפשר לו להתפלל על חבריו ואינו מתפלל, נקרא חוטא. שנאמר "גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם". אמר רבא, אם תלמיד חכם הוא [זה שצריך תפילות], צריך שיחלה עצמו עליו. למה. אם תאמר משום שנאמר "ואין חולה מכם עלי וגולה את אזני", אולי מלך שונה [ולא רק בגלל שהוא תלמיד חכם]. אלא, מכאן, "ואני בחלותם לבושי וגו'"¹⁴⁹.

ואמר רבה בר חנינא סבא בשם רב, כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו, מוחליל לו על כל עונותיו¹⁵⁰, שנאמר "למען תזכירי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך [כאן רואים הכפרה] לכל אשר עשית נאם ה' אלהים". [מקשה הגמ' אולי צבור שונה [ולכן אין להביא ראייה מפסוק זן]. אלא, מכאן "ויאמר שמואל אל שורל למה הרגתני להעלות אתי, ויאמר שורל צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי וה' סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה", אבל לא הזכיר ה"אורים ותומים", משום שהרג נוב עיר הכהנים [והתבייש מזה]. ומאפהו אנו לומדים שמן השמים מחלו לו, שנאמר "ומחר אתה ובניך עמי", ואמר רבי יוחנן, "עמי", [פירושו] במחיצתו. ורבנן אמרו, מכאן [לומדים שמחלו לשואל] "והוקענום לה' בגבעת שורל

147 ע"י ש"ע (או"ח סי' קיג ס"ו): כשהוא כורע, יכרע במהירות בפעם אחת, וכשהוא זוקף, זוקף בנחת ראשו תחלה, ואח"כ גופו, שלא תהא עליו כמשאוי:

148 ע"י ש"ע (או"ח סי' קיח): השיבה שופטינו, חותם בה מלך אוהב צדקה ומשפט. ומר"ה ועד יום הכפורים חותם המלך המשפט: הגה - מיהו אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אין צריך לחזור, ולא אמרו שיחזור אלא במקום שכל השנה אומרים האל אוהב צדקה ומשפט, וע"ל סימן תקפ"ב:

משנה ברורה: מלך אוהב וכו' - ואם אמר בכל השנה המלך המשפט או האל המשפט יצא:

המלך המשפט - בשני הה"ן ויזהר בזה כי "א דלא יצא ומ"מ בדיעבד אם אמר מלך המשפט לא יחזור:

א"צ לחזור - עיין באחרונים דמסקי דאם נזכר תוך כדי דבור מעת אמרו ומשפט אומר המלך המשפט ג"כ ואם לאחר כ"ד שוב לא יאמר ואין מחזירין אותו:

ע"י ש"ע (או"ח סי' תקפ"ב ס"א): בעשרת ימי תשובה אומר: המלך הקדוש, המלך המשפט. ואם טעה או שהוא מסופק אם הוא בהמלך הקדוש, חוזר לראש. ואם הוא בהמלך המשפט, אם נזכר קודם שעקר רגליו, חוזר לברכת השיבה ואומר משם ואילך על הסדר. ואם לא נזכר עד שעקר רגליו (ע"ל סוף סימן ק"ז), חוזר לראש (ע"ל סימן ק"ח).

משנה ברורה: ב"י ימי תשובה - במהר"ל כתב דיש מקומות נוהגין לומר מערבית בשני לילות של ר"ה ואין נוהגין כן במקומינו לפי שהם שירות ושבתות [ד"מ] עוד כתב בשם מנהגים דנוהגין הקהל לומר פסוק תקעו בחודש שופר וגו'. ולא הוי הפסק דהוי כגאולה אריכתא:

המלך הקדוש - משום שעכשיו הם ימי דין שהקב"ה יושב ודן כל העולם ומראה מלכותו וממשלתו שהוא בכל משלה:

או שהוא מסופק - דחוקה מה שהוא רגיל הוא מזכיר. והכא לא מהני שיאמר צ' פעמים כמו בסימן ק"ד ס"ח דהכא אינו רשאי לומר ברוך אתה ד' דהוי ברכה לבטלה ואם יאמר בלא שם א"כ בתפלה כשיאמר בשם יחזור ללימודו לומר ברוך א"י האל הקדוש הלכך לית ליה תקנתא:

חוזר לראש - דג' ברכות ראשונות חשובות כאחת. ואם בר"ה ויה"כ נודע לו שהתפלל על הסדר לומר ובכן תן פחד וגו' רק שמסופק בגמר הברכה אם סיים המלך הקדוש אפשר דא"צ לחזור דאולי לא שייך לומר בזה כהרגל לשונו בכל השנה מחמת התוספות שמוסיף לומר קודם סיום הברכה:

ע"ל ס"ס ק"ז - ס"ה וע"ש במ"ב סק"ח:

ע"ל סימן ק"ח - דשם פסק הרמ"א להלכה דאם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט כיון שהזכיר מלך א"צ לחזור וע"ש במ"ב סק"ג מה שכתבנו שם בשם האחרונים בזה:

149 פ"י דוד המלך הצעטר על חולי של דואג ואחיתופל שהיו תלמידי חכמים. 150 והם תיקונים עליונים שמהם נכספין הכל, משום נושא עון ועובר על פשע יכבוש עונותינו כו' (אגדות הגר"א).

בכיר ה"י [והרי הגבעונים באו לגנות שורל בפסוק זה, ולכן לא יתכן שהם אמרו "בכיר ה"י", אלא] יצתה בת קול ואמרה, בכיר ה"י¹⁵¹.

אמר רבי אבהו בהן זוטרתו אמר רבי יהודה בר זבידא, בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע, ומפני מה לא קבעוה, משום טורח צבור. למה [בקשו לקבוע אותה]. אם תאמר משום שנאמר בה "אל מוציאם ממצרים", שיאמרו פרשת רבית או פרשת משקלות, שנאמר בהן יציאת מצרים. אלא אמר רבי יוסי בר אבין, משום שנאמר בה פסוק זה "כרע שכב"¹⁵² [דוגמת בשכבך ובקומך] כארי וכלביא מי יקימנו¹⁵³.

[מקשה הגמ', אם כן] שיאמרו פסוק זה ולא יותר [ואז אין טורח לציבור]. מתרץ הגמ' למדנו, כל פרשה שפסקה משה רבינו, אנהו פוסקים, [וכל פרשה] שלא פסקה משה רבינו, אנו לא פוסקים¹⁵⁴.

למה קבעו פרשת ציצית [בקריאת שמע]. אמר רבי יהודה בר חביבא, מפני שיש בה חמשה¹⁵⁵ דברים¹⁵⁶, מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות, ודעת מינים, הרהור עבירה, והרהור עבודה זרה. בשלמא שלשה אלה מפורשים: עול מצות, שנאמר "וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה'", ציצית, שנאמר "ועשו להם ציצית וגו'", יציאת מצרים, שנאמר "אשר הוצאתי וגו'". אלא דעת מינים, הרהור עבירה, והרהור עבודה זרה היכן הם. כמו שלמדנו בברייתא, "אחרי לבככם", זו מינות [פי' אותם תלמידי ישו ההופכים טעמי תורה למדרש טעות ואלייל], וכן נאמר "אמר נבל בלבו אין אלהים". "אחרי עיניכם", זה הרהור עבירה, שנאמר "ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני". "אתם זונים", זה הרהור עבודה זרה, וכן נאמר, "ויזנו אחרי הבעלים".

משנה. מזכירין יציאת מצרים [בפרשת ציצית גם] בלילות¹⁵⁷. אמר רבי אלעזר בן עזריה, הרי אני כבן שבעים שנה [פי' הייתי נראה זקן¹⁵⁸], ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר "למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך". "ימי חיך", הימים, "כל ימי חיך", הלילות. וחכמים אומרים, ימי חיך, העולם הזה, כל, להביא לימות המשיח.

גמרא. למדנו בברייתא, בן זומא אמר לחכמים, וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח. והלא כבר נאמר, "הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם". אמרו לו, [פירוש הפסוק הוא] לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא שעבוד מלכות עיקר, ויציאת מצרים טפל לו. כיוצא בו אתה אומר, "לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך"¹⁵⁹.

¹⁵¹ שזכה למעלתו הראשונה, והוא בדרגא העליונה (אגדות הגר"א).

¹⁵² דכארי וכלביא כולל כל האברים דפ' ק"ש עם עשרת הדברות (אגדות הגר"א).

¹⁵³ הוא אתון דידודא. עוד ארי' ולביא ומי, הן ג' פרשיות ואהבת והיה ושמתם. ובקשו לקבוע במקום פרשת ציצית. והנה ארי ולביא הן גדולה וגבורה, ובהן כרע שכב. ומי גופא, שבו יקימנה. וכן כרע שכב ב' משיחין, עזוב תעזוב הן ארי ולביא, מי יקימנו הוא שילה, שבו הקם תקים (אגדות הגר"א).

¹⁵⁴ ע"י מג"א הקדמה לסי' רפב: אם בא לסיים הסדרא שלא במקומה המיוחד אסור אבל איש א' מותר להפסיק אפי' במקום שלא פסק פ' בתורה ל"ג שעה.

¹⁵⁵ מפני שיש בו ששה דברים נו'. שהוא כלל העולם, ג' עשין, וג' מצות ל"ת. והנה פ' יציאת נתחלקה לה' פעמים ג', ציצית, עול מצות, וג' ל"ת, ועוד עול מצות, ויציאת מצרים שהוא קבלת עול מלכות. והנה יציאת ולא תתורו הם בנוקבא, והן אחד, כי היא מצלת מן הרהור כמ"ש בפ"ד דמנחות. וב' עול מצות ג"כ אחד, תלת, כלילן בתלת. והם כסדר, דנוקבא נגד הדכורא. ואח"כ קבלת עול מלכות ג"ר, וז"ש אני ה' אלהיכם, נאמן לשלם שכר, אני כו' נאמן כו', אשר הוצאתי כו' הוא התגלות עתיקא קדישא, וז"ש להיות לכם לאלהים בע"כ. וז"ס [ו' שהוא י"ג, שהוא ט"ו]. [וד' ראשונה י"ג, שני י"ב, ש"מ. י"ד יחוד י"ב, והם כולם ע"ב] שהא' כולל שלשה כידוע, והוא ג' אלהים דכאן (אגדות הגר"א).

¹⁵⁷ ע"י רמב"ם (קריאת שמע פ"א ה"ג): אף על פי שאין מצות ציצית נוהגת בלילה קוראין אותה בלילה מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, קריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה היא הנקראת קריאת שמע. ¹⁵⁸ ע"י כל הסיפור לקמן דף כח ע"א.

¹⁵⁹ כי יעקב מורה על גלות, שנדש בעקב, וישראל על הגאולה. וז"ש כיוצא אפילו בישראל זוכר שם יעקב (אגדות הגר"א).

{ יג ע"א }

לא שיעקר [השם] יעקב ממקומו [שמצינו שהקב"ה קראו יעקב אחרי זה], אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו. וכן נאמר [פי' זה עוד ראייה שבגאולה העתידה יזכירו יציאת מצרים], "אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו", "אל תזכרו ראשונות"¹⁶⁰, זה שעבוד מלכיות, "וקדמוניות אל תתבוננו", זו יציאת מצרים. [בפסוק הבאה נאמר] "הנני עושה חדשה עתה תצמח", רב יוסף לימד, זו [הפסוק מדבר על] מלחמת גוג ומגוג. משל, למה הדבר דומה, לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה זאב. פגע בו ארי וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה ארי. פגע בו נחש וניצל ממנו, שחכ מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש, כמו כן ישראל, צרות אחרונות משכחות את הראשונות.

[נאמר בפסוק] "אברם הוא אברהם", בתחלה נעשה אב לארם [שאברהם היה מארץ ארם, ונעשה אב לאנשי מדינתו], ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו [כמו שנאמר "אב המון גוים נתתיך"].

[הגמ' ממשיך לבאר כדוגמת שינוי השם באברהם מה שהיה בשרה]. שרי היא שרה, בתחלה נעשית שרי לאומתה [פי' שרי בלשון יחיד, שהיא שלטה רק על אומתה], ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו¹⁶¹ [וכאן שרה כלשון רבים?].

בר קפרא לימד, כל הקורא לאברהם אברם, עובר במצות עשה, שנאמר "והיה שמך אברהם". רבי אליעזר אומר, עובר באיסור לא תעשה, שנאמר "ולא יקרא עוד את שמך אברם".

[מקשה הגמ' אלא מעתה הקורא לשרה שרי גם כן [עובר בלאו ועשה. ומתרץ הגמ', לא, יש לחלק, שכן] שם, הקב"ה¹⁶² אמר לאברהם, "שרי אשתך, לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה" [והרי זה נצטווה רק לאברהם ולא לכל העולם, כמו בשינוי השם של אברהם אבינו].

[עוד מקשה הגמ' אלא מעתה, הקורא ליעקב יעקב גם כן [עובר בלאו ועשה. ומתרץ הגמ', לא, יש לחלק, שכן] שם שונה שחזר הפסוק [וקראו יעקב]. שנאמר "ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב".

רבי יוסי בר אבין ואם [תרצה] לומר רבי יוסי בר זבידא, שאל, [נאמר] "אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם" [והרי הפסוק חזר וקראו אברם, ואיך עובר עבירה לקראתו אברם]. אמר לו, שם הנביא מסדר שבחו של הקב"ה על מה שהיה בתחילה [שבחר בו בהיות שמו אברם, ושמת שמו אברהם].

הדרן עלך מאימתי

¹⁶⁰ יש כאן כמה דקדוקים, א' שמביא ראייה שלא לזכור יציאת מצרים, ב' שבב' הראשונות לא אמר ושכח כמו למטה ושכח מעשה שניהם ושאר קושיות. רק הפי' הוא כי הגאולה יהיה פעם ראשונה גאולה משעבוד מלכיות, ואח"כ גוג ומגוג, וז"ש **שכח מעשה שניהם**. ומביא שפיר המעשה לראיה הואיל ואחר גוג ומגוג לא יזכירם כלל ראשונות ואחרונות, מכלל דעד השתא מזכירים (אגדות הגר"א).

¹⁶¹ שיר"ד היא בת יחידה, וה' היא בחינת שבעים, בסוד שבעים פרים ופר אחד בחג. והוא ה' עילאה דידה. וכן ה' דאברהם (אגדות הגר"א).

¹⁶² כי בחי' השמות אלו הוא לדורות. אברהם בעל המצות, בת היתה לאברהם. וישראל הוא בחי' התורה. ובחי' אברהם אינה נפסקת מן העולם, משא"כ בחי' ישראל, כמ"ש מלכה ושריה בגוים וגו'. והוא בסוד ואנכי נטעתיך שורק. וז"ש בת ניתן לאברהם בן יעקב. משא"כ שרה שלא נצטווה אלא לבחי' עצמותה לבד, לא לדורות. וז"ש שאמר הקב"ה לאברהם לא תקרא כו'. ר"ל אותה בלבד (אגדות הגר"א).

מאימתי פרק ראשון ברכות

גב' לא שיעקר יעקב ממקומו . שהרי מלינו שקראו הקב"ה יעקב חזר וזאת בדרתו למזרים שנאמר ויאמר אלהים לישראל ויאמר יעקב יעקב ויאמר הגני (בראשית מז) : **הגני עונש הדסה** . בחר אל חזקו ראשונות כתיב : **בתחלה אל לארס** . לאנשי מדינתו שמתוך ארס

היה שנאמר בעבור הנהר יסבו תורה אור אבותיכם (יהושע כד) ואומר אל ארס נהרים אל עיר נחור (בראשית כד) : **אז לכל העולם** . אז המון גוים (ס' ו') : **ערי** . לשון יחיד משמע שרתי : **מסדר עמיה** . דמעיקרא אשר בחרת בו בזהות שמו אברהם ושמת שמו אברהם :

הדרן עלך מאימתי

היה קורא בתורה . פרשת ק"ט : **והגיע זמן המקרא** . זמן ק"ט : **בפרקים** . בין ההפסקות ולקמן מפרש להו במתניתין בין הפרשה לחלוטת שניה בין שניה לשמע כו' : **שאלה מפני הכבוד** : שאל בשלם ארס כבוד שראוי להקדים לו שלום : **ומשיב** . שלום ארס הקדימו לו ובגמרא פריך כיון דשאל פשיטא דמשיב : **ובחלמט** . בחלמט הברכה או הפרשה : **מפני היראה** .

ארס שהוא ירא מפניו שלא יהנהולא אכל מפני הכבוד לא : ר"י . בגמרא מפרש פלוגתאיהו : **בין ויאמר לאתם ויציב לו יפסיק** . בגמרא (ד' יד) מפרש טעמיה **והיה על שמוט נוהג בין ביום בין בלילה** . דמשקתו בתלמוד תורה דכתיב (דברים יא) **ולמדתם אותם את בניכם : ויאמר אינו נוהג אלא ביום** . דמשקתו כיום צלילת שאינה נוהגת אלא ביום דכתיב וראיתם אותו פרט לכסות נמיהו לילה (שם ד' כז) : **גב' ש"מ מנוח לריכוש כוונה** . שיהא מתכוין לשם מלות ותקשה לרצה דלמר במסכת ראש השנה (ד' כה) . התוקע לשי ילא : **כוון לקרות** . אבל ללאת ידי מלה לא בעינן שיהא מתכוין אלא לקרות בתורה בעלמא : **הא קא קרי** .

הא בקורא קא עסיק תנא ואחיה דקתני היה קורא בתורה : **בקורא לפני** . את הספר ארס יס צו טעות דאפילו לקריאה גמיל לא מתכוין : **כמשה** . בלשון הקדש : **מדברים הדברים** . דהוה ליה למכתב והוה דברים האלה (דברים ו) למדרש שיקרא הדברים כסדרן ולא למפרע כגון ובשעריך ביתך ממוזות : **לימא קסבר ר' וכי** . מדרשוטריק ליה קרא לקרא שיהא כמשה כל כמשה סבירא ליה בלשאר כל התורה בכל לשון נאמרה לקרות :

משום דכתיב שמת . דלא תדרוש שמע בכל לשון שאתה שומע כרבנן : **עד כאן** . עד על לבבך איכא

שומע ולרבי נמי הא כתיב שמע ההוא מבועי ליה השמע לאונך מה שאתה מוציא מפוך *ורבנן סברי ליה כמאן דאמר לא השמיע לאונן רבי ולא יקרא למפרע מנא ליה נפקא ליה מרבין הדברים ורבנן דברים הדברים לא דרשי למימרא דסבר רבי דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה דאי סלקא דעתך בלשון הקודש נאמרה דהוה דכתב רחמנא למה לי איצטריך משום דכתיב והיו : ת"ד והיו שלא יקרא למפרע הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה תלמוד לומר האלה עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה דברי ר' אליעזר א"ל רבי עקיבא הרי הוא אומר

שומע ולרבי נמי הא כתיב שמע ההוא מבועי ליה השמע לאונך מה שאתה מוציא מפוך *ורבנן סברי ליה כמאן דאמר לא השמיע לאונן רבי ולא יקרא למפרע מנא ליה נפקא ליה מרבין הדברים ורבנן דברים הדברים לא דרשי למימרא דסבר רבי דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה דאי סלקא דעתך בלשון הקודש נאמרה דהוה דכתב רחמנא למה לי איצטריך משום דכתיב והיו : ת"ד והיו שלא יקרא למפרע הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה תלמוד לומר האלה עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה דברי ר' אליעזר א"ל רבי עקיבא הרי הוא אומר

מאימתי פרק ראשון ברכות

היה קורא ארס כוון לבו ילא . בירושלמי אמרין (ב) ברכות ח'א מעכבות דלע"פ שלא אמר שתיס לפניו ושתיס לאחריה ילא דאם לא כן תקשי מאי מפני ארס כוון לבו כתיב בירך תחלה . ור"ל הא (ג) בפ"ק (ד' יג) . מסקינן סדר ברכות ח'א מעכבות הא ברכות מעכבות . וי"ל דהתם חייבי בלבד .

דיקא נמי דקתני אמר להם הממונה : **ובאמצע** שאל מפני וכו' . ופסק רבינו שמעיה דבמקום שאסור לכפר אסור לדבר אפילו בלשון הקודש וכן משמע מתוך מתניתין . ובירושלמי קאמר אפילו באמצע הפסוק רב הונא צסס רב יוסף אמר ודברת עם מלאך שיש לך רשות לדבר עם . והיינו נמי דלמרי' בפ"ק דיומא (ד' ע"ג) : **ודברת עם** ולא בתפלה פירוש שאין משיבין בה מפני הכבוד : **בקורא** להגיה . פירש בקונטרס שאין מתכוין לקרות . תימה לכתי הא קא קרי . ע"כ נראה בקורא להגיה שאינו קורא התפלות כהלכתן וכנקודתן אלא ככתיבתן קרי כדי להבין בחסרות וביטיות כמו לטעפת ומזוזות וארס כוון לבו לאו דוקא אלא כלומר לקרות כדין כנקודתן וכהלכתן :

והכמיה אומרים בכל לשון . אומר הר"י דהלכה כהכמיה דהלכה כרבי מחזירו ולא מחזירין (שירובין' ד' מ"ג) ועוד דרבנן סבירא להו כמאן דלמר לא השמיע לאזנו ילא וכו' פסקין לקמן (ד' ע"ג) :

בלשון הקדש נאמרה . פירש רש"י פרק שני דמגילה (ד' י"ג) : **לכרות בתורה** . ולא נהירא *יהא עורא תיקון קריאות הסורה ומקמי דאתא עורא והוה למה לי . וי"ל דמיידי צפרסות המחוייבין לקרות דלוריתא כמו פרשת זכור *חי נמי מקרא צבורים ודווי מעשר ופרשת חליה שמנה צבורה לקרותן אעפ"כ בכל לשון נאמרה כפי שכל דבור ודבור שהיה יולא מפני הקב"ה היה מתחלק לשבעים לשון* : **עד** כאן מלות כוונה . עד בכל מאחד ששני פסוקים אלו מדברים בידו *ה' בלהבנו וביראתו : אשר

הדרן עלך מאימתי

היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כוון לבו יצא בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שלום לכל אדם אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה בין שניה לשמע בין שמע לוהיה אם שמע בין והיה אם שמע לויהאמר בין ויאמר לאמת ויצבי ר' יהודה אומר יבין ויאמר לאמת ויצבי לא יפסיק ארס ר' יהושע בן קרחה *למת קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמע *כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות והיה אם שמע לויהאמר שוהיה אם שמע נוהג בין ביום ובין בלילה *ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד : **גב' ש"מ** *מצות צריכות כוונה מאי ארס כוון לבו לקרות לקרות והא קא קרי בקורא להגיה : ת"ד *ק"ש ככתבה דברי רבי וחכ"א 'בכל לשון מ"מ דרבי אמר קרא והיו בהוייתן יהו ורבנן מאי מעמיהו אמר קרא שמע בכל לשון שאתה

שומע ולרבי נמי הא כתיב שמע ההוא מבועי ליה השמע לאונך מה שאתה מוציא מפוך *ורבנן סברי ליה כמאן דאמר לא השמיע לאונן רבי ולא יקרא למפרע מנא ליה נפקא ליה מרבין הדברים ורבנן דברים הדברים לא דרשי למימרא דסבר רבי דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה דאי סלקא דעתך בלשון הקודש נאמרה דהוה דכתב רחמנא למה לי איצטריך משום דכתיב והיו : ת"ד והיו שלא יקרא למפרע הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה תלמוד לומר האלה עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה דברי ר' אליעזר א"ל רבי עקיבא הרי הוא אומר

(ס) [ענין בן קרחה פירש תוס' בשבת ק"ב ופ"ב ק"ג . וע' תוס' פסחים ק"ב . ובמזות נח.]

עין משפט ג' מצוה

א א מ"י ס"ב מלכות ק"ט [היא] סמג ע"ש יתעורר שיע' אר"ח ס"ב סעף ה : ב ב מ"י ס"ג הלכה ע"ג ע"ג סמג ע"ש עוש"ע אר"ח ס"ד ס"ב סעף א : ג ג מ"י ס"ד הלכה ע"ג סמג ע"ש עוש"ע ס"ב סעף ה : ד ד מ"י ס"ה מלכות ע"ג הלכה ע"ג סמג ע"ש עוש"ע אר"ח ס"ז סעף א : ה ה מ"י ס"ו מלכות ע"ג הלכה ע"ג סמג ע"ש עוש"ע אר"ח ס"ז סעף ד : ו ו מ"י ס"ז מלכות ק"ט הלכה ע"ג סמג ע"ש יתעורר שיע' אר"ח ס"ז סעף ד :

רב נסים גאון

מו"ב ר' יוסי בר אבין ואיתא אבין בר וברא אבין אברהם מי יא דרד קרייה רחמנא אברם ובהספתא נמי [ס"א] דמילתין בענין זה המקום אברם הוא אברהם אע"פ שחור וקרא את אברהם אברם אינו לבנאי אלא לשבח כ"י דהא אברם ע"ג שלא דבר עמו הוא אברהם משגבר עמו ויש שישאילין למה נשת שמו של אברהם ושמו של יעקב ולא נשתנה שמו של יצחק ושמה של שאלה וכו' אברהם ויעקב אבותיהם קריאם באותן השמות ולפיכך נידלם הקב"ה בשמות יצחק אבותיהם קרא אותן בשמן אבל יצחק הקב"ה קראו ע"ג השם קודם שגידל כדכתיב (בראשית יז) אבל שרה אשר יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק ואית במכילתא דר' ישמעאל [בפ"ג נ"ח] יצחק לא נשתנה שמו למה שנקרא שמו מפני הקב"ה ובגמרא דבני מערבא [בס"ח] דהלוי פירקא) מפני מה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב ושמו של יצחק לא נשתנה אילו אבותיהם קראו אותן בשמן אבל יצחק הקב"ה קראו ארבעה נקראו עד שלא נולדו יצחק וישמעאל ואשה ושלמה : מליק פירקא קמא

פירקא תנינא

שמועת מניה מצוה צריכות כוונה איתיה לחורא דהא מילתא בספר ראובן בית דין במסכת ראש השנה (ד' כח) וקאמר אלמא קא סבר רבא מצות אין צריכות כוונה ואיתיה אבין מכה תויבתא ולבסוף אקמי' אלא אמר רבא לבית לא בעי כוונה לעבד בוטנ לא בעי כוונה שלא בוטנ בעי כוונה ג' ליון השנים גב' כל הקורא כו' : ג' סמג ע"ש ק"ג ע"ש פ"ה ס"ב ס"ג פרק היה קרא גב' ההוא מנע"ל כו' . ע"ש תוס' סוטה פ"ג ר"ה רבנן

ג' ע"כ ד"ס דכתיב : תוס' ד"ה בלשון כ"י דהא עורא כו' . ע"ש גב' ר"ש סימן קל"ה

תוספתא פ"א ומכילתא פ"ב כהן [ע"י תוס' ע"ג כ"י ד"ה וכו' ומנא שיהי לפניהם ג"י אחרת]

[ע"ל ברכות]

תוספתא פ"א

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ס"ה קורא וכו' בירושלמי אמרינן זאת אומרת ברכות : כ"ה בא"ד ור"ל ס"ה כ"ב תימ' [דילמא הא דברכות מעכבות] זו דוקא [גלגל דבריך כגון ברכות : אכל ארס קרא וכו' [איתא] לך דלא ארס בירך הכרות [אחרי' דמעכבות] :

[כ"ה ד' כח:]

[ע"י תוס' לקמן י"ד]

[ע"י תוספתא סוטה ל"ב ד"ה רבנן]

דאכלי¹⁷¹ מנהמא דאבירים¹⁷² דנחית מלעילא אבל לאסתכלא¹⁷³ ולאיתהני במה דאתהנון שאר צדיקיא לא יכלא בגין דהוה זר לתמן ועל דא לא אכיל קדש¹⁷⁴ אבל אכיל תרומה דאיהו (יתיב בעלמא) [יהיב לעלמא] דנוקבא¹⁷⁵:

ומגו דאיהו מעלמא דנוקבא לא אכיל ליה אלא בלילה¹⁷⁶ שנאמר (ויקרא כב ז) ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא דהא קדש דאיהו מעלמא דדכורא לא אתאכיל אלא ביום (ו) בגיני כך (ירמיה ב ג) קדש¹⁷⁷ ישראל ליהו"ה ראשית תבואתה¹⁷⁸ שירותא עלאה¹⁷⁹ דכל עלמא דדכורא¹⁸⁰ קדש איהו¹⁸¹ [ומה] (ומ)דסליק ביה בקדש וישראל הוה¹⁸² [ישראל] ובגיני כך קדש ישראל ליהו"ה ראשית תבואתה¹⁸³:

תרגום: ועל זה נאמר "ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה זרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה". "ובת כהן", הרי בארנו דבר זה. "אלמנה", מאותו הגוף הראשון. "וגרושה", שלא נכנסה לפרגוד המלך, שכל אותם שלא עומדים בעולם הזכר, אין להם בו חלק. הוא השתמט ועקר עצמו מעולם הזכר, אז אין לו חלק בו, ועל כן היא גרושה. "זרע אין לה", שאם היה לה זרע, לא נעקר ממנו, ולא היה יורד לעולם הנקבה.

"ושבה אל בית אביה", מה זה "בית אביה". זה עולם הנקבה, שאותו העולם נקרא בית אביה, ואותו הכלי שהיה מתקן להשתמש בו, התהפך והוא יורד למטה, ואותו הכלי

¹⁷¹ דאכיל (דפ"ו).

¹⁷² כלומר הואיל והיא שבה אל בית אביה כנ"ל, אז כאשר יתקון תאכל מלחם אביה ובת זוגיה דילה מהקב"ה לבד בלי הכרזה כנ"ל, ולחם קאי על איתתיה, וכן על מזון הנפש תתענג, הכל מעלמא דנוקבא, כי הוא מסוד נער, וכן עבד קנין כספו, ותתענג מסוד לחם אבירים, שהן המלאכים הנקראים בשם נער, וכה תדבקין עם נערוטי (הגרמ"מ).

¹⁷³ דהיינו לחזות בנועם יהו"ה, אשר שארי צדיקים גמורים יושבים ועטרותיהם כו', אי אפשר לו להשיג, כי הם ממלכת כהנים וגוי קדוש, והוא עדיין מ"ה החדש, וצריך לסו"ד העיבור, ואינו יודע להשיג רק בסוד רז"י עול"ם, אבל לכנוס להיכל קודש הקדשים לאכול קודש, שזהו תיקון היכל קודש הקדשים גי' תיקון פרצוף זיע"ר אנפ"ן, שהן סוד ל"ב נתיבות פליאות חכמה, שחכמה סוד קודש, אבל תרומה הוא בסוד אלקים עם ה' אותיות גי' תרומה, כשתחשוב המ"ם של אלקים לשש מאות, בסוד אלמנה וגרושה גי' אלקים הנ"ל, וזהו עילוי ותיקון זיע"ר אנפ"ן להיות נכלל בסוד ארבע רוחות העולם, וכן סוד בנ"ת ירושל"ם, כלולות בסוד אד"ם להיות מעלמא דנוקבא כלול בדכורא (הגרמ"מ).

¹⁷⁴ טיפה דדכורא (רח"ו).

¹⁷⁵ ר"ל כמו תרומה שניתן לאכול אפילו לנשים משא"כ בקדש (יהל אור).

¹⁷⁶ כלומר שקדשים ממש אסור לאכול טבול יום שהעריב שמשו ועדיין מחוסר כפורים, כמו שמפרש ואזיל, והיינו פ"י שלא יאכל בליל העריב שמשו אלא תרומה, דהיא מעלמא דנוקבא, וזהו כי לחמו הוא דייקא, אבל קדשים אסור לאכול עד היום שיביא קרבנו, ולפי דרשתו על הנשמה שתהיה נזון מזיו השכינה היא כפשוטו, שהלילה היא דוגמת נוקבא, ויום הוא דוגמת דכורא, ולכן אינה נהנה רק בלילה, ודכורא הוא בסוד יום אוכל ביום, וכל ישראל מעלמא דדכורא (הגרמ"מ).

¹⁷⁷ והוא מסטרא דחכמה הנקרא קודש (עי' זהר ח"ג רצ"ג ע"א - וחכמה עלאה קדש אקרי) (הגרמ"מ).

¹⁷⁸ בראשית לא ע"ב (הערת הזהר).

¹⁷⁹ חכמה נקרא ראשית, שכתב נעלם (בהגר"א בספד"צ א ע"א).

¹⁸⁰ נט ע"א (הערת הזהר).

¹⁸¹ כמ"ש (יחזקאל מד ל) וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל, שבכל ספירה ובחינה סוד חכמה נקרא בכור כמ"ש שם בת"ז (הגרמ"מ).

¹⁸² כלומר זה נתעלה ונקרא בשם ישראל שעלה במחשבה, סוד חכם בבינה (הגרמ"מ).

¹⁸³ זהו סוד מול הח' הכולל כל ה"ב מזלות וכו', דכל קדושה, וקדושה דקדושה תליד בהאי מז"ל כמ"ש, וזהו שורש סו"ד העיבור, שורש תיקון הנפש, וזהו קדש בלא ו', וקודש בו', אז קודש ישראל ליהו"ה גימ' יו"ד ה"א וא"ו ה"א, אל"ף למ"ד ה"א יו"ד מ"ם, אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד וכו', וישראל ראשית תבואתה, וקדשנו במצותיו להיות קדושים, כי קדוש יהו"ה אלהינו, ועלו במחשבה סוד חכמה הנקרא קודש (הגרמ"מ).

(א) עי' זהר ח"ג קעט ע"א: פקודא בטר דא להפריש תרומה גדולה ואוקמוה תרי ממאה מאי תרומה רבנן דמתיבתא האי תרומה דצריכין לאפרשא תרי ממאה בסתרי תורה מאי ניהו מאן [ד]בעי למטעם¹⁶³ אי הוא זר יומת והיינו אל זר סמא"ל דקב"ה אמר ויקחו לי תרומה תרי ממאה ליחדא ליה תרין זמנין ביומא דהיינו תרי ממאה במ"ט אתון דשמע וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד דערבית ובמ"ט אתון דשחרית חסרין תרין ממאה אינון שכינתא¹⁶⁴ עלאה ותתאה בתרווייהו צריך ליחדא לקב"ה אמא¹⁶⁵ דתרווייהו מדה¹⁶⁶ דתרווייהו מאה באמה אמ"ה באתווי מא"ה איהו ואיהו בהפך אתון הא"ם¹⁶⁷:

תרגום: מצוה אחר זו להפריש תרומה גדולה, ופרשוה שנים ממאה. מה זה תרומה, חכמי הישיבה [אמרן] התרומה הזו שצריכים להפריש שנים ממאה, בסתרי תורה מי הם, מי שרוצה לטעום אם הוא זר יומת, והיינו אל זר, סמא"ל, שהקדוש ברוך הוא אמר "ויקחו לי תרומה", תרי (שנים) ממאה ליחדו פעמיים ביום, שהיינו שנים ממאה, בארבעים ותשע אותיות של "שמע" ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" של ערבית, ובארבעים ותשע אותיות של שחרית, חסרים שנים ממאה, הם שכינה עליונה ותחתונה, בשניהם צריך ליחד את הקדוש ברוך הוא, אמא של שניהם, מדה של שניהם, מאה באמה, אמ"ה באותיות מא"ה הוא, והוא בהפוך אותיות הא"ם.

(ב) עי' זהר ח"ב קא ע"א: ועל דא כתיב (ויקרא כב ג) ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה זרע אין לה ושבה אל בית אביה¹⁶⁸ כנעוריה ובת כהן הא אוקימנא מלה דא אלמנה מההוא גופא קדמאה וגרושה דלא עאלת לפרגודא דמלכא דכל אינון דלא קיימי בעלמא דדכורא לא אית להו ביה חולקא הוא אשתמיט ואתעקר גרמיה מעלמא דדכורא לא אית ליה חולקא ביה ועל דא איהי גרושה זרע אין לה [דהא איהו לא זרע] דאי הוה לה זרע לא אתעקר מניה ולא הוה נחית לעלמא דנוקבא:

ושבה אל בית אביה מאן בית אביה דא עלמא דנוקבא דההוא עלמא בית אביה אקרי¹⁶⁹ וההוא מאנא דהוה אתתקן לאשתמשא ביה אתהפך ואיהו נחית לתתא וההוא מאנא סליק לעילא כנעוריה כההוא זמנא שנאמר (תהלים ב ז) אני היום ילדתיך ילדתיך ודאי ישוב לימי עלומי כמה דהוה בקדמתא¹⁷⁰ מתליסר שנין ולעילא:

אי זכאת לאתתקנא הואיל ושבה אל בית (אל) אביה מלחם אביה תאכל תתענג מההוא ענוגא דעלמא דנוקבא

¹⁶³ כי זר שאוכל תרומה במיתה. ור"ל מאן דאכיל קודם ק"ש דשחרית וערבית שהן תרומה כמו שמפרש והולך. כמ"ש (ברכות ד ע"ב) שלא יאמר אוכל קימעה כו' וכל העובר על דברי חכמים כו'. וכן בשחרית לא תאכלו על הדם, שאמרו בזוהר (ויקהל רטו ע"ב) ששורה אל זר בתוכו והוא נהנה מאותה אכילה קודם ק"ש של שחרית. וזהו מדבריהם. ולכן אמר לקמן אית תרומה מדאורייתא (יהל אור).

¹⁶⁴ דמ"ט אתון בקוב"ה ושער הנ' בבינה. וכן בערב מל' כבינה. והן תרומה א' מנ' (יהל אור).

¹⁶⁵ שהוא ו' אחיד בין שניהם (יהל אור).

¹⁶⁶ גימ' מ"ט (יהל אור).

¹⁶⁷ דתרווייהו נק' אם, אימא עילאה אימא תתאה, ה' עילאה ה' תתאה, זהו ה"אם, בה' נשלם מאה שבקוב"ה, ב"פ מ"ט בת"ת ויסוד, וכנגדן משלים מאה שכינה עילאה ותתאה (יהל אור).

¹⁶⁸ פ"י בית ז"א שהוא אב לנשמה כנודע כי זו"ן הם אב ואם לנשמתא (מ"מ).

¹⁶⁹ דב"ע הן עלמא דנוק' והיא נקראת בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב (יהל אור)

¹⁷⁰ מוסגר בדפ"ק.

עולה למעלה. "כנעוריה", כמו אותו זמן שנאמר "אני היום ילדתיך", ילדתיך ודאי, ישוב לימי נערות כמו שהיה בתחילה, משלש עשרה שנים ומעלה.

אם זכתה להתקן, הואיל ו"שבה אל בית אביה [וכו'] מלחם אביה תאכל", תתענג מאותו העונג של עולם הנקבה, שאוכלים מלחם אבירים שיוורד מלמעלה. אבל להסתכל ולהנות במה שנהנים שאר הצדיקים, לא יכול, משום שהיה זר לשם, ועל זה הוא לא אוכל קדש, אבל אוכל תרומה, כי הוא יושב בעולם הנקבה.

ומתוך שהוא מעולם הנקבה, לא אוכל אותו אלא בלילה, שנאמר "ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא", שהרי קדש שהוא מעולם הזכר, לא נאכל אלא ביום, לכן "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה", ראשית עליונה של כל עולם הזכר, היא קדש. ומה שעולה בו בקדש, היה ישראל, ולכן קדש ישראל לה' ראשית תבואתה.

(ג) עי' תיקון נח ע"ב: כנור כ"ו נ"ר קודשא בריך הוא דאיהו יהו"ה דאתמר ביה (תהלים כז א) ה' אורי וישעי נהיר בנ"ר דאיהי שכנתא מצוה דיליה וחדויה בה:

תרגום: כנור, כ"ו נ"ר, הקדוש ברוך הוא שהוא יהו"ה, שנאמר בו "יהו"ה אורי וישעי", מאיר בנ"ר שהיא השכינה, המצוה שלו, וישמח בה.

בהגר"א: כנור כו' - הוא הת"ת, וכמו שמפרש והולך ה' אורי כו', ה' 184 דהוא אור, כמ"ש (משלי ו כג) ותורה אור 185, נהיר בנר מצוה, וזהו כ"ו בנר, וזהו שאמר דוד, ה' אורי, אורי דייקא, בנפש דוד. ובאלו השנים ת"ת ודעת, פי' שיעלון בשכינתא, וכמש"ל לגבי עמודא דאמצעייתא והוה נחית כו', דע"י הת"ת נחית וכו"ל. ועי' לקמן תיקון מ"ב (צא ע"ב) ואיהו יהו"ה מקום אתקרי כו', בהאי שמא דאיהו יהו"ה צריך כו', והוא הדעת, שקיא דאילנא, שמא מפרש 186 כמש"ל (יג ע"א יט ע"א) וש"מ, ולכן אמר בשניהם דחדי אותה 187 כמשוש חתן כו' (ישעיה סב 188), גילי מאד בת ציון כו' הנה מלכך יבוא לך כו' 189 (זכריה ט ט), וכמ"ש בפסיקתא (רבתי לך) הא ודאי חדוה 190:

(ד) עי' זהר ח"ב קצה ע"ב: ואלין אינון אבלי ציון 191 ואינון דבכו על חרבן בי מקדשא ובשירותא דארבע שעתא אמצעיין 192 פתחי ואמרי (תהלים קלז א) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגו' וואלין אינון דבכו על נהרות בבל עמהון דישאל:

אמאשמע שנאמר 193 גם בכינו ומנלך דבכו תמן שנאמר (ישעיה לג ז) הן אראלם צעקו חוצה 194 מהו חוצה דא בבל

בגין דכלהו אוזפוה אלשכינהו עד בבל ותמן בכו עמהון ודישראל ועל דא פתחי בהאי ומסיימי 195 זכור יהו"ה לבני אדם וגו':

כדין אתער קודשא בריך הוא בדרגוי 196 ובטש ברקיעין 197 וכשארמרן ואודעזעו תריסר אלפי עלמין 198 וגעי ובכי שנאמר (ירמיה כה ל) יהו"ה ממרום ישאג 199 וממעון 200 קדשו 201 יתן קולו שאג ישאג על נוהו ואדכר לון לישראל 202 ואחית 203 תרין דמעין 204 לגו ימא רבא 205 וכדין אתער שלהוביתא חד 206 דבסטר צפון 207 ובטש רוחא 208 אחד דבסטר צפון בהווא שלהוביתא ואזלא ושאט בעלמא 209 וההיא שעתא אתפלג ליליא 210 ושלהוביתא אזלא ובטש בגרפוי דתרנגולא 211 וקארי וכדין קודשא בריך הוא עאל בגנתא דעדן:

תרגום: ואלה הם אבלי ציון ואותם שבוכים על חרבן בית המקדש. ובתחלת ארבע השעות האמצעיות פותחים ואומרים, "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגו'", ואלה הם שבוכים על נהרות בבל עם ישראל,

ממשמע שנאמר "גם בכינו". ומאפה אנו לומדים לנו שבוכים שם. שנאמר "הן אראלם צעקו חוצה". מה זה חוצה. זו בבל, משום שכלם לוו את השכינה עד בבל, ושם הם בכו עם ישראל. ועל זה פותחים בזה, ומסיימים זכר ה' לבני אדם וגו'.

195 ומסיימי בגלות בית שני שהוא גלות אדום, להזכיר לפני הקב"ה ב' גלויות חרבן ב' בתים (אור יקר).

196 מדרגות בבניה, והיא ודאי בעלת הגאולה כאומרו וגאלתיך אנכי, וכתוב אנכי אנכי הוא מנחמכם, וכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות נ' פלאות הם חמשים שערי בינה (אור יקר).

197 הם מדרגות הת"ת וקיעים ודאי, וענין בטש שהיא מעוררת אותו גם אל הגאולה וזכירת החרבן (אור יקר).

198 הם מחנות שכינה שהיא עומדת על י"ב בקר, ואז בהקבץ כל הענין הזה יחד שהוא סוד היחוד הנהגה מן המקדש ושלשתם מן הכתוב "ה' ממרום ישאג" (אור יקר). י"ב הוי"ת (רח"ו).

199 היינו מהבינה מרום ודאי, והרי שאגה אחת כאומרו אתער קב"ה בדרגוי (אור יקר).

200 מלכות (אור יקר).

201 הוא הת"ת קדש ו' קדוש ודאי, או אפשר "מעון קודשו" מלכות, "יתן קולו" הת"ת (אור יקר).

202 היאך הם בחברת השכינה מוכנעים בגלות, וכדי שלא יתעורר הדין על ישראל שהם גורמין זה למעלה ולמטה (אור יקר).

203 היינו כענין יורדי המרכבה, ועוד להורות שהם נכנסים בעמקי החכמה, שהיא מיוחסת בעמקים. וענין ירדתם הוא, שהם מים מרותחין בעינים העליונים, שהם מקורות הדינים, כאומרו וירא ה' וינאץ. ועינים צהובות באדמיות, הם גורמים השקפה ליעה, כאומרו ארדה נא ואראה, לזה צריך שאותם הדמעות יצטנן חמומן. וכמו טיפת צונן שחרית, בסוד אברהם בבקר, טובה לעינים מכל קלורין שבעולם, מפני שאותה טיפת צונן, היא טיפת הזרע היורדת מלמעלה למטה, לצנן העינים האדומים, ולתקן ראותם והשגחתם לרחמים, כך עתה שהם טיפות מרותחות צריך לצנן דינם בים הגדול, ים הרחמים, ים החכמה כדפי' (אור יקר).

204 ב' מדות הדין גבורה הוד (אור יקר). עי' דע"ה ח"ב צג ע"ב.

205 בסוד החכמה, ונקראת ימא י"ם ודאי בינה מ"י מ' על י' חכמה י"ם י' על מ', והיא "רבא" דהיינו רב בחכמה גדול בחסד (אור יקר). עי' לעיל קצה ע"ב בראשית ד רע"ב שמות יח ע"א יט סע"א אד"ר קלז ע"ב ושם קמג ע"א (לש"ו).

206 היינו מדת המלכות שהיא מדת הלילה הנקשרת בגבורה, והיא נעשת שלהבת קשורה בגחלת הדין החזק הגבורה (אור יקר).

207 גבורה שביסוד דנוק' (רח"ו במ"מ).

208 רוחא דשבק בה בעלה (רח"ו).

209 מתפשט בעולמות (רח"ו).

210 מכאן מוכח כדברי הרמ"ל שהבכייה והבעיטה ברקיעין, היא קודם חצות, ואח"כ איתער שלהוביתא וכו', ואזי הוא חצות לילה אבל לדברי ר' צמח, הרי לא פתחי על נהרות עד שירותא דתרי שעת, דהיינו אחר חצות ויש לדחוק לפי דעתו, מ"ש וההיא שעתא אתפלג ליליא, אבל הנוצר לעיל קאי, ובא לגלות שהאמת הוא שאפילו פתיחת על נהרות הוא בשירותא דתרי שעת (מ"מ).

211 גבריאל (רח"ו).

184 נדצ"ל הוי"ה.

185 פי' ויק. ועי' לעיל נו ע"ד.

186 עי' זהר ח"ג כט ע"ב ששם מ"ה הוא הקרוי "שם המפורש".

187 נדצ"ל "לה".

188 ז"ל הפסוק: כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך.

189 ז"ל הפסוק: גילי מאד בת ציון הרעיית בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתונות.

190 עי' מלואים אות. Error! Reference source not found.

191 עי' דע"ה ח"ב מג ע"ב.

192 צמח - נלע"ד דגרסינן דתרי שעתא הפך דברי הרמ"ל שכתב שיש לומר התיקון תמיד קודם חצות (רח"ו).

193 כלומר משמעות הכתוב נראה שם בנהרות בבל ישבנו עם ישראל, גם נוסף על הישיבה עמהם בכינו עמהם, אמנם אפשר לדחות גם בכינו בחורבן ישבנו גם בכינו קודם בשעת החרבן, לבד בירושלים ממש אמנם מנלן ראה מוכרחת, אומרו "צעקו וכו" (אור יקר).

194 דהיינו חוצה לארץ ישראל (אור יקר).

תרגום: ואתו החוט שלה, הוא ו', שאבן שהיא כתר, עטרה על ראשו, עטרה של ספר תורה. ובגללה נאמר (אבות פ"א מ"ג) "ודאשתמש בתגא חלף [והמשתמש בכתר ימות]" הוא כתר תורה ודאי, ששלשה כתרים הם: כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות, וכתר תורה (וכתר שם טוב) על גביהן (אבות פ"ד מ"ג). והאבן הזו היא י' בראש א', והיא י' בסופה, עליה נאמר "מגיד מראשית אחרית", והיא (והוא) יו"ד ה"א וא"ו ה"א (יו"ד ה"י וא"ו ה"י) כולל עשר ספירות, שהן (שהוא) נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן (ס"י פ"א מ"ז).

בהגר"א: והוא חוט דיליה - ר"ל דורקא, ור"ל ההוא חוט שהוא ו', שהיא עטרה בראשו, {סח ע"ג} לומר שהיא עטרת בעלה (משלי יב ד), עטרה בראש ס"ת דהוא בעלה: דתלת כתרין כו' - ור"ל שזהו סגולתא, וע"ל (נה ע"ב מח ע"א) למיהוי תגא ועטרה ברישא דתלת אבהן כו', ולמעלה (נד ע"ג מז ע"ב) ואתקריאת י' י' בתלת יודיין, י' עילאה איהו על רישא דא' כו' ולבחר כו' ולבחר כו', ע"ש, וז"ש והאי אבנא איהי כו': *ואיהי יו"ד ה"י וא"ו ה"י כליל כו' - כצ"ל, ר"ל דתלת יודיין ביה, וע"ל (כג ע"ב כח ע"ב) ותלת יודיין אינון י' י' ואינון רישא וסיפא ואמצעייתא דאת א' ואינון רמיזין בשמא סתים כו', אבל כאן כוונתו רק על ב' היודיין שבתחלה וסוף, דבאמצעייתא נכלל בוא"ו, ואין באלף יודיין עצמיים רק ב', תחלה וסוף, ורומז על הנ"ל, אע"ג דהיא (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים, בסוף כולן, סלקא על כולן, לאתר דאתגזרת מתמן, והן בשילוב יאהדונה"י, י' בראש ובסוף, דסלקא מסוף עד הראש כנ"ל. וז"ש מגיד מראשית אחרית כו', נעוץ סופן כו', והכל רמיז באלף, ב' יודין בראש וסוף, ו' אותיות באמצעייתן, נגד ו' האמצעי שבאלף. ואמר כליל עשר ספירן - שהן יו"ד אותיות שבשם הנ"ל, ויו"ד שבסוף כוללן וכן היו"ד שבראש, כמ"ש בריש תז"ח (ב ע"ב) ועשר חכמות אתקריאו ע"ס²¹⁴, וכן אמר בפ' ויקרא (י ע"ב²¹⁵) על יו"ד קיימי כולהו כו', תנן יו"ד שמות אשתכללו ונפקו מהאי יו"ד דהיא עשיראה דאתוון כו', וכלהו סתימי ביו"ד, וכן יו"ד מלכות כליל כלהו, כידוע:

ע"י בהגר"א בתז"ח ח ע"ב: כתר כהונה מסט' דחכמה כמ"ש בת"ז כתר מלכות מסט' דבינה מלך שהשלום שלו ובה אתאחדת מלכות וכתר תורה מצד עצמה ועד"א אחיד ביה שהוא תורה ובכתר כליל כל השם הויה כידוע וכן הג' נקודין כלל הויה וזהו נשאו נהרות ה' שנושאין ה' ע"ג. וכתר תורה ע"ג. כמ"ש (&) גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות כו' וכתר שם טוב היא השכינה דסלקת לכתר כמ"ש בתיקו"ז (&) והיא כלל כולם והיא עולה על כולם ושם נקראת סגולתא כמ"ש לקמן (דף עו ע"ג) דלאתר עילאה אנת סליק כו' ע"ש והוא ד' אותיות אדנ"י אי"ן עם ד' וכן ד' אותיות הויה וזהו נשאו נהרות ה' כנ"ל (&) וז"ש במתני' וכתר שם טוב ע"ג:

(ז) ע"י זהר ח"ב רל ע"ב: לקבל דא אורים²¹⁶ דנהרין במלייהו²¹⁷ תומים דאשלימו²¹⁸ במלייהו דא פנים ודא אחר²¹⁹.

ואז מתעורר הקדוש ברוך הוא במעלותיו ומכה ברקיעים, כמו שאמרנו, ומזדעזעים שנים עשר אלפי עולמות וגועים ובוכים, שנאמר "ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו". ונזכר בישראל, ומוריד שתי דמעות לתוך הים הגדול, ואז מתעוררת שלהבת אחת שבצד צפון, ומכה רוח אחד שבצד צפון באותה השלהבת, והולך ומשוטט בעולם. ובאותה שעה נחלק הלילה, והשלהבת הולכת ומכה בכנפי התרנגול וקורא, אז הקדוש ברוך הוא נכנס לגן עדן.

(ה) ע"י תיקו"ז תיקון ג: כגוונא דא בראשית רא"ש ב"ית ורזא דמלה בחכמה יבנה בית (משלי כד ג) ומאן דבעי למחזי למלכא לית ליה רשו למחזייה אלא בביתיה ורזא דמלה חכמה לא אשתמודעא אלא בביתיה כגוונא דא עמודא דאמצעייתא דאיהו יהו"ה לא אשתמודע לנביא וחווה אלא בהיכליה דאיהו אדנ"י ורזא דמלה וה' בהיכל קדשו (חבקוק ב כ) וכו' ולית ידיעא כלל במלכא²¹² ובמלבושיה ובתקוניה לבר נש בעלמא עד דייעול (מלכא) לביתיה ולהיכליה דאיהי ב' ועלה אתמר כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים (ישעיה נו ז) ומאן דאיהו אדם בדיוקנא דעמודא דאמצעייתא עליה נאמר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת וכו'.

תרגום: כדוגמא זה, בראשית, רא"ש ב"ית, וסוד הדבר "בחכמה יבנה בית", ומי שרוצה לראות את המלך אין לו רשות לראותו אלא בביתו, וסוד הדבר, החכמה לא נודעת אלא בביתו. כדוגמא זה, העמוד האמצעי שהוא יהו"ה, לא נודע לנביא וחווה אלא בהיכלו שהוא אדנ"י, וסוד הדבר "וה' בהיכל קדשו", וכו' ואין ידיעה כלל במלך ובמלבושו ובתקונו לבן אדם בעולם, עד שיכנס (המלך) לביתו ולהיכלו, שהיא ב'. ועליה נאמר "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים". ומי שהוא אדם בדמות העמוד האמצעי, עליו נאמר (ברכות ו ע"א) "אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת".

תיקון ג' רא"ש - ר"ל, חכמה: למלכא - חכמה כנ"ל: בבית' - מלכות: ורזא דמלה חכמה כו' - ר"ל, שאמרו שחכמתו של אדם אינה ניכרת אלא כשהוא בביתו* : אלא בהיכליה - היכל גי' אדנ"י (זהר ח"א כג ע"ב) וכו': ולית ידיע' כו' דאיהי ב' - ר"ל, וזה ב' ראשית, באות ב' משיגין ויודעין ראשית, שהוא חכמה:

*ע"י שבת (קמה ע"ב): מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצוינין לפי שאינו בני מקומן שאמרי אינשי במתא שמאי בלא מתא תותבאי. פי' רש"י: במתא שמאי - בעירי איני צריך להתכבד, אלא בשמי שאני ניכר בו. בלא מתא - במקום שאינה עירי. תותבאי - כבודי תלוי בשמלתי, שמלתו מתרגמינן תותביה (שמות כב).

(ו) ע"י תיקו"ז סח ע"א: והוא חוט דילה איהו ו' דאבנא דאיהי תגא עטרה על רישיה עטרה דספר תורה ובגינה אתמר ודאשתמש בתגא חלף איהו כתר תורה ודאי דתלת כתרין אינון כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה (נ"א וכתר שם טוב) על גבייהו²¹³ והאי אבנא איהו י' בריש א' ואיהי י' בסופה עלה אתמר מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י) ואיהי (נ"א ואיהו) יו"ד ה"א וא"ו ה"א אק"ט (נ"א יו"ד ה"י וא"ו ה"י) כליל עשר ספירן דאינון (ס"א דאיהו) נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן:

²¹⁴ ע"י מלואים אות. **Error! Reference source not found.**

²¹⁵ ע"י מלואים אות. **Error! Reference source not found.**

²¹⁶ לשון אספקלריא דנהרא (רח"ו).

²¹⁷ סוד אורים ותומים שהם שמות של ע"ב (דע"ה ח"ב קד ע"א).

²¹⁸ לשון יונתי תמתי (רח"ו במ"מ).

²¹⁹ לא שהם ממש אספקלריא וכו' אלא "לקבל" דהיינו שהם למעלה מאירים בסוד אברי הראש, ותחלה מציאות שמם יורה על אורים, ומחמת שהם אור דק

²¹² ע"י לעיל הערה. **Error! Bookmark not defined.**

²¹³ ע"י ב"ע קיב ע"ב שג' כתרין הם חב"ד ד"א וכתר שם טוב היא מ"ס. }

ועי' אפיקי ים לט ע"ב: [לפרש את דברי הגר"א כאן] אורים ותומים שהוא מכב"י ולבי"א שם מ"ב ושם ע"ב שהם מנהיגי השמש והיריח, וכתבתי בביאורי דבריו הקדושים כמצ"ץ מבתר כותלא שהוא שם ע"ב בחסד ושם מ"ב בגבורה, והם חו"ג שהם מנהיגים שמש ויריח שהם משמשים ביום ולילה, חסדים בדכו' ביום וגבורו' בנוקבא בלילה, והם אור ומים של יום א' ובי' של ו' ימי בראשית, ה"פ אור ה"פ מים, והם בסוד הנהגת ישראל ע"י העבודה בבהמ"ק בכהנים ולויים, ושרשין דלהון הם משה ואהרן, והם ג"כ סוד חשן ואפוד בחושן שם ע"ב ביי"ב אבנים ע"ב אתון שבו, ומ"ב באפוד שהם פנים ואחור.

(ח) עי' עמק המלך (שט"ז פמ"א): בזמן הגלות, נקראים יעקב מלשון עקב, ובזמן החירות נקראים ישראל מלשון שררה וכו', וגם הוא מרמז על ז"א ממראה מתניו ולמטה נקרא יעקב, וממראה מתניו ולמעלה נקרא ישראל. ושאל מי גרם הקלקול והפגם הזה, והשיב לו התינוק, הלוא י"י שהוא זעיר אנפין זו חטאנו לו, כי זו הוא לשון רבים וכו'.

ועי' שער הגלגולים - הקדמה לד: כששאלו ר"י בן חנניא, וא"ל מי נתן למשסה יעקב, והשיב הלא ה' זו חטאנו לו, רמז לו, כי בעון נצוצות טיפי הזרע של יוסף שירדו בקליפות במקום הרגלים, אשר שם הוא סוד המשסה ברגלים, לכן נשבה בין הגוים, וזהו מי נתן למשסה יעקב, שהם אותם הטפות כנוזכר, והשיב הלא ה' זו חטאנו לו:

(ט) עי' זהר ח"ב רלט ע"א: ואבל רזא דא אוקימנא כתיב (בראשית א כ) ועוף יעופף על הארץ (ועוף יעופף על הארץ הא אוקימנא) דאינון רזא דרתיכא ובהו אסתלק רוח הקדש²²⁰ לסלקא לעילא דאינון תרי חד לימינא וחד ולשמאלא עוף לימינא ודא מיכאל יעופף לשמאלא ודא²²¹ גבריאל דא ימינא ודא לשמאלא ובגין כך מקרבין תריין אלין לסלקא רוח קדשא ושמאלא מעטר וזיין לתתא²²² להווא סטר שמאלא וימינא לימינא ואתקשרא אתתא כבעלה למהוי חד וכלא אסתלק ואתקשר כחדא לעילא ותתא וקודשא בריך הוא אסתלק בלחודוי ואתקף:

תרגום: אבל הסוד הזה הרי בארנו, נאמר "ועוף יעופף על הארץ", שהוא סוד המרכבה, ובהם מתעלה רוח הקודש לעלות למעלה, שהם שנים, אחד לימין ואחד לשמאל. "עוף" לימין, וזה מיכאל, "יעופף" לשמאל, וזה גבריאל. זה לימין וזה לשמאל. ולכן מקריבים שני אלה,

הם נעלמים, וגמר הפרי והאור שיתבשל "תמים" במלכות "דאשלימ" והיינו בסוד קשר של תפילין, "דא פנים ודא אחור" (אור יקר).

בתוך החושן הוא האורים והתומים, והוא החו"ג שהדעת עלאה, מהתריין מזלין, אוריא דכיא ואשא דכיא ע' שער מ"ן ומ"ד (דרוש י), והם מתגלים בלבו של ז"א מהיסוד דאימא המסתיים שם, ואותן החו"ג הם האורים והתומים אשר בחושן על לבו, כי החושן שהוא ז"א, הרי הוא מתחיל מלבו של אר"א בהיותן לפרצוף אחד עם יסודות, וכן הם מתגלים ג"כ בלבו של ז"א מהיסוד דאימא, שהוא שורש לאה ורחל, שהם חושן ואפוד ד"א כנ"ל בסמוך. ועכ"פ הוא כי סוד האורים והתומים הם החו"ג שהדעת עלאה, והם ג' היות דע"ב, שהוא גימ' חסד, ושלתן הם ר"ו, שהוא גימ' גבורה, וכמ"ש במ"ן ומ"ד (דרוש י), והם סוד אורים ותומים שהם שמות של ע"ב, וכמ"ש בעל הטורים בפר' תצוה (כח פסוק ל). וע' רש"י ורמב"ן שם וזוה"ק (פקודי דף רל ע"א וע"ב). אמנם בלק"ת (פר' תצוה בטע"מ שם) אמר כי השמות של אורים ותומים היו שם של מ"ב (דפשוט ומלא ומלא דמלא) ושל ע"ב, והם ג"כ החו"ג הנז' (דע"ה ח"ב קג ע"ד).

²²⁰ מלכות שבבריאה (רח"ו).

²²¹ בראשית מו ע"א (הערת הזהר).

²²² פי' גבריאל שהוא שמאל מעטר לחיילות שתחתיו מצד שמאל וכן מיכאל לצד ימין (מ"מ).

להעלות את רוח הקודש, והשמאל מתעטר וזן למטה לאותו צד שמאל, וימין לימין, ונקשרת אשה עם בעלה להיות אחד, והכל מתעלה ונקשר כאחד למעלה ולמטה, והקדוש ברוך הוא מתעלה לבדו ומתחזק.

(י) ציצית, כתיב עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר. וענין עוף השמים הוא הגוף, ובעל כנפים הם הכנפים. והגוף הוא בשלשה, ראש בטן גויה (ס"י פ"ג מ"ו), רג"ז²²³, והכנפים הם ז' כמ"ש שש כנפים לאחד, והשביעית מכנף הארץ זמירות, והוא בשבת, כמ"ש התוספות בסנהדרין פ"ד (לז: מכנף הארץ זמירות שמענו), והם אלו ז' כנפים דחשיב כאן. והם אחורים של שם²²⁴, בסוד א' ב' ג' ד', וכנגד הג' אין כנפים, שהוא הגוף. והכנף של ארץ הוא תפלה של יד²²⁵ כנ"ל, ותפלין של ראש הם כנפים של ראש כידוע²²⁶ (אגדות הגר"א).

(יא) עי' זהר ח"ג מ ע"ב: תו פתח ואמר (שמות כד יב) ויאמר יהו"ה אל משה עלה אלי ההרה וגו' והתורה דא תורה שבכתב²²⁷ והמצוה דא תורה שבעל פה²²⁸ להרתם כתיב חסר כמה דאת אמר (שיר ג ד) ואל חדר הורתי הכא אית לאסתכלא להורתם דמי אי תימא הורתם דישראל לאו הכי דהא ישראל לא אדכרו בהאי קרא אלא הורתם דתורה ומצוה²²⁹:

ומאי היא דא (אתר) יין דמנטרא²³⁰ בגין דכל כתיבה דספר עלאה²³¹ תמן שריא²³² ומתמן נפקא תורה²³³ ועל דא קרינן תורה שבכתב ודא הוא אשר כתבתי להרתם להרתם ודאי (כמה דאת אמר ואל חדר הורתי) תורה שבעל פה תורה²³⁴ אחרא²³⁵ דקיימא על פה מאן איהו פה²³⁶ דא הוא דעת²³⁷ דאיהו פה דספר וכתיבה ותורה דא היא תורה אחרא דאקרי תורה שבעל פה²³⁸ דאיהי קיימא על ההוא פה דאיהי תורה שבכתב²³⁹ בגין כך אסתליק משה בכלא על כל שאר נביאי מהימני דכתיב (שמות כד יב) ואתנה לך לך דייקא:

תרגום: עוד פתח ואמר "ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה וגו'", והתורה זו תורה שבכתב, והמצוה זו תורה שבעל פה. להרתם כתיב חסר, כמו שנאמר "ואל חדר

²²³ ראש, גוף, ז' קצוות.

²²⁴ היינו י' י"ה י"ו יהו"ה.

²²⁵ עי' תז"ח: רצועה דיד לקשרא לה ודא שכינתא דאיתמר בה יונתי וכו'. בהגר"א: ורצועה של יד לקשרא שכינתא עם האדם.

²²⁶ עי' תז"ח יג ע"ד: תריין רצועין לקביל כנפי יונה, בהגר"א: ר"ל תריין רצועין של ראש הן כנפים של השכינה לכסות האדם מכל המקטרגים כמ"ש לקמן כנפי יונה נחפה כו' מכסיאת עליה בגדפהא ואגינת כו'.

²²⁷ ז"א (מ"מ).

²²⁸ מלכות (מ"מ).

²²⁹ בינה (רח"ו).

²³⁰ פי' יסוד תבונה שבו סוד ההריון ושם הגבורות (רמ"ז).

²³¹ הוא יסוד דאבא (רח"ו).

²³² פי' שישוד דאבא הוא בתוך אימא (מ"מ).

²³³ פי' מבינה יצא ז"א הנק' תורה (מ"מ).

²³⁴ הוא ת"ת דאבא (רח"ו).

²³⁵ דעת שלהם (רח"ו).

²³⁶ שזה ג' ספרים דריש ספר יצירה, ספר דחכמה הוא מה שנצטייר בסופר הכותב במחשבתו, ואיהו הכתב (נדצ"ל וספר דבינה איהו הכתב - המסדר), ודעת הוא הסיפור ועי' ח"ב ר ע"א (יהל אור). ועניני ב' ספרים וסיפור הוא כי בדיבור בפעם א' נתגלה מחשבתו, אבל בספר ב' פעמים, אחד כשכותב ונתגלה מחשבתו בעולם, אבל עדיין סתום הספר, ושני כשקורין הספר, אז נתגלה, אבל בדיבור כולל שניהם בפעם א' (בהגר"א על ספר"צ א ע"א).

²³⁷ יסוד ז"א שהוא דעת דיעקב ודעת רחל, כמו (נ"א בסוד) (תהלים עח ה) ויקם עדות ביעקב (רמ"ז).

²³⁸ נקרא' בינה פה (רח"ו).

²³⁹ כי הנתיב נעלם בו (רח"ו).

הורתי". כאן יש להתבונן, להורתם של מי, אם תאמר הורתם של ישראל, לא כך שהרי ישראל לא נזכרו בפסוק הזה, אלא הורתם של תורה ומצוות. ומה היא, זהו (מקום) יין המשומר, משום שכל כתיבה של הספר העליון, שרויה שם, ומשם יצאה תורה, ועל זה קוראים תורה שבכתב. וזהו אשר כתבתי להורתם, להורתם ודאי, (כמו שנאמר "ואל חדר הורתי"). תורה שבעל פה תורה אחרת שעומדת על פה, מהו פה, זהו דעת שהיא פה של ספר, וכתיבה. ותורה זו היא תורה אחרת שנקראת תורה שבעל פה, שהיא עומדת על אותו הפה שהוא תורה שבכתב, לכן התעלה משה בכל על כל הנביאים הנאמנים, שכתוב "ואתנה לך", דווקא לך.

(יב) עי' זהר ח"ב קסו ע"א: פתח רבי אבא [נ"א יוסי] ואמר (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר כי נר מצוה כל מאן דאשתדל בהאי עלמא באינון פקודין דאורייתא אתסדר קמיה בכל פקודא ופקודא חד שרגא לאנהרא ליה²⁴⁰ בהוא עלמא ותורה אור מאן דאתעסק באורייתא זכו לההוא נהורא ועלאהו דאדליקתו שרגא מניה דהא שרגא בלא נהורא לא כלום נהורא בלא שרגא אוף הכי לא יכיל לאנהרא אשתכח דכלא דא לדא אצטריך²⁴¹ 24 אצטריך עובדא לאתקנא שרגא ואצטריך למלעי באורייתא לאנהרא שרגא זכאה איהו מאן דאתעסק בה בנהורא ובשרגא:

ודרך חיים תוכחות מוסר²⁴² ארח חיים לאעלא ביה לעלמא דאתי²⁴³ 243 אינון תוכחות²⁴⁴ דמקבל בר נש לאעדא גרמיה מארח ביש²⁴⁵ 245 ולמיהך בארחא טבא תו²⁴⁶ 246 ודרך חיים אינון תוכחות מוסר דאיתי קודשא בריך הוא עליה דבר נש²⁴⁷ 247 לדכאה ליה מחובי באינון תוכחות זכאה איהו מאן דקביל להו ברעו דלכא:

תרגום: פתח רבי יוסי ואמר "כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר". "כי נר מצוה", כל מי שמשדל בעולם הזה באותן מצוות התורה, מסתדר לפניו בכל מצוה ומצוה נר אחד להאיר לו באותו העולם. "ותורה אור", מי שמתעסק בתורה זוכה לאותו אור עליון שנדלק ממנו הנר, שהרי נר בלי אור אינו כלום, אור בלי נר גם כן לא יכול להאיר. נמצא שכולם צריכים זה את זה. צריך מעשה לתקן הנר, וצריך ללמוד תורה להאיר את הנר, אשרי מי שמתעסק בה, באור ובנר. "ודרך חיים תוכחות מוסר", דרך חיים להיכנס בה

²⁴⁰ פירוש ע"י המצוה מתקן בחינה א' מהמלכות הנקרא נר ושיעור הפסוק כי נר מצוה על ידי המצוה מתקן הנר שהי' המלכות. ותורה אור ע"י התורה מושך אור לנר הנזכר (מ"מ).

²⁴¹ העושה יתגלגל ללמוד, והלמד יתגלגל לעשות, ויצטרכו זה לזה אמנם העושה והלמד יחד שלם. והנה שני החלקים האלו הם עשה טוב (אור יקר).

²⁴² וחלק סור מרע אמר "ודרך חיים תוכחת מוסר", הנה חלק המעשה הוא מה שצריך האדם להסתתר שם בעולם הבא, וחלק סור מרע הא צדה לדרך ושמירה כדי ללכת שם בשלום, להצילו מכף כף אויב ואורב בדרך, וזהו שאמר "אורח חיים" שיהיה לפניו דרך סלולה (אור יקר).

²⁴³ ואחר כך ינהג שם מהתורה והמצוה (אור יקר).

²⁴⁴ שהאדם מוכיח את עצמו ומייסר עצמו להבדל מכל טומאה ומדה רעה מדרך רע, ולהתנהג בטוב, אלו הם המגנים להגן עליו. הנה הדרך הזה למי שנהיר ולא חטא, ומי שלא נהיר וחסא תקנתו (אור יקר).

²⁴⁵ פירוש התעניות והסיוגים שאדם מקבל על עצמו כדי להתרחק מדרך רע (מ"מ).

²⁴⁶ עכשיו מפרש תוכחות מוסר הם היסורין שמביא הקב"ה על האדם. א"נ ל"ל אינון תוכחות דמקבל בר נש היינו כשמוכחו שום אדם במלי דשמיא מקבל אותם בשמחה ובס"פי (מ"מ).

²⁴⁷ מפני שתשובה תולה וייסורין ממרקין, ואם תאמר וייסורין מדעתיה איהו דאזהר בהו קרא, לזה אמר תוכחות מוסר ודאי אורח חיים, ובא הכתוב להזהיר האדם שיקבלם בשמחה, וזהו שאמר "זכאה איהו" וכו' (אור יקר).

לעולם הבא, אותן תוכחות שמקבל אדם להסיר את עצמו מדרך רעה וללכת בדרך טובה. עוד "ודרך חיים", אותם תוכחות מוסר שמביא הקדוש ברוך הוא על האדם לטהרו מחטאיו באותן תוכחות, אשרי מי שמקבל אותן ברצון הלב.

(יג) עי' ספר הבהיר אות ג: ומפני מה התחיל התורה בבי"ת כמה דאתחיל ברכה ומנלן דהתורה נקראת ברכה, שנאמר (דברים ל"ג כ"ג) ומלא ברכת ב' ים ודרום ירשה, ואין ים אלא תורה שנאמר (איוב י"א ט) ורחבה מני ים, מאי ומלא ברכת ה' אלא כל מקום שנאמר בי"ת הוא לשון ברכה כדאמרין בראשית, ואין ראשית אלא חכמה שנאמר (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה', ואין חכמה אלא ברכה שנאמר ויברך אלהים את שלמה וכתוב (מלכים א ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה, משל למלך שהשיא את בתו לבנו ונתנה לו בחתונה ואמר לו עשה בה כרצונך:

(יד) עי' עמק המלך (שי"ג פל"ה): כי כשרואה הקב"ה שהגוף רוצה להתגבר בתאותו הגופני, ורוצה להכניע הנשמה, כדי שלא תתגבר כח הקדושה, וכדי להכניע תאות הגשמי של הגוף, מה עושה הקב"ה מכה הגוף ביסורין של אהבה, שנאמר 'וי"י חפץ דכאו החלי' [ישעיהו נ"ג י], וישלוט נשמתא ולא גופא. והקב"ה עושה זה כדי [שיוכל] להצדיק הדין עליו, ולומר 'צדיק הוא י"י כי פיהו מריתי' [איכה א' י"ח], וזהו אומרו בגמרא דברכות [ה' א'] על פסוק, 'אם תשים אשם נפשו' מה שכרו 'יראה זרע יאריך ימים', רצה לומר אם יקבל היסורין מאהבה:

(טו) עי' זהר ח"א כז ע"א: ואי עבר על אורייתא אתשקיין ממרירו דאילנא דרע דאיהו יצר הרע וכל אברין דאינון מד' יסודין אתמר בהון (שמות א יד) וימררו את חייהם וגו' וימררו במרירו דמרה ולגבי אברין קדישין דגופא דאינון מסטרא דטוב עלייהו אתמר (שמות טו כג) ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה וגו' כגוונא דא אמרו מארי מתניתין²⁴⁸ וימררו את חייהם בעבודה קשה בקושיא²⁴⁹ בחומר בקל וחומר²⁵⁰ ובלבנים בלבון הלכתא²⁵¹ ובכל עבודה בשדה דא ברייתא את כל עבודתם וגו' דא משנה²⁵²

אם תייבין בתיובתא אתמר בהון (שם טו כה) ויורוהו יהו"ה עץ ודא עץ חיים²⁵³ וביה וימתקו המים ודא [משה] משיח דאתמר ביה (שם יז ט) ומטה האלהים ביד²⁵⁴ מט"ה דא מטטרון מסטריה חיים ומסטריה מיתה כד

²⁴⁸ תיקו"ז קעא ע"ב, ותז"ח ז ע"א.

²⁴⁹ הלכה היא מלכות וכל קושיא היא קלי' והוא מסטרא דערב רב שנתערבו בישראל וכו' והתירוץ הוא תיקון הקלי' (יהל אור ח"ג ג ע"ב).

²⁵⁰ עי' תז"ח י ע"א: חמרא אתקרי מימינה קולא משמאלא והאי איהו מקל וחמר.

²⁵¹ בלבנים - מימינא כמש"ו בליבון הלכה שהוא קל ולבן מסט' דחסד (בהגור"א בתז"ח י ע"ב).

²⁵² עי' גר"א בתיקו"ז קעא ע"ב: דמשנה כו' דברייתא כו' - דבת מלך הלכה למשה מסיני הוא באצילות ומשנה הוא אמה דילה בבריאה דשלטא בימי יהושע וברייתא במט"ט ושפחה שטנה הוא בעשיה.

²⁵³ פ' שתחלה היו עוסקים בפשטי התורה, אזי וימררו את חייהם, שאינם מקבלים שפע מז"א דאצילות, ואחר ששבו בתשובה וחזרו ללמוד סודות התורה, אז מושכים שפע משם מ"ה שהוא שקיו דאילנא, שהוא פנימיות הז"א, כמ"ש הרב, כשעוסק בקבלה, יכוין בפנימיות ז"א שהוא שם מ"ה שמשם בא השפע (מ"מ).

²⁵⁴ סוף תצא ותקונים תקון כה דף עד ותקון ה (ד"א). [מה שציין לתיקון כה דף עד] הוא הקדמ"ת דף טז (לש"ו), איתן תמן מט"ט גוף שכינתא, בהגור"א: **גוף שכינתא** - ר"ל, שכינה נפש והקב"ה נשמה, והנשמה בלתי הנפש אינו מתייחד בגוף.

אתהפך למטה איהו עזר מסטרא דטוב כד אתהפך לחויא איהו כנגדו מיד (שם ד ג) וינס משה מפניו וקב"ה מסר ליה בידא דמשה ואיהו אורייתא דבעל פה²⁵⁵ דביה איסור והתר מיד דמחא ביה בטינרא²⁵⁶ נטל ליה קב"ה בידיה ואתמר ביה (שמואל ב' כג כא) וירד אליו בשבט למחאה ליה ביה ושב"ט איהו יצר הרע חויא וכלא איהו בגלותא מחמת דיליה ועוד ומשם יפרד זכאה איהו בר נש דאשתדל באורייתא דבזמנא דנטיל ליה קב"ה מהאי גופא מד' יסודין אתפרש מתמן ואזיל למהוי רישא בד'

תרגום: ואם עבר על התורה, הם משקים ממרירות העץ של רע שהוא יצר הרע. וכל האיברים שהם מארבעה יסודות, נאמר בהם "וימררו את חייהם וגו'", "וימררו במרירות של מרה. ולגבי איברים קדושים של הגוף שהם מצד הטוב, עליהם נאמר "ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה וגו'". כדוגמא זו אמרו בעלי המשנה, "וימררו את חייהם בעבודה קשה", בקושיא. "בחומר", בקל וחומר. "ובלבנים", בליבון הלכה. "ובכל עבודה בשדה", זו ברייתא. "את כל עבודתם וגו'", זו משנה.

אם שבים בתשובה, נאמר בהם "ויורהו ה' עץ", וזה עץ החיים, ובו "וימתקו המים". וזה משה משיח, שנאמר בו "ומטה האלהים בידי", "מט"ה" זה מטטרו", מצדו חיים ומצדו מיתה, כשמתהפך למטה הוא עזר מצד הטוב, כשמתהפך לנחש הוא כנגדו. מיד, "וינס משה מפניו". והקדוש ברוך הוא מסרו ביד משה, והיא תורה שבעל פה, שבה איסור והיתר. מיד שהכה בו בסלע, לקח אותו הקדוש ברוך הוא בידו, ונאמר בו "וירד אליו בשבט" להכות אותו בו. ושבט הוא יצר הרע נחש, והכל הוא בגלות מחמתו. ועוד, "ומשם יפרד". אשרי האיש שעוסק בתורה, שבזמן שיקח אותו הקדוש ברוך הוא מהגוף הזה, מארבעה יסודות, נפרד משם, והולך להיות ראש בארבע

²⁵⁵ התורה שבעל פה במט"ט ששם טו"ר שהם איסור והיתר (מ"מ).

²⁵⁶ כשהכה משה בסלע ע"י הזכאה נתעורר הנחש לינק (מ"מ).

א עי' רמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ד ה"ב): כל שקרבו מתיריו ביום מעלין אותו על המזבח כל הלילה, כיצד זבחים שנזרק דמם ביום מקטירין אימוריהן בלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכן איברי העולות מקטירין אותן בלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכדי להרחיק מן הפשיעה אמרו חכמים שאין מקטירין האימורין ואיברי העולה אלא עד חצות הלילה.

עי' רש"י לעיל הערה 4, ועי' או"ש: דחוק טובא לאמר דהמשנה נקטה לחנם הקטר חלבין ואימורים, והנראה דלרש"י דחוק מה דלמדנו בבירייתא ומייתי לה ריש פסחים (ב' ע"ב) היה עומד ומקריב ע"ג המזבח לאורה טעון קידוש ידים ורגלים, ופשטא משמע אף בהנך דלא עלו למזבח מקריבין כל הלילה, לכן פירש דיש נפק"מ בין חלבין לאימורים, דחזינן דלענין אכילה בנאכלין ליום ולילה גזרו רבנן דלא ליתאכיל רק עד חצות, ובנאכלין לשני ימים לא גזרו חכמים, וכבר פירשו בתוס' (זבחים נ"ז ע"ב ד"ה להרחיק) משום דביום ניכר שקיעת החמה, ועוד דליכא אונס שינה. וכו'.

ב עי' רמב"ם (מעשה הקרבנות פ"י ה"ח): כל אלו הנאכלין ליום ולילה דין תורה שהן נאכלין עד שיעלה עמוד השחר וכדי להרחיק מן העבירה אמרו חכמים שאין נאכלין אלא עד חצות הלילה.

משנה למלך: כדי להרחיק מן העבירה כו'. בנאכלין לשני ימים ולילה אחד לא עשו הרחקה עד חצות דניכר הוא שקיעת החמה אבל בלילה אינו ניכר כ"כ התוספות בס"פ איזהו מקומן (דף נ"ז ב):

ג עי' שו"ע (או"ח רלו ס"א): בערב מברך שתים לפני ק"ש, ושתים לאחריה.

משנה ברורה: בערב וכו' - והמנהג לומר והוא רחום קודם תפלת ערבית. ודע דמה שמבואר לעיל בסימן נ"ד במ"ב סק"ד בשם האחרונים דאחר ברכו דינו כאמצע הפרק [דעיקר ברכו שאומר הש"ץ הכונה אברכות שמברכין העולם אח"כ וכיון שענו העולם ברכו הוי כאלו התחילו הברכה וכמש"כ הא"ר והפמ"ג שם ע"ש] פשוט דאין לחלק בין שחרית לערבית ולפ"ז צריך לזהר מאד שלא לספר אחר ברכו דערבית אפילו קודם שהתחיל לברך הברכה ראשונה אם דעתו להתפלל אז מעריב עם הצבור ובעו"ה הרבה אנשים נכשלין בזה.

שתים וכו' - אשר בדברו וכו' ואהבת עולם ואינה פותחת בברוך דהויא סמוכה לראשונה. ויש להפסיק בין ברקיע כרצונו לבין בורא יום ולילה דכרצונו קאי אדלעיל. ומנהג ספרד שלא לומר ה' צבאות וכו' אל חי וכו' אלא מסיימין תיכף אחרי מבדיל בין יום וכו' ברוך אתה וכו' כי היכי דלהוי מעין חתימה סמוך לחתימה וכן נכון ועיין בטור שיישב גם מנהגנו דהוי ג"כ מעין חתימה שאנו מתפללין שימלוך ה' ויתקיים והיה לעת ערב יהיה אור לנו וחשך לשונאי ה' ומה שאנו אומרים ה' צבאות כתבו ג"כ האחרונים משום שנאמר עושה עיפה ושחר ה' צבאות שמו. ושתים לאחריה - ראשונה אמת ואמונה ואינה פותחת בברוך דהויא סמוכה לחברתה דק"ש לא הוי הפסק וחותרם בא"י גאל ישראל ולא גואל ישראל כמו בתפלה משום שנתקנה על הגאולה שעברה ובמערבית של יום טוב נוהגין לסיים מלך צור ישראל וגואלו ומפקפקין הרבה בזה והרבה מהאחרונים מישבין המנהג ואעפ"כ יותר טוב לסיים גאל ישראל כמו בשאר ימות השנה וכמו שכתבנו לעיל בסימן ס"ו במ"ב ס"ק ל"ג וברכה שניה השכיבנו וחותרם שומר עמו ישראל לעד מפני שלילה צריכין שימור מן המזיקין ואף על גב דק"ל דצריך לסמוך גאולה לתפלה אף בערבית וכדלקמיה בס"ב מ"מ השכיבנו לא הוי הפסק דכגאולה אריכתא דמיא וכתבו בתר"י הטעם דכשעבר ה' לנגוף את מצרים היו ישראל מפחדים ומתפללים להש"י שיקיים דברו

שלא יתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף וכנגד אותה תפלה תקנו לומר השכיבנו הלכך מעין גאולה היא.

ד כי הארי שואג ג"כ ג' פעמים, פעם א' שואג בעצמו, ואח"כ כלם ביחד ב' שאגות (אגדות הגר"א).

ועי' זהר (ח"ג יז ע"א): בכל אתר דלא אשתכח דכר ונוקבא ברכאן לא שראן עלוי ועל דא קודשא בריך הוא געי ובכי כמה דאת אמר (ירמיה כה ל) שאג ישאג על נוהו ומאי אומר אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי וכו'.

תרגום: בכל מקום שאין נמצאים זכר ונקבה אין ברכות שורות עליו, ולכן הקדוש ברוך הוא גועה ובוכה, כמו שנאמר "שאג ישאג על נוהו", ומהו אומר, אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי וכו'. ועי' מלואים אות (ד).

ה כי למעלה הוא חרב, על פי מ"ש (תענית ה ע"א) לא אבא בירושלים של מעלה עד כו'. ולמטה היא שריפה. ובישראל הוא הגלות. וע"ז כתיב ג' פעמים שאגה, ממרום ישאג, וב"פ על נוהו (אגדות הגר"א).

ו כי בזמן שהשכינה שרויה בתוך ישראל נקרא אבינו מלכנו, כי מלך נקרא לעולם, וכשאוכלין על שלחנו נקרא אביהם, ועכשיו אומר אשרי המלך כו' פירוש אף עתה אשריו, ורק אז עדיף יותר (אגדות הגר"א).

ז עי' תיקו"ז ז ע"א: אית כבוד נברא כגוונא דכבוד נאצל מסטרא דכבוד נברא אמרין ישראל לגבי אדון על כלא אם כעבדים ומסטרא דכבוד נאצל אתמר בהון אם כבנים.

ח עי' זהר בהר קיב ע"א שלומדי נסתר הם בבחינת בנים. עי' יהל אור על זהר ח"ב מג ע"א: בסט' דתפלה של יד נק' עבד כנ"ל, וגם שהוא בסטרא דמלכות, שמסטרעה נק' ישראל עבדים, והוא אדון כל הארץ. ומסט' דת"ת נק' בנים, כי ת"ת אב הרחמים וז"ש אבינו מלכנו אם כבנים וכו' [עי' זהר ח"ג קיב ע"א, ותיקו"ז ז ע"א] (יהל אור).

ט ר"ל שלא נשתייר לו כלום. ונודע ג"כ שחכמה נקראת כ"ח ומ"ה, ועתה כאשר אנו אומרים ועתה יגדל נא כח, אומר ומה לו לאב כו' (אגדות הגר"א).

י עי' שו"ע (או"ח סי' צ ס"ו): ולא בחורבה, מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקים.

יא מ"ב: ולא בחורבה - מוכח בגמרא דמוטב להתפלל בדרך מבחורבה ואפילו היכא דליכא בה כ"א טעם אחד ואם הוא מתיירא שיפסיקוהו עוברי דרכים יתפלל תפלה קצרה עיין סימן ק"י:

מפני חשד - שיחשדוהו שיש לו זונה מוכנת שם ואם החורבה עומדת בשדה אין לחוש בה לחשד שאין זונה מצויה בשדה וה"ה אם אשתו עמו ג"כ ליכא למיחש לחשד ואם היא חורבה בריאה וחזקה ליכא למיחש בה למפולת ואם שנים נכנסין בה אין לחוש למזיקין שלאחד נראה ומזיק ולשנים נראה ואינו מזיק ולג' אין נראה כלל אם לא במקום שידוע שרגילין שם מזיקין ואבוקה כשנים וירח כשלשה לפיכך אם הם שנים מותר ליכנס בה אם היא בריאה וחזקה ועומדת בשדה [פמ"ג]:

כי יש ג' מינים שסימנם חש"ך, והן הנזכרים כאן. מפני חשד, כמ"ש בפ' התכלת (מנחות מד ע"א) אצל מצות ציצית? מפני המפולת, כמ"ש בב"ק (&) על פסוק ושאייה יוכת שער, ע"ש. מפני המזיקין. ועל אלו כתיב כי נופת תטופנה כו' ואחריתה כו' רגליה כו' (אגדות הגר"א).

טו רש"י ישעיה מד כה.

יז עי' שו"ע (או"ח סי' רלו ס"ב): אין לספר בין גאולה דערבית לתפלה, ואף הנוהגין לומר י"ח פסוקים ויראו עינינו, אין להפסיק בין יראו עינינו לתפלה. ומיהו מה שמכריז ש"צ ראש חדש בין קדיש לתפלת ערבית לא הוי הפסק, כיון שהוא צורך התפלה. וכן יכול לומר: ברכו, להוציא מי שלא שמע, ולא הוי הפסק. הגה: (ועיין לעיל סימן ס"ט). ראיתי מדקדקים נהגו לעמוד כשאומרים ה"ח פסוקים של ברוך ה' לעולם וכו' (תהילים פט, נג) ומנהג יפה הוא כי נתקנו במקום תפלת י"ח, ועל כן ראוי לעמוד בהן כמו בתפלה.

מ"ב: בין גאולה דערבית לתפלה - שגם בערבית מצוה לסמוך גאולה לתפלה:

ואף הנוהגין לומר וכו' - ובטור מסיים בזה ומה שנוהגין להפסיק בפסוקים ויראו עינינו וקדיש לפי שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו יראים להתאחר שם עד זמן תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות שיש בתפלת ערבית ונפטרין בקדיש ועתה שחזרו להתפלל ערבית בבתי כנסיות לא נתבטל מנהג הראשון ומ"מ אין להפסיק בדברים אחרים ויש מן הגדולים שנהגו שלא לאמרם עכ"ל ובה נבין דברי המחבר:

אין להפסיק וכו' - דאותן פסוקים לא מקרי הפסק כיון דתקינו לאומרם הו"ל כגאולה אריכתא [תוספות]:

צורך התפלה - ולא דוקא לקרוא ולהכריז שהוא ר"ח שהוא דאורייתא או להכריז טל ומטר שאם יטעו צריך לחזור אלא אפילו להכריז על הנסים שפיר דמי ואף על גב שאם יטעו ג"כ אין צריך לחזור דמ"מ הוא צורך תפלה. ודוקא במקום זה יכול להפסיק אבל כשהוא עומד בברכת ק"ש בין הפרקים אסור לו להכריז שום דבר:

לומר ברכו - דגם זה הוא צורך תפלה:

ועיין לעיל סי' ס"ט - ר"ל דשם בהג"ה מבואר דדוקא בערבית מקילינן לזה אבל לא בשחרית:

נהגו לעמוד וכו' - והרבה אחרונים כתבו דיותר טוב שלא לעמוד כדי להראות שאין רוצה לצאת בזה ידי חובת תפלת י"ח אך כשמתפלל עם הצבור וקורא אח"כ ק"ש וברכותיה אז יוכל לומר ברוך ה' וכו' מעומד ועיין מה שנכתוב לקמיה. כתב מ"א בשם רש"ל שיש לומר הושיענו אלהי ישענו והוא פסוק בדברי הימים ולא יאמר הושיענו ה' אלהי ישענו דא"כ הוא מוסיף על י"ח אזכרות:

א" עי' שו"ע (או"ח סי' קיא ס"א): צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק ביניהם, אפי' באמן אחר גאל ישראל ולא בשום פסוק, חוץ מה' שפתי תפתח (תהילים נא, ז). הגה: וי"א שמותר לענות אמן על גאל ישראל, וכן נוהגין. וי"א הא דצריך לסמוך גאולה לתפלה, היינו דוקא בחול או ב"ט, אבל בשבת א"צ (פי' דטעמא דבעינן למסמך גאולה לתפלה, משום שנאמר יענך ה' ביום צרה (תהילים כ, א) וסמך ליה יהיו לרצון אמרי פי וגו' וגואלי (תהילים יט, טו), ושבת לאו זמן צרה. ולענ"ד נראה דמה שא"כ ב"ט, הוא משום שהם ימי הדין כדתנן במשנה ב' פ"ק דר"ה: בפסח, על התבואה וכו') (הגהת אשיר"י פ"ק דברכות וכל בו הלכות שבת ומהר"ל הל' יום טוב), וטוב להחמיר אם לא במקום שצריך לכך.

משנה ברורה: צריך לסמוך - אבל במוסף ומנחה מותר לומר פסוקים קודם ד' שפתי תפתח אבל לא אח"כ דפסוק זה מכלל תפלה הוא דהא מהאי טעמא נוכל לומר אותו בין גאולה לתפלה מפני דכיון דקבעוהו רבנן בתפלה יש לו דין תפלה א"כ אין להפסיק בינו לתפלת י"ח:

ביניהם - ואפילו בשהיה בעלמא יותר מכדי דיבור יש לזהר לכתחלה [כדי דבור הוא כדי שאילת תלמיד לרב]:

אפילו באמן וכו' - וה"ה דקדיש וקדושה אין לענות וכדלעיל בסימן ס"ו ס"ט ונקט אמן משום דשם סליק ענינא של הברכות ק"ש וה"א דיכול לענות אמן אפילו אחר עצמו וכדלקמן בסימן רט"ו ס"א קמ"ל דאסור משום הפסק ואפילו אחר הש"ץ לא יענה:

ולא בשום פסוק - ואפילו בערבית קודם תפילת י"ח ג"כ יש לזהר בזה:

אמן - אבל לאיש"ר וקדושה אינו מפסיק דאמן שייך לברכה ולא הוי הפסק משא"כ באלו:

וכן נוהגין - היינו אחר החזן ולא אחר עצמו ועיין לעיל בסימן ס"ו בהג"ה ובמ"ב שם:

ושבת וכו' - וי"ט כיון דיום זה הוי בשאר ימים יום צרה שייך ביה ג"כ הפסוק דיענך ה' וגו' אחר הפסוק יהיו לרצון דמיירי בגאולה:

לאו זמן צרה - והב"י חולק ע"ז וס"ל דהוא קרא סמך בעלמא ועיקר סמיכת גאולה לתפלה הוא מדברי חכמים שדימו י"ח ברכות אחר ברכת גאולה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתח המלך ויצא המלך לקראתו ואם רואהו המלך שהפליג והלך לו אף הוא מפליג ושוב אינו מתקרב אליו כשחוזר ודופק כך הוא במפסיק בין גאולה לתפלה וע"כ כתב רמ"א וטוב להחמיר:

שצריך לכך - היינו דמותר לענות איש"ר וקדושה וברכו בין גאולה לתפלה דשבת אף בשחרית כ"כ הא"ר ופמ"ג ושלמי צבור ועיין בבה"ל:

ב' עי' שו"ע (או"ח סי' קכב ס"ב): אין נכון לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, אלא אחר סיום י"ח מיד, יאמר: יהיו לרצון. ואם בא לחזור ולאומרו פעם אחרת אחר התחנונים, הרשות בידו.

משנה ברורה: אין נכון - עיין בב"י וד"מ שכתבו דמדינא אין איסור דלא חמור קודם יהיו לרצון מברכת שומע תפלה דק"ל לעיל בסימן קי"ט דיכול לשאול בה כל צרכיו רק דלכתחלה נכון יותר לומר יהיו לרצון קודם אלהי נצור:

יאמר יהיו לרצון - כתב בסדר היום יהיו לרצון וכו' הוא מסוגל לכמה ענינים תחלתו י"ד וסופו י"ד תיבותיו י"ד וי"ד יוד"ן ויש בו מ"ב אותיות וסודו סוד גדול לכן צריך לאומרו בנחת ולכוין ומועיל הרבה לקבל תפלתו ולא ישוב ריקם. כתב הח"א נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי ה' באמת ושלא ימצא ח"ו פסול בזרעו וכל מה שיודע בלבו שצריך לו ואם אינו יודע לדבר צחות בלשה"ק יאמרנה אף בלשון אשכנז רק שיהיה מקירות לבו. וטוב יותר לקבוע תפלות על כל הענינים הצריכים לו אחר שסיים כל ה"ח מלקבעם בברכת שומע תפלה כדי שכשיצטרך לענות קדיש או קדושה יהיה יוכל לענות אחר אמירתו יהיו לרצון לכו"ע:

ב' עי' שו"ע (או"ח סי' נא ס"ז): צריך לכוין בפסוק פותח את ידך (תהילים קמה, טז) ואם לא כוון, צריך לחזור ולאומרו פעם אחרת. הגה: ואומרים פסוק ואנחנו נברך יה (תהילים קטו, יח) אחר תהלה לדוד (תהילים קמה, א - כא) (טור וכל בו) וכופלין פסוק כל הנשמה תהלל יה (תהילים קג, ו) לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה וכן פסוק ה' ימלוך לעולם ועד (שמות טו, יח) (אבודרהם). כשמגיע לואתה ה' אלהינו מודים אנחנו לך (דברי הימים א, כט, יג) או לפסוק וכל קומה לפניך תשתחוה אין לשחות ולהשתחות שם כדלקמן סי' קי"ג (הר"י ס"פ אין עומדין ור' ירוחם נתיב א'). ונהגו לעמוד כשאומרים: ברוך שאמר, ויברך דויד וישתבח.

משנה ברורה: צריך לכוין - שעיקר מה שקבעו לומר תהלה לדויד בכל יום הוא בשביל אותו פסוק שמזכיר בו שבחו של הקדוש ברוך הוא שהוא משגיח על בריותיו ומפרנסן:

פעם אחרת - עיין בח"א שהביא בשם הלבוש שצריך לומר מפסוק פותח עד סוף המזמור כסדר. ואם לא נזכר עד שכבר אמר מזמורים אחרים ואין לו שהות לחזור מ"מ יאמר אחר התפלה מפסוק פותח עד סוף המזמור:

לעולם ועד - ובשם האר"י כתבו שיש לומר ג"כ תרגום פסוק זה דהיינו שנים יאמר מקרא ואחד תרגום ושיש לומר פסוק כי בא סוס פרעה שגם פרשה זו מעיקר שירה [ובשם הגר"א כתבו שלא לומר כי בא וגו'] מי כמוכה תנינא הכף דגושה אבל מי כמוכה קמא וכן כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך הכף רפויה. עם זו גאלת הגימל דגושה. ידמו כאבן הכף דגושה. יש להפסיק בין במים ובין אדירים שהאדירים קאי על מצרים. ויאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאלו באותו היום עבר בים והאומר בשמחה מוחלין לו עונותיו:

כשאומרים ב"ש - משמע בב"י דבשבת נכון ג"כ לעמוד כשאומרים הפסוק ד' מלך ד' מלך וגו' וכ"כ המ"א בשם

בע"ה וכתב עוד בשם האר"י דכשהצבור היו אומרים ד' מלך וגו' היה עומד עמהן אף שהוא לא הגיע לשם: ויברך דויד - עד שיאמר אתה הוא ד' האלהים. האר"י ז"ל כשאמר ואתה מושל בכל נתן צדקה מעומד: י' נגד ח' נקודין דאינון תשע, כי השורק וקבוץ בחד הן בדיבור (אגדות הגר"א). עי' תיקו"ז קנא ע"א שכל הנקודות מקבילים לספירה אחת, ושורק ושורק ו' הם הוד ויסוד, אמנם בדף ט ע"א שורק ושורק ו' הם יסוד ומלכות ואז יותר מובן.

¹⁰ כי מיכאל גדולה, וגבריאל גבורה, כנודע (זהר ח"א כו ע"ב). ואמרו עוף כו' זהו מיכאל, יעופף במספר גבריאל. והן י"ה עם ו"ה דנוקבא (אגדות הגר"א), עי' דברי רבינו בתיקו"ז קב ע"ד וצ"ע, ועי' מלואים אות (ט).

¹¹ ששמונה סבות המיתה על האדם הם, אחת מחמת חטא אדה"ר, וז' מחמת ז' ראשי עבירות, שהם גרם כל העבירות, והם התאוה, והקנאה, והגאווה שהוא הכבוד (עי' אבות פ"ד מכ"א), וכללות שהוא עין הרע, והזנות שהוא היצה"ר, ושנאת הבריות (שם פ"ב מ"א), והבטלה, והיא שביעית, נוק', לשבת בית, ובה כלולין ד' כידוע, והוא מ"ש [אבות פ"ג מ"י: שנה של שחרית, ויין של צהרים] שיחת הילדים כו' וישיבת כו' [בתי כנסיות של עמי הארץ, מוציאין את האדם מן העולם]. וז' שמות יש ליצה"ר הידועים [סוכה נב ע"א: רע, ערל, טמא, שונא, מכשול, אבן, צפוני, וז' מדורות (סוטה י ע"ב, עי' אריכות ז"ח עט ע"א), ז' ראשי תנינים (תז"ח לג ע"א), וז' גשרים [אדצ"ל היכלין עי' דברי רבינו בס"י פ"ו מ"ד, או דרגין עי' דברי רבינו בספד"צ כז ע"ב] דס"א, וז' של להט החרב המתהפכת, צבוע כו',* וז' עונשים של התורה, ד' מיתות ב"ד, ומיתה בידי שמים, וכתר, ומלקות (אגדות הגר"א).

* ב"ק דף טז. דתניא צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד ערפד לאחר ז' שנים נעשה קימוש קימוש לאחר שבע שנים נעשה חוח חוח לאחר שבע שנים נעשה שד. שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש והני מילי דלא כרע במודים.

וכ' שם רבנו תניא צבוע זכר כו'. הן ז' קשרים דתנינא דלהט כו', לכן הן מתהפכין, והשביעית דנוק', שלכן נעשה נחש, והראשונה בדכורא לכן נעשה שד. [והיינו ז' דברים הנ"ל צבוע זכר, עטלף, ערפד, קימוש, חוח, שד. נחש].

¹² עי' שו"ע (או"ח סי' רלט ס"א): קורא על מטתו פרשה ראשונה של שמע (דברים ו, ד - ט) ומברך: המפיל חבלי שינה על עיני וכו'. הגה: ויקרא קריאת שמע סמוך למטתו, ואין אוכלים ושותים ולא מדברים אחר קריאת שמע שעל מטתו, אלא יישן מיד, שנאמר: אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה (תהילים ד, ה), ועיין לעיל סימן ס"ג אי מותר לקרות כשהוא שוכב. ואם קרא ק"ש ולא יוכל לישן מיד, אז חוזר וקורא כמה פעמים זה אחר זה עד שישתקע בשינה ושיהיה קריאתו סמוך לשינתו. ואין מברכין על ק"ש של ערבית. ואומר: יושב בסתר עליון (תהילים צא, א - טז) ואומר: ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה (תהילים ג, ב - ט) ואומר: ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה ברוך ה' בשכבנו ברוך ה' בקומנו, ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן וכו' (זכריה ג, ב) ה' שומרך וכו' מעתה ועד עולם (תהילים קכא, ה - ח) בידך אפקיד רוחי וכו' (תהילים לא, ו) יברך ה' וכו', עד וישם לך שלום (במדבר ו, כב - כז) ואומר: השכיבנו עד סמוך לחתימה.

משנה ברורה: פרשה ראשונה - ואם התפלל ערבית מבעוד יום צריך לקרות כל הפרשיות ויכוין לצאת בהן המ"ע של ק"ש וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים. וטוב לומר תמיד כל ק"ש שהיא רמ"ח תיבות [בצירוף אל מלך נאמן] לשמור רמ"ח אבריו:

ומברך המפיל וכו' - מלשון השו"ע משמע דברכת המפיל אומר אחר ק"ש כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה ומה שקורא אח"כ יושב בסתר ואינך כיון דהוי משום שמירה לא

הוי הפסק [ויש מדקדקין לברך המפיל בסוף אחר כל הפסוקים] ויש מאחרונים שהסכימו שיברך ברכת המפיל קודם ואח"כ ק"ש ויתר פסוקי דרחמי (כמו שנדפס בסידורים) ונראה דלמעשה יתנהג האדם כפי טבעו דהיינו אם טבעו להרדם באמצע ק"ש טוב יותר שיקדים ברכת המפיל מה דאפשר ואם אין טבעו לזה טוב יותר לאחר ברכת המפיל עד לבסוף:

סמוך למטתו - ולא יקרא ק"ש כשיכנס לישן אלא כשרואה שהשינה באה עליו [סדה"י] אבל בכנה"ג כתב שיש לקרות מיד שמא יחטפנו שינה אח"כ ולא יקרא ואין לחוש משום הפסק אלא כשעושה ד"א בינתים אבל מה שיושב ודומם לא מקרי הפסק אף ששהה איזה זמן קודם שיישן: אחר ק"ש וכו' - ואם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ נראה שמותר אך יחזור ויקרא פרשת שמע אכן אם כבר אמר ברכת המפיל יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה להשינה:

יישן מיד - ואם צריך לשמש מטתו ירחץ עצמו מהש"ז שעליו ויטול ידיו ואח"כ יקרא. ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשישי:

כשהוא שוכב - ר"ל דשם מוכח בס"א בהג"ה דלכתחלה אין כדאי לילך ולשכב ולקרותה בשכיבה אפילו כשהוא שוכב על צדו ממש. כתב המ"א דוקא כשקורא זו הק"ש לשם חובה כגון שהתפלל ערבית מבע"י וצריך עתה לכוון לקיים המ"ע דק"ש לכך צריך ליזהר בכל פרטיה אבל אם כבר קרא בזמנה וקורא עתה רק משום ק"ש שעל המטה מותר לכתחלה לקרותה בשכיבה ויש שמחמירין לכתחלה לקרותה בעמידה או בישיבה אכן אם כבר שכב לכו"ע מותר להטות על צדו ולקרו. ויש לו לאדם להרגיל עצמו לשכב על צדו דוקא ואיסור גדול לשכב פרקדן דהיינו שמושלך על גבו ופניו למעלה או שפניו טוחות למטה:

חוזר וקורא - פרשה ראשונה [וראוי שלא לכפול פסוק ראשון] או שיאמר שאר פסוקים דרחמי. וה"ה אם מהרהר בד"ת שפיר דמי [מ"א]:

ואין מברכין וכו' - פי' אשר קדשנו במצותיו וצונו על ק"ש אין לברך ולאפוקי מדעת איזה פוסק שמצריך לברך. כתבו הפוסקים הישן ביום א"צ לברך ברכת המפיל וטוב שיאמר ויהי נועם וגו' יושב בסתר וגו':

ואומר יושב בסתר וגו' - כל אלו הפסוקים שנהגו לאומרם הוא להגן שלא יבוא עליו ח"ו דבר רע. ואם הוא חולה או אנוס די במה שיאמר פרשה ראשונה של ק"ש וברכת המפיל לבד [מ"א]. כתבו הספרים שבלילה קודם השינה נכון לאדם שיפושפש במעשיו שעשה כל היום ואם ימצא שעשה עבירה יתודה עליה ויקבל ע"ע שלא לעשותה עוד ובפרט בעונות המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לשה"ר וכן עון בטול תורה צריכים בדיקה ביותר. גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים [מגילה כ"ח]. אחז"ל הישן בבית יחידי והיינו בלילה אוחזתו לילית ובית היינו חדר. אלו צריכין שימור מהמזיקין חולה חיה חתן כלה אבל. ות"ח בלילה [היינו כשהוא עומד יחידי באישון לילה ואפלה]:

¹³ כי יש ו' מתנות לאדם, ג' ימינים וג' שמאלים. וזהו יברך ה', ואיתא בס' הבהיר [אות ג', עי' מלואים אות (יג)]. אין ברכה אלא חכמה. וישמרך, איתא [ספרי נשא מ'] אין שמירה אלא בנכסים. יאר ה' פניו אליך, זהו חיים, כמ"ש באור פני מלך חיים. ויחנך, זהו כבוד, כמ"ש ומצא חן בעיני ה'. ישא ה' פניו אליך זה בנין, כמ"ש ופניתי אליכם והפריתי אתכם כו'. וישם לך שלום. וכל שנים שבפסוק, אחד ימיני ואחד שמאלי, כי חכמה, גדולה [פי' מצד החסד], מימין כנודע [תיקו"ז ד ע"א]. וחיים ג"כ כתיב, אורך ימים בימינה. וג' הנשאים משמאל. וזהו שאמר כאן ת"ל **אם תשים אשם נפשו כו'**, כי אשם תלוי מגין עליו מן היסורין, ואם קבלם מאהבה נתהפך השמאל לימין [עי' זהר ח"ג קמז

ע"ב], זוכה לג' מימינים (אגדות הגר"א). ועי' מלואים אות (יד).

י' כי אלו דרגין של יצחק, שהם ג' בארות שחפר יצחק. עשק נגד התורה [עי' לעיל הערה 38], ששם מררו את חייהם בעבודה קשה בקושיא ובחמר כו' (עי' זהר ח"א כז ע"א הוב"ד במלואים אות (טו), ועי' תיקון ט' בסוף תיקון ז), ששה דרגין. שטנה נגד א"י כמ"ש בתחלת מלכותו כו' [כתבו שטנה – עזרא ד ו]. רחובות נגד עוה"ב שאין שם לא קנאה ולא שנאה כו' (לקמן יז ע"א), ועי"ש הערה **Error** **Bookmark not defined**. והן ג' אלהים שהן כלל הכל. וכן מ"ב וע"ב. וכן ו' הווי"ן, ג' בגילופין ופשוטין. וז"ש כארי' וכלביא מי יקימנו (אגדות הגר"א).

רחובות – עי' זהר ח"א קמא ע"ב: ויקרא שמה רחובות (בראשית כו כב) רמז דזמינין בנוי למפלח ולא תקנא האי בירא כדקא חזי ברזא דקרבנין ועלוון כגוונא דא (שם ב טו) ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה אלן קרבנין ועלוון ובגין דא יתפשטון מבוועי לכל סטרין כמה דאת אמר (משלי ה טז) ויפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים ובגין כך ויקרא שמה רחובות:

תרגום: \$

ג' אלהים – עי' זהר ח"ב רז ע"ב: תלת דרגין דאינון שביעי שביעי שביעי ואית ביה רזא דעלמא עלאה ורזא דעלמא תתאה ורזא דכל מהימנותא תלת זמנין אלהים חד עלמא תתאה וחד פחד יצחק וחד עלמא עלאה קדישא קדש קודשין וכו'.

תרגום: \$

ביאור: שביעי - הם נה"י שאמרנו בשם הרב שיש בהם הארת חג"ת וחב"ד הנק' תפוחין קדישין (מ"מ). עלמא עלאה - פי' בינה (מ"מ). עלמא תתאה - פי' מלכות (מ"מ). מהימנותא - פי' גבורה (מ"מ).

מ"ב וע"ב – עי' בהגר"א בתיקון ז עד ע"ב: נקמה מסט' דמ"ב, גבורה. והגאולה מסט' דחסד, ע"ב. ו' הווי"ן – עי' תיקון ז עד ע"א שיש ג' ווי"ן של חג"ת וג' של נה"י.

גלופין ופשוטין – עי' & שפשוט הוא בחי' חסד, וגלופין היא בחי' גבורה. \$

כלביא – עי' לקמן הערה 153.

י' עי' שו"ע (אר"ח סי' פט ס"ו): אפילו ללמוד, אסור משיגיע זמן תפלה, והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבהכ"נ, דאיכא למיחש דלמא מטריד בגירסיה ויעבור זמן ק"ש ותפלה. אבל מי שרגיל לילך לבהכ"נ, מותר. ואם הוא מלמד לאחרים, אפילו אם אינו רגיל לילך לבית הכנסת, מותר כיון שהשעה עוברת, דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד (ע"ל סי' ק"ו).

משנה ברורה: ללמוד אסור - ר"ל להתחיל ללמוד אבל אם כבר התחיל אפילו אחר שהגיע הזמן שוב אינו פוסק אם ישאר לו שהות אח"כ להתפלל בזמן תפלה אך ק"ש י"א דצריך להפסיק ולקרוא כיון שהתחיל אחר שכבר הגיע זמנה ויש מקילין גם בזה אם לא שירא שיעבור הזמן ועיין לקמן בסי' ק"ו בבה"ל:

משיגיע וכו' - היינו משעלה עמוד השחר אבל קודם לזה מותר אפילו להתחיל וכשהתחיל ממילא שוב אינו פוסק אם לא שירא שיעבור הזמן ויש מקילין לכתחילה אפילו אחר שעלה עה"ש כ"ז שלא הגיע זמן סמוך להנץ שראוי להתפלל בו לכתחילה:

בבית מדרשו - ר"ל ביחידות ואם רגילין צבור להתאסף אליו שם גם בזה מותר דוודאי יזכרוהו כשיבואו ועיין סימן צ' ס"ח בהג"ה:

מיטריד בגירסיה - עיין בח"א שכתב דאפילו יש לו שיעור קבוע מה שלומד דליכא למיחש כ"כ שמא ימשך בלימוד אפ"ה אסור ולכן מי שהוא בדרך או דר בישוב אפילו בקיץ אף על גב שמצוה להתפלל בשעה שהצבור

מתפללין מ"מ כיון שאסור ללמוד קודם שמתפלל מוטב שיתפלל תיכף כדי שלא יתבטל מלימודו ובה"ז דעוברי דרכים ע"פ רוב אינם לומדים תורה בדרך והיה מהראוי שימתינו על זמן שהצבור מתפללין מ"מ כיון שנמשך מזה שעוברים זמן ק"ש ולפעמים גם זמן תפלה לכן יזהרו שתיכף בקומם קודם שיעסקו בשום דבר יתפללו ומכ"ש דבקהלות גדולות מתפללין תיכף כשהאיר היום וא"כ לעולם הוא בשעה שהצבור מתפללין עכ"ל. ויראה לצמצם בעת שמברך על התפילין שיהיה יכול להכיר את חבריו ברחוק ד"א וכמו שכתבנו למעלה:

ויעבור וכו' - ואם אמר לחבירו שאינו לומד שאם יטרד בגירסא יזכרנו שלא יעביר הזמן מותר ללמוד:

מלמד לאחרים וכו' - ודוקא אם לא יעבור ק"ש עי"ז דאם ירא שיעבור הזמן מחוייב לקרותה מקודם כיון שכבר הגיע הזמן וכמו שהוכחתי לקמן בסימן ק"ו בבה"ל:

כ"א עי' אר"ח (סי' ג ס"ו): וכן אסור לישן בין מזרח למערב, אם אשתו עמו. ונכון להזהר, אפילו כשאין אשתו עמו.

מ"ב: בין מזרח וכו' - רק יכוין שיהא ראשה של המטה לצפון ומרגלותיה לדרום. ובתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזוהר פרשה במדבר שיהא ראשה ומרגלותיה של המטה זה למזרח וזה למערב והסכים שם שיהא הראש למערב וכ"כ בארצות החיים בשם כמה אחרונים ומ"מ טוב יותר לכתחילה לנהוג כהשו"ע כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא ולא כפירוש הרמ"ע הנ"ל:

אפילו כשאין וכו' - עיין בארה"ח דבזה אין להחמיר רק בשוכב ערום ובאין קלעים סביב המטה:

כ"ב כי הוא נקרא מלא כידוע (אגדות הגר"א). עי' תיקון ז צה ע"א: ומלא מסטרא דעמודא דאמצעייתא. ועי' בהגר"א בתיקון ז פז סע"ב: מלא דאלהים הוא בעמודא דאמצעייתא שהוא נק' מלא כמש"ל סוף תיקון מ"ז וכו' דהוא מלא ברכת ה' דאשלים לתרין סטרין ואשלים למעלה ולמטה וכולל הכל.

כ"ג עי' שו"ע (אר"ח סי' צ סט"ו): אם נשאר אדם יחידי מתפלל בבהכ"נ שבשדות או אפי' בבית הכנסת שבעיר, אם היא תפלת ערבית (שמתפללים בלילה), חייב חבירו להמתין לו עד שיסיים תפלתו, כדי שלא יתבלבל בתפלתו. (ויש מחמירין אפילו ביום, ובב"ה שלנו שהם בעיר), (הטור ומרדכי בשם ר"י והר"י פ' קמא דברכות). ואם מאריך בבקשות ותחנונים, אינו חייב להמתין לו.

משנה ברורה: להמתין - דוקא אם נכנסו בשוה אבל אם נכנס יחידי בשעה שלא יוכל לסיים עמהם תפלתו אין חייב להמתין לו דכיון שרואה שלא יוכל לסיים עמהם ונכנס איגלאי מילתא שאינו מפחד אם נשאר יחידי מיהו מדת חסידות הוא להמתין אף בכה"ג:

כי טעם עשרה לכלול כל עשרה דרגין, ושנים שנכנסו ויצא אחד, נשאר' דרגא אחרונה, לכך טורפין לו בפניו (אגדות הגר"א).

כ"ד כמ"ש וה' שוכן בציון, וז"ש "ויעתק צור ממקומו", כי שני דרגין המה, א' אלהים שהוא ארץ, ואחד ה' אחרונה, שהיא אתון דאלהים, והוא צור, וז"ש תעזב ארץ ויעתק צור (אגדות הגר"א).

כ"ה שהוא שלום, שמתחבר עם הנהר כידוע (אגדות הגר"א).

כ"ו שבחטא אדה"ר נתקלל מות תמות, ניטל השמיעה והראיה, וכמ"ש ברע"מ פ' משפטים. וכמ"ש הנסטרות לה' אלהינו, וכמ"ש כי לא יראני וכו' (אגדות הגר"א).

כ"ז בסוד כתרין ועטרין, גליפא ד"ה, שמהן דדכר ונוק', דחילו ורחימו, אחד ועשר, וכן אלף ורבוא שהוא בחו"ב (אגדות הגר"א).

כ"ח כמ"ש אליהו בא לעיר כלבים כו', ומלאך המות בא כו'. והשונרא היא מתנגדת לכלב, שהיא משמאלא דס"א,

ולכן הם מתנגדים, ולכן דוקא אוכמתא, וכן בוכרתא (אגדות הגר"א).

^{כט} **ומאיפה אנו לומדים לעשרה כו'.** כאן לא הזכיר חמשה, ובאבות הזכיר גם חמשה, ששם מדבר בתורה לבד, לכך הזכיר חמשה, שהיא ה' אחת, וכאן הזכיר גם תפלה. ואב"ג הוא דעשרון אחד ושני עשרונים כו', סג"ל שב"א חירק, והוא סוד ו' כנ"ל, מלא דאלהים. ואלהים בגילופין הוא סוד עשרה ושלושה, אלא שהא' הוא פריעה דכורא, והשאר מילה נוק', סופי אתוון דמרכבה. לכן כאן תורה וכאן תפלה, וזהו שנאמר אלהים ניצב כו' בקרב כו', הוא בסוד הוי"ה דנוקבא, ה' דאברהם י' דיצחק, לכן עשרה מקדמא שכינה. **עשרה שמתפללין.** סוד ממעמקים קראתיך, עומקא דכולהו, ו' עוסקין בתורה כנ"ל (אגדות הגר"א). **תרי מכתבן מלייהו.** בסוד ספר הזכרון (אגדות הגר"א).

^ל כי ענין התפילין שלנו הוא לקשור המחשבה והרהור הלב, כמ"ש בטור וש"ע, וידוע שבאדם יש ה' חושים, וד' עיקרים במוח, ור"ל שלחוש השמיעה יש לו שער מיוחד אל המוח, וכן לראיה, ולכולם, לכך בשל ראש שבו אנו מראים קשר המוח וחושיו יש בו ד' פרשיות, ועל כל אחת בית מיוחד, ובשל יד שבו אנחנו מראים קשר הלב והרגשותיו הוא ד' פרשיות, רק מקום אחד להם. וכן הוא כביכול בהקב"ה כמ"ש ופניתי אליכם פי' כביכול שאני מפנה מחשבתי, הוא תפילין של ראש, ומיחד הנהגתי, והוא של יד, אליכם בשבילכם. וכן הוא אומר כאן מנין שהקב"ה מניח תפילין כו' (אגדות הגר"א).

^{לא} כי תורה ומעשה ימין ושמאל, כי תורה היא מחכמה, ותפילין הוא מבונה, קשר תפילין, לכן הוא על הראש (אגדות הגר"א).

^{לב} פי' רש"י משום שי"ן, כי שני שי"ן הוא השם מלא, שם המאורות הגדולים. והם ג' וד', ברזא בשחר מברך שתים כו', ג' ימין וד' שמאל ג' דכורין וד' נוקבין. וד' בתים הוא כנגד ד' אותיות הוי"ה, וזהו שאמר כי שם ה' נקרא אלו תפילין שבראש. ושל יד הוא יד כהה, בית אחד (אגדות הגר"א).

^{לג} פי' לאיזה דבר הוא היחוד. א"ל ומי כעמך ישראל. שהיחוד הוא להם. **ומי משבח כו' אין כו' (אגדות הגר"א).**

^{לד} ברזא דשמא מפרש, וג' בתים ברזא דט"ל. או הנסה א' ה'. וזהו שאמר **וכולהו באדרעי'.** וזה הפסוק או הנסה נתחלק לשנים א"ה, והן שתי בחינות שבה, לאה ורחל, חמשה ואלף, והארץ, ה' וא' ד'. **וכולהו כו'.** שידוע שד"ו פרצופין סוד ו"ד, לכך בשל ראש ו' פסוקים, והא' - [והו"א] בשל יד ד', לכך אמר וכולהו באדרעי'. וסדרן של הבתים הוא בסוד דרגין מלמעלה למטה, אמ"ש וב', ד' שמות שהתורה נתנה בהם, ו' שניה דכאן הוא דרגא דיסוד כידוע, וכתר נכלל בתפארת שהוא הדעת, וזהו א' דכאן, והן ו' דרגין שכוללן הכל שהן ד' (אגדות הגר"א).

^{לה} והקשה המהרש"א הלא אמר למעלה עשרה מקדמי שכינה. דאיתא בזהר אז תקרא בק"ש וה' יענה בתפלה, דקב"ה נחית בק"ש כו', וכמו שכתוב בכל מקום אשר אזכיר את שמי, פי' שאני מצוה אותך להזכיר, אבא אליך כו'. ועתה מתורץ, דלעיל אמר עשרה שמתפללים קדמי שכינה קודם תפלה, וכאן אומר שבשעה שבה הכ"נ ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס (אגדות הגר"א).

^{לו} ענין הקביעות מקום, כי יש לאדם ב' נשים, האשה, והבית שהוא מקום, כי האדם והאשה הם דכורא, ועיקר הנוקבא הוא המקום, וכן הארץ. כי ע"כ נקראת אדמ"ה, שהיא נוקבא, על משקל חכמה מן חכם. וכן נקראת ארץ, בסוד שם מ"ה, ה' אלהים. ואלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב הוא המקום, כמ"ש ובה הנערה באה אל המלך, ואמר אלהי אברהם, דכוס של ברכה ניתן בימין. ומקום הוא התפלה, כמ"ש בר"מ שנאמר הנה מקום אתי, ונאמר אתי מלבנון כלה. והמקום הוא הכלה של אדם. וידוע שהמקום הוא התכללות השם כנודע. וז"ש אי חסיד אי עניו, דכר ונוקבא, והכל בחסד כידוע (אגדות הגר"א).

^{לז} כאן ג' מריצות, למיעל הוא ריצה לתפלה, ואח"כ למצוה, ואח"כ להלכה. נגד ג' דברים שהעולם עומד עליהם, תורה, ותפלה שהיא עבודה, וג"ח שהיא מצוה, וכדי ליתן להם סמכין. והוא מ"ש בר"מ פ' פנחס והחיות רצוא ג' רצוא ואחת ושוב, הוא על הרוח שבאו משם. וכנגד ד' אותיות של שם שהרביעית היא ושוב. וכנגד זה אמר במשנה הוי עז כנמר עז הוא תשובה וקל בתפלה. וכן כתיב ילדים אשר כו' טוב כו' ואשר כח כו' (אגדות הגר"א).

^{לח} שבזה נתחלף הקמ"ץ לפת"ח. וכן הגאולה תלויה בזה, כמ"ש תכבד העבודה כו' (אגדות הגר"א).

^ע דברי רבינו בתיקו"ז (כח ע"א): **ודוחקא דגלותא - כמ"ש בזהר במדבר (שלח דף רצט קצט ע"א) שכלה בדגש תוך הכ' הוא פֿלָה, וברפה הוא קֿלָה, לכן דחיק גורם דחיק שהוא דגש פֿלָה, וז"ש כי אעשה כלה, ר"ל כבר עשיתי את הפֿלָה, רק שאתה מעכב שאיני רוצה לדחוק אותך ביותר, וזהו ואותך לא כו'.**

^{לט} עי' שו"ע (י"ד סי' שמד ס"א): מצוה גדולה להספיד על המת כראוי ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי אלא מזכירין מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירין שלא יפליג ואם לא היו בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירין להם חכמתם וחסידותם וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו גורם רעה לעצמו ולמת:

ביאור: כדי להרבות בכייה - איתא בשבת (קה ע"ב) כל המוריד דמעות על אדם כשר הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו וכל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו (ש"ך).

ומוסיפים בהם קצת - טעם הדבר מסתבר שכל מי שעושה מצוה בודאי אם היה בא לידו דבר הצורך קצת יותר ודאי היה עושהו, וע"כ נחשב לו כאילו עשאו, ואיתא בירושלמי שהמת יודע ושומע קילוסו וכל שאומרים בפניו יודע עד שיסתום הגולל (ט"ז).

^מ ספר לקוטי הש"ס - מסכת ברכות

אגרא דבי הלולא מלולא. הנה זה סוד הלולא דצדיקייא שארז"ל כי ביום פטירת הצדיק מן העולם אין העסק כי אם בתורה ובמע"ט אשר חידש הוא וז"ס אגרא דבי הלולא מלולא פי' מלוליו ודבריו שחידש הוא ועיין בזהר רות בהלולא דרב חסדא. גם זה מהרח"ו ז"ל:

בית עולמים - דף קלג ע"א - ד"ה לא

כו' וענין שמחה זאת הוא בסוד הזיוג הנ"ל דיסוד דרדל"א עם הפה דע"ק סוד מלכות והוא בסוד שמחת חתן וכלה וז"ס מ"ש רז"ל כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות שהם סוד הקולות דתליין בפומא דע"ק שפתיחת הפה דע"ק הוא ע"י מפתחא דכליל בשית והוא הארת הארחא כנ"ל וכשאינו משמחו פוגם למעלה שאינו נמשך הארת החוטמא ששרשו ממו"ס ששם הוא יין המשומר בענביו חמרא דחדוה ולכן אין הפה נפתח. וז"ש רז"ל אגרא דבי הלולא מלה והוא דיבור הפה דע"ק דיימא סלחתי וכמ"ש רז"ל כל הנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו וסוד ה' קולות הם ה' אותיות מנצפ"ך ה' מוצאות הפה והם שרשי דינים והם מתבסמין ע"י אותו הארחא וז"ס קול צוחה על היין והוא ממש דוגמת ביסוס הג' דנוק' ע"י חסדים דדכורא. וז"ש וחכך היין הטוב הולך לדודי למישרים שהם הארת יין דמו"ס דרך החוטמא ושם הוא חמר טב

^{מא} עי' שו"ע (או"ח סי' צ ס"ז): ולא אחורי בהכ"נ, אם אינו מחזיר פניו לבהכ"נ. ואחורי ב"ה הוא הצד שהפתח פתוח בו והוא הפך הצד שפונים אליו הקהל כשמתפללים. וי"מ בהפך וראוי לחוש לדברי שניהם. וגם כשמתפלל בשאר צדדים, חוץ לבהכ"נ, יש להחמיר שיחזיר פניו לב"ה. וכל זה כשניכר שמחזיר אחוריו לב"ה, אבל אם הוא מתפלל בבית

הסמוך לב"ה, פניו כנגד א"י כראוי ואחוריו לכותל ביתו שהוא כותל ב"ה, מותר, שאינו ניכר שמחזיר פניו מבהכ"נ: משנה ברורה: אחורי בהכ"נ - בתשובת יד אליהו סימן ז' כתב דנ"ל מה שאמרו גבי המתפלל אחורי בהכ"נ לא שייך אלא דוקא כשהצבור מתפללים תפילת י"ח והוא ג"כ מתפלל י"ח ע"ש ובספר מאמר מרדכי חולק עליו:

הקהל - כלומר דמייירי במתפלל באותו צד שהפתח פתוח שם דהיינו בצד מערב לפיכך אם מחזיר פניו כלפי בהכ"נ נמצא שמתפלל לאותו צד שהצבור מתפלל וע"כ לא נקרא רשע אבל אם מחזיר פניו מבהכ"נ נמצא מתפלל היפך מהצבור שהם מתפלל למזרח והוא למערב וע"כ נקרא רשע שנראה כשתי רשויות ח"ו ולפי פירוש זה אם עומד אחורי בהכ"נ בצד מזרח והופך מבהכ"נ ומתפלל לצד מזרח כמו שהצבור מתפלל ג"כ אינו נקרא רשע:

בהיפך - הוא דעת ר"י הובא בתוס' שם דמפרש אחורי בהכ"נ היינו אחורי כותל מזרחי שאין שם פתחים וכשעומד אחורי אותו כותל ואחוריו כלפי הכותל אף על פי שפניו כלפי רוח מזרח ונמצא מתפלל לרוח שכל הצבור מתפללין אפ"ה נקרא רשע כי הוא מכלל אותם שנאמר עליהם ואחוריהם אל היכל ד' אבל אם מהדר אפיה לבי כנישתא אף על פי שנמצא שהוא מתפלל כלפי רוח מערב וכל הקהל כנגד רוח מזרח לית לן בה כיון שכל הקהל מתפללין כלפי כותל מזרחי ששם ההיכל והוא פניו ג"כ כלפי אותו הכותל אין לחוש:

שניהם - שלא יתפלל אלא במערב ויחזיר פניו לבהכ"נ ואף דזה מותר לכ"ע מ"מ לא שרי אלא מדוחק הלא"ה מצוה להתפלל בבהכ"נ כמ"ש בסעיף ט':

בשאר צדדים - דהיינו בצפון או בדרום ומייירי בשאי אפשר לו להפוך פניו למזרח כגון שיש צואה לפניו כמלא עיניו הא לאו הכי עדיף טפי שיהפוך פניו למזרח ומ"מ גם בכל זה לא שרי אלא מדוחק כמ"ש בס"ק הקודם:

שיחזיר פניו - כדי שלא יהיה אחוריו נגד בהכ"נ ואף שאכתי אינו מתפלל לרוח שהצבור מתפללין מ"מ כיון שאינו מתפלל בהיפך לית לן בה וכו' כשעומד בצפון בהכ"נ או בדרומו אבל כשעומד במזרחו או במערבו אסור אף אם רוצה להטות עצמו לצפונו או לדרומו:

לבהכ"נ - וה"ה בעזרות הבנויות בכותל מזרחי שרי להתפלל שם דחדר הוא ואין נראה כאחוריו לבית הכנסת וכ"כ השכנה"ג שראה קהלות רבות שעזרותיהם לצד מזרח ומתפללין ופניהם כלפי מזרח ואחוריהם כלפי כותל מזרחי שבבהכ"נ ומ"מ יותר טוב בעת שבונים העזרות לעשותו בצד אחר לא בצד מזרח כי יש מפקפקים בזה עיין בא"ר:

שסביבותיה חשכים כנ"ל, לכך נקרא רשע כמ"ש יגמר נ"א ר"ע רשעים. וז"ש ולא אמרן אלא דלא מהדר אפיה. כי הנוגה מתהפכת לפי חזרת פניה (אגדות הגר"א).

מ"מ כמו שסדרו ושכינת עוז בגבהי מרומים, שהתפלה היא לעומקא דכולהו (אגדות הגר"א).

מ"מ הוא להט החרב המתהפכת, ושמה כרום כידוע, וידוע שהיא מתהפכת בזריחת השמש, וז"ש כיון שהחמה זורחת כו' לכמה גוונים. מספר הגוונים ידוע. וכן הפנים של החרב ג"כ כידוע, וזהו שאמר למעלה כיון שאדם מצטרך לבריות כו', והיא השכינה בתפלה היא נצרכת לבריות, ולכן נקראת בתפלה עניה, כמ"ש תפלה לעני כו'. וגוונים דילה תפלה של יום וד' תפלות של שבת, אנפין דחיות (אגדות הגר"א).

מ"מ והם שחרית ומנחה. והתהפכות הגוונים הוא הצירופין, בכל תפלה צירוף אחר. וד' של שבת הם ד' הכללים, פני אדם, והן הכתובין בסוף ת"ז (אגדות הגר"א).

מ"מ הוא אנוש כחציר ימיו, שע"י עולה התפלה (אגדות הגר"א).

מ"מ הנה אליהו בחי' החמשיית דעיני ה', והוא המשלים ליצחק, והוא ואלהי לצור מחסי, בהמות בהררי אלף, קנא קנאתי, וראה אותו וחי, לכן דוקא בתפלת המנחה. והענין כי הם טעו בהשגחה פרטית שנתנו לע"ג, ולכן הודו שה'

הוא אלהים, פי' שהוא משגיח בהשגחה פרטית, כמ"ש אם ה' הוא האלהים כו', וידוע שג' תפלות אלו הוא בסוד אור ישר ואור חוזר והקליטה, השגחה כללית והשגחה פרטיית, והקיום. ג' שמות, ג' אבהן, ג' זמנים, ג' הנהגות, ולכן הוא דוקא בתפלת המנחה. וזהו שאמר ענני שתד אש מן השמים, שהיא הנהגת תפלת המנחה (אגדות הגר"א).

מ"מ שאז זמן שליטת הכשפים. ואמר לעולם יזהר אדם, שאז זמן השגה פרטיית ועליית התפלות (אגדות הגר"א).

מ"מ חמשה קולות הם שו"א סגול, שהוא חתן כלה. וקול הוא זיווג חסד ודין, שילוב ג' שמות, וג' שמות שבהן נברא העולם. והשם כפשוטו ובכפל אות בחבירו. ושם הדעת שמתפשט בה' קולות. והנה קול ששון וקול שמחה הוא שני שושבינין של חתן וכלה, קול אומר הודו ה' צבאות ידוע, ונכללין באחד. וכן התורה ניתנה באותן הה' קולות (אגדות הגר"א).

מ"מ כמ"ש במשנה [סוף תענית] ביום חתונתו זו מתן תורה (אגדות הגר"א).

י' פי' אותן ב' הקולות הם הכללים שבהם, חותם בתוך חותם, חול"ם וחיר"ק, ואין בכלל אלא מה שבפרט, ואלו הב' קולות הוא מה שאומר למטה כאילו הקריב תודה כו', כאילו בנה שנאמר כי אשיב שבות הארץ כו'. וקול כלה שלמעלה הוא כלת משה. ותודה ידוע בסוד תודה ושלמיו. והרש"א כתב שהם ה' מוצאות אותיות התורה ע"ש. והם ג"כ ז', ששניים ושפתיים כפולים. ואמר סעודות חתן כו' קול חתן וקול כלה, שהוא קול ודבור, וכן התורה נתנה בה' דברים, ט"ו ג"ת ד"א. וכן בדבור ה' דברים, מחשבה וב' הבלים וקול ודבור (אגדות הגר"א).

י"ג היראת שמים היא הסוף של דבר, ולכן דבריו נשמעים, שהוא החוש האחרון מהד' חושים. וז"ש כי זה כל האדם. כי גדר האדם הוא הדבור. והוא פני אדם הרביעי של החיות, י"ד, והוא היראה. וז"ש כל העולם לא נברא כו' שקול כו' כל העולם כו'. והוא מן ג' שמות כלל הכל, שהי"ד בהם ראש תוך סוף, סוד היה הוה ויהיה. והוא בג' עלמין עוה"ז ועוה"ב וימות המשיח, שאלו הג' שמות מנהיגים אותם. כל העולם כולו לא נברא כו'. נמצא הוא בסוף. שקול כו' הוא באמצע. לצוות. הוא בראש (אגדות הגר"א).

י"ב הוא התעוררות מלמטה, כמ"ש יעשה שלום לי שלום יעשה לי (אגדות הגר"א).

י"ג שמדת העני שלום כידוע, כמ"ש לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא שלום. גם היא מגרמה לית לה כלום. והענין שמשלום אינה ברכה, רק היא מחזקת כל הברכות, ובלאו ידדה אין הנאה בכל הברכות, כמ"ש אם אין שלום אין כלום (אגדות הגר"א).

י"ד עי' ספר הבהיר (אות נח/קצד): אמר רבי רחומאי כך קבלתי כשבקש משה לדעת ידיעת השם הנכבד והנורא ית' ואמר (שמות ל"ג יח) הראיני נא את כבודך, בקש לדעת מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו, ורשע וטוב לו רשע ורע לו ולא הודיעוהו. ולא הודיעוהו סלקא דעתך, אלא לא הודיעוהו מה שבקש, וכי תעלה על דעתך שמשה לא היה יודע סוד זה אלא כך אמר משה דרכי הכחות אני יודע אבל איני יודע איך המחשבה מתפשטת בה, יודע אני שבמחשבה האמת אבל לא ידעתי חלקיו ובקשו לדעת ולא הודיעוהו:

קצה. מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו, מפני שהצדיק הזה כבר היה רשע לשעבר ועתה נענש, וכי מענשין על ימי הנערות, והאמר ר' סימון שאין מענשין בבית דין של מעלה אלא מבין עשרים שנה ומעלה, אמר לו אנא לא בחיי אמרי, אנא שאמרי שכבר היה לשעבר אמרו לו חבירי עד מתי תסתום דבריך, אמר להם צאו וראו משל למה"ד לאדם שנטע בגנו כרם ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, ראה שלא הצליח נטעו גדרו ופרצו ונקה הגפנים מן הבאושים ונטעו עוד שנית ראה שלא הצליח גדרו נטעו אחר שניקה וראה שלא הצליח ועקרו ונטעו עד כמה, א"ל לאלף דור שנאמר (תהלים ק"ה ח) דבר צוה לאלף דור,

והיינו שאמרו, תתקע ד' דורות חסרו ועמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור:

^נ כי המראה נראה אליו בג' דברים בלבת אש והוא עצם המראה, ומלאך ה' בתוכו, והאש שסנה בוער ממנו, והוא נגד נ"ר. שהרוח הוא עצם האדם, והנשמה חופפת עליו, והנפש מקבל ממנו. ולכך ירא מלבת, ששם מקום היראה. מהביט, ששם אסור הבטה. ולכך זכה לג"ד. ויראו הוא המקבלים. וקלסתר פנים הוא העצם. ותמונת ה' יביט הוא מה שהוא מקבל מהקב"ה (אגדות הגר"א).

^י הנה הקשר הוא סוד הדעת דרגא דמשה, ושם הוא הקשר של שני הרצועות חו"ג. והנה ידוע בסוד ציצית ותפילין, וק"ש ותפלה, שהתפילין הוא ה' ראשונה של שם, וע"ז אמר הראני נא את כבודך, ויאמר לא תוכל לראות את פני, שהוא הוי"ו של ה', והוא התפילין, כמ"ש למעלה על ו' פסוקים כי מי גוי גדול כו', רק הד', אחוריים של ה"א כלת משה (אגדות הגר"א).

^י עי' רמב"ם (יסודי התורה פ"י ה"ד): דברי הפורענות שהנביא אומר כגון שיאמר פלוני ימות או שנה פלונית רעב או מלחמה וכיוצא בדברים אלו אם לא עמדו דבריו אין בזה הכחשה לנבואתו, ואין אומרים הנה דבר ולא בא, שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ורחם על הרעה ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם כאנשי נינוה, או שתלה להם כחזקיה, אבל אם הבטיח על טובה ואמר שיהיה כך וכך ולא באה הטובה שאמר בידוע שהוא נביא שקר, שכל דבר טובה שיגזור האל אפילו על תנאי אינו חוזר, ולא מצינו שחזר בדבר טובה אלא בחרבן ראשון כשהבטיח לצדיקים שלא ימותו עם הרשעים וחזר בדבריו, וזה מפורש במסכת שבת, הא למדת שבדברי הטובה בלבד יבחן הנביא, הוא שירמיהו אמר בתשובתו לחנניה בן עזור כשהיה ירמיה מתנבא לרעה וחנניה לטובה, אמר לו לחנניה אם לא יעמדו דברי אין בזה ראייה שאני נביא שקר אבל אם לא יעמדו דברי אין בזה שאתה נביא שקר, שנאמר אך שמע נא את הדבר הזה וגו' הנביא אשר ידבר שלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת.

^נ כי שם נאמר ו' דרגין, וירבו הוא דרגא תליתאה, והוא ס' רבוא, דבגיני' קיימין שיתין רבוא על טורין סגיאין, כמ"ש ששים המה מלכות כו' (אגדות הגר"א).

^ט שבה נצח אברהם את אויביו, כמ"ש בר"מ פ' תצא, וכמ"ש צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו כו' (אגדות הגר"א).

^ס הוא ג' עלמין של המקום כסדר. ונטעתי הוא חיים, ושכן הוא מקום השכינה, ולא יוסיפו כו' כנגד ג' דרגין דס"א (אגדות הגר"א).

^ס בתחלה פ' בבית ראשון, שהוא במקום שאין מגיע צר ואויב, ולבסוף בבית שני אינו רק לכלותו, כמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, שבבית שני היו להם כמה צרות וענין אלא שלא לכלותו, והראשון בימי דוד ושמואל, והשני בימי עזרא שהיה בבית שני (אגדות הגר"א).

^ט כי עת היא חיבור הוי"ה ואה"ה בעשרה, ואז הוא עת רצון. וכן חבור צפון ודרום. פה ולשון כידוע, שהוא חיבור עת ברצון. וכן ענן ואש. וכן עטרת תפארת, שהיא מנשיקות פיהו, היכל הרצון, וכן פ"ר בגילופין. וכן השם של לילה אחר חצות. וכן ראשים של מ"ב. ורצון הוא התכללות אותיות בעצמם זה בזה. וב' אק"ק וב' בגילופין. ועיקר עת רצון הוא התכללות הנ"ל, והוא ע"י עשרה (אגדות הגר"א).

^ט שג' דברים אלו הם שהעולם עומד עליהם. והם נגד אברהם יצחק ויעקב. וג"כ יש בהן תורה, וב' המצות, מה שבינו לקונו, והוא תפלה, ומה שבינו לב"א, וזהו ג"ח. והם ג' דרגין מלמעלה למטה, שהן נגד מחשבה דבור ומעשה. וז"ש כאלו פדאני לי ולבני. ג' דרגין. ולי בסוד קדש לי כל בכור, ולבני הוא כנסת ישראל. והוא מ"ש לעיל שחברתי, וששרפתי, והגליתי כו'. ובג' אלו בונה אותם (אגדות הגר"א).

^ט עי' שר"ע (או"ח סי' צ ס"א): מי שיש לו בהכ"נ בעירו ואינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע וגורם גלות לו ולבניו: משנה ברורה: שיש לו וכו' - ואם יש שתי בתי כנסיות בעיר טוב לילך להרחוקה כי שכר פסיעות יש:

נקרא וכו' - דכן דרך שכנים הרעים שאין נכנסין לבית חבריהם. וע' באחרונים שכתבו שאפילו אין שם מנין עשרה דהא סתמא קתני ובפמ"ג מסתפק בזה. ואם מתפלל בביתו בעשרה בכל גווי אינו נקרא שכן רע דכל בי עשרה שכינתא שריא ומיהו עכ"פ מידי חובת בהכ"נ לא נפיק אא"כ אותו המקום שמתפללין בו קבוע לקדושה:

שכן רע וכו' - שנאמר כה אמר ה' על כל שכיני הרעים וגו' הנני נותשם מעל אדמתם. וכל המשכים ומעריב לבהכ"נ זוכה לאריכת ימים שנאמר אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכתוב אחריו כי מוצאי מצא חיים וגו':

כי ד' תיקונים של משכ"ן, ג' בג' תפלות, ומ' היא מדתו של דוד, תורה אחר חצות לילה (אגדות הגר"א).

^ט יש בו ז' דרגין. שומע לי א'. דלתותי יום יום מזוזות, ו' דרגין. וזוכה לג'. כי מוצאי, מצא, ויפק. ולכן אמר קדימו וחשיכו. כנגד שומע, וכנגד כי מוצאי, שהן ק"ש של שחרית וערבית, שלכן בשחרית שתיים לפנים וא' לאחריה, ובערבית שתיים לאחריהן, כנגד ב' שינ"ן, שכנגדן אמר לעיל (ג ע"ב) ג' משמרות וד' משמרות הוי לילה. וכ"ה בר"מ פ' פנחס (אגדות הגר"א).

^ט עי' שר"ע (או"ח סי' צ ס"ב): יכנס שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. י"מ שיעור שני פתחים דהיינו ח' טפחים יכנס לפנים, שלא ישב אצל הפתח שנראה כמשאוי ישיבת ב"ה ולפ"ז אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח, אין בכך כלום. וי"מ שהטעם מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוין, ולפי זה אם אינו פתוח לרה"ר אין בכך כלום. וי"מ שלא ימהר להתפלל מיד כשנכנס, אלא ישא שיעור שני פתחים. ונכון לחוש לכל הפירושים:

משנה ברורה: שיעור שני פתחים - עיין בב"ח שכתב שצריך לעשות עזרה לפני בהכ"נ דוגמת האולם שהיה לפני ההיכל והאריך לפרש בזה המאמר דשיעור שני פתחים וכ"כ המ"א וכן נהגו כהיום בכל מקום וע"כ טוב להדר לכתחילה שלא להתפלל בעזרה כ"א בבהכ"נ:

ישא שיעור וכו' - כדי שתתיישב דעתו עליו ויתפלל בכונה כי כשיתפלל תיכף בכניסתו פתאום אין דעתו מיושבת עליו. מכבדין בפתח בהכ"נ שיכנס הגדול תחלה הואיל וראוי למזוזה:

^ט ב' פתחים הן מעון ומכון, ליכנס אל מקום כנ"ל. לשמור מזוזות פתחי. והן יראה ואהבה, כמ"ש עבדו את ה' ביראה כו', עבדו כו', בואו לפני ברננה (אגדות הגר"א).

^ט י"ל שקראו לאותה מצא ולאותה מוצא, כי כן הוא בכל הטובות שבעוה"ז אדם שמח ומתהלל בעת מציאותו, ולכשיתמיד אצלו זמן מה אינו שמח. אבל להיפוך ברעת עוה"ז מכיר בכל עת ורגע, וזהו מוצא. ואשה קאי על הנפש וזהו מצא, כי נפש טובה צריך להתיגע ולהשתדל כל ימיו שיגיע לה, משא"כ נפש רעה היא מזומנת בכל עת ורגע. ועיין בזוהר פ' תרומה דף קכ"ח בגין דרוחא מסאבא איהו זמין תדיר כו' ורוח קודשא לאו הכי אלא באגר שלים. וחשיב כאן ה' מדות שהם בפסוקים של ואהבת את ה' אלהיך כו'. והן נגד א"מ"ש (ובד' [וב' ד'] דברים, ב' תורה הפנימית והחיצונית, וב' מצות, והן מחשבה דבור ומעשה, ומחשבה אחרונה. בראשית ויאמר ויעש וירא. וכן בפ' ציצית וראיתם וזכרתם ועשיתם ולא תתורו, והן נגד נ"ר"ן של אדם והבית, שכנגד זה הם ד' פסוקים, והיו הדברים אשר אנכי מצוך כו', ואהבת על גבן החמישית (אגדות הגר"א).

^ט הנה כל עת הוא בנוקבא. והנה ג' עלמין הן, ובכל א' ב', כמ"ש עד תאות גבעת עולם. והנה בסוד ח"ק ט"ר י"ש, עולם עליון כולו טוב. עולם התחתון כולו רע, והוא רק

לבער הפסולת, וזהו שאמרו זה בית הכסא. ועולם האמצעי הוא מ"ש מיתה וקבורה. שהוא לישראל העקימא, לברור הרע מהטוב, והוא מיתות שנגזרו על האדם, מות ושואל. והוא לבקש מקום מנוחה לנשמה במיתה, ולנפש בקבורה. ועולם העליון הוא אשה ותורה (אגדות הגר"א).
ע הוא סוד גדול נעלם, והן אחוריים של כסא. ויאסוף יעקב רגליו כו' (אגדות הגר"א).

ע" והוא ג' אותיות של נר"ן, שנעשה מו"ו של וטט, ובא מרדיפת הממון, ומגזל, ומאכילה מרובה. וכאן נמתח כפיטורא בפי וטט, והוא התהפכות המטה של משה לנחש (אגדות הגר"א).

ע" רמז כי יש עוה"ז, ועוה"ב שלאחר מיתה, ועולם התחיה. ולכן אמר אשה לנפש, לעולם התחיה. ומיתה לעולם שלאחר המיתה. ואמר **בית הכסא**. כינה כל הפרשות המותרות מן העוה"ז עד"מ. בתורה אמרו זכה נעשה לו סם חיים לא זכה כו'. כי ענין התורה ונפש, כמו ענין המטר אל הגוף, שהוא מצמיח סמים חיים וסמים מות. כן בתורה צריך אחר הלימוד לבער הפסולת ממנו, ביראת חטא ומע"ט, וכמ"ש על פסוק אני חכמה שכנתי כו', שנכנס ערמומית בלבו של אדם. וזהו עדיפא מכולחו. ואלו הג' עולמות, כמ"ש תחתים ושנים ושלישים תעשה, תחתים לזבל, וכן כולם כסדר (אגדות הגר"א).

ע" כי בתי כנסיות יש מקרא כנ"ל [אות יז], וב"מ משנה, ולכן אין לו אלא ד"א של הלכה, שאין לך מדה טובה הימנה. בתי כנסיות ובתי מדרשות הוא שני משכנות, כמ"ש משכנותיך ישראל. ושערי ציון הוא ד' רגלי המרכבה (אגדות הגר"א).

ע" עי' שר"ע (אר"ח סי' צ ס"ח): בית המדרש קבוע קדוש יותר מבהכ"נ, ומצוה להתפלל בו יותר מב"ה, והוא שיתפלל ב"י: הגה - וי"א דאפי' בלא י' עדיף להתפלל בבה"מ הקבוע לו. ודוקא מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל בלאו הכי (הר"י פ"ק דברכות). ואפילו הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן, שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מב"ה (תשובת הרא"ש כלל ד' והטור). וכ"ש שלא יעסוק בתורה בב"ה בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחינות:

משנה ברורה: והוא שיתפלל ב' - ואפילו אם בבהכ"נ איכא רוב עם הדרת מלך מ"מ בה"מ עדיף וה"מ למי שלומד בו וכדי שלא יבטל מלימודו לילך לבהכ"נ הא בלא"ה רוב עם עדיף כ"כ הפמ"ג ונראה פשוט דזה דוקא בבה"מ שקבוע ליחיד ללימוד דלא קבוע קדושתו כ"כ וכדמשמע ממ"א בסימן קנ"ג ס"א דבזה איירינן הכא אבל בה"מ שקבוע לרבים ללימוד התורה בוודאי קדושתו חמורה יותר מבהכ"נ ומוטב להתפלל בו בעשרה יותר מבהכ"נ שיש בו רוב עם אפילו מי שאינו לומד בו כלל וכדאיתא בגמרא דאוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות וכו' וכן משמע מכמה אחרונים:

ואינו מתבטל וכו' - ר"ל כ"א לדברים הכרחים לצרכי גופו ולימודו ע"כ אין לו ללכת לבהכ"נ אפילו אם אין שם עשרה מפני שמבטל מלימודו בשעת הליכתו ועיין בביאור הגר"א שכתב דבאופן זה שתורתו אומנתו אפילו לדעה הראשונה לא בעינן עשרה וכ"ש בלומד תורה בן רבי"ם עם תלמידים שאין לו לבטל מלימודו לילך לבי כנישתא: שלא ילמדו וכו' - כי לא ידינוהו לכך זכות לתלות בתורתו שבשביל לימודו הוא מתפלל ביחיד רק יאמרו שאינו חושש בתפלה וידונו ק"ו על עצמם ולא יחושו כלל לתפלה:

בזמן שהצבור - וכן בשעת קה"ת עיין סי' קמ"ו. כתב בספר מאמר מרדכי דאם הוא כבר התפלל ואינו עומד שם אלא לענות הקדישים והקדושות מאותם שפורסים על שמע או שחוזרים כל התפלה עוסק בתורה ואינו חושש וכן מוכח מלשון הג"ה דמיירי דוקא בענין שפורש מן הצבור וכו' עי"ש:

ע" **כל הנהנה מיגיעו**. פי' שזוכה לעבוד את בוראו מאהבה, ונהנה מיגיעו (אגדות הגר"א).
ע" שאינו עובד כ"א מירא' (העונש או זולתה) (אגדות הגר"א).

ע" פי' ע"ד שאמרו [לקמן יז]. עולמך תראה בחיך (אגדות הגר"א).

ע" פי' צפון לך לעולם הבא, וז"ש **ואלו גבי ירא שמים לא כתיב וטוב לך**. שאין לו בעוה"ז שום תענוג, וקאי אשרי על עוה"ב (אגדות הגר"א).

ע" דכתיב ויצו המלך את בנייהו בן יהוידע ויצא ויפגע בו וגו' וכתוב בתריה ויתחתן שלמה אל פרעה מלך מצרים (נוסף בכת"י פארה ואוסקפורד)

ע" עי' שר"ע (סי' תרח ס"?) עי' מג"א תרח סק"ג: @ואם יודע. ודוקא כשברור לו ודוקא כשהחוטא שוגג אבל אם החוטא מזיד נהי דמי שאינו מוכיחו (") אינו נענש כמותו מ"מ עובר על מ"ע דהוכיח תוכיח וחייב להוכיחו עד שינזוף בו החוטא. מכאן ואילך אסור להוכיחו שנאמר אל תוכח לך. ובעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל ש"ש (סמ"ק סימן ק"ב פסק כמ"ד עד נזיפה ובס"ח סימן ת"ג כתב דוקא איש את אחיו שלבו גס בו אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו אין להוכיחו ע"כ):

ע" עי' שר"ע (אר"ח סי' קמו ס"א): אסור לצאת ולהניח ס"ת כשהוא פתוח, אבל בין גברא לגברא, ש"ד: משנה ברורה: אסור לצאת וכו' - וע"ז נאמר ועוזבי ה' יכלו ומתרגמינן ודשבק אורייתא דיי' ישתצון ואפילו איכא עשרה דצייתי לס"ת זולתו וגם הוא כבר שמע קה"ת בעשרה אפ"ה אסור:

אבל בין גברא לגברא - והוא כשנשארו עשרה בביהכ"נ: שפיר דמי - והיינו כשכבר שמע קה"ת או שדעתו לבוא מיד וגם זה אינו מותר כ"א כשהוא לצורך גדול:

ע" עי' שר"ע (אר"ח סי' קמו ס"ב): כיון שהתחיל הקורא לקרות בס"ת, אסור לספר אפילו בד"ת, אפי' בין גברא לגברא, ואפילו אם השלים הוא הפרשה. ויש מתירים לגרוס (פי' ללמוד) בלחש, וי"א שאם יש י' דצייתי (פי' המשימין לבם) לס"ת, מותר לספר (בד"ת) (ב"י בשם מהר"א). ויש מתירים למי שתורתו אומנתו. ויש מתירים למי שקודם שנפתח ס"ת מחזיר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע ס"ת אלא לקרות, ומתחיל לקרות. ולקרות שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת התורה, שרי. וכל זה אינו ענין לפרשת זכור (דברים כה, יז יט) ופרשת פרה (במדבר יט, א כב), שהם בעשרה מדאורייתא, שצריך לכונן ולשומעם מפי הקורא. והנכון שבכל הפרשיות ראוי למדקדק בדבריו לכונן דעתו ולשומעם מפי הקורא:

משנה ברורה: כיון שהתחיל - והמ"א מצדד לומר דמשעה שנפתח הס"ת אפילו לא התחיל עדיין הקורא לקרות ג"כ אסור וכן משמע דעת הגר"א בביאורו דמשעה שפתחו הס"ת כדי לברך אסור לספר:

אפילו בד"ת - וכן לפרש דבר תורה או להורות הוראה לאדם ששואל אסור ולאפרושי מאיסורא מותר לומר בדרך קצרה אם אי אפשר להפריש ע"י רמיזה:

אפילו בין גברא לגברא - שמא ימשך הלמוד בעת הקריאה והב"ח מיקל בלמוד בין גברא לגברא ובא"ר מצדד דעם אחרים אין להקל שמא ימשך [ובבינו לבין עצמו המיקל ללמוד אז אין למחות בידו] אך להורות אז הוראה לפי שעה אין להחמיר דלא שכיח כ"כ בזה שמא ימשך:

אם השלים וכו' - שנים מקרא ואחד תרגום וע' בפמ"ג שמצדד לומר דאפי' אם כבר שמע קריאת התורה בעשרה ג"כ אסור וכן משמע בביאור הגר"א:

ויש מתירים וכו' - מיירי דאיכא עשרה דצייתי לס"ת מבלעדו ואפ"ה אינו מותר בקול רם לדעה זו כדי שלא יטריד שאר השומעים:

למי שתורתו אומנתו - היינו דאפילו היכא דאיכא עשרה דצייתי אינו מותר ללמוד בעת הקריאה כ"א בשתורתו אומנתו שאינו מבטל שום שעה מלמודו ועי' בא"ר שהביא בשם כמה ראשונים דהשתא אין לנו תורתו אומנתו לענין זה:

למי שקודם וכו' - טעם שיטה זו דס"ל שכיון שכבר התחיל במצוה מתחלה וראו אותו אנשי ביהכ"נ שכבר קבע עצמו ללמוד אינו מחוייב לפסוק אבל אם לא התחיל מתחלה אין לשום אדם ואפילו מי שתורתו אומנתו ללמוד בשום אופן כלל [תר"י]:

שרי - לכל הדעות שנזכרו לעיל כיון שהוא מעין מה שקורא הש"ץ אף על פי שאין קורא ממש בפסוק שהש"ץ קורא ומ"מ גם זה אינו מותר רק בלחש שלא יבלבל דעת השומעים:

וכל זה אינו ענין - ר"ל כל הקולות הנזכרים בסימן זה לענין שמיעת הקריאה:

ופרשת פרה - עיין בבאור הגר"א ופ"ח וש"א שכתבו דאינו עיקר ופרשת פרה הוא מדרבנן מ"מ לענין זה מסתברא דגם לדידהו לא מקילינן כל הקולות הנ"ל:

והנכון שבכל הפרשיות וכו' - ר"ל אפילו להעביר הסדרא שמ"ת בשעת הקריאה אינו מן המובחר אלא ראוי לדקדק ולשמוע מפי הקורא מלה במלה:

ראוי למדקדק בדבריו - ופ"ח כתב דמעיקר הדין הוא שאסור לעסוק בשום דבר ואפילו בשמ"ת בשעת הקריאה ואפי' איכא עשרה דצייתי זולתו וכן הביא מ"א בשם של"ה שמחמיר בזה אלא צריך לשתוק ולשמוע הקריאה מפי הש"ץ וכן דעת הגר"א במעשה רב [ומ"מ לקרות שמ"ת או עם פירש"י בין גברא לגברא מותר אפילו לדעה זן] והמ"א הביא בשם מטה משה דנכון לקרות בלחש מלה במלה עם הש"ץ דבלא זה א"א לכיון ולשמוע וכ"כ כמה אחרונים:

ע"י שו"ע (או"ח סי' רפה ס"א): סימן רפה - לקרוא הפרשה שנים מקרא, ואחד תרגום:

משנה ברורה: אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבן. (במדבר לב, ג):

משנה ברורה: לקרות לעצמו בכל שבוע - היינו שלא יקדים לקרות קודם אותו שבוע וגם לא יאחר דצריך להשלים פרשיותיו עם הצבור וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו [גמרא]:

שנים מקרא - אבל לא יקרא אחד מקרא ואחד תרגום ויכוין לשמוע מהש"ץ אלא צריך לקרות ב"פ מקרא חוץ ממה ששמע מהש"ץ אם לא שקרא אז ג"כ בפיו ועי' במ"א סק"ח שכ' בשם לחם חמודות דבדיעבד יוצא פ"א במה ששמע מהש"ץ ויש אחרונים שמחמירין אפי' דיעבד. ובענין הקריאה יש דעות בזה בין אחרוני' י"א שיקרא כל פסוק ב"פ ותרגום עליו וי"א שיקרא כל פרשה ב"פ ואח"כ התרגום היינו שיקרא כל פרשה פתוחה או סתומה ב"פ ואח"כ התרגום ובמ"א ובשע"ת מצדדים כדעה ראשונה ובספר מעשה רב איתא שהגר"א נהג לומר התרגום אחר כל פרשה פתוחה או סתומה או אחר מקום שנראה יותר הפסק ענין ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. מי שהוא בקי בטעם ובנקודות בע"פ טוב להדר לקרות בס"ת גופא:

ודיבן - ר"ל אף על פי שאין בו תרגום וה"ה ראובן ושמעון וכי"ב צריך לקרותו ג"פ ויש מחמירין דבעטרות ודיבן שיש בו תרגום ירושלמי צריך לקרות שם התרגום:

ו'פירשו שאין בהם תרגום. והענין כי אלו ט' עיירות הן ט' דרגין דנוגה, שהיה בקליפה והוחזרו בקדושה. כי אלו ט' עיירות היו ראשיים לכל עבר הירדן, ועבר הירדן הוא מבחי' נוגה שהוא חו"ל, ונתקרב להיות מא"י. ואלו העיירות ראשיהם, ולכן הזכיר אותם. ולכן מוסבות שם, שהוחזרו בשמות אחרים דקדושה, לבד שבמ"ה, שהיא אחרונה, מלכות שלא היו יכולין לגמרה. והוא ר"ת של ד' אבות

נזיקין. וסמך כאן לת"ת, בסדר האצילות מת"ת כידוע. ולע"ל יוחזר מאלו הד' לקדושה, ושם העיר מיום ה' שמ"ה, לבד הב', בור, האחרונה, שיתבלע המות לנצח. וזהו שחיטתו לע"ל. וזהו ג"כ במ"ה, ג' מאלו, כל המקדים שלום כו', הנודר כאלו בנה במה, והמקיים כאלו כו', וחוא השור תחלה לקרבנות. ואלו העיירות הוזכרו כאן בשמותם, לא בלה"ק, והם עצמם ככתבם בקל"ו נוגה, וקריאת התרגום בשביל קליפת נוגה, והוי אמינא שא"צ כאן, משא"כ בראובן ושמעון שהם בלה"ק. והענין כי מחמת התקרבה לקדושה, יש בה פסוקים מלה"ק, ופשיטא שצריך להחזיר, אלא אפי' שהן בקדושה מסטרהא, דהיינו אותן העיירות אפי"ה צריך להחזיר. ול"ק יגר שהדותא, דשם לא הוחזר, שהרי ת"א [- תרגום אונקלוס] מתרגם בל"א [בלשון אחר], והענין שהוחזר אבל לא כולו. ולפי' תוס' שצריך לקרות בתרגום ירושלמי, והוא עכשיו כתוב בתרגום שלנו, היה ניחא טפי להחזיר אותו התרגום. אבל ל"נ (אגדות הגר"א).

פ"ה סבא, בגימטריא הוא אליהו (ספר גימטריאות לר' יהודה החסיד פרשת פנחס).

פ"ו ענינים כמ"ש אם ת"ח הוא יעסוק בתורה ואם ע"ה ישפיל דעתו שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה, והם הלוחות ושבירי הלחות, והם ב' חללים שבלב שהוא הארון (אגדות הגר"א).

פ"ז כשאתם חותכין. שלא יקריב הסכין מדתו של עשו, ליד שהוא יצחק (אגדות הגר"א).

פ"ח כנגד הנה מטתו שלשלמה כו' מפחד בלילות (אגדות הגר"א).

פ"ט שקשה לפרוש הזוהמא ממנה כמ"ש קשים גרים כספחת. והוא מבת כהן כי תהיה לאיש בג' ענינים (אגדות הגר"א).

צ' והם ג' עלמין שלהן (אגדות הגר"א).

צ"א עי' שו"ע (או"ח סי' צ ס"ח): אסור לעבור חוץ לבהכ"נ בצד שהפתח פתוח בו, בשעה שהציבור מתפללים, מפני שנראה ככופר, כיון שאינו נכנס להתפלל. ואם נושא משאוי או שלבוש תפילין או שיש ב"ה אחר בעיר או שיש לב"ה זה פתח אחר (או שרוכב על הבהמה), מותר:

משנה ברורה: בצד שהפתח וכו' - עיין בביאור הגר"א: שהצבור מתפללים - עיין בפמ"ג שיש להחמיר אפילו בעת ק"ש ופסוקי דזמרה:

או שלבוש וכו' - דנראה שעול מלכותו עליו ולא יבואו לחשדו:

או שיש ב"ה וכו' - נ"ל דה"ה אם רגילין בבהכ"נ הזה לעשות כמה מנינים ג"כ שרי דלא יבואו לחשדו:

או שרוכב - שניכר שמפני שהוא טרוד בשמירת הבהמה אינו נכנס:

צ"ב כי יש ששה מיני נקבים באדם, ג' רוחנים, והן נקבי אוזן וחוטם ועינים, וג' גשמיים פיו ופי האמה ופי טבעת. ובהן צריכין להיות צנועים, וכמ"ש פ"ב דחגיגה ו' דברים באדם ג' כמלאכי השרת ג' כבהמה כו' ע"ש. ועיקר הצניעות שבג' דברים שהם כחות הנפש התחתונה, שהן זן ומגדל ומוליד, וענין מגדל הוא לאחר שנברר הרע מתוכה, ולפי שהיא סמוכה לרע שהיא התחתונה צריכה צניעות, שלא יתקרב הרע להם (אגדות הגר"א).

צ"ג לפי שזכרם לעיל לטוב, הזכירם כאן לרע. וגם להראות שעיקר אהבתם לא היה אלא למדותם, שהם בעצמם מקודשים ומזומנים לגיהנם. וטעם הדבר לפי שהיא חיה שני' שהוא כנגד גיהנם (אגדות הגר"א).

צ"ד כי דבורו היה לקיים אצל היס, רק בשביל אותו צדיק כו' (אגדות הגר"א).

צ"ה ודומה לנמשל שהיו יראים מרדיפתו אחריהם, ולא רצו ליקח כסף וזהב, ולא הנס (אגדות הגר"א).

צ"ז יש שני דרגין בעשו. א' איש יודע ציד. וא' איש שדה לקטלא, והוא במצולת ים, ושם הדגים שלוחין דיליה. והנה

וינצלו משניהם לכך אסרה תורה לדור במצרים (אגדות הגר"א).

¹² שאלו ב' אהיה הם סוד ראשית ואחרית, וה' השלישי הוא בסוד הדעת, דרגא דמשה. וז"ש שלחני אליכם. ואלה הג' הם היה הוה ויהיה. ואומר עוד ב' שמהן מה שמו כו', והן ג' שמהן, וה' דרגין שכוללן הכל (אגדות הגר"א).

¹³ יש מחלוקת אם זה מנץ החמה או מעלות השחר, עי' &

¹⁴ שהי' מכוונין - כי עיקר מצות תפילה לכתחילה הוא מעת התחלת הנץ משנאמר יראוך עם שמש וכמו שנתבאר לקמן בסימן פ"ט ואם היו מתחילין לקרותה משיכיר את חבירו היה הרבה בין זה השיעור ובין הנץ והיה להם להתאחר אחר ק"ש ולהמתין עד שתנץ החמה ולא היו סומכין גאולה לתפלה לכן היו מכוונין לקרותה סמוך להנץ החמה ולגומרה עם הנץ:

הנץ החמה - היא השעה שהחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים:

מאד - ומובטח לו שהוא בן עוה"ב ולא יזק כל אותו היום:

שיעור שעה - ויש גורסין עישור שעה ועיין בביאור הגר"א שכתב שצ"ל שלישי עישור שעה ועי' בבאור הלכה:

עי' שו"ע (או"ח סי' פט ס"א): זמן תפלת השחר, מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כשנאמר: ייראוך עם שמש (תהילים עב, ה) ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח, יצא. ונמשך זמנה עד סוף ד' שעות שהוא שלישי היום. ואם טעה, או עבר, והתפלל אחר ד' שעות עד חצות, אע"פ שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהא איכא: הגה - ואחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית (ב"י בשם הרשב"א פרק תפלת השחר) וע"ל ריש סי' ק"ח:

משנה ברורה: עם הנץ - היא השעה שהחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים. וראוי ונכון לזיזהר בזה לכתחלה אף בימי הסליחות וכן בחורף כשמשכימים ובאים לבה"כ בבוקר השכם ימתינו מלהתפלל עד הנץ וכדלעיל בסי' נ"ח ס"א ע"ש אך כשמשכימים לצאת לדרך וכה"ג שאר דחק ואונס דמותר להקדים כדלקמן בס"ח עכ"פ ימתינו מלבדך על התפילין עד שיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א דמקודם אסור לברך עליהן וכדלעיל בסימן ל' ס"א ע"ש במשנה ברורה כתב בפמ"ג בסימן תצ"ד דבחג השבועות שניעורין כל הלילה מותר להתפלל קודם הנץ דכשילכו לביתם בהשכמה טורח הוא להתקבץ שנית. ומ"מ יש לזיזהר שלא לקרות ק"ש כ"כ בהשכמה דהיינו קודם שיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו דזה אסור לכתחלה וכדלעיל בסימן נ"ח עיין שם:

עמוד השחר - עה"ש הוא מה שמתחיל השחר להבריק במקצתו מעט מעט ומשמע מדברי המחבר דקודם האיר אף בדיעבד לא יצא וכן הסכימו הרבה אחרונים דלא כמ"א וע' בבה"ל:

פני המזרח - ובעיני שיאיר פני כל המזרח ולא סגי במה שהבריק השחר כנקודה בלבד. כתב בחידושי רע"א דאף שהכוכבים נראין עדיין ברקיע מ"מ יום הוא:

יצא - בדיעבד ואפילו שלא בשעת הדחק ובשעת הדחק כגון במשכים לצאת לדרך וכה"ג שאר דחק ואונס אפילו לכתחילה וכדלקמן בס"ח ע"ש. ודע דדברי הש"ע אינם אמורים רק לענין חובת מצות תפלה בלבד דיצא בה אחר שהאיר המזרח דבזה כבר הגיע זמנה דניתקנה כנגד התמיד ושחיתת התמיד היה תיכף משהאיר המזרח אבל לענין ק"ש שקודם התפלה לא איירי המחבר בסימן זה ועיין לעיל בסימן נ"ח במ"ב סק"ט דלא יצא בזה ידי חובת ק"ש אף דיעבד אם רגיל לעשות כן עד שיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א וזה מאוחר מזמן דהאיר המזרח ובפרט כשרוצה אז להניח תפילין ולברך עליהן דבוודאי אין לברך עד שיגיע הזמן דמשיכיר הנ"ל:

היום - ואם היום אורך י"ח שעות הוי ו' שעות על היום וכשהיום ארוך ט' שעות הוי ג' שעות דלעולם משערין שעות אלו לפי ענין היום והם נקראין שעות זמניות שהיום מתחלק ל"ב חלקים. וענין השלישי הוא שתפלת השחר הוא נגד קרבן תמיד ולעולם לא איחרו אותו מלהקריב לאחר שלישי היום וצריך לגמור התפלת י"ח בתוך השלישי היום:

או עבר - ר"ל שבמזיד שהה את התפלה עד שעבר זמנה ואח"כ התפלל אעפ"כ יצא ידי חובת תפלה אף שהיתה שלא בזמנה וה"ה שלכתחילה אם לא התפלל מקודם צריך להתפלל אחר ד' שעות עד חצות רק שאין לו שכר כתפלה בזמנה. וטוב שיתפלל אז בתורת נדבה כי יש פוסקים שסוברים דבהזיד עד ד' שעות שוב לא מצי להתפלל כלל ע"כ יתפלל ויתנה שאם מצד הדין הוא פטור הוא בתורת נדבה:

ואחר חצות - משמע מלשון הר"ב דאפילו תיכף אחר חצות אסור להתפלל שחרית ואדלעיל קאי בין עבר במזיד או טעה בשוגג ויש מקילין בהצצי שעה שאחר חצות ולדינא משמע מפמ"ג ודה"ח שאין לזוז מפסק הר"ב וכן משמע מביאור הגר"א דבאמת כבר הגיע זמן מנחה שמתחלת מתחילת שבע אלא מטעם שאין אנו בקיאים ושמא יבוא לטעות וע"כ אסרו חז"ל ע"כ כששגג או נאנס ולא התפלל קודם חצות ימתין אחר חצות חצי שעה (דהיינו כדי שיגיע זמן תפלת מנחה) ויתפלל מנחה ואח"כ שחרית בתורת השלמה ולא להיפך וגם דוקא בשגג או נאנס אבל במזיד אין לו תקנה כמו שיתבאר כ"ז בסימן ק"ח. אמנם בדיעבד אם התפלל שחרית בחצי שעה זו שאחר חצות יצא וא"צ להתפלל שנית [דה"ח ע"ש עוד] ועיין בחידושי רע"א מה שכתב בשם הצ"ח בענין זה:

¹⁵ עי' שו"ע (או"ח סי' סו ס"ח): צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק לאחר שאמר גאל ישראל, רק אם אירעו אונס שלא הניח תפילין ונזדמנו לו בין גאולה לתפלה מניח אז, ולא יברך עליהם עד אחר שיתפלל, אבל טלית לא יניח אז. ואם עד שלא אמר גאל ישראל נזדמנו לו טלית ותפילין, מניחם, ולא יברך עליהם עד אחר תפלה: הגה - וי"א שקודם גאל ישראל יברך על התפילין, והכי נהוג:

משנה ברורה: צריך לסמוך - עיין לקמן סימן קי"א: ולא יפסיק - אפילו בשהייה בעלמא ביניהם: שאמר גאל ישראל - והוא חמור מאמצע הפרק דאין להפסיק בו אפילו מפני היראה כמו בתפלה אם לא במקום שיש חשש סכנה:

שלא הניח - ולא היה יכול להמתין בק"ש עד שיזדמן תפילין משום שהיה מתיירא שיעבור זמן ק"ש וה"ה אם מתיירא שיעבור זמן תפלה מתפלל בלי תפילין ותיכף כשיבואו אח"כ לידו באמצע היום או במנחה יניחם ויאמר איזה מזמור. צ"ע מי שאין לו תפילין בעת שהצבור מתפללין אם טוב יותר שיתפלל עם הצבור אף שהוא בלי תפילין ואח"כ כשיגיעו התפילין לידו יקיים מצות תפילין לבד או מוטב שיתעכב אחר תפלת הצבור כדי לשאול תפילין מחבירו כדי שיקרא ק"ש ויתפלל בתפילין פסק המ"א דמוטב שיתעכב אחר תפלת הצבור וישאול תפילין כדי שיקרא ק"ש ויתפלל בתפילין:

מניח אז - דתפילין יש להם שייכות לק"ש ותפלה טפי מציצית:

עליהם - והפר"ח חולק וס"ל דכיון דשרי להניח תפילין בין גאולה לתפלה יכול לברך ג"כ ולא מיקרי הפסק וכן פסק בספר אבן העוזר אמנם הד"ח והח"א ושאר הרבה פוסקים העתיקו כולם דברי השו"ע להלכה:

שיתפלל - שממשמש בהם ומברך עליהם: לא יניח אז - דע"כ אם ירצה להתעטף בטלית יהיה מוכרח לעמוד בשתיקה בלי להתחיל י"ח והוי השתיקה הפסק ולא הותר כ"א לתפילין:

מניחן - שאין הנחת התפילין ולבישת הטלית הפסק שהרי אפילו יכול לקרות ולעסוק במלאכתו בעוד שהוא קורא וכדלעיל בסימן ס"ג ס"א:

שקודם גאל ישראל - ר"ל קודם שאמר ברוך אתה ד' דלאחר מכן בודאי אסור להפסיק בשום דבר אלא יסיים גאל ישראל ויניח התפילין בלי ברכה ועיין בסמוך מה שכתבנו בשם מאמר מרדכי:

יברך וכו' - נראה פשוט דכאן אסור לומר ברוך שם כבוד וכו' שנוהגין לומר אחר ברכת על מצות גם נכון שלא יברך בזה כ"א ברכה אחת להניח דבלא"ה הרבה פוסקים סוברין כן וכנ"ל בסימן כ"ו ע"ש:

והכי נהוג - ומוכח מדברי האחרונים דהכי ק"ל:

ע"י שו"ע (או"ח סי' קיא ס"א): צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק ביניהם, אפי' באמן אחר גאל ישראל ולא בשום פסוק, חוץ מה' שפתי תפתח (תהילים נא, יז): הגה - ו"א שמותר לענות אמן על גאל ישראל, וכן נוהגין. ו"א הא דצריך לסמוך גאולה לתפלה, היינו דוקא בחול או ב"ט, אבל בשבת א"צ (פי' דטעמא דבעינן למסמך גאולה לתפלה, משום שנאמר יענך ה' ביום צרה (תהילים כ, א) וסמך ליה יהיו לרצון אמרי פי (תהילים יט, טו), ושבת לאו זמן צרה. ולענ"ד נראה דמה שא"כ ב"ט, הוא משום שהם ימי הדין כדתנן במשנה ב' פ"ק דר"ה: בפסח, על התבואה וכו') (הגהת אשיר"י פ"ק דברכות וכל בו הלכות שבת ומהר"ל הל' י"ט), וטוב להחמיר אם לא במקום שצריך לכך:

משנה ברורה: צריך לסמוך - אבל במוסף ומנחה מותר לומר פסוקים קודם ד' שפתי תפתח אבל לא אח"כ דפסוק זה מכלל תפלה הוא דהא מהאי טעמא נוכל לומר אותו בין גאולה לתפלה מפני דכיון דקבעוהו רבנן בתפלה יש לו דין תפלה א"כ אין להפסיק בינו לתפלת י"ח:

ביניהם - ואפילו בשהייה בעלמא יותר מכדי דיבור יש לזהר לכתחלה [כדי דבור הוא כדי שאילת תלמיד לרב]:

אפילו באמן וכו' - וה"ה דקדיש וקדושה אין לענות וכדלעיל בסימן ס"ו ס"ט ונקט אמן משום דשם סליק ענינא של הברכות ק"ש וה"א דיכול לענות אמן אפילו אחר עצמו וכדלקמן בסימן רט"ו ס"א קמ"ל דאסור משום הפסק ואפילו אחר הש"ץ לא יענה:

ולא בשום פסוק - ואפילו בערבית קודם תפילת י"ח ג"כ יש לזהר בזה:

אמן - אבל לאיש"ר וקדושה אינו מפסיק דאמן שייך לברכה ולא הוי הפסק משא"כ באלו:

וכן נוהגין - היינו אחר החזן ולא אחר עצמו ועיין לעיל בסימן ס"ו בהג"ה ובמ"ב שם:

ושבת וכו' - ויר"ט כיון דיום זה הוי בשאר ימים יום צרה שייך ביה ג"כ הפסוק דיענך ה' וגו' אחר הפסוק יהיו לרצון דמירי בגאולה:

לאו זמן צרה - והב"י חולק ע"ז וס"ל דהווא קרא סמך בעלמא ועיקר סמיכת גאולה לתפלה הוא מדברי חכמים שדימו י"ח ברכות אחר ברכת גאולה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתח המלך ויצא המלך לקראתו ואם רואהו המלך שהפליג והלך לו אף הוא מפליג ושוב אינו מתקרב אליו כשחוזר ודופק כך הוא במפסיק בין גאולה לתפלה וע"כ כתב רמ"א וטוב להחמיר:

שצריך לכך - היינו דמותר לענות איש"ר וקדושה וברכו בין גאולה לתפלה דשבת אף בשחרית כ"כ הא"ר ופמ"ג ושלמי צבור ועיין בבה"ל:

ק"א ע"י שו"ע (או"ח סי' רכד ס"ט): מצוה להשתדל לראות מלכים, אפילו מלכי אומות העולם:

משנה ברורה: לראות מלכים אפי' וכו' - ומותר לטמא בטומאה של דבריהן מפני כבודן בין למלכי ישראל ובין למלכי או"ה וכן מפני כבוד הבריות כגון לילך לנחם אבלים. אם רואה פ"א המלך לא יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר:

ק"ב ע"י שו"ע (או"ח סי' רלו ס"ב): הוב"ד לעיל הערה י.

ק"י כי ח"י ברכות הם רבותים אלפי שנה, שאינן, בסוד ט' ממטה למעלה וממעלה למטה. להכי פריך שיכול לומר יהי' לרצון תחלה וסוף. ומשני הואיל ולא אמר דוד כו' ע"כ לבסוף הוא. והנה לפי זה ה' שפתי תפתח ויהיו לרצון, הכל במלכות שהיא הכתר (אגדות הגר"א).

ק"ד שהן עלמין בשמאלא דכורסיא, והן מתעוררין בשעת מנחה, שנאמר יהי אור ויהי אור (אגדות הגר"א).

ק"ה פירוש דבגמ' [לקמן נה ע"ב] רמי כתיב בחלום אדבר בו, וכתוב והחלומות שוא ידברו. ומשני כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד, ולפעמים גם ע"י שד הוא אמת, אם אומר מקרוב כידוע. וזהו אמרו אפילו למחר הוא מת כו' (אגדות הגר"א).

ק"ו לתקנא במה דחב, כמ"ש בזוהר, וז"ש קירות לבו על עסקי קיר כו' (אגדות הגר"א).

ק"ז כי באמת ובלב שלם הוא תורה ומצות, והטוב ביניהם והוא מחברם (אגדות הגר"א).

ק"ח כדי לבטוח בה', והוא דרגא דדעת (אגדות הגר"א). ק"ט לפי שתלה התפלה בו, וסלק עילאה לתתא, כמ"ש בזוהר פ' תרומה מאן דאתדבק כו', בסוד מאסו הבונים כמ"ש שם (אגדות הגר"א).

ק"י שלא עשה בזכותו (שיטה מקובצת).

ק"יא נ"מ לפי מ"ש לעיל מאי קיר קיר של שונמית, ונ"מ להיכן יכוון לבו בשעת תפלה, כי ג' דרגין הם בסוד ב"ת ומילואו וכמ"ש לעיל (אגדות הגר"א).

ק"ב שאורח הוא של אשה, כמ"ש בזוהר. וכמ"ש טוב שכן קרוב כו' (אגדות הגר"א).

ק"ג כי שני קדושות הן באכילה ובעריות כדאיתא בירושלמי. וכמ"ש בתורה קדושה בהן. והן שני דרגין שהן מכוונים (אגדות הגר"א).

ק"ד כמ"ש הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (אגדות הגר"א).

ק"טו כדאיתא סוף חגיגה פתח במזבח וסיים בשלחן (אגדות הגר"א).

ק"טז ע"י שו"ע (או"ח סי' צה ס"א): יכוין רגליו זה אצל זה בכיון, כאלו אינם אלא א', להדמות למלאכים דכתיב בהן: ורגליהם רגל ישרה (יחזקאל א, ז) כלומר: רגליהם נראים כרגל אחד (ו"א כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות, דרך קרוב והגשה לדבר שצריך לעשות) (רוקח):

משנה ברורה: יכוין רגליו וכו' - ובדיעבד אפילו אם לא כיון רגליו כלל יצא:

להדמות למלאכים - שכיון שמדבר עם השכינה צריך לסלק כל מחשבו' הגוף מלבו ולדמות כאלו הוא מלאך ואפילו אם הוא יושב בעגלה מ"מ יכוין רגליו עוד כתבו שאל יסמוך אז לאחרי ואל יא מוטה לצדדיו ואל יפשוט רגליו ואל ירכיבם זה על זה מפני שכל זה הוא דרך גאווה אלא יושב וראשו כפוף [עט"ז]:

ילך לפניו - ואין צריך לחזור לאחוריו כדי לילך לפניו כ"כ הא"ר אבל מנהג העולם לילך לאחוריו. כתב בד"מ מהר"ל היה נוהג לעמוד בשחרית לתפילת י"ח מתי שהתחיל הש"ץ תהלות לאל עליון ובמנחה כשירד הש"ץ לפני התיבה ובערבית כשהתחיל הש"ץ קדיש וגם יסיר אז כיחו וניעו וכל דבר המבלבל מחשבתו [אחרונים]:

ק"י ע"י שו"ע (או"ח סי' פט ס"ג): אסור לו להתעסק בצרכיו, או לילך לדרך, עד שיתפלל תפלת י"ח. (ויש מקילין, לאחר שאמרו מקצת ברכות, קודם שאמרו ברוך שאמר, וטוב להחמיר בזה), (תרומת הדשן סי' י"ח) ולא לאכול ולא לשתות, אבל מים מותר לשתות קודם תפלה, בין בחול ובין בשבת וי"ט. וכן אוכלים ומשקין לרפואה, מותר:

משנה ברורה: להתעסק וכו' - וקודם אור הבוקר שרי לעשות מלאכה [של"ה וח"ש] וכתב הא"ר דמ"מ אין לעשות שום ענין עד שיברך סדר הברכות. ופשוט דכוונתו בחצי שעה שסמוך לאור הבוקר:

בצרכיו - ומי שיש לו עבדים עברים או משרתים שצריך שיטמאם ויזהירם מבערב שבקומם ממטתם ירחצו ידיהם

ויברכו הברכות ויקראו פרשה אחת של שמע ואח"כ יכול לעשות צרכיו וכ"ז הוא ממדת חסידות אבל מדינא אין קפידא:

לילך לדרך - ואפילו קודם מנחה ומעריב אם הגיע זמנם דינם כמו קודם שחרית:

עד שיתפלל - ואפילו אם במקום שיבוא יהיה יכול ג"כ להתפלל עם הצבור בזמנו אעפ"כ אסור דהליכה בדרך הוי כעוסק בצרכיו אך כ"ז שלא בשעת הדחק אבל בשעת הדחק שאין השיירא ממתנת לו יכול לילך מקודם לדרך ויתפלל בדרך וכדלקמן בס"ח ומשמע מהרבה פוסקים דאפילו כבר הנץ החמה ג"כ מותר בזה:

ולא לאכול - והעובר ע"ז אמרו חז"ל שעליו אמר הכתוב ואותי השלכת אחר גוף אמר הקדוש ברוך הוא לאחר שאכל ושתה ונתגאה קבל עלי מלכות שמים וגם הסמיכו דבריהם על הפסוק לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם ואפילו טעימה בעלמא אסור:

מים מותר - דלא שייך בהו גאווה ודוקא בלא צוקער אבל עם צוקער אסור וכ"ש משקה שכר (שקורין ביעור) ודאי אסור. וטי"א וקאפ"ע מותר לשתותו קודם תפלה כדי שיוכל לכוין דעתו ולהתפלל ובפרט בהמקומות שרגילין בהם ואין מתיישב הדעת בלתם וכ"ז בלא צוקער ובלא חלב [אחרונים] והעולם נוהגין להקל לשתות עם צוקער ואפשר דכוונת האחרונים וכן הרדב"ז שכתב דעם צוקער אין לך גאווה גדולה מזו קודם התפלה רק אם נותן הצוקער בתוך הטי"א למתקו דזהו אסור קודם התפלה אבל אם לוקח מעט צוק"ר בפיו בעת השתייה ובלתי זה אין יכול לשתות הטי"א אין זה בכלל גאווה. היוצא מדברינו דבנתינת הצוקע"ר בתוך הטי"א או לאכול מעט מיני תרגימא בעת השתייה כדי שלא לשתות הטי"א וקאפ"ע אליבא ריקנא אין שום צד להקל בזה קודם התפלה אם לא מי שיש לו חלישת הלב והוא צריך זה לרפואה. ומ"מ טוב שיאמר מתחילה עכ"פ פרשת שמע ישראל. כתב בספר פ"ת החדש דיש למנוע מלשתות הטי"א בבוקר קודם התפלה באסיפת חבירים עי"ש טעמו. ומלבד זה רגיל להסתעף מזה איסור אחר דהלא כתב הרשב"א והובא בב"י דלכך אסור לו לאדם לעסוק בחפציו קודם שיתפלל כדי שלא יפנה לבו לשום דבר עד שיתפלל וכ"כ בש"ע סוף סעיף ב' שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל והרגילין באסיפת חברים בעת שתית הטי"א רגיל לפעמים ע"י ריבוי השיחה לעבור עי"ז גם זמן ק"ש ותפלה:

בשבת - כלומר דלא תימא דבשבת אסור בלא"ה משום דאסור לטעום קודם קידוש קמ"ל דאינו אסור רק דוקא בשהגיע זמן קידוש והכא כיון שלא התפלל לא הגיע עדיין זמן קידוש ואחר תפלת מוסף אסור משום קידוש וקודם מוסף עיין סימן רפ"ו ס"ג:

מותר - אפילו אוכלין ומשקין טובים דשייך בהו גאווה כיון שאינו עושה משום גאווה אלא לרפואה אף על פי שאינו חולה גמור שרי וכ"ש שמותר לשתות קודם התפלה הרקות ושיקויים לרפואה:

כמ"ש נפשי אויתך בלילה אף רוחי כו' (אגדות הגר"א). קי"ה עי' שו"ע (או"ח סי' סג ס"א): קורא אותה מהלך או עומד או שוכב או רוכב ע"ג בהמה או יושב, אבל לא פרקדן דהיינו שפניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה, אבל קורא והוא שוכב על צדו: הגה - (מאחר שכבר שוכב ואיכא טרחא לעמוד) (הר"י פ' מי שמתנו). ואם היה בעל בשר הרבה ואינו יכול להתהפך על צדו, או שהיה חולה, נוטה מעט לצדו וקורא.:

משנה ברורה: מהלך - עיין לקמן בס"ג: פרקדן - ואפילו מוטה מעט על צידו ג"כ אסור מפני שנראה כמקבל עליו עול מלכות שמים דרך שררה וגאווה: שכבר שוכב - ר"ל ופשט כל מה שעליו ואיכא טורח לעמוד ולחזור וללבשם אבל אם שוכב בחלוקו צריך לעמוד ועיין בבה"ל:

ואינו יכול וכו' - אבל אם יכול על צידו אפילו רק בפסוק ראשון לבד מחוייב לעשות כן וכ"ש אם יכול לקרותה בישיבה:

ק"ט הבאתי עצמי לידי סכנה, לפי שירד מעל הבהמה וישב על הארץ והטה, ולדעת בית הלל היה קורא כשהוא רכוב על גבי בהמתו (פיה"מ לרמב"ם).

ק"י ראוי היית ליהרג ואם היית מת מתחייב בנפשך (רע"ב).

קכ"א עי' שו"ע (או"ח סי' סג ס"ב): מי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרותה מעומד, נקרא עבריין:

משנה ברורה: מי שרוצה וכו' - דהלכה כב"ה דס"ל דהא שנאמר ובקומך אין הכוונה בעמידה כדעת ב"ש אלא בזמן שדרך בני אדם לקום ממטתם ואסור לו להחמיר לעשות כב"ש ואפילו אם אין הכוונה בעמידתו לעשות כב"ש אלא לעורר הכוונה וכדומה אפ"ה אסור ובין ביום ובין בלילה ואעפ"כ א"צ בזה לחזור ולקרות בדיעבד [פמ"ג עי"ש ועי' בספר מטה יהודא]:

להחמיר - כתב בישי"ש פ"ז דב"ק סימן מ"א מי שמחמיר בפני רבים בדבר שמותר ואיכא למיחש ליוהרא מנדין אותו. והיינו אם אותו הדבר פשט היתרו בכל ישראל ואם ידוע שעושה לש"ש אין מנדין אותו ואם מחמיר בפני רבו ורבו מיקל מנדין אותו אפילו עבד לש"ש ואפילו אם אינו פשוט כ"כ להתיר לא יחמיר נגד דברי רבו אם לא שיש לו ראייה לסתור דבריו עכ"ל:

לעמוד - דוקא בזה הוא דאסור משום שנראה לכל דמשום חומרא קעביד אבל אם עומד יכול לישוב דאז אינו נראה דמשום חומרא קעביד רק משום דצריך לישוב ודוקא בשחרית אבל בערבית אין לו להטות ולישב כשעומד דנראה דעושה כב"ש:

נקרא עבריין - כשאמרין בפרק כירה דמאן דעבר אדרבנן שרי למיקרי ליה עבריין. כתב א"ר בשם מהרש"ל דביוה"כ כו"ע מודים דשרי לעמוד דאינו עושה משום יוהרא אלא מצותו בכך ר"ל להדמות אז למלאכים שנקראים עומדים והפמ"ג אסור גם בזה:

קכ"ב עי' שו"ע (או"ח סי' נט ס"א): בא"י אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך תקנו להזכיר מדת לילה ביום להוציא מלב האפיקורסים שאומרים שמי שברא אור לא ברא חושך:

משנה ברורה: אור - צריך להפסיק בין יוצר ובין אור כי היכי דלא לישתמע יוצרו. ועיין בבאר היטב ובשערי תשובה מה שכתב עוד בזה:

עי' שו"ע (או"ח סי' רלו ס"א): הוב"ד לעיל הערה ג. קכ"ג עי' שו"ע (או"ח סי' ס"ג): סדר הברכות אינו מעכב, שאם הקדים שנייה לראשונה יצא ידי חובת ברכות:

משנה ברורה: שנייה לראשונה - וה"ה אם אמר ברכת אמת ויצב קודם ק"ש או שאלו הברכות אמר אחר ק"ש או אפילו אחר התפילה:

יצא - בדיעבד. ואם בירך ברכה אחת ושנייה לא בירך כלל יוצא מיהא ידי חובתו בהיא שבירך ועיין בבה"ל:

קכ"ד עי' רש"י יומא סט ע"ב. קכ"ה להשלים בנין אדם, והוא שמא מפרש עם האותיות, ב' שמהן הידועים (אגדות הגר"א).

קכ"ו רמב"ם הלכות תמידין ומוספין פרק ו הלכה ד הוב"ד לעיל הערה 142. מי ששכן הוא בח"י העליונה, הוא (ישכון) [ישכין] ביניכם הוא ד' דרגין, והן ו' דרגין שכוללן הכל, כי אחוה וריעות הן כמ"ש אכלו רעים שתו ושכרו כו', אהבה ושלום הן ב' דרגין אמצעין, ברית הלשון וברית המעור, שהן גורמים אהבה ושלום. אהבת נשיקין, ושלום ידוע. ושניהם הן שלום כמ"ש יעשה שלום לי יעשה לי, נמצא הן ג', כמ"ש למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך (אגדות הגר"א).

קכ"ז עי' שו"ע (או"ח סי' סו ס"י): כל מי שלא אמר אמת ויצב שחרית, ואמת ואמונה ערבית, לא יצא י"ח המצוה כתקנה: הגה - מי שהוא אנוס ודחוק ואין לו פנאי להתפלל

מיד אחר ק"ש, יקרא ק"ש עד אמת וימתין לומר שאר הברכות עד שיתפלל שאז יאמר ויציב ונכון וכו' ויתפלל, כדי שיסמוך גאולה לתפלה.

משנה ברורה: כתיקונה - אבל לא שלא יצא כלל ידי ק"ש דהא ק"ל דברכות אין מעכבות לק"ש אלא שע"ז הק"ש שלו ג"כ איננו כראוי ויחזור עכ"פ לאמרה אחר התפלה אם לא אמרה קודם התפלה וכדלעיל בסימן ס' ס"ב. וטוב שיאמר עוד הפעם ק"ש [ברכי יוסף]. כתב הטור בשם הירושלמי צריך להזכיר באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכות בכורות ע"ש ומשמע ברשב"א ברכות י"א דלעכובא הוא אפילו דיעבד [וצ"ע מברכות י"ד ע"ב בגמרא והא בעי לאדכורי וכו' ושרנו לך ר"ל מי כמוכה עד סוף הברכה וכפרש"י דלפ"ז חסר מכות בכורות ודוחק לחלק בין שחרית לערבית ואולי נוסח אחר היה להם בסוף שהיה בתוכו ג"כ ספור מכות בכורות וגם מירושלמי ברכות פ"א הלכה ו' משמע קצת דהוא רק לכתחלה ע"ש וצ"ע למעשה]. אם החליף ברכה של שחרית לערבית או להיפך אם עדיין לא אמר השם של סוף הברכה יחזור לתחלת הברכה ואם אמר השם יסיים ואין צריך לחזור [ח"א בשם ה"ר מנוח]:

ואין לו פנאי - צ"ע וכי מי התיר לו לפסוק מפני שאין לו פנאי אלא מי שאין לו פנאי יקרא ק"ש לבדה בלא ברכות ואח"כ כשיהיה לו פנאי יקרא ק"ש וברכותיה ויתפלל וכדלעיל בסימן ס' ס"ב [מ"א] ובספר נהר שלום כתב דמ"מ דין הרמ"א הוא אמת ונכון הוא היכא שקרא ק"ש כי היה סבור שיוכל לגמור כל התפלה ושוב אחר שקרא ק"ש מוכרח הוא מחמת איזה אונס להפסיק ובהא קאמר דעדיף הוא טפי שיפסיק אחר ד' אלהיכם אמת ואח"כ כשיבא להתפלל יתחיל ויציב וכו' אבל היכא שידע מעיקרא שלא יהיה לו פנאי לקרות ק"ש ולהתפלל וירא שמא יעבור זמן ק"ש עד שיהיה לו פנאי גם הוא מודה להמ"א שיקרא ק"ש לבדו וכעין זה תירץ ג"כ הפמ"ג ע"ש:

קכ"ח ע"י שו"ע (או"ח סי' קיג ס"ז): כשכורע, כורע בברוך, וכשזוקף, זוקף בשם:

משנה ברורה: כשכורע וכו' - כשאומר ברוך יכרע בברכיו וכשאומר אתה ישחה עד שיתפקו החוליות וכשאומר מודים יכרע ראשו וגופו כאגמון בבת אחת ויעמוד כך בשחיה עד ד' ואז יזקוף:

זוקף בשם - שנאמר ד' זוקף כפופים:

קכ"ט י"ד ה"א וא"ו ה"א נמחק בגר"א ובמקומו גורס את המוסגר.